

YALOVA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YALOVA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

YIL: 8, SAYI: 16, NİSAN 2018

e-ISSN: 2146-1406

Derginin Sahibi / Owner
Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR

Editör/ Editor
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Bekir DİLEK

Editör Yardımcıları /Asistant Editors
Arş. Gör. Ahmet Fethi GÜN
Arş. Gör. Enes ATAY

Redaktörler
Rabia Kevser Erol
Gürbüz Büyükbayram

**YAYIN KURULU /
EDITORIAL BOARD**

Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Doç. Dr. Bedrettin KESGİN
Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR
Doç. Dr. Hacı Yunus TAŞ
Doç. Dr. Muharrem ES
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KIZIL
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed BEYLER
Dr. Öğr. Üyesi Recep YILDIZ

Web Sayfası:
www.dergipark.gov.tr/yalovasosbil

Derginin Tarandığı İndexler:

**DANIŞMA KURULU /
ADVISORY BOARD**

- Prof. Dr. Suat CEBECİ, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Ali Rıza ABAY, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU, **İstanbul Üniversitesi**
Prof. Dr. Ersin KAVİ, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Fatih ŞAHİN, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi**
Prof. Dr. Gökhan Kurşad YERLİKAYA, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Habip TÜRKER, **İbn Haldun Üniversitesi**
Prof. Dr. İsmail HİRA, **Sakarya Üniversitesi**
Prof. Dr. Kadir CANATAN, **İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi**
Prof. Dr. Mahmut YEŐİL, **Necmettin Erbakan Üniversitesi**
Prof. Dr. Mehmet ADAK, **İstanbul Üniversitesi**
Prof. Dr. Mustafa Kemal ŐAN, **Sakarya Üniversitesi**
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ, **İstanbul Üniversitesi**
Prof. Dr. Selami ÖZCAN, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Yusuf BALCI, **İstanbul Üniversitesi**
Doç. Dr. Ramazan TİYEK, **Kırklareli Üniversitesi**
Dr . Lilia BENSOUILAH, **The University of 8 MAI 1945 Cezayir**
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Nasuhi ŞAHİN, **Dumlupınar Üniversitesi**
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇETİNTAŞ, **Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi**

16. SAYI HAKEMLERİ /
THE REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Bayram Nazır, Gümüşhane Üniversitesi
Prof. Dr. Elif Yüksel Oktay, Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Kürşad Yılmaz, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Taşlıyan, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Prof. Dr. Oya Seymen, Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Tarkan Oktay, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak Karaman, Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman Benli, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Sarucan, Konya Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Bedrettin Kesgin, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Yılmaz, Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Fethi Güngör, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan Tuncel, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Hacı Yunus Taş, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Daştan, Erzurum Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Gökhan Genel, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Alakel, Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Nurgül Bozkurt, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Rüştü Yayar, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Sebahattin Yıldız, Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Selami Özcan, Yalova Üniversitesi
Dr. Öğretim Üyesi Abdülkadir Atar, Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdülhakim Beki, İstanbul Üniversitesi
Dr. Adil Bor, Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gülmez, Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Murat Köseoğlu, İstanbul Okan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Asiye Öznur Ümit, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Karakaş, Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Kurt Cihangir, Hitit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eda Balıkçioğlu, Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Aydın, Batman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Küçüköğlü, Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Apan, Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Vahit Eren, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Talha Uzuner, Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Nacar, Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep Çelik, Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dr. Serkan Kaya, Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serpil Gerdan, Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özden Güneş, Sakarya Üniversitesi

Editörden

Saygıdeğer **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi** okurları,

Dergimizin 16. sayısı (Nisan 2018) ile karşınızdayız. Daha önceki sayılarda olduğu gibi bu sayıda da katkısı olan herkese ayrı ayrı teşekkür ediyoruz.

2010 yılında yayın hayatına başlayan **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, işletme, finans, yönetim, iktisat, pazarlama, üretim yönetimi, muhasebe, maliye, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, sosyal hizmet ve ilahiyat ve ilgili diğer alanlardaki güncel araştırmaları yayınlamayı amaçlayan bir dergi olarak faaliyetini sürdürmektedir. Yayın dili Türkçe olmakla birlikte Arapça ve İngilizce yayınlara da yer vermektedir. Dergimiz şu an idealonline tarafından takip edilmekte olup ULAKBİM’de taranması için de süreç başlatılmış bulunmaktadır.

Derginin bu sayısının ilk makalesi Mehmet Çınar’a ait, “Çalışan Bireylerin Otomobil Sahipliğini Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği” adlı makaledir. Yazar bu makalede sosyoekonomik ve demografik faktörlerin tüketicilerin otomobil sahipliği üzerindeki etkileme derecelerini Bursa özelinde ele almaktadır.

Güçgeldi Bashimov, “Tacikistan’ın Pamuk Sektöründeki Rekabet Gücü” adlı makalesinde Tacikistan ekonomisinin en önemli sektörünü oluşturduğunu ifade ettiği pamuk sektöründe, Tacikistan’ın rekabet gücünü analiz etmekte ve Tacikistan’ın bu sahadaki gücünün giderek zayıfladığı sonucuna ulaşmaktadır.

Dilek Şahin, “Geçiş Ekonomilerinde Ticari Açıklık, Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi” isimli makalesinde, geçiş ekonomilerinde 1995-2014 yılları arasında ticari açıklık, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çeşitli testlerle analiz etmektedir.

Ramazan Tiyek, “KOSGEB Girişimcilik Eğitimlerinin Değerlendirilmesi: Kırklareli Örneği” isimli makalesinde, 2015 yılında KOSGEB Kırklareli İl Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerine katılan bir grup katılımcı ile görüşerek yapılan eğitimleri Kırklareli özelinde değerlendirmektedir.

Burcu Ilgaz Yıldırım, “Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Panel Nedensellik Testi” isimli çalışmasında, 1995-2016 dönemine ait verileri kullanarak 12 Akdeniz ülkesinde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki

ilişkiyi, yatay kesit bağımlılığı, heterojenlik testleri ve bootstrap panel nedensellik analizlerini kullanarak incelemektedir.

Kadir Zengin, “Yerel Yönetimler ve Sosyal Sorumluluk: Güngören Belediyesi Kan Kardeşliği Kulübü (KANKA) Örneği” adlı çalışmasında, acil kan ihtiyacını karşılamak amacıyla faaliyet gösteren Güngören Belediyesi Kan Kardeşliği Kulübü’nün (KANKA) faaliyetlerini ele almaktadır.

İbrahim Asoğlu ve Tamer Eren, “AHP, TOPSIS, PROMETHEE Yöntemleri ile Bir İşletme İçin Kargo Şirketi Seçimi” isimli makalede, işletmelerin rekabet üstünlüğü sağlamak için geliştirmesi gereken stratejilerden birisinin de, maliyetleri azaltarak kullanılan hizmet veya maldan daha iyi verim alabilmek olduğunu, kargo seçiminin de bu açıdan önem arz ettiğini ve bir şirketin kargo seçerken önem verdiği kriterleri çeşitli yöntemlerle incelemişlerdir.

Mustafa Uyanık, “Alman Gençlik Dairesi ve Çocukların Koruma Altına Alınması Uygulamalarına Yönelik Eleştiriler” adlı makalesinde, iyilik halini tehdit eden çeşitli nedenlerle ailelerinden geçici veya sürekli ayırılma durumunda kalan çocukları himaye etmek amacıyla kurulan Alman Gençlik Dairesi ve uygulamalarını eleştirel bir bakış açısıyla dikkatlerimize sunmaktadır.

Esmeray Alacadağlı ve Yasemin Mamur Işıkcı, “Yerel Yönetimlerin Sığınmacı Kadınlara Yönelik Politikaları: Bayburt ve Giresun Örnekleri” isimli çalışmada, Bayburt ve Giresun illerinde yerel yönetimlerin sığınmacı kadınlara yönelik politikalarını ele almaktadır.

Sevil Şin, “Vergi Takdir Komisyonları” isimli makalede, vergilendirme sürecinde önemli katkıları bulunan takdir komisyonlarının vergi matrah tespitinde aldıkları kararların özellikleri, çalışma usulleri vb. konuları okuyuculara sunmaktadır.

Emine Taşçı Yıldırım, YÖK'e bağlı olarak faaliyet gösteren Akademide Kadın Çalışmaları Birimi tarafından 13 Aralık 2017 tarihinde Ankara’da Yükseköğretim Kurulu toplantı salonunda düzenlenen “Kadınların Mesleki Eğitimi ve Kadın İstihdamı” sempozyumu değerlendirmektedir.

Gelecek sayıda görüşmek ümidiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Bekir DİLEK

İçindekiler

Araştırma Makaleleri

Çalışan Bireylerin Otomobil Sahipliğini Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği

Mehmet Çınar.....1-19
The Factors Affecting Car Ownership of The Employees: The Case of Bursa

Tacikistan'ın Pamuk Sektöründeki Rekabet Gücü

Güçgeldi
Bashimov.....20-36
Competitiveness of Tajikistan in Cotton Sector

Geçiş Ekonomilerinde Ticari Açıklık, Beşeri Sermaye Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi

Dilek Şahin.....37-53
Analysis of The Relationship Between Trade Openness, Human Capital And Economic Growth in Transition Economies

KOSGEB Girişimcilik Eğitimlerinin Değerlendirilmesi: Kırklareli Örneği

Ramazan Tiyek.....54-72
Evaluation of KOSGEB Entrepreneurship Training: Example of Kırklareli

Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Panel Nedensellik Testi

Burcu Ilgaz Yıldırım
Dilek Şahin.....73-83
Tourism Income and Economic Growth Relationship in Mediterranean Countries: Bootstrap Panel Causality Test

Yerel Yönetimler Ve Sosyal Sorumluluk Güngören Belediyesi Kan Kardeşliği Kulübü (Kanka) Örneği

Kadir Zengin.....84-101
Local Government and Social Responsibility: Güngören Municipality Blood Brotherhood Club (Buddy) Example in Meeting Urgent Need for Blood

AHP, TOPSIS, PROMETHEE Yöntemleri İle Bir İşletme İçin Kargo Şirketi Seçimi

İbrahim Asoğlu
Tamer Eren.....102-122
Cargo Company Selection for a Business with AHP, TOPSIS, PROMETHEE Methods

Alman Gençlik Dairesi Ve Çocukların Koruma Altına Alınması Uygulamalarına Yönelik Eleştiriler

Mustafa Uyanık.....123-140
German Youth Office and Criticisms for The Protection of Children

Yerel Yönetimlerin Sığınmacı Kadınlara Yönelik Politikaları: Bayburt Ve Giresun Örnekleri

Esmeray Alacadağlı
Yasemin Mamur
Işıkçı.....141-160
Policies of Local Governments for Migrant Women: Bayburt and Giresun Examples

Vergi Takdir Komisyonları

Sevil Şin.....161-184
Assessment Commissions

Sempozyum Değerlendirmesi

“Kadınların Mesleki Eğitimi Ve Kadın İstihdamı” Sempozyumu (13 Aralık 2017, Ankara) Hakkında

Emine Taşçı Yıldırım.....185-191
Vocational Education And Women Employment Of Women "Symposium (13 December 2017, Ankara)

Araştırma Makalesi

Çalışan Bireylerin Otomobil Sahipliğini Etkileyen Faktörler: Bursa Örneği^{1 2}

Mehmet ÇINAR*

ÖZ

Otomotiv sektörü her geçen gün gelişmeye devam eden ve sanayileşmiş ülkelerde ekonominin lokomotif görevi üstlenen bir sektördür. Diğer bir ifadeyle, otomotiv sektörünün alıcısı ve satıcısı olduğu sektörlerle olan ticareti ekonomiyi sadece üretim yönüyle değil aynı zamanda istihdam yönüyle de desteklemektedir. Bu çalışmada sosyoekonomik ve demografik faktörlerin tüketicilerin otomobil sahipliği üzerindeki etkileme dereceleri araştırılmıştır. Bu amaçla, Bursa’da çalışan 2000 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan lojistik regresyon modeli tahmin sonuçları, otomobil sahibi olma üzerinde en önemli faktörünün ev sahipliği değişkeni olduğunu göstermektedir. İkinci ve üçüncü sırada önemli olan değişkenler ise sırasıyla cinsiyet ve medeni durum değişkenleridir. Bir diğer sonuç, gelir değişkeninin otomobil sahibi olma üzerine anlamlı bir etkisi olmasına rağmen, diğer değişkenlerle kıyaslandığında daha az etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otomobil sahipliği, Lojistik regresyon, Hosmer-Lemeshow testi, Bursa.

JEL Kodu: C25, D11, D12.

The Factors Affecting Car Ownership of The Employees: The Case of Bursa

Abstract

The automotive sector is a sector that continues to grow day by day and undertakes the locomotive role of the economy in industrialized countries. In other words, the trade with the automotive sector as buyers and sellers supports the economy not only in terms of production, but also in terms of employment. In this study, the socioeconomic and demographic factors affecting the ownership of the automobile were investigated to determine the degree of effect of the consumers on the ownership of the automobile. For this purpose, questionnaire was used 2000 people which working in Bursa. The results of the logistic regression model used in the study shows that the most important factor on car ownership is the house ownership variable. The second and third most important variables are gender and marital status variables, respectively. Another consequence is that although the income variable is a significant effect on ownership of the car, it has less impact than other variables.

Keywords: Automobile ownership, Logistic regression, Hosmer-Lemeshow test, Bursa.

JEL Classification: C25, D11, D12.

¹ Makale Gönderim Tarihi: 09.04.2018

Makale Kabul Tarihi: 02.07.2018

² Bu makale, Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen OUAP(İ)-2016/7 numaralı “Bursa Sanayisinde Sektörel Ücret Tahmini ve Verimlilik” projesi kapsamında elde edilen verilere dayanmaktadır. Desteklerinden ötürü Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi’ne teşekkür ederiz.

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mcinar@uludag.edu.tr.

GİRİŞ

Otomobil önceleri lüks ürün grubunda yer alırken, artık günümüzde neredeyse zorunlu ürün halini almaya başlamıştır. Bu süreci tetikleyen birçok sebep söz konusudur. Fakat temel sebeplerden birisi, günümüz şehirleşme koşullarıdır (Zhang vd., 2018: 133). Özellikle büyük şehirlerde çalışma hayatındaki hızlı gelişim ve mesafelerin uzunluğu gibi sebeplerle bireyler artık toplu taşıma yerine otomobile yönelmektedir. Otomobilin zaman içerisindeki gelişimi incelendiğinde, icadından bu yana birçok yönüyle değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişim sadece teknoloji yönüyle değil, donanımdaki değişim nedeniyle artık bireyler için bir tutku olma özelliği göstermektedir. Yani otomobil her parçasından bütününe özel tasarımlarla üretilmeye başlanmıştır. Öyle ki artık otomobil, sahibinin kişiliği hakkında bilgi verecek kadar hayatın içine müdahil olmuştur. Çünkü günümüzde tüketiciler kendi kişilik özelliklerini en iyi yansıtan otomobillere yönelmektedir (Dinç, 2010: 51). Fakat yine de otomobil sektöründeki bu değişimlere rağmen, otomobil fiyatlarının nispeten yüksek olması, tüketicilerin bu hususta karar vermelerinde dikkatli davranmasına neden olmaktadır. Bu yapı talep yönünü ortaya koymaktadır.

Bir de otomobil sektörünün arz yönü vardır. Otomobil firmaları sadece bir ulaşım aracı olarak otomobil üretmemekte, günümüzde artık bir yaşam tarzı olarak bireylerin zevklerine hitap eden bir tüketim aracı üretmeye başlamıştır. Dolayısıyla otomobil firmalarının satışlarını ve sektör paylarını artırmak amacıyla, sektör ihtiyaçlarını ve potansiyel müşterileri iyi bir şekilde belirlemesi gerekmektedir. Böylece hem diğer rakip firmalardan farklılaşacak hem de sektördeki paylarını artıracaklardır. Otomobil sektörü nihai ürün olarak düşünülse de, birçok sektörle aramalı ticareti yapması sebebiyle, sektördeki gelişmeler yan sanayiler üzerinde de olumlu etkiler yaratmaktadır. Hatta özellikle sanayileşmiş ülkelerde ekonominin lokomotifini olarak görülmektedir. Bu kavramı haklı kılan sebep ise otomotiv sektörünün demir-çelik, petro-kimya, plastik, cam, tekstil ve elektronik gibi sektörlerin üretmiş olduğu mamullerin alıcısı konumunda olmasıyla birlikte; tarım, turizm, inşaat, altyapı, ulaştırma ve savunma gibi sektörlerin ihtiyaç duyduğu motorlu kara taşıtlarını tedarik etmesidir (Otomotiv Sektörü Raporu, Ocak 2017:12). Bu süreç sebebiyle tüm sektörler için bir istihdam yaratma kaynağı da olma özelliği göstermektedir.

Bu çalışmada otomobil sahipliğini belirleyen sosyoekonomik ve demografik faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerin tüketicilerin otomobil sahipliğini etkileme dereceleri araştırılmaktadır. Bu çerçevesinde çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmından sonra, birinci bölümde Türkiye’de otomotiv sektörünün yeri ve gelişimi üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde otomobil sahipliği ile ilgili daha önce yapılmış bazı çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve yöntem tanıtılmaktadır. Dördüncü bölümde ampirik bulgular yorumlanmıştır. Son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

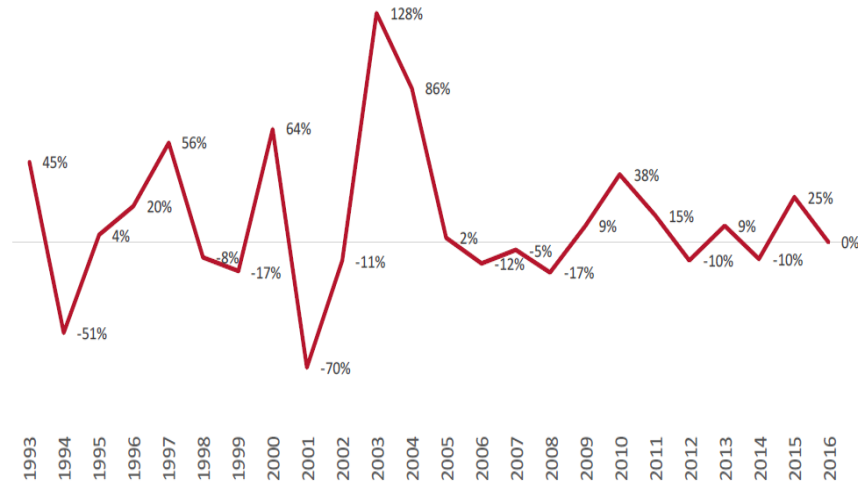
1. TÜRKİYE’DE OTOMOTİV SEKTÖRÜNÜN YERİ

Otomotiv sektörünün Dünya’da olduğu gibi Türkiye ekonomisine olan katkısı son derece önemlidir. 1980’li yıllara kadar ekonomisinde tarım sektörü hakim olan Türkiye, günümüz itibarıyla bu ağırlığını sanayiye bırakmış olup, sanayi sektörü içerisinde de otomotiv sanayi önemli bir konuma sahiptir (Yayar ve Yılmaz, 2016:72). 2016 yılı itibarıyla 4 Trilyon Dolar ile Dünya ekonomisinin yaklaşık

%5'ini otomotiv sektörü oluşturmaktadır. Bu süreçte, Türkiye'nin toplam taşıt araçları üretimi (traktör hariç) 2000 yılındaki 431 Bin Adet seviyesinden 2015 yılında 1 milyon 359 bin adet seviyesine yükselmiş, söz konusu 16 yıllık dönemdeki ortalama üretim büyüme oranı %12,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2016'da Türkiye'de en fazla otomotiv üretimi gerçekleştiren firma 383.495 adetle Tofaş olmuştur. Tofaş'ı 340.000 adetle Oyak Renault ve 333.749 adetle Ford Otosan takip etmiştir. Son 3 yılda hızlı bir çıkış yakalayarak en fazla üretim yapan 4. firma Hyundai 230.010 adet ve 5. sıradaki Toyota 151.236 adet olmuştur (Otomotiv Sektörü Raporu, Ocak 2017:31).

Türkiye'de 2014 yılı verilerine göre her 1000 kişiye 189 araç düşmektedir. Bu oran ABD'de 808 iken, Avrupa'da 569'dur. Rusya'da 354, Meksika'da 289, Kazakistan 277, Brezilya'da 207 olarak gerçekleşmiştir. Ülkeler arası araç sahiplik oranlarının birbirinden farklılaşmasına neden olan en büyük faktör şüphesiz o ülkedeki kişi başına düşen gelir ve nüfus seviyesidir. Diğer bir ifadeyle, ailelerdeki çalışan sayısının artması, bu çalışan bireylerin gelir seviyelerinin artması, hem ekonomik büyümeye hem de kişi başı gelirin artmasına sebep olacaktır. Bu durumda otomobil talebi üzerinde olumlu etkiler yaratacak ve kişi başı otomobil sayısı yükselecektir.

Türkiye'de otomotiv sektörünün 1993-2015 dönemi içerisindeki gelişimini ortaya koymak amacıyla Şekil 1 kullanılabilir.

Kaynak: Otomotiv Sektörü Raporu, Ocak 2017: 57.

Şekil 1: Türkiye Otomotiv Pazarı Yıllık Büyüme Oranları: 1993-2015

Şekil 1 incelendiğinde, otomotiv sektörünün büyüme oranlarının istikrarsız bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle otomotiv sektörünün 2001 yılında %70 küçüldüğü, 1994 yılında ise %51 küçüldüğü görülmektedir. Buna karşın krizler sonrasında 1997'de %56, 2000'de %64, 2003 yılında %128 büyüme oranı gerçekleştirmiştir. Yıllar içerisinde meydana gelen krizler tüm sektörlerde olduğu

gibi otomotiv sektörü de bu krizlerden etkilenmiştir. Ancak özellikle 2005 sonrasında, yaşanan krizler sonrasında hızlı bir toparlanma meydana geldiği görülmektedir. Dolayısıyla ekonomide yaşanan şokların otomotiv sektörü üzerindeki etkisinin geçici olduğu söylenebilir. Yani 2005 sonrasında, 2005 öncesine göre daha istikrarlı bir yapı olduğu söylenebilir.

Tablo 1’de Ağustos 2017 itibariyle otomobil sayısı 150.000 adet ve üstü olan iller gösterilmektedir.

Tablo 1: İllere Göre Toplam ve Otomobil Sayıları: Ağustos 2017

İller	Toplam Araç Sayısı (Adet)	Otomobil Sayısı (Adet)
İstanbul	4.004.914	2.770.798
Ankara	1.852.378	1.350.135
İzmir	1.325.693	724.754
Antalya	1.005.391	467.136
Bursa	826.093	460.799
Konya	698.015	339.637
Adana	628.024	315.753
Mersin	582.560	258.837
Kayseri	357.756	224.238
Kocaeli	372.737	218.700
Gaziantep	481.407	216.469
Manisa	565.828	208.821
Balıkesir	456.939	197.801
Hatay	465.807	197.773
Muğla	470.403	196.724
Denizli	387.162	185.988
Aydın	426.412	174.059
Eskişehir	271.920	159.770
Samsun	333.402	159.005

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24603> (08.11.2017)

Tablo 1 incelendiğinde, beklendiği gibi gerek toplam araç, gerekse otomobil sayısı en çok olan ilin İstanbul olduğu görülmektedir. İstanbul’u sırasıyla Ankara, İzmir, Antalya ve Bursa takip etmektedir. Tablo 1’den de açıkça görülebileceği üzere bu illerin tamamı büyükşehirlerden oluşmaktadır.

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Tüketicilerin otomobil sahipliğini etkileyen faktörlerin literatürde farklı yönleriyle ele alındığı çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmalar farklı dönemler ve birimler (şehirler) almalarına rağmen elde ettikleri sonuçlar itibariyle bazı ortak bulgulara ulaşılmaktadır. Bazı çalışmalardan bazıları şu şekilde özetlenebilir:

Erdoğan (2006), yaptığı çalışmada 400 tüketici olarak belirlediği örneklem verilerini kullanarak otomobil tercihlerini konjoint analizi ile ortaya koymuştur. Otomobilin marka, fiyat, model, yakıt, renk özelliklerinin yanında tüketicilerin demografik özelliklerinin de dikkate alındığı çalışmada, tüketici otomobil tercihlerinde önceliği markaya vermekte ikinci sırada ise fiyatına göre karar vermektedir. Yine tüketicinin motoru güçlü olan fakat yakıt bakımından ekonomik olan modellere yönelmektedir.

Aslan (2006) çalışmasında 499 yeni otomobil alıcısını içeren örneklem ile çok durumlu logit model ile bireylerin Small, Lowermedium, Medium, Small MPV segmentlerine ait otomobil alımlarını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Farklı marka ve modelin yer aldığı çalışmada, bireylerin cinsiyeti, eğitimi, yaşı ve ailedeki birey sayısı, gibi bazı demografik özellikleri ve araçların bazı özellikleri dikkate alınmıştır. Analiz sonucunda genel olarak otomobile ilişkin belirli özellikler itibariyle tüketicilerin Medium segmentinde otomobil tercihinde bulunduğunu ortaya koymuştur.

Dargay, Gately ve Sommer (2007) çalışmalarında, araç sahipliği ve gelir arasındaki ilişkiyi 45 ülkenin 1960-2002 yılları verilerini kullanarak modellemiştir. Çalışmalarında, ülkelerin araç doyumluk seviyesinin bir fonksiyonu olarak özellikle ülkelerin kentleşme ve nüfus yoğunluğu değişkenlerini ele almışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, 2030 yılına kadar, toplam araç stokunun artacağı, Dünya'daki toplam aracın %56'sının OECD üyesi olmayan ülkelere ait olacağı öngörülmektedir.

Çodur (2007) çalışmasında, hem çoklu doğrusal regresyon hem de yapay sinir ağlarıyla otomobil sahipliğini modellemiştir. Çodur (2007) çalışmasında nüfus, kişi başına gayri safi milli hasıla, ortalama otomobil fiyatı, benzin fiyatı ve yol uzunlukları değişkenlerini kullanmıştır. Doğrusal regresyon ve yapay sinir ağları sonuçları karşılaştırıldığında, yapay sinir ağları sonuçlarının daha iyi uyum gösterdiği bulunmuştur.

Saydan (2008) çalışmasında, Van ilinde yapmış oldukları 236 kişilik alan araştırmasında, uyguladıkları varyans analizi ve hipotez testi ile tüketicilerin otomobil tercihlerinin hedonik fiyatlara göre değişip değişmediğini ele almışlardır. Elde edilen bulgulara göre, tüketicileri harekete geçiren rasyonel ve hedonik yararlar demografik faktörlere göre istatistiki açıdan anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Gündüz (2009) çalışmasında otomobil satın alımında cinsiyet faktörünün önemini araştırmıştır. 5'li likert tipte hazırladığı anket formunu İstanbul'da 250 kişiye uygulamış ve Kadın ve Erkeklerin sayısını dengeli bir şekilde ele almıştır. Birçok hipotezin sınındığı çalışmada, analizler sonucu cinsiyet faktörünün, otomobil satın alma karar sürecinin çeşitli aşamalarında etkisi olduğu görülmüştür. İlaveten satın alma davranışını bir bütün olarak inceleyen çalışma, otomobil sektöründe

cinsiyet temelli pazar bölümlendirmesi yapan firmalara, pazarlama stratejisi ve planı oluşturmada bir bilgiler sunmaktadır.

Çidimal (2009) çalışmasında, İstanbul içerisinde aktif otomobil kullanan 351 kişi ile görüşmüştür. Cinsiyet, yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim, gelir ve ev sahiplik durumunun da dikkate alındığı çalışmada, otomobil kullanımı ile bu değişkenler arasında ilişki kuramamıştır.

Clark (2009) çalışmasında, İngiltere ve Galler bölgesinde 2001 nüfus sayım istatistiklerini kullanarak, araç sahipliğinin belirleyicilerini ele almıştır. Çalışmada veri madenciliği tekniği ile hane halkı otomobil sahipliğinin, hane halkının özelliklerine ve hanehalkını oluşturan bireylerin bir fonksiyonu olarak ele almış ve anlamlı sonuçlara ulaşmıştır.

Nolan (2010) çalışmasında, 1995-2001 dönemi için İrlanda'da hane halkı otomobil sahipliğinin belirleyicilerini ele almıştır. Çalışmada, gelir ve önceki araç sahipliğinin, hanehalkı araç sahipliğindeki farklılıkların en güçlü belirleyicileri olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca kalıcı gelirlerin, hane halkı otomobil mülkiyetinin cari gelire göre daha güçlü ve daha etkilidir. Daha önce aracı olmayan bireyler için gelir esnekliği daha fazla ve aile yapısı (yani çocuklu olması gibi) yine otomobil sahipliği için önemli faktörlerdir.

Dinç (2010) çalışmasında, Erdoğan (2006)'da olduğu gibi konjoint analiziyle otomobil seçim kriterleri üzerinde bir uygulama yapmıştır. Dinç (2010) çalışmasında 50 adet otomobili olan, 50 adet otomobili olmayan olmak üzere toplamda 100 cevaplayıcının görüşüne başvurulmuştur. Otomobilin; marka, fiyat, yakıt tipi ve tüketimi, motor gücü ve iç tasarımı gibi değişkenleri, katılımcıların ise cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, meslek ve gelirleri dikkate alınmıştır. Otomobili olanların marka, yakıt tipi, fiyat, motor hacmi, yakıt tüketimi ve tasarım sıralamasına dikkat ettiği, buna karşın otomobili olmayanların marka, fiyat, yakıt tipi, yakıt tüketimi, motor hacmi ve tasarım sıralamasına sahip olduğu bulunmuştur.

Tezcan, Ögüt ve Çidimal (2011) hane halkının aylık ortalama araç kullanımına etki eden faktörleri belirlemek amacıyla, İstanbul'da rassal olarak belirledikleri 336 gözlem ile multinominal logit modeli tahmininde ikinci araç sahipliği, cinsiyet, yaş, gelir değişkenlerini istatistiksel olarak anlamlı bulmuşlardır.

Güven ve Davudov (2012), Türkiye ve Azerbaycan'da tüketicilerin otomobil satın alımlarına yönelik faktörlerin belirlenmesini ve karşılaştırılmasına yönelik bir araştırma yapmışlardır. Türkiye ve Azerbaycanlı otomobil sahipleri örneklem olarak seçilmiş ve uyguladıkları 571 anket verileri üzerinden analizlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada bağımsız iki grup arası farkların testi için hipotezler test edilmiştir. Elde ettikleri sonuçlara göre, Türkiye ve Azerbaycan uyruklu otomobil kullanıcılarının otomobil satın alımına etki eden faktörlerin belirli konularda farklılaştığını ortaya koymuşlardır. Bu faktörler, otomobilin üretim yılı, otomobilin üretildiği ülke, servis ve yedek parça olanakları, motor gücü, az yakıt kullanımı, fiyatı, vergisinin az olmasıdır. Geriye kalan hipotezlerde iki ülke açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlamamışlardır.

Ecer (2013) çalışmasında web sitelerindeki ikinci el otomobil ilanlarından yararlanarak 640 ikinci el otomobilin fiyatlarının belirleyicilerini araştırmış ve fiyata yönelik tahminleme yapmıştır. Bu bağlamda çalışmada hedonik model ve yapay

sinir ağırları modeli kullanılmıştır. Birçok değişkenin kullanıldığı çalışmada, yapay sinir ağı yaklaşımının hedonik modele göre daha üstün olduğu bulunsa da, çalışma sonuçlarına göre ikinci el otomobil fiyatına en çok etki eden faktörler otomobilin marka ve modeli, motor gücü, kilometresi, yaşı, yakıt türü olmuştur.

Durmuş (2014) çalışmasında otomotiv sektörünün dünya ve Türkiye'deki etkileri üzerinde durulduktan sonra, Erzurum'da 400 kişiye uyguladıkları anket çalışmasıyla otomobil talebi üzerinde etkili olduğu düşünülen; vergi, teşvik, faiz oranları ve demografik özellikleri incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre otomobil satın almadan önce birincil bilgi kaynağı olarak internet gösterilmektedir. Bireylerin eğitimi arttıkça yabancı otomobillere olan talepleri artmakta, yüksek gelirli birinci el otomobil tercih etmekte ve gençler otomobili ihtiyaçtan öte sosyal statü ve gösteriş aracı olarak gördükleri belirlenmiştir.

Çağlayan-Akay ve Tümsel (2015) çalışmalarında hane halkı otomobil sahipliğini etkileyen faktörleri ardışık lojistik regresyon modeli ile ele almışlardır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2013 yılı bütçe anketinden derledikleri 3.733 hane halkına ait bilgileri kullanmışlardır. Model tahmini için hane halkı reisinin cinsiyeti, mesleği, yaşı, çalıştığı süre, yıllık hane halkının kullanılabilir geliri ve aylık harcamalarını ele almışlardır. Çalışma sonuçlarına göre hane halkının aylık harcamaları arttıkça arabaya sahip olma olasılığı azalmaktadır. Ancak hane halkının yıllık kullanılabilir geliri arttıkça hane halkının bir arabaya sahip olma olasılığı artmaktadır.

Öz atmaca-Erden (2015) Kocaeli'de otomobil sahipliğini incelemek amacıyla çalışmasında 6516 gözlem ile multinominal logit modeli tahmininde; gelirin, ev sahibi olma durumunun ve ehliyetli kişi sayısının hanedeki kişi sayısına oranının artmasının bir, iki veya daha fazla otomobil tercihlerini arttırdığı görülmüştür. İlaveten ilköğretim, ortaöğretim veya lise öğrenci sayısının artması da otomobile sahip olma tercihini arttırdığı gözlemlenmiştir.

Yayar, Çoban ve Tekin (2015) çalışmalarında Tokat ili kentsel alanda tüketicilerin otomobil sahipliğini etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Yazarlar, çalışmalarında ikili lojistik regresyon modelini kullanmışlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre, aile reisinin erkek, esnaf, yüksek gelirli, ev sahibi ve kredi kartının bulunması ailelerin otomobil sahipliği üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkileri olduğunu belirlemişlerdir.

Şener (2015) çalışmasında Türkiye'de binek otomobil endüstrisinin talebini çoklu regresyon ve yapay sinir ağırlarını kullanarak analiz etmiştir. Binek otomobil fiyatı, akaryakıt fiyatı, tüketici geliri, nüfus, tüketici kredi faiz oranı gibi değişkenler kullanılmıştır. Gelecek beş yılda binek otomobili talebinin azalan bir ivme ile artacağı tespit edilmiştir.

Yayar ve Yılmaz (2016) çalışmalarında, dünya ve Türkiye'deki otomotiv sanayisinin mevcut durumu ve son on yıllık gelişimi üzerinde durulmaktadır. Yazarlar, otomotiv sektörüne yapılan yatırımların sön dönemlerde özellikle Afrika ve Asya-Okyanusya kıtalarına doğru kaydığını, son yıllarda Dünya'da en çok araç üreten otomobil markasının Toyota olduğunu ve Türkiye'deki gelişmelerin de Dünya ile benzerlik sergilediği vurgulanmaktadır. Son olarak ilgili çalışma,

otomotiv sektörünün; dış ticarete, istihdama ve vergi gelirlerine katkısının önemli ölçüde geliştiğini ortaya koymaktadır.

Daştan (2016) çalışmasında, Türkiye’de ikinci el otomobil fiyatlarını etkileyen faktörlerin hedonik fiyat modeli ile belirlemeye çalışmaktadır. Bu amaçla farklı marka ve modellerde 1000 otomobilin özelliklerini yansıtan; yaş, yakıt türü, vites, kilometre, renk, motor hacmi, motor gücü, güvenlik özellikleri, iç donanım özellikleri, dış donanım özellikleri gibi faktörlerin otomobilin fiyatı üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Sungur (2016) çalışmasında otomobil pazarında, tüketici davranışları, tüketici davranışlarına etki eden faktörler: halkla ilişkiler araçları, otomobil satın almada tüketici kararlarını belirleyen faktörler ve verilen kararlara halkla ilişkiler araçlarının etkisi konuları incelemiştir. Araştırma sonucu elde edilen bulgulara göre tüketicilerin otomobillerini satın alırken dikkat ettiği özellikler sırasıyla; marka, ekonomik olması, kalite, dayanıklılık, teknik üstünlük taşıması, konfor, ödeme kolaylığı, yedek parça bulunabilirliği, yedek parça fiyatı, kampanya olanağı, kredi alma olanağı ve servis hizmetleri gelmektedir. Araştırma sonuçlarından satın alma kararında reklamlar, otomobil dergileri, tanıtım broşürleri, afiş ve billboard reklamları, online reklamlar, elektronik mesajlar, vb. halkla ilişkiler tanıtım araçlarından etkilenmediği bulunmuştur. Bunun yerine çevre, aile ve arkadaş fikirlerinin satın alma davranışını etkilediği belirlenmiştir.

Wu, Zhao ve Zhang (2016) çalışmalarında, Çin’in Bölgesel 32 başkentinin 2001-2011 dönemi verilerini kullanarak, Çin’de özel araç sahipliğinin belirleyicileri incelenmiştir. İlgili başkentlerin ekonomik, kentsel ve ulaşım özelliklerini içeren sekiz değişken panel veri modelleri ile tahmin edilmiştir. İlâveten şehirler ve bölgeler arasında farklı varyasyonlar dikkate alınmıştır. Çalışma sonuçları ekonomik değişkenlerin özel araç sahiplenmeyi teşvik edici olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, metropollerde ücretlerin özel araç sahipliği üzerinde önemli etkisi vardır.

Yang vd. (2017) çalışmalarında, Çin’de kentsel gelişim ile araba sahipliği arasındaki ilişkiyi, 293 şehir ve 1994-2012 yılları verilerini kullanarak panel veri analizi ile ele almışlardır. Çalışmada (i) araç sahipliği ile kişi başına düşen ortalama yıllık gelir, nüfus, yerleşik alan, kişi başına yol alanı, şehir nüfusu yoğunluğu, taksilerin sayısı ve otobüs yolcu hacmi arasındaki ilişkileri değerlendirmek; (ii) Coğrafi bölgeler ve şehir büyüklüğü arasındaki varyasyonları incelemiştir. Sonuçlar, araç sahipliğinin kişi başına düşen ortalama yıllık gelir, yerleşik alan, kişi başına yol alanı, kentsel nüfus yoğunluğu ve ulusal düzeyde taksilerin sayısı ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir.

Zhang vd. (2018) çalışmalarında, Çin’de Zhongshan’daki 25332 hane halkından toplanan verilerle, hanehalkı düzeyinde sosyo-ekonomik özelliklerin ve mahalle seviyesindeki konut ortamının hane halkı otomobil sahipliği üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Model sonuçlarına göre, hane halkı büyüklüğü ve geliri, ailedeki çalışan veya öğrenci sayısı gibi değişkenler istatistiksel olarak hane halkının araç sayısı ile anlamlı bir ilişki içerisindedir.

Luke (2018) çalışmasında, Güney Afrikalı öğrenciler arasında araba sahiplik niyetleri ve algıları ele almıştır. Çalışma sonucuna göre, her ne kadar araba sahipliği

yüksek maliyetli bir durum olsa da, katılımcılar ilk fırsatta araç almaya niyetlidirler. Bunun temel sebebi olarak da toplu taşımanın düşük kalitesi ve kısıtlı olması gösterilmektedir.

3. VERİ VE YÖNTEM

3.1. Veri

Otomobil sahipliğini belirleyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla, Bursa merkez ilçelerinde ikamet eden 2000 çalışana anket uygulanmıştır. Anketler uygulanırken öncelikle Bursa için çalışma istatistikleri ve daha sonra Bursa'da faaliyet gösteren firmaların sektörel dağılımları alınmıştır. Bu bilgilerin yanında çalışanların eğitim ve firmadaki statüleri de kullanılarak her bir özellik oranlı örnekleme yöntemi çerçevesinde oranlanmıştır. Daha sonra çalışanlara bu bilgi kısıtları çerçevesinde anketler uygulanmış ve 2000 çalışana ulaşıldığında çalışma sonlandırılmıştır. Dolayısıyla örneklem oranı ile anakütle oranı birbirine oldukça yakın olduğundan elde edilen sonuçlar Bursa'nın genelini temsil edebilme gücüne sahip olacaktır. Örneğin 2016 yılı Türkiye İstatistik Kurumu Çalışma İstatistikleri, Bursa'da 664.800 çalışanın olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu değer çalışmanın anakütlesini oluşturmaktadır. Anakütle gözlem sayısı 100.000'den büyük ana kütleler için %5 önem düzeyinde minimum 400, %3 düzeyinde 1111 ve %2 düzeyinde 2500 olması gerekmektedir (Yamane 1973:1088). Bu değerler şu şekilde hesaplanmaktadır (Yamane 1973:727-729):

$$n = \frac{N}{1+Ne^2} \quad (1)$$

Burada n örneklem gözlem sayısı (hacmi), N anakütle gözlem sayısı, son olarak e (veya α) seçilen anlamlılık (önem) düzeyini göstermektedir. Çalışma istatistikleri Bursa'da 664.800 çalışan olduğunu ortaya koyduğundan bu değer anakütle sayısını gösterecektir. Anlamlılık düzeyi $e(\alpha) = \%5$ için örneklem hacmi şu şekilde hesaplanacaktır:

$$n = \frac{N}{1+N(\alpha)^2} = \frac{664800}{1+664800(0.05)^2} = 399,76 \cong 400 \quad (2)$$

Ancak uygulanan anket sayısı $n=2000$ ve $N=664.800$ olduğundan, Denklem (1)'de ilgili değerler yerine yazıldığında,

$$n = \frac{N}{1+N\alpha^2} \Rightarrow 2000 = \frac{664800}{1+664800(\alpha)^2} \Rightarrow \alpha \cong \%2.2 \quad (3)$$

olacaktır. Bu sonuç, çalışmada örneklem hacminin 2000 olmasının anlamlılık düzeyinin yaklaşık %2,2'ye karşılık geldiğini göstermektedir. Denklem (1)'i pratik şekilde hesaplamak mümkündür (<https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>, 03.04.2018).

3.2. Yöntem

Çalışmada bağımlı değişken otomobil sahipliği değişkenidir. Bu değişken birey otomobil sahibi ise 1, değilse 0 değeri alan bir nitel değişkendir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenler ise nitel ve nicel yapıdadır. Dolayısıyla ankete

katılan bireylerin sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerinin otomobil satın almaları üzerinde öneme sahip olup olmadıkları belirlenebilecektir. Bu amaçla verilerin analiz edilmesinde nitel bağımlı değişkenli modellerden lojistik regresyon analizi kullanılmıştır.

Lojistik regresyon analizinde bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişken üzerine etkileri, bağımlı değişkenin iki düzeyinden herhangi birine karşı diğerinin olma olasılığından yararlanarak belirlenmeye çalışılır (Arabacı, 2002: 18). Lojistik regresyon modelinde bağımlı değişkenin ikili değerler alması nedeniyle hata terimin dağılımı artık normal bir dağılım göstermeyecektir. Hata terimin dağılımı ikili değer alan binomial dağılımına sahip olacaktır (Hosmer ve Lemeshow, 2000:7). Lojistik regresyon modeli şu şekilde gösterilmektedir:

$$P_i = F(Z_i) = F(\beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik}) \quad (4)$$

$$Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik} \quad (5)$$

$$P_i = \frac{1}{1+e^{-Z_i}} \quad (6)$$

Bu durumda Z_i , $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değiştiğinde P_i , 0 ile 1 arasında değişecek ve aralarında doğrusal olmayan bir ilişki olacaktır (Gujarati, 1999:554). Bir olayın olma olasılığının (P_i), olmama olasılığına ($1 - P_i$) bölümü bahis oranını (odds ratio) vermektedir ve aşağıdaki gibi ölçülmektedir (Agresti, 2002:44).

$$\Omega = \frac{P_i}{1-P_i} = \frac{1+e^{Z_i}}{1+e^{-Z_i}} = e^{Z_i} \quad (7)$$

Bu oran negatif olmayan bir değer olmalıdır. Bahis oranı, nisbi risk ile yakın ilgilidir (Powers ve Xie, 2000: 51). Şöyle ki, eğer ilgilenilen durumun olma olasılığı düşük ise bahis oranı nisbi riske yakın sonuç verir. Eğer bahis oranı 1 olursa, lojistik değeri 0'a eşit olacaktır. Bahis oranı 1'den büyük değer aldığı anda lojistik değeri yavaşça artar. Aksi durumda bahis oranı 1'den küçük olduğunda ise lojistik değeri hızla azalır. Sonuç olarak modelde gerekli düzenlemeler yapıldığında lojistik denklemi aşağıdaki biçimde oluşturulabilir.

$$L_i = \ln\left(\frac{P_i}{1-P_i}\right) = Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} + \dots + \beta_k X_{ik} \quad (8)$$

Burada, L_i , lojitleti temsil etmektedir. Lojistik regresyon modelinin özellikleri aşağıdaki biçimde özetlenebilir (Akın, 2002:610). Olasılıklar ise 0 ile 1 aralığında bulunmasına rağmen lojitleti sınırlı değildir. Lojitleti, X_i değişkenlerinde doğrusal olmasına rağmen olasılıkları doğrusal değildir. Bu durumda olasılıkların

X_i 'lerle doğrusal olarak artmaktadır. Lojistik regresyon modeli ile tahmin edilen değişken parametreleri β_i , X_i 'deki bir birim değişiminin Z_i 'deki değişmesini ölçer. Modelde kesme teriminin ise anlamı yoktur.

4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada kullanılan değişkenler; gelir, cinsiyet, doğum yılı, medeni durum, eğitim, ev sahibi olma ve bireyin çalışma süresidir. Ancak lojistik regresyon modeli sonuçlarına yer vermeden önce modelde kullanılan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler üzerinde durmakta yarar vardır.

4.1. Betimsel İstatistikler ve Model Uygunluk Sonuçları

Çalışmada kullanılan bağımlı değişken bireyin otomobilinin olup olmamasıdır. Otomobili olan bireyler %45,2 iken, olmayan bireyler %54,8'dir. Bu bireylerin %29,6'sı kadın %70,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Bu sonuçlar, Türkiye İstatistik Kurumu verileri ile uyumludur. 2016 yılı çalışma istatistiklerine göre Bursa'da yaşayan bireylerin %29,3'ü Kadın iken, %70,7'si Erkektir. Yani örneklem oranlarının anakütle oranlarına oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Çalışanların %38,9'u bekâr iken, %61,1'i evli bireylerden oluşmaktadır. Kendi evi olmayanların oranı %54,6, kendi evi olanlar %45,4'tür. Bireylerin çalıştıkları firmalarda servis olmayanların oranı %42,9 servis olanların oranı ise %57,1 olarak bulunmuştur.

Tablo 2: Betimsel İstatistik Sonuçları

	Hayır	Evet		Kadın	Erkek
Otomobil Sahipliği	% 54,8	%45,2	Cinsiyet	%29,6	% 70,4
Ev Sahipliği	% 54,6	%45,4		Bekâr	Evli
Servis Durumu	%42,9	%57,1	Medeni Durum	%38,9	% 61,1
	Ortalama			Ortalama	
Yaş	33,67		Gelir	2.268,69	
Eğitim Yılı	10,68		Çalışma Yılı	13,82	

Çalışanların yaş ortalamalarının yaklaşık 34 yaşında oldukları, eğitimlerinin 10,68 yıl veya ortalama olarak 11 yıl olduğu görülmektedir. Çalışanların aylık ortalama gelirleri 2.268,69 TL olduğu ve iş hayatında ortalama çalışma yıllarının 13,82 yıl olduğu bulunmuştur. Yani bu değer bireylerin yaklaşık 14 yıldır çalıştıklarını göstermektedir.

Tahmin edilen lojistik regresyon sonuçlarına geçmeden önce, model uygunluk testleri ile modelin uygun olup olmadığı değerlendirilmelidir. Bu amaçla Omnibus ve Wald istatistikleri, Hosmer-Lemeshow Testi ve Doğru Sınıflama Oranları gibi yöntemler kullanılmaktadır.

Tablo 3'de Omnibus testine göre modelin hesaplanan ki-kare değeri 460,984'tür. Modelin serbestlik derecesi 8 ve anlamlılık düzeyi 0,000 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3: Model Katsayılarının Omnibus Test Sonuçları

	Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	Önem Düzeyi
Adım	460,984	8	0,000
Blok	460,984	8	0,000
Model	460,984	8	0,000

Modelin uyum iyiliğinin değerlendirilmesinde kullanılan yöntemlerden bir diğeri Tablo 4'te yer alan doğru sınıflandırma tablosudur. Kurulan lojistik regresyon modelinin doğru sınıflandırma yapıp yapılmadığını göstermek için Tablo 4'te sınıflandırma tablosu verilmektedir.

Sınıflandırma tablosu sonuçlarına göre, çalışan bireyin gerçekte otomobili yokken olmadığı tahmin edilen 813, olduğu tahmin edilen ise 234 yani otomobili olmayanlar için doğru sınıflama oranı %77,7'dir. Benzer şekilde bireyin gerçekte otomobili varken tahmin edilen 553, olmadığı tahmin edilen 327'dir. Yani otomobili olanların doğru sınıflama oranı %62,8'dir. Genel sonuçlar dikkate alındığında modelin doğru sınıflama oranı %70,9'dur. Bu oran modelin uyumunun iyiliğinin başarısını göstermektedir.

Tablo 4: Doğru Sınıflandırma Oranı Sonuçları

Gözlenen		Tahmin Edilen		
		Otomobili		Doğru Sınıflama Oranı
		Yok	Var	
Otomobili	Yok	813	234	77,7
	Var	327	553	62,8
Toplam Yüzde				70,9

Modelin uyumunun iyiliğinin değerlendirilmesinde kullanılan başka bir ölçü ise Hosmer-Lemeshow testidir. Hosmer-Lemeshow testi gözlenen ve beklenen frekans tablosu kullanılarak olasılık değerleri grubu oluşturulmaktadır. Diğer bir ifadeyle Hosmer-Lemeshow testi klasik regresyon modelinde olduğu gibi genel bir anlamlılık sınaması gerçekleştirilmektedir. Bu bilgiler ışığında Hosmer-Lemeshow test sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5: Hosmer-Lemeshow Testi

Ki-kare	Serbestlik Derecesi	Önem Düzeyi
10,071	8	0,260

Hosmer-Lemeshow testi için sıfır hipotezinin red edilmemesi model uyumlu olduğu anlamına gelmektedir. Tablo 5'te hesaplanan ki-kare değeri 10,071 ve serbestlik derecesi 8 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan değer marjinal anlamlılık düzeyi 0,260 bulunmuştur. Dolayısıyla bu değer %1 veya %5 anlamlılık düzeylerinden oldukça büyük olduğundan, sıfır hipotezi reddedilemez. O halde model parametreler yönüyle iyi bir belirleyiciliğe sahiptir.

4.2. Model Tahmin Sonuçları

Yukarıda model uygunluk testleri ile tahmin edilen modelin uygun olduğunu ortaya koyduktan sonrasında, aşağıda tahmin sonuçları üzerinde durulabilir. Buna göre Bursa'da çalışan bireylerin otomobil sahipliğini belirleyen lojistik model tahmin sonuçları Tablo 6'te sunulmaktadır.

Tablo 6'da tahmin edilen model parametrelerinin anlamlılıkları incelendiğinde yaş değişkeni haricinde tüm değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Anlamlı olan değişkenler içerisinde sadece firmanın servisinin olup olmaması %10 düzeyinde anlamlı, diğerleri için ise %1 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

Tablo 6: Lojistik Regresyon Model Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Parametreler	Standart Hatalar	Wald Testi	Serbestlik Derecesi	Önem Düzeyi	Bahis Oran
Erkek	0,729 ^a	0,122	35,800	1	0,000	2,073
Çalışma Yılı	0,037 ^a	0,008	18,880	1	0,000	1,037
Eğitim Yılı	0,133 ^a	0,016	72,276	1	0,000	1,142
Evli	0,705 ^a	0,131	28,765	1	0,000	2,023
Kendi Evi	0,830 ^a	0,108	59,258	1	0,000	2,293
Gelir	0,001 ^a	0,001	48,621	1	0,000	1,000
Servis	0,204 ^b	0,105	3,735	1	0,053	1,226
Yaş	-0,011	0,008	2,057	1	0,152	0,989
Kesme	-4,052 ^a	0,308	173,034	1	0,000	0,017

Not: ^a %1'de anlamlıdır, ^b %10'da anlamlıdır.

Tahmin edilen parametrelerin bahis oranları incelendiğinde otomobil sahipliği üzerinde en etkili olan faktörün 2,293 kat ile bireyin kendi evinin olup olmadığıdır. Yani bireyin evi olduğunda otomobilinin de olma olasılığı artmaktadır.

Tersine evi olmayan bir bireyin otomobil sahibi olma olasılığı da azalmaktadır. Otomobil sahipliği üzerinde etkili olan ikinci sıradaki bağımsız değişkenin cinsiyet değişkeni olduğu görülmektedir. Yani çalışan birey erkek ise çalışan kadına göre otomobil sahibi olma olasılığı 2,073 kat daha fazladır. Otomobil sahipliği üzerinde önemli olan üçüncü faktör ise çalışan bireyin evli olup olmadığıdır. Diğer bir ifadeyle çalışan birey evli ise otomobil sahibi olma olasılığı otomobil sahibi olmama olasılığına göre 2,023 kat daha fazladır. Modelde kullanılan diğer bağımsız değişkenler ise etki oranlarına göre; firmanın servisinin olması, çalışan bireyin eğitimi, çalışma yılı, bireyin geliri ve yaşı olarak sıralanabilir.

Lojistik regresyon modelinde kullanılan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünü ortaya koymak amacıyla klasik determinasyon katsayısı kullanılamaz. Zaten klasik determinasyon katsayısı düşük sonuçlar verdiği için, lojistik regresyon modelinde McFaden R², Cox-Snell ve Nagelkerke R² gibi istatistiklerin kullanılması gerekmektedir. Ancak yine de bu determinasyon katsayıları da kesit verisi çalışmalarında düşük çıkma eğilimindedir. Çalışmada Cox-Snell ve Nagelkerke R² değerleri sonuçları Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7'de görüldüğü üzere Cox-Snell R² değeri %21,3 ve Nagelkerke R² değeri %28,4 olarak bulunmuştur. Yani bağımsız değişkenler otomobil sahipliği değişkeninin Cox-Snell R²'ye göre %21,3'ünü, Nagelkerke R²'ye göre %28,4'ünü açıklamaktadır. Her ne kadar bu değerler nispeten küçük görülse de literatürde yapılan çalışmalar 0.20 ve üstünün kabul edilebilir ölçü olduğunu ifade etmektedir (Oktay ve Orçanlı, 2014: 83; Yayar, Çoban ve Tekin, 2015: 615).

Tablo 7: Model Tahmin Sonuçları

-2 LogLikelihood	Cox&SnellR ²	NagelkerkeR ²
2195,914	0,213	0,284

Elde edilen sonuçlar yukarıda verilen literatür çalışmalarla büyük ölçüde benzerlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu çalışmalardan bir kaçını Erdoğan (2006), Çodur (2007), Saydan (2008), Gündüz (2009), Clark (2009), Nolan (2010), Tezcan, Ögüt ve Çidimal (2011), Çağlayan-Akay ve Tümsel (2015), Özatmaca-Erden (2015), Yayar, Çoban ve Tekin (2015), Yang vd. (2017), Zhang vd. (2018), Luke (2018) olarak sıralanabilir. Diğer bir ifadeyle, demografik ve sosyo-ekonomik birtakım faktörlerin otomobil seçiminde etkili olduğu söylenebilir.

Tahmin edilen lojistik regresyon modeli kullanılarak belirli özelliklere sahip bireylerin otomobil sahibi olma olasılıkları hesaplanabilir. Bu durumu açıklamak için kendi evi olan (1) evli (1) bir erkek (1) çalışanın, 15 yıl okul okuduğu (yani üniversite mezunu), 34 yaşında, 14 yıldır çalışıyor, 2500 TL geliri, servisi olan (1) bir işyerinde çalışıyorsa bu bireyin otomobil sahibi olma olasılığı şu şekilde hesaplanır:

$$Z_i = -4,052 - 0,011(34) + 0,204 + 0,001(2500) + 0,830 + 0,705 + 0,133(15) + 0,037(14) + 0,729 = 3,055$$

(9)

$$P_i = \frac{1}{1+e^{-Z_i}} = \frac{1}{1+e^{-3,055}} = \frac{1}{1+0,0471} = 0,955$$

(10)

Yani çalışan bu birey %95,5 olasılıkla bir otomobil sahibi olacaktır. Otomobil sahipliği üzerinde etkili olan ilk üç faktör değiştirildiğinde ve diğer faktörler sabit kabul edildiğinde olasılıklar yeniden şu şekilde değişecektir. Diğer bir ifadeyle çalışan bu birey kirada oturan (0), bekâr (0) ve bir kadın (0) ise;

$$Z_i = -4,052 - 0,011(34) + 0,204 + 0,001(2500) + 0,133(15) + 0,037(14) + 0,729 = 0,709$$

(11)

$$P_i = \frac{1}{1+e^{-Z_i}} = \frac{1}{1+e^{-0,791}} = \frac{1}{1+0,4534} = 0,688$$

(12)

olur. Yani diğer özellikler aynı olmak koşuluyla kirada oturan bekâr bir kadının otomobil sahibi olma olasılığı %68,8'e düşmüştür. Bu durumlar alternatif seçenekler için de uygulanabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Otomotiv sektörü sanayileşmiş ülke ekonomileri için vazgeçilmez bir yere sahiptir. Teknolojinin gelişmesiyle de her geçen yıl otomotiv sektörü biraz daha ilerleme kaydetmektedir. Bu ilerlemeden otomotiv sektörünün gerek alıcısı olduğu gerekse satıcısı olduğu sektörler payını almaktadır. Bu bağlamda, otomobil markaları birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de yatırımlarını artırmaktadır. Ancak sektörün arz yönü olduğu gibi talep yönü de söz konusudur. Nitekim sektöre gerek mevcut firmalar tarafından, gerekse yeni firmalar tarafından çıtayı yukarı çıkaran yeni ürünler sunulmaktadır. Otomobil firmaları tarafından üretilen her ürün piyasa tarafından kabul edilmeyebilir. Veya tersine yeni üretilen bir model piyasa tarafından büyük ilgi görebilmektedir. Dolayısıyla firmaların tüketicilerin tercih veya beklentilerini de dikkate alması gerekmektedir. Nihayetinde seçeneğin fazla olması firmaların hedef kitlesini doğru belirlemesi zorunluluğunu doğurmaktadır.

Çalışmada Bursa'da çalışan bireylerin otomobil sahipliğini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla lojistik regresyon modeli tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları otomobil sahibi olma üzerinde en önemli etkenin ev sahibi olma değişkeni olduğunu göstermektedir. Her ne kadar tersi durumla de karşılaşılrsa bile, ev sahibi olan bireyin ev sahibi olmayan bireye göre otomobil sahibi olma olasılığı daha fazladır. İkinci ve üçüncü sırada önemli olan değişkenler ise cinsiyet ve medeni durum değişkenleridir. Diğer bir ifadeyle beklendiği üzere erkeklerin kadınlara göre ve evlilerin bekârlara göre otomobil sahibi olma olasılıkları daha yüksektir. Modelde kullanılan gelir değişkeninin ise otomobil sahibi olma üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu bulunmuştur. Fakat gelir değişkeninin önem derecesine göre son sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Otomobil firmalarının temel amacı, tüm firmalarda olduğu gibi piyasa paylarını geliştirerek, kârlılıklarını artırmaktır. Dolayısıyla otomobil firmaları yeni

ürün üretirken, müşteri portföylerini oluştururken veya kampanyalarını belirlerken hedef kitlesini doğru belirlemelidir. Literatürde yapılan çalışmalar, gelişmiş ülkelerde ve büyük şehirlerde otomobil taleplerinin azalmaya başladığı (veya yasalarla başlatıldığı), buna karşın gelişmekte olan ülkelerde ise halen talebin artma eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla otomobil firmaları bu ve buna benzer gerçekleri görmezden gelemeyecektir. Çalışma sonuçları bu bakımdan, Bursa özelinde olsa dahi, kapsadığı örneklem hacmi sebebiyle genelleme yapma imkânı doğurmaktadır. O halde, otomobil firmaları doğru bir öncelik ve strateji uygulamalı, kendi ürünlerini talep eden ülke ve müşterinin özelliklerini doğru bir şekilde belirlemelidir.

KAYNAKÇA

- Agresti, A. (2002), *Categorical Data Analysis*, New Jersey: John Wiley and Sons Inc.
- Akın, F. (2002), *Ekonometri*, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Arabacı, Ö. (2002), “Lojistik Regresyon Analizi ve Bir Uygulama Denemesi”, *Uludağ Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa.
- Aslan, H. (2006) “Bireylerin Otomobil Seçiminin Çoklu Tercih Modelleri İle Analizi”, *Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Clark, S. D., (2009), “The Determinants Of Car Ownership In England And Wales From Anonymous 2001 Census Data”, *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 17, 526-540.
- Çağlayan, Akay, E. ve Tümsel, B. (2015), “Hanehalkı Otomobil Sahipliğinin İncelenmesi: Ardışık Logit Modeli”, *Social Sciences Research Journal*, Volume 4, Issue 4, ss. 35-45.
- Çidimal, B. (2009), “İstanbul’da Otomobil Kullanımının Belirlenmesi”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Çodur, M. Y. (2007), “Otomobil Sahipliğinin Yapay Sinir Ağlarıyla Modellenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Erzurum.
- Dargay, J, Gately, D., and Sommer, M. (2007), “Vehicle Ownership and Income Growth, Worldwide: 1960-2030”, *The Energy Journal*, Vo. 28, No.4, pp. 143-170.
- Daştan, H. (2016), “Türkiye’de İkinci El Otomobil Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Fiyat Modeli İle Belirlenmesi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:18, Sayı: 1, ss. 303-327.
- Dinç, Y. (2010), “Konjoint Analizi ve Otomobil Seçim Kriterleri Üzerine Bir Uygulama”, *Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Durmuş, S. (2014), “Otomotiv Sektörünün İktisadi Analizi; Erzurum İl Merkezinde Otomobil Talebi ve Talebinin Belirleyicileri Üzerine Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü*, Erzurum.
- Ecer, F. (2013), “Türkiye’de 2. El Otomobil Fiyatlarının Tahmini ve Fiyat Belirleyicilerinin Tespiti”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 4, ss. 101-112.
- Erdoğan, C. (2006) “Tüketicinin Otomobil Tercihinin Konjoint Analizi İle Belirlenmesi”, *Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara

- Gujarati, D. N.(1999), *Temel Ekonometri*, Çev. Ümit Şenesen, Gülay. G. Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gündüz, G. G. (2009), “Otomobil Satın Alma Davranışında Cinsiyet Faktörünün Önemi ve Bir Uygulama”, *Marmara Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Güven, Ö. Z. ve Davudov, G. (2012) “Türkiye ve Azerbaycan’da Tüketicilerin Otomobil Satın Alımına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi ve Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Araştırma”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 30, ss. 1-20.
- Hosmer, D. W. and Lemeshow S. (2000), *Applied Logistic Regression*, New York: John Wiley and Sons.
- Luke, R. (2018), “Car Ownership Perceptions and Intentions Amongst South African Students”, *Journal of Transport Geography*, Vol. 66, pp. 135-143.
- Nolan, A. (2010), “A Dynamic Analysis Of Household Car Ownership”, *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, Vol. 44, pp. 446-455.
- Oktay, E. ve Orçanlı, K. (2014), “Atatürk Üniversitesinde İnternet Bankacılığının Kullanımını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:18, ss. 57-91.
- Öz atmaca Erden E. (2015), “Kocaeli’de Otomobil Sahipliğinin Lojistik Model ile İncelenmesi”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, İstanbul.
- Power, Daniel A. and Yu Xie, (2000), *Statistical Methods for Categorical Data Analysis*, San Diego: Academic Press.
- Saydan, R. (2008) “Otomobil Seçiminde Etkili Olan Hedonik ve Rasyonel Yararlar Demografik Faktörlere Göre Değişiklik Gösteriyor Mu? Van İli Uygulaması”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt:45, Sayı:525.
- Sungur, D. (2016), “Otomobil Pazarında, Pazarlama Amaçlı Halkla İlişkiler Araçlarının Satın Alma Kararlarına Etkisi ve Otomobil Sektöründe Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü*, Erzurum.
- Şener, U. (2015), “Türkiye’de Binek Otomobili Endüstrisinin Talebine Kantitatif Bir Yaklaşım”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Basılmamış Doktora Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Tezcan, H. O., Öğüt K. S. ve Çidimal, B. (2011).“A Multinomial Logit Car Use Model for A Megacity of the Developing World: Istanbul”, *Transportation Planning and Technology*, Vol. 34, No. 8, pp. 759-776.
- Otomotiv Sektör Raporu (2017),“Türkiye Otomotiv Sanayii Rekabet Gücü ve Talep Dinamikleri Perspektifinde 2020 İç Pazar Beklentileri”, *Türkiye Sınai Kalkınma Bankası*, Ocak 2017, ss. 1-94.

www.tuik.gov.tr.

- Yamane, T. (1973), *Statistics an Introductory Analysis*, New York: Harper International.
- Yang, Z., Jia, P., Liu, W., and Yin, H. (2017), “Car Ownership And Urban Development In Chinese Cities: A Panel Data Analysis”, *Journal of Transport Geography*, Vol. 58, pp. 127-134.
- Yayar, R., Çoban, M. N. ve Tekin, B. (2015), “Otomobil Sahipliğini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Tokat İli Kentsel Alanda Bir Uygulama”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 22, Sayı 2, ss. 603-617.
- Yayar, R. ve Yılmaz, E. (2016), “Dünya ve Türkiye Otomotiv Sanayi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7, ss. 71-85.
- Wu, N., Zhao, S. and Zhang, Q. (2016), “A Study on The Determinants of Private Car Ownership In China: Findings From the Panel Data”, *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 85, pp. 186-195.
- Zhang, Y., C. Li, Q. E. Liu, and W. Wu, (2018), “The Socioeconomic Characteristics, Urban Built Environment and Household Car Ownership in a Rapidly Growing City: Evidence from Zhongshan, China”, *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 17(1), pp. 133-140.

Araştırma Makalesi

Tacikistan'ın Pamuk Sektöründeki Rekabet Gücü*

Güçgeldi Bashimov†

Özet

Pamuk sektörü Tacikistan ekonomisinin en önemli sektörünü oluşturmakta ve bu sektör ülkenin dış ticaretinde ve ekonomik kalkınmasında önemli rol oynamaktadır. Günümüzde Tacikistan önemli pamuk üreticisi ve aynı zamanda ihracatçısıdır. Bu çalışmada Tacikistan'ın pamuk sektörünün rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada İhracat Piyasa Payı (IPP) indeksi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeksinden yararlanılmıştır. Analiz aşamasında 2001-2016 dönemine ait Uluslararası Ticaret Merkezi'nin verileri kullanılmıştır. AKÜ ve ASKÜ indeks sonuçlarına göre, Tacikistan pamuk sektöründe güçlü bir rekabet gücüne sahiptir. Ancak elde edilen bulgulara göre indeks değerleri son on yıllık dönemde sürekli gerilemektedir. Bu da Tacikistan'ın pamuk sektöründeki rekabet gücünün giderek zayıfladığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Pamuk, Rekabet Gücü, Tacikistan**Competitiveness of Tajikistan in Cotton Sector****Abstract**

Cotton sector is one of the key sectors in Tajikistan. It is plays an important role in Tajikistan's foreign trade and economic development. Today, Tajikistan is a major producer and exporter of cotton. In this study examined the competitiveness of cotton sector of Tajikistan. In study the Market Share index, Revealed Comparative Advantage (RCA) index and Revealed Symmetric Comparative Advantage (RSCA) index was used. The study used International Trade Centre statistical data for the period 2001-2016. The estimate of RCA and RSCA show that the Tajikistan's competitiveness is high in cotton sector. But results show that the value of indices are decreasing on the last decade.

Key Words: Export, Cotton, Competitiveness, Tajikistan

* Makale Gönderim Tarihi: 09.04.2018

Makale Kabul Tarihi: 02.07.2018

† Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi

E-posta: guyc55@gmail.com

Giriş

“Beyaz Altın” olarak adlandırılan pamuk, birçok gelişmekte olan ülke ekonomileri için stratejik bir üründür. Pamuk, dünyada ekim alanı ve üretim miktarı bakımından endüstri bitkileri arasında ön sıralarda yer almaktadır. 2016 yılında 30 milyon hektar alanda 23 milyon ton pamuk üretimi yapılmıştır. Dünyada kullanılmakta olan dokuma ham maddelerinin önemli bir kısmını oluşturan pamuk; değişik alanlardaki kullanımıyla dünyada tarım, sanayi ve ticaret sektörlerinde önemli bir yere sahiptir. Pamuk başta tekstil ve hazır giyim sektörü olmak üzere yağ, yem ve daha birçok sanayilerin ham maddesini oluşturmaktadır. Aynı zamanda pamuk tarımı yoğun emek isteyen bir tarımsal üretim faaliyeti olması nedeniyle üretim aşamasında milyonlarca çiftçi ailesine istihdam sağlamaktadır. Pamuk, özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde milyonlarca insanın geçim kaynağına esas teşkil etmektedir. Bugün gelişmekte olan ülkelerde toplam işgücünün %7’si pamuk sektöründe istihdam edilmekte ve 250 milyondan fazla kişi doğrudan pamuk üretimi ve pamukla ilgili diğer işlerden gelir elde etmektedir (Anonim, 2010: 6).

Pamuk, üretim ve tüketimi ile Tacikistan ekonomisinde de çok önemli bir yere sahiptir. Pamuk, tarıma dayalı sanayinin temel kaynağını oluşturmaktadır. Aynı zamanda, pamuk tarımı yüz binlerce çiftçi ailesine istihdam sağlamaktadır. Buna ilaveten, pamuk ve pamuk ürünleri ihracat gelirleri içerisinde önemli payı oluşturmaktadır. Bu yönüyle pamuk, genel ekonomi ve tarım sektörü içinde önemli bir yere sahiptir.

Günümüzde dünya pamuk piyasasında ticari rekabet artmaya devam etmektedir. Özellikle işgücü maliyetlerinin düşük olduğu Çin, Hindistan, Pakistan gibi Uzakdoğu Asya ülkelerinin küresel piyasadaki rolü giderek artmıştır. Dolayısıyla ülkeler arasındaki rekabet yarışı her geçen gün daha da hızlanmıştır. Dünyanın önemli pamuk ihracatçıları arasında yer alan Tacikistan’ın ihracat payını koruması ve arttırabilmesi diğer ülkelere karşı rekabet üstünlüğü sağlaması ile mümkün olabilecektir. Tacikistan dünya pamuk üretiminde önemli paya sahip olmasına rağmen, pamuk sektörünün küresel piyasadaki rekabet gücünü ortaya koyan çalışmaların yetersiz sayıda olması literatürde bir boşluk olarak görülmektedir. Bu çalışma, Tacikistan’ın pamuk ihracatındaki rekabet gücünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada dünyada ve Tacikistan’da pamuk üretim ve dış ticaretinin mevcut durumu değerlendirildikten sonra pamuk sektörünün rekabet gücü analiz edilmiştir. Tacikistan’ın pamuk sektöründeki rekabet gücü karşılaştırmalı üstünlükler ilkesi dikkate alınarak rakip ülkelerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz aşamasında 2001-2016 dönemine ait zaman serisi verileri kullanılmıştır.

1. Literatür Araştırması

Şahinli (2011), Türk pamuk endüstrisinin rekabet gücünün belirlenmesine yönelik yapılan çalışmada Balassa’nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksini kullanmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye’nin pamuk sektöründe karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’nin pamuk sektöründeki rekabet gücünü devam ettirebilmesi için altyapı, teknoloji ve verimlilik gibi konulara önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Iqbal ve ark. (2013), Çalışmalarında 1970-2010 dönemi için Pakistan'ın pamuk sektöründeki rekabet gücünü AKÜ indeksini kullanarak analiz etmişlerdir. Pakistan'ın pamuk sektöründe rekabet gücüne sahip olduğu, ancak incelenen dönemde rekabet gücünde önemli düşüşler olduğu belirlenmiştir.

Hatab ve Romstad (2014), Mısır'ın pamuk ihracatındaki rekabet gücü analiz edilmiştir. Rekabet gücünün analizinde Balassa ve Vollrath tarafından geliştirilen indekslerden yararlanılmıştır. Araştırma 2000-2011 yıllarını kapsamaktadır. Araştırma bulgularına göre, Mısır'ın pamuk ihracatındaki rekabet gücü zamanla azalmaktadır.

Bashimov (2015), Özbekistan pamuk sektörünün rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Net Ticaret İndeksi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda Özbekistan'ın dünya pamuk piyasasında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak, son yıllarda Özbekistan'ın rekabet gücünde dikkate değer düşüşün olduğu tespit edilmiştir.

Samuel ve ark. (2015), Hindistan pamuk endüstrisinin rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Araştırmada Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda Hindistan'ın pamuk ürünündeki rekabet gücünün 2005 yılından itibaren önemli düzeyde artış gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Çiçek ve Bashimov (2016), 2001-2012 dönemi için Orta Asya ülkelerinin pamuk ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğü analiz edilmiştir. Araştırmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Net Ticaret İndeksi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Orta Asya ülkelerinin (Kazakistan hariç) pamuk ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları belirlenmiştir. Çalışmada Orta Asya ülkelerinin rekabet gücünün artırılması için tarım sektörüne yönelik altyapı ve teknoloji yatırımlarına önem verilmesi ve tarımsal üretimde verimliliğin artırılması gibi öneriler sunulmuştur.

Javed ve ark. (2017). Pakistan'ın seçilmiş tarımsal ürünlerdeki ihracat rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeksleri kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre, Pakistan pamuk ihracatında güçlü bir rekabet avantajına sahiptir. 2003-2012 yılları arasında gerek AKÜ ve gerekse ASKÜ indeks değerlerinde sürekli bir artış olduğu gözlemlenmiştir.

2. Dünya Pamuk Sektörü ve Pamuk Sektörünün Tacikistan Ekonomisi Açısından Önemi

2.1. Dünya Pamuk Sektörü

Günümüzde pamuk, stratejik öneme haiz en önemli ticari tarımsal ürünlerden biridir. Dünyada kullanılmakta olan dokuma ham maddelerinin önemli bir kısmını oluşturan pamuk; yetiştirilmesi, işlenmesi ve ticareti ile dünya ekonomisinde başta gelen tarımsal ürünlerden birisidir. Tarımsal orijinli bir sanayi ham maddesi olan pamuk aynı zamanda tarım ile sanayinin bütünleşmesini sağlayan önemli ürünlerden biridir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de pamuk endüstrisi ekonomik anlamda ülkeler adına artı değer yaratmaktadır. Pamuk doğrudan veya

dolaylı olarak pek çok sanayi sektörüne ham madde sağlarken, aynı zamanda birçok gelişmekte olan ülkelerde özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde milyonlarca insanın geçim kaynağına esas teşkil etmektedir. Bugün gelişmekte olan ülkelerde toplam işgücünün %7'si pamuk sektöründe istihdam edilmekte ve 250 milyondan fazla kişi doğrudan pamuk üretimi ve pamukla ilgili diğer işlerden gelir elde etmektedir (Anonim, 2010: 6).

Son 60 yıl içerisinde dünya pamuk üretiminde önemli düzeyde artışlar yaşanmıştır. 1950-2016 döneminde dünya pamuk üretim miktarı yıllık %2 oranında artış göstererek 6,6 milyon tondan 23,1 milyon tona ulaşmıştır. 1950-60 yıllarında dünya pamuk üretiminde istikrarlı bir artış gözlemlenirken, 1970'li yıllarda ise dünya ekonomisinde görülen yavaşlama ile birlikte pamuk üretimi de gerilemiştir. 1980'li yıllarda ise pamuk tarımında yüksek verimli tohumların kullanılması, biyolojik mücadele yöntemlerindeki gelişmeler ve verimi artırıcı kültürel yöntemlerin üretimde uygulanması sonucu dünya pamuk üretimi tekrar yükselişe geçmiştir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren Brezilya, Avustralya, Türkiye ve Afrika ülkelerinde pamuk alanlarının genişlemesi ve birçok ülkede pamuk tarımında genetik olarak farklılaştırılmış (transgenik) pamuk tohumlarının kullanılmaya başlanması ile beraber dünya pamuk üretimi rekor seviyelere ulaşmıştır (Townsend, 2007: 426). Üretim artışı, ekili alanların artışından ziyade birim alandan elde edilen verim artışından kaynaklanmaktadır. 1950/51-2016/17 dönemi arasında hektardan elde edilen pamuk miktarı 230 kilogramdan 783 kilografa ulaşmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Dünya Pamuk Lifi Üretim ve Verim Durumu

Yıllar	Üretim (Milyon Ton)	Verim (Kg/Ha)
1970	12,1	380
1975	11,7	393
1980	13,8	426
1985	17,5	553
1990	18,9	572
1995	20,4	567
2000	19,3	604
2005	24,9	733
2006	26,5	765
2007	26,2	793
2008	23,4	762
2009	22,1	734
2010	25,1	757
2015	21,1	693
2016	23,1	783

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı (USDA) veri tabanı

Dünya pamuk üretiminin artışında Çin ve Hindistan'ın önemli bir payı bulunmaktadır. Son 50 yılda Çin ve Hindistan'ın pamuk üretim miktarı yaklaşık dört kat artış göstermiştir (Baffes ve Estur, 2009: 11-12). Hindistan ve Çin'in dünya pamuk üretimindeki payları sırasıyla %24,7 ve %21,2'dir. Bu iki ülke dünya pamuk üretiminin yaklaşık yarısını karşılamaktadır. Hindistan'ın pamuk üretim miktarı

incelendiğinde 1980-2000 yılları arasında pamuk üretimi %77 oranında artarak 1,3 milyon tondan 2,3 milyon tona ulaşmıştır. 2000’li yılların başlarından itibaren ülkede genetik olarak farklılaştırılmış (transgenik) pamuk tohumlarının pamuk tarımında kullanılmaya başlanması ile birlikte ülkenin pamuk üretim miktarı hızlı bir şekilde artmıştır (Choudhary ve Gaur, 2010: 1). 2000-2016 yılları arasında Hindistan’ın pamuk üretim miktarı %137 oranında artarak 2,4 milyon tondan 5,7 milyona çıkmıştır. Transgenik pamuğu bir anlamda pamuk tarımında bir devrim yaratmıştır.

Hindistan’dan sonra en önemli pamuk üretici ülkesi Çin’dir. Pamuk, Çin ekonomisinde oldukça önemli rol oynayan bir üründür. Çin’de yaklaşık 40 milyon kişi pamuk ekonomisinde istihdam edilmektedir (Ferhavi, 2013: 43). Çin’in pamuk üretim miktarı 1970’li yılların sonlarından itibaren hızlı bir artış göstermiş ve 1978-1984 yılları arasında pamuk üretim miktarı 2 milyon tondan 6,2 milyon tona ulaşmıştır. Bugün Çin yaklaşık 5 milyon ton pamuk üretimi ile dünya pamuk üretiminde önemli bir paya sahiptir. Dünya pamuk üretiminde önde gelen ülkelere biri de ABD’dir. ABD dünya pamuk piyasasında önemli rol oynayan aktörlerden biridir. ABD dünyanın üçüncü en büyük pamuk üreticisidir. ABD’nin dünya pamuk üretimindeki payı yaklaşık %16’dır. 1980-2005 yılları arasında pamuk üretim miktarı 2,4 milyon tondan 5,2 milyon tona ulaşmıştır. 2006-2016 yılları arasında pamuk üretimi önemli düzeyde gerilemiştir. Pamuk ekili alanların azalması pamuk üretim miktarının azalmasına neden olmuştur. 2016 yılında ABD’nin pamuk üretim miktarı 3,7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Orta Asya ülkeleri (Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan) dünya pamuk üretiminde önemli paya sahip ülkeler arasında yer almaktadır. Orta Asya ülkeleri 1980’li yıllarda dünya pamuk üretiminin %24’nü karşılarken, günümüzde bu oran %5’e gerilemiştir. 1980-2016 yılları arasında Orta Asya ülkelerinin toplam pamuk üretimi 3,2 milyon tondan 1,3 milyon tona gerilemiştir (Baffes, 2007: 45). Toprak ve su kaynaklarının etkin kullanılmaması, üretimde yüksek verimli melez tohumlarla beraber diğer verim arttırıcı teknolojilerin yeterince kullanılmaması ve üretimdeki yanlış uygulamalar sonucu Orta Asya’da pamuk üretimi son 20 yılda önemli düzeyde gerilemiştir (Baffes, 2007: 46; Bashimov, 2015: 103).

Son yıllarda dünya pamuk üretimindeki paylarını arttıran ülkeler arasında Sahra Altı ülkeleri de (Burkina Faso, Benin, Kamerun, Fildişi Sahili, Çad ve Mali) yer almaktadır. 2016 yılında söz konusu ülkelerin toplam pamuk üretim miktarı bir milyon tonu geçmiş ve dünya pamuk üretimindeki payları ise %3-4 dolayındadır. Söz konusu ülkelerde üretilen pamuğun büyük bir kısmı ihraç edilmekte ve ülkelere önemli döviz girdisi sağlamaktadır. Son yıllarda görülen elverişsiz hava şartlarının yanı sıra küresel çapta pamuk fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak bölgede pamuk üretim miktarında azalma söz konusudur. Tablo 2’de dünya pamuk üretiminde önde gelen ülkeler ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Tablo 2: Dünya Pamuk Lifi Üretiminde Önde Gelen Ülkeler (Bin Ton)

Ülkeler	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Hindistan	1,3	1,4	1,9	2,9	2,4	4,2	5,7	5,7	5,7
Çin	2,7	4,1	4,5	4,8	4,4	5,7	6,6	4,7	4,9
ABD	2,4	2,9	3,3	3,9	3,7	5,2	3,9	2,8	3,7
Pakistan	0,7	1,2	1,9	1,8	1,8	2,1	1,9	1,5	1,6
Brezilya	0,6	0,9	0,7	0,4	0,9	1,0	1,9	1,2	1,4
Avustralya	0,1	0,2	0,3	0,3	0,7	0,6	0,9	0,6	0,9
Özbekistan	2,0	1,7	1,6	1,3	0,9	1,2	0,9	0,8	0,8
Türkiye	0,5	0,5	0,6	0,8	0,9	0,9	0,8	0,5	0,6

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı (USDA) veri tabanı

Pamuk, tekstil sanayiinde kullanılan en önemli bitkisel liflerden birisidir ve uluslararası ticarete çok büyük bir rol oynamaktadır (Daniel ve ark., 2010: 1215). Özellikle son 30 yılda tekstil ve hazır giyim sanayiinin hızlı bir artış trendi göstermesi, pamuk ihracatı ve ithalatında gelişmelere sebep olmuştur. 1970-2000 döneminde dünya pamuk ihracatı yaklaşık %25 oranında bir artış göstermiştir. 2000-2005 yılları arasında dünya pamuk ihracatı miktar bazında %70 artarak 5,7 milyon tondan 9,7 milyon tona ulaşmıştır. 2011 yılında dünya pamuk ihracatı 10,1 milyon ton ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İzleyen yıllarda pamuk ihracatı sürekli gerilemiş ve 2016 yılında 8 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3). Dünya pamuk ihracatının parasal değeri 2000 yılında 7,6 milyar dolar iken, bu rakam 2011 yılında 23,6 milyar dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2016 yılında ise dünya pamuk ihracat değeri bir önceki yıla göre %9 oranında azalarak 50,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

ABD Tarım Bakanlığı (USDA) verilerine göre, 2016 yılında dünya pamuk ihracatının %72'sini (5,8 milyon ton) 5 ülke (ABD, Hindistan, Brezilya, Özbekistan ve Avustralya) gerçekleştirmiştir. Dünya pamuk ihracatında lider konumunda olan ABD, 2016 yılında dünya pamuk ihracatının yaklaşık %39'unu (3,1 milyon ton) tek başına gerçekleştirmiştir. Son 10 yıllık dönemde ABD'nin pamuk ihracatı miktar bazında %20 oranında gerilemiştir. Dünya pamuk ticaretinin önemli aktörlerinden biri de Hindistan'dır. Hindistan 914 milyon tonluk pamuk ihracatı ile ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Hindistan son 15 yılda pamuk ihracatını önemli miktarda arttıran ülkelerden biridir. 2016 yılında Hindistan'ın pamuk ihracatında bir önceki yıla göre %27 oranında bir azalma görülmektedir. Brezilya ve Avustralya ise son 40 yılda pamuk ihracatını önemli düzeyde arttıran ülkelerdir.

Tablo 3: Dünya Pamuk İhracatı (Bin Ton)

1970	848	34	4	220	-	5.134
1980	1.290	140	53	9	-	5.719
1990	1.697	255	299	156	1.174	6.436
1995	1.671	123	508	22	985	6.019
2000	1.467	24	850	69	740	5.753
2005	3.927	806	628	429	1.045	9.784
2010	3.130	1.110	546	435	577	7.746
2011	2.550	2.412	1.010	1.043	544	10.036
2012	2.836	1.690	1.343	938	697	10.110
2013	2.293	2.016	1.056	486	588	8.893
2014	2.449	914	728	851	533	7.696
2015	1.993	1.255	621	939	544	7.685
2016	3.157	914	827	631	327	8.047

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı (USDA) veri tabanı

Dünya pamuk ithalatı incelendiğinde 1970-2000 döneminde önemli bir değişimin olmadığı görülmektedir. Söz konusu dönemde dünya pamuk ithalatı yıllara göre değişimle birlikte 5-6,5 milyon ton civarında seyretmiştir. 2000-2005 yılları arasında ise pamuk ithalatı %68 artarak 5,7 milyon tondan 9,6 milyon tona ulaşmıştır. Ancak, izleyen yıllarda pamuk ithalatı önemli düzeyde gerilemiştir. Özellikle 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisi ile birlikte küresel talepte görülen daralmaya bağlı olarak dünya pamuk ithalatı da 6,5 milyon tona gerilemiştir. İzleyen yıllarda küresel piyasada gözlenen iyileşme ile birlikte pamuk ithalatı da artmış ve 2016 yılında 7,9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Bugün birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tekstil endüstrisi önemli ölçüde ithal pamuğa bağımlıdır. Gelişmiş ülkelerde üretim maliyetlerinin artmasıyla birlikte tekstil ürünleri üretimi ve ticareti gelişmiş ülkelere kaymıştır. Günümüzde Asya ülkeleri tekstil ve hazır giyim ürünleri üretiminde söz sahibidirler. Bu nedenle Asya ülkeleri pamuk ithalatında lider ülke konumundadır (Gillson ve ark., 2004: 5). Küresel pamuk ithalatında önde gelen ülkeler arasında Çin, Bangladeş, Vietnam, Türkiye ve Endonezya yer almaktadır. 2016 yılında dünya pamuk ithalatının yaklaşık %17,13'ünü Bangladeş, %14,8'ini Vietnam, %13,15'ini Çin, %8,77'sini Endonezya ve %8,63'ünü Türkiye gerçekleştirmiştir. Söz konusu ülkelerin ithalattaki toplam payı %62,5'dir.

Bangladeş dünya pamuk ithalatında ilk sırada yer almaktadır. Bangladeş'in pamuk ithalatı son 20 yılda hızlı bir artış göstermiştir. 1995-2016 yılları arasında pamuk ithalatı 10 kattan fazla bir artış göstermiştir. Dünya pamuk ithalatında ikinci sırada Vietnam yer almaktadır. 2016 yılına göre Vietnam'ın pamuk ithalatı 1,1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Son 30 yılda Bangladeş ve Vietnam'da tekstil ve hazır giyim sektörünün hızla gelişme göstermesi sonucu pamuğa olan talep önemli düzeyde artış göstermiştir.

Pamuk ithalatında üçüncü sırada Çin yer almaktadır. Çin dünyanın en büyük pamuk üreticisi olmakla beraber, dünyanın en önemli pamuk ithalatçısıdır. 2000 yılından itibaren Çin'in ithal ettiği pamuk miktarında önemli artışlar görülmektedir.

2000’li yıllarda Çin 50 bin ton pamuk ithal ederken, 2005 yılında pamuk ithalatı 4 milyon tonu geçmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz ile birlikte Çin’in pamuk ithalatı 1,5 milyon tona gerilemiştir. Ancak izleyen yıllarda pamuk ithalatı artmış ve 2011 yılında Çin’in pamuk ithalatı 5 milyon tonu geçmiştir. Son yıllarda Çin’in pamuk ithalatı pamuk stoklarının fazla olmasına bağlı olarak azalmıştır. Son üç yıllık dönemde Çin’in pamuk ithalatı %66 oranında azalmıştır.

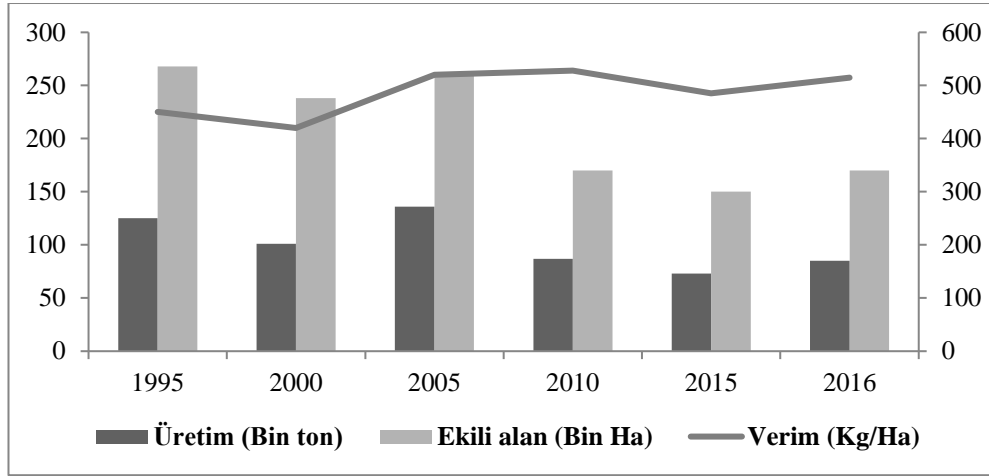
Tablo 4: Dünya Pamuk İthalatı (Bin Ton)

1970	30	32	108	39	0	5.359
1980	44	30	773	107	0	5.934
1990	78	44	480	324	46	6.662
1995	105	35	630	466	113	5.945
2000	215	86	52	577	525	5.725
2005	482	169	4.199	479	751	9.616
2010	806	355	2.608	457	729	7.764
2011	740	354	5.341	544	519	9.897
2012	1.089	525	4.426	683	804	10.356
2013	1.154	697	3.075	651	924	8.988
2014	1.176	958	1.804	728	800	7.796
2015	1.350	980	959	640	918	7.663
2016	1.361	1.176	1.045	697	686	7.945

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı (USDA) veri tabanı

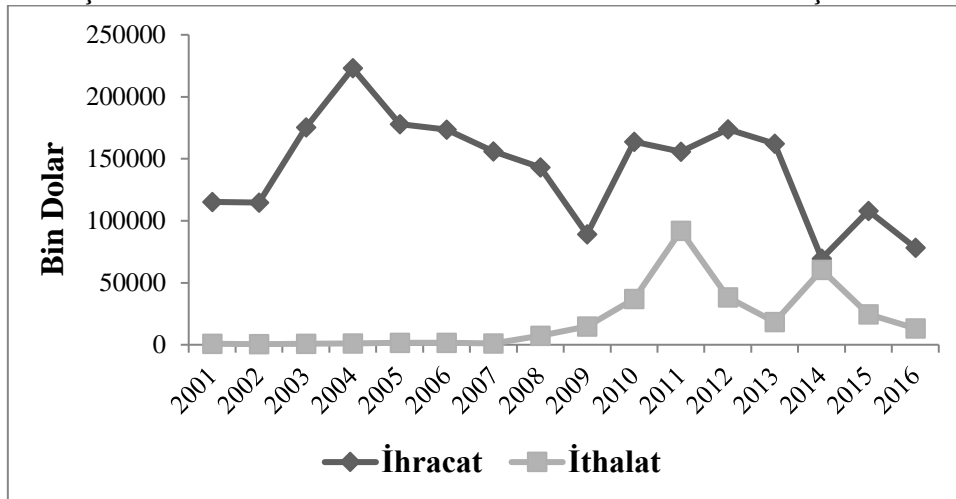
2.2. Tacikistan’da Pamuk Sektörü

Tarımsal orijinli bir sanayi ham maddesi olan pamuk aynı zamanda tarım ile sanayinin bütünleşmesini sağlayan önemli ürünlerden biridir. Pamuk başta tekstil sanayisi olmak üzere çırçır, yem ve yağ sanayisi gibi birçok sanayi kollarına ham madde sağlamaktadır. Ayrıca pamuk, geniş bir istihdam olanağı ve önemli düzeyde ihracat geliri sağlamaktadır. Bu özelliğinden ötürü pamuk, pek çok gelişen ekonomilerde olduğu gibi Tacikistan ekonomisi için de vazgeçilemeyen tarımsal ürünlerden biridir. Tacikistan’da pamuk üretimi yıllar itibariyle dalgalanmalar göstermektedir. Şekil 1 incelendiğinde 1995 yılında 125 bin ton olan lif pamuk üretimi, 2010 yılında 73 bin tona gerilemiştir. 2016 yılında ise 85 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Tacikistan’da pamuk ekim alanlarının yıllar itibariyle durumu incelendiğinde önemli düzeyde azalmalar olduğu görülmektedir. Özellikle son 10 yıllık dönemde pamuk ekim alanları 1/3 oranında azalmıştır. Son yıllarda ülkede uygulanan gıdada kendi kendine yeterlilik politikası sonucu diğer bitkisel ürünlerin üretimine daha çok önem verilmiştir. Özellikle sebze ve meyve ekim alanları pamuk ekim alanları aleyhine genişlemiştir. Tacikistan’da pamuk ekim alanı, üretim ve verim durumuna ilişkin veriler Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: Tacikistan'da Pamuk Üretim, Alan ve Verim Durumu

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı verileri

Net ihracatçı yapısıyla dikkat çeken pamuk sektörü Tacikistan ihracatının da önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Tacikistan'ın pamuk ihracat rakamları göz önüne alındığında 2001-2016 yılları arasında ihracatın istikrarlı bir yapı sergileyemediği anlaşılmaktadır. Ayrıca, pamuğun toplam ihracat içindeki payının da önemli düzeyde azaldığı görülmektedir. Örneğin, 2001 yılında pamuğun toplam ihracat içindeki payı %32 iken, bu rakam 2016 yılında %10'lara gerilemiştir. Son 10 yıldır gerileme eğiliminde olan pamuk ihracatı 2016 yılında 78 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Ülke düzeyinde incelendiğinde pamuk ihracatının büyük bir kısmı yakın ve çevre ülkelere gerçekleşmiştir. 2016 yılında ihracatın %37'si Türkiye'ye, %29'u Rusya'ya, %24'ü Pakistan'a ve %4'ü Çin'e gerçekleşmiştir.

Şekil 2: Tacikistan'ın Pamuk İhracat ve İthalatındaki Gelişmeler

Kaynak: ABD Tarım Bakanlığı verileri

3. Materyal ve Metot

Bu araştırma ikincil verilere dayanmaktadır. Araştırmada Uyumlaştırılmış (Armonize) Mal Tanım ve Kodlama Sistemi (HS Code) kullanılmıştır. HS sisteminde pamuk ürününün fasıl numarası 52'dir. Araştırmada kullanılan veriler yıllık olup 2001-2016 dönemini kapsamaktadır. Pamuk dış ticaretine ilişkin veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin (Intracen) istatistik veri tabanından derlenmiştir.

Rekabet gücünü ölçen çok sayıda yöntem bulunmakla beraber, bu çalışmada rekabet gücünü hesaplama yöntemi olarak İhracat Piyasa Payı indeksi, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi ve Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanılmıştır. Nitekim, söz konusu indeksler basit hesaplanabilmesi nedeniyle ampirik çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. İhracat Piyasa Payı (İPP) indeksi, belli bir sektörde uluslararası piyasada ülkenin rekabet gücünü ölçmektedir. İhracat piyasa payı indeksi, belli bir sektörde (malda) dünyanın ihracatına göre ülkenin ihracat payı yüzdesini ifade eder. İhracat piyasa payı indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$\text{İPP (EMS)} = \left(\frac{X_{ik}}{X_{wk}} \right) * 100 \quad (1)$$

Formül 1'de, X_{ik} 'i' ülkesinin 'k' sektörünün (ürününün) ihracatını ve X_{wk} 'k' sektörü (ürünü) dünya ihracatını ifade etmektedir. İhracat Piyasa Payı indeksi, 0 ile 100 arasında bir değer almaktadır. Ülkenin söz konusu sektörde ihracatı olmaması durumunda indeks değeri 0 olur. Ülkenin söz konusu sektörde tek ihracatçı konumunda olması ise indeks değerinin 100'e çıkmasına yol açacaktır (Kijboonchoo ve Kalayanakupt, 2003: 21; Erkan, 2009: 36).

Çalışmada kullanılan ikinci ölçüt Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksidir. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi ilk kez Liesner (1958) tarafından ortaya atılmış, daha sonra ise Balassa (1965) tarafından yeniden tanımlanarak geliştirilmiş, bu nedenle Balassa indeksi olarak da adlandırılmaktadır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler kavramı, belli bir malın ihracatında, bir ülkenin gösterdiği performansın, bu malın "dünya" ihracatındaki performansı ile karşılaştırılmasına dayanır. Eğer ülkenin performansı, "dünya"nın performansından daha iyi ise, o ülkenin söz konusu malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılır (Erlat ve Erlat, 2004: 49). AKÜ indeksinin özel bir çekiciliği ülkeler arası ve endüstriler arası çeşitli karşılaştırma tiplerinde kullanılan bir indeks şeklinde kolayca ölçülebilmesidir. Bu yaklaşımda, dış ticaretin mal bileşiminin, ülkeler arasındaki görece maliyetlerle birlikte fiyat dışı faktörleri de yansıttığı kabul edilmektedir (Çeştepe ve Ermiş, 2007: 134). Günümüzde Balassa'nın AKÜ indeksi bir ülkenin güçlü veya zayıf ihracatçı sektörlerini belirlemeye yönelik birçok ampirik çalışmalarda kullanılmaktadır (Hinloopen ve Marrewijk, 2004: 1; Bojnec ve Ferto, 2009: 418). Balassa'nın AKÜ indeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$\text{AKÜ}_{ij} = \left[\frac{X_{ij}}{X_i} \right] / \left[\frac{X_{wj}}{X_w} \right] \quad (2)$$

Burada, AKÜ_{ij} , 'i' ülkesinin 'j' sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} 'i' ülkesinin 'j' sektörünün ihracatını, X_i 'i' ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} 'j' sektörü dünya ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını

göstermektedir. AKÜ indeksi 0 ile ∞ arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o endüstrinin ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Ervani, 2013: 57; Mushanyuri ve Mzumara, 2013: 38). Bununla beraber, eğer $AKÜ > 4$ ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük; $2 < AKÜ < 4$ orta derecede karşılaştırmalı üstünlük; $1 < AKÜ < 2$ zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük; $0 < AKÜ < 1$ ise karşılaştırmalı dezavantaj söz konusudur (Hinloopen ve Marrewijk, 2001: 13).

Çalışmada kullanılan son ölçüt ise Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeksidir. ASKÜ indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

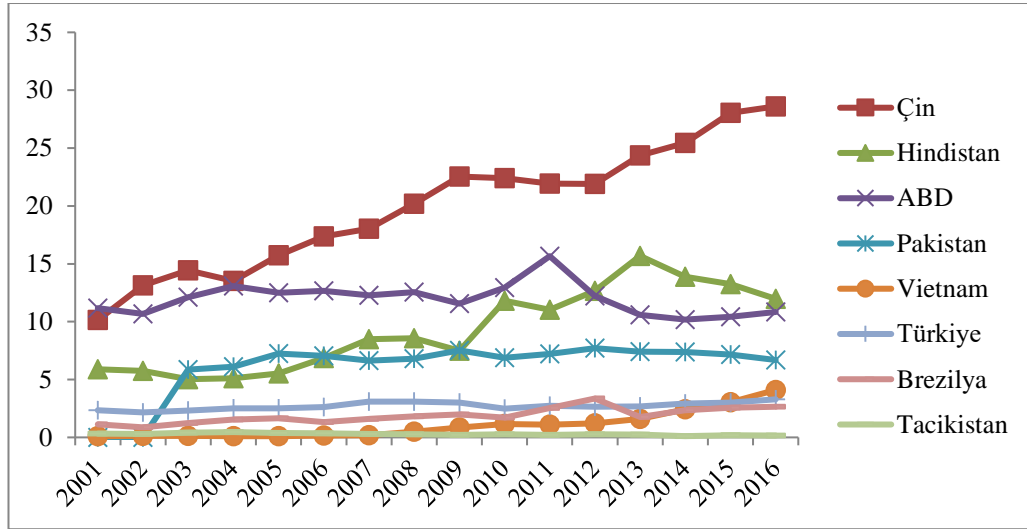
$$ASKÜ_{ij} = \frac{AKÜ_{ij}-1}{AKÜ_{ij}+1} \quad (3)$$

ASKÜ indeksi -1 ile +1 arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri pozitif ise ülke o üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Eğer indeks değeri negatif ise ülke o ürünün ticaretinde karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir (Laursen, 1998: 2).

4. Bulgular

Tacikistan'ın 2001-2016 dönemindeki pamuk ihracat performansının rekabet açısından incelendiği bu çalışmada kullanılan ilk ölçüt, İhracat Piyasa Payı (İPP) indeksidir. Şekil 3'de Tacikistan ile birlikte pamuk ihraç eden başlıca ülkelerin İhracat Piyasa Payı indeks rakamları yer almaktadır. Şekil 3 incelendiğinde dünya pamuk piyasasında en yüksek paya sahip ülke Çin'dir. 2016 yılında Çin'in İPP indeks değeri 28,60 olarak gerçekleşmiştir. Bunu sırasıyla, Hindistan (11,97), ABD (10,85), Pakistan (6,68), Vietnam (4,10), Türkiye (3,29), Brezilya (2,65) ve Tacikistan (0,15) izlemektedir. Bu veriler ışığında Tacikistan'ın dünya pamuk piyasasındaki ihracat payının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Son yıllarda dış talep koşullarındaki bozulmanın yanı sıra Çin, Hindistan ve Pakistan'ın pamuk ihracatını artırması Tacikistan'ın pamuk sektöründe pazar kaybetmesine neden olmuştur.

Şekil 3: Rekabet Gücü: İPP İndeks Değerleri

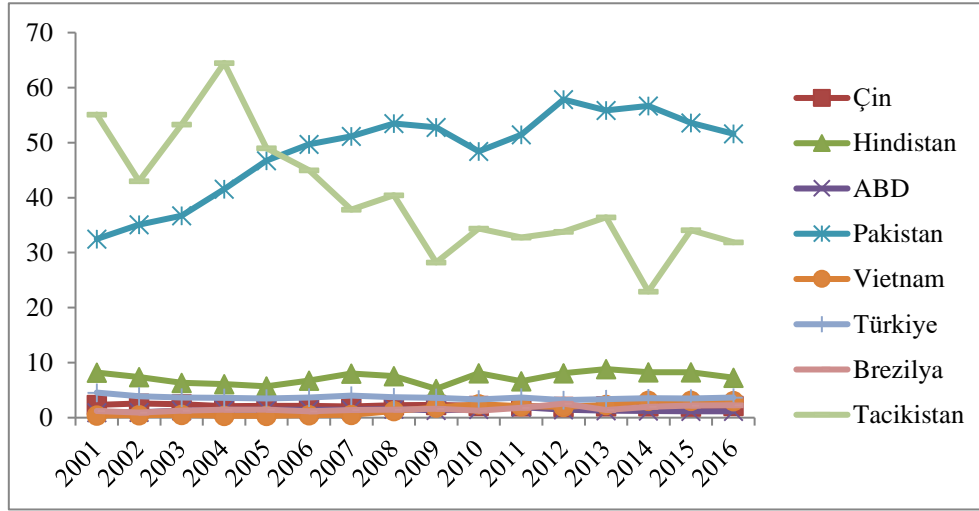

Kaynak: İnteracen verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Tacikistan'ın 2001-2016 dönemindeki ihracat performansının rekabet açısından incelendiği bu çalışmada kullanılan ikinci ölçüt Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksidir. Şekil 4'de Tacikistan ile birlikte dünyanın başlıca pamuk ihracatçı ülkelerinin AKÜ indeks değerleri sunulmuştur. Şekil 4'den görüldüğü üzere 2001 yılında Tacikistan'ın en yüksek AKÜ indeks değerine sahip olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla Pakistan, Hindistan, Türkiye, Çin, Brezilya, ABD ve Vietnam izlemektedir. 2016 yılına gelindiğinde ise en yüksek AKÜ indeks değerine sahip ülke Pakistan olup, bunu sırasıyla Tacikistan, Hindistan, Türkiye, Vietnam, Brezilya, Çin ve ABD izlemektedir. Bu verilere göre, dünya pamuk ihracatında önemli paya sahip olan Çin ve ABD'nin rekabet gücünün zayıf olduğu görülmektedir. Buna karşın Pakistan, Tacikistan ve Hindistan'ın güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür.

Şekil 4 incelendiğinde Tacikistan'ın pamuk ihracatına ait AKÜ indeks değerinde ciddi bir azalma olduğu görülmektedir. 2001 yılında AKÜ indeks değeri 55,09 iken, izleyen yıllarda ise indeks değeri sürekli azalmış ve 2016 yılında 31,89'a gerilemiştir. Günümüzde Tacikistan'ın pamuk ihracatındaki rekabet gücü gün geçtikçe zayıflamaktadır. Üretim maliyetlerindeki artışlar, artan küresel rekabet ve dünya piyasalarında görülen duraklama Tacikistan'ın rekabet gücü üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır.

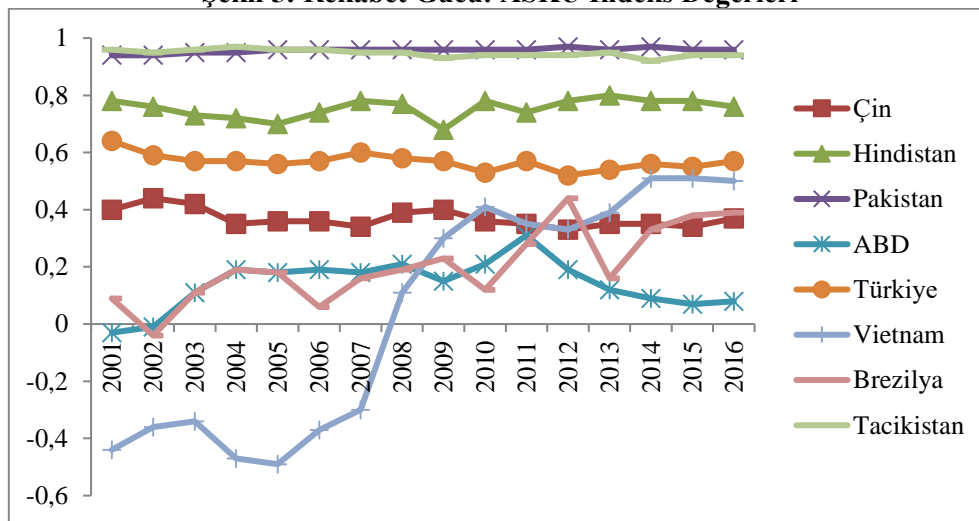
Şekil 4: Rekabet Gücü: AKÜ İndeks Değerleri

Kaynak: İntracen verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 5’de Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeks değerleri yer almaktadır. Analiz sonucundan da görüldüğü gibi 2016 yılında ele alınan ülkelerin tamamı pamuk ihracatında rekabet gücüne sahiptir. Pakistan’ın ASKÜ indeks değeri diğer ülkelere göre yüksek seviyededir. Bunu sırasıyla Tacikistan, Hindistan, Türkiye, Vietnam, Brezilya, Çin ve ABD takip etmektedir. Bu verilere göre, Tacikistan’ın pamuk sektöründe Pakistan hariç diğer ülkeler karşısındaki ihracat performansının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Tacikistan’ın pamuk sektörüne ait ASKÜ indeks değerleri ele alınan yılların tamamında 1’e yakın bir değer almıştır. Bu da Tacikistan’ın pamuk ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 5: Rekabet Gücü: ASKÜ İndeks Değerleri

Kaynak: İntracen verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Sonuç

Pamuk, gerek yarattığı istihdam olanakları gerekse ulusal ekonomiye sunduğu katma değer açısından Tacikistan ekonomisi için önemli bir tarımsal ürün olma özelliğini geçmişte olduğu gibi günümüzde de sürdürmektedir. Tacikistan'ın sahip olduğu doğa ve iklim koşulları ve olanakları dikkate alınırsa pamuk tarımına gereken önemin verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada 2001-2016 döneminde Tacikistan'ın pamuk sektöründeki rekabet gücü seçilmiş ülkeler ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Rekabet gücünü ölçmek amacıyla İPP, AKÜ ve ASKÜ indeksler kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Tacikistan'ın İPP indeks katsayısının diğer ülkelere göre düşük seviyede olduğu belirlenmiştir. Buna karşın, Tacikistan'ın AKÜ ve ASKÜ indeks değerlerinin oldukça yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre, Tacikistan pamuk ihracatında Pakistan hariç diğer ülkelere kıyasla nispeten daha yüksek bir rekabet gücüne sahiptir. Ancak, AKÜ ve ASKÜ indeks değerlerinin son yıllarda azalma eğilimine girdiği görülmektedir.

Tacikistan pamuk dışsatımı artırma ve pazarını genişletme şansına sahip bir ülkedir. Tacikistan'ın dünya pamuk pazarındaki payını artırabilmesi için sektöre ilişkin sorunların bir an önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Dış ticaretin korunabilmesi için, pamuk üretiminde kalite standartlarının belirlenmesi ve denetimlerinin yapılması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Ayrıca, pamuk tarımında yeni nesil makinelerin kullanılması teşvik edilmelidir. Pamuk tarımında ileri teknolojilerin kullanılması durumunda çok daha yüksek oranlarda bir maliyet tasarrufu sağlanacaktır. Üretimdeki maliyet tasarrufu Tacikistan'ın küresel piyasadaki konumunu daha da güçlendirecektir. Bununla birlikte, ihracatta pazarlama kolaylığı sağlamak için üretimde alternatif modellerin (organik tarım, iyi tarım uygulamaları vb.) yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda devlet ve özel sektör iş birliğini arttıracak devlet politikalarının uygulanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Anonim. (2007). The Cotton Sector of Tajikistan. Government of Tajikistan.
- Anonim, (2010). Cotton Scoping Paper, Green Commodities Facility Internal Working Document.
- Baffes, J. (2007). Cotton-Dependent Countries in the Global Context. Editör: D. Kandiyoti. The Cotton Sector in Central Asia: Economic Policy and Development Challenges. University of London, United Kingdom.
- Baffes, J. ve Estur, G. (2009). Market Context. Editör: D. Tschirley, C. Poulton ve P. Labaste. Organization and Performance of Cotton Sectors in Africa: Learning from Reform Experience. The World Bank, Washington, USA.
- Balassa, B. (1965). Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33 (2), 99-123.
- Bashimov, G. (2015). Özbekistan Pamuk Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 99-104.
- Bojnec, S. ve Ferto, I. (2009). Agro-Food Trade Competitiveness of Central European and Balkan Countries. *Food Policy*, 34 (5), 417-425.
- Choudhary, B. ve Gaur, K. (2010). Bt Cotton in India: A Country Profile. ISAAA Series of Biotech Crop Profiles, Ithaca, NY.
- Çeştepe, H. ve Ermiş, A. (2007). Türk Seramik Sektörünün Rekabet Gücü (1996-2002). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 127-143.
- Çiçek, R. ve Bashimov, G. (2016). Orta Asya'nın Pamuk Ticaretindeki Karşılaştırmalı Üstünlüğünün Belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12 (28), 1-14.
- Daniel, J.D., Sanda, A.A. ve Adebayo, E.F. (2010). Net Income Analysis an Efficiency of Resource Use among Cotton Farmers in the Southern part of Adamawa State, Nigeria. *Agric. Biol. J. N. Am.*, 1 (6), 1215-1222.
- Erkan, B. (2009). Ülkelerin İhracat Performanslarının Belirlenmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin Kullanılması: Yükselen Ekonomiler Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Erlat, G. ve Erlat, H. (2004). Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri ile Olan Ticareti, 1990-2002. s: 33-56. Editör: Ed.: E. Uygur ve İ. Civeir. GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım. TEK Yayını, Ankara.
- Ervani, E. (2013). Export and Import Performance of Indonesia's Agriculture Sector. *JEJAK Journal of Economics and Policy*, 6 (1), 54-63.
- Ferhavi, F. (2013). Afrika'da Küresel Rekabet ve Mali Krizi. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Raporları No: 13-03, Ankara.
- Gillson, I., Poulton, C., Balcombe, K. ve Page, S. (2004). Understanding the Impact of Cotton Subsidies on Developing Countries. Working Paper.

- Hatab, A.A. ve Romstad, E. (2014). Competitiveness Analysis of Egyptian Cotton Exports with Special focus on the Chinese Market. *China Agricultural Economic Review*, 6 (2), 248-263.
- Hinloopen, J. ve Marrewijk, C.V. (2001). On the Empirical Distribution of the Balassa Index. *Review of World Economics*, 137 (1), 1-35.
- Hinloopen, J. ve Marrewijk, C.V. (2004). Dynamics of Chinese Comparative Advantage. Tinbergen Institute, Discussion Paper No: TI 2004-034/2, Rotterdam.
- Intracen. (2017). International Trade Centre. (Erişim tarihi: 07.12.2017).
- Iqbal, M., Hussain, Z., Noorka, I.R., Akhtar, M., Mahmood, T., Suleman, S. ve Sana, L. (2013). Revealed Comparative and Competitive Advantages of White Gold of Pakistan (Cotton) by Using Balassa and White Index. *Int. J. Agric. Appl. Sci.*, 5 (1), 64-68.
- Javed, I., Ashfaq, M. ve Anwar, N. (2017). Exports of Major Agricultural Products from Pakistan to United Arab Emirates: Performance and Comparative Advantage. *Science, Technology and Development*, 36 (1), 53-60.
- Kijboonchoo, T. ve Kalayanakupt, K. (2003). Comparative Advantage and Competitive Strength of Thai Canned Tuna Export in the World Market: 1982-1998. *ABAC Journal*, 23 (1), 19-33.
- Laursen, K. (1998). Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialization. Danish Research Unit for Industrial Dynamics (DRUID) Working Paper No: 98-30.
- Levkovych, I. (2008). Competitiveness of Cotton and Wheat Production and Processing in Central Asia. Editör: T. Glauben., J.H. Hanf., M. Kopsidis, A. Pienadz ve K. Reinsberg. *Agri-food Business: Global Challenges-Innovative Solutions*. IAMO, Vol. 46, 133-150.
- Liesner, H.H. (1958). The European Common Market and British Industry. *Economic Journal*, 6, 302-316.
- Mushanyuri, B.E. ve Mzumara, M. (2013). An Assessment of Comparative Advantage of Mauritius. *European Journal of Sustainable Development*, 2 (3), 35-42.
- Samuel, J., Basavaraja, H., Pushpanjali ve Rejani, R. (2015). Production, Growth and Export Competitiveness of Raw Cotton in India-An Economic Analysis. *Agricultural Research and Technology*, 1 (1), 1-5.
- Sharma, S.K. ve Bugalya, K. (2014). Competitiveness of Indian Agriculture Sector: A Case Study of Cotton Crop. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 133, 320-335.
- Şahinli, M.A. (2011). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi: Türkiye Pamuk Endüstrisine Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (21), 237-249.

Townsend, T. (2007). Controlling Costs in Cotton Production. Editör: S. Gordon and Y.L. Hsieh. Cotton: Science and Technology. Woodhead Publishing Limited, England.

USDA. (2017). www.fas.usda.gov. (Erişim tarihi: 22.12.2017).

Araştırma Makalesi

Geçiş Ekonomilerinde Ticari Açıklık, Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi¹

Dilek ŞAHİN²

Özet

Bu çalışmanın amacı, geçiş ekonomilerinde 1995-2014 dönemleri arasında ticari açıklık, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Analiz kapsamında, paneli oluşturan değişkenler arasında ve modelde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil CADF birim kök testi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olduğunu göstermiştir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testinde, geçiş ekonomilerinde ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Benzer şekilde sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Geçiş Ekonomileri, Ticari Açıklık, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi.

Analysis of the Relationship Between Trade Openness, Human Capital and Economic Growth in Transition Economies

Abstract

The aim of this study is to analyze the relationship between trade openness, human capital and economic growth in transition economies between 1995 and 2014. Within the scope of the analysis, it was tested whether there was horizontal section dependency between the panel making variables and the model. In the direction of the results obtained second-generation CADF unit root test was applied considering horizontal section dependency. The causality relation between variables was analyzed using Emirmahmutoğlu and Köse (2011) causality test. The results of the analysis showed that there is horizontal section dependency in the variables and model. There is a two-way causality relationship between trade openness and economic growth in transition economies in Emirmahmutoğlu and Köse (2011) in the causality test. Similarly, there is a two-way causality relationship between health expenditures and economic growth.

Keywords: Transition Economies, Trade Openness, Economic Growth, Panel Data Analysis.

¹ Makale Gönderim Tarihi: 13.12.2017

Makale Kabul Tarihi: 03.06.2018

² Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü. E-mail: dilek58sahin@hotmail.com

Giriş

Ekonomik büyüme, beşeri sermaye ve ihracat ilişkisi iktisat literatüründe önemli tartışma konulardan biridir. İhracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1960'lı yıllardan sonra yoğunluk kazanırken; beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 1980'li yıllardan itibaren İçsel Büyüme Modelleri ile açıklanmaya başlanmıştır. İçsel Büyüme Modellerinde; beşeri sermaye ve dış ticaretin ekonomik büyümenin motoru olduğu kabul edilmektedir. Barro (1991), Barro ve Lee (1993), Benhabid ve Spiegel (1994) yapmış oldukları çalışmalarda beşeri sermayenin uzun dönem büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Harrison (1996) ve Dollar (1992) ise, yaptıkları çalışmalarda dış ticaretin büyüme üzerindeki etkisini vurgulayarak ihracat odaklı büyüme hipotezini desteklemişlerdir.

Tanım olarak beşeri sermaye, bir ülkenin ekonomik ve politik gelişmesinde kritik olan beceri, eğitim ve tecrübeye sahip kişilerin sayısının artırılmasıdır. Bu nedenle beşeri sermaye gelişimi, insana yapılan yatırım ve yatırımın yatırımcı ve üretici olarak gelişimini ifade etmektedir (Adeyemi ve Ogunsoola, 2016: 1). Ardichvili vd., (2012)'e göre; beşeri sermaye, bireylerin yaşam boyu kazandıkları, resmi ve gayri resmi eğitim ve öğretim biçimlerine katılım yoluyla geliştirdikleri bireylerin, kurumların ve toplumun yararına üretken faaliyetlerde kullanılan bilgi, beceri, yetenek ve yeterliliklerin toplamıdır (Ardichvili vd., 2012: 213).

İçsel Büyüme Modellerine göre, verimlilikteki artışlar, beşeri sermayeye yapılacak yeni yatırımlara bağlıdır (Ener vd., 2016: 74). Beşeri sermaye yatırımları beraberinde taşma-yayımla etkisi oluşturarak beşeri ve fiziki sermaye yatırımlarını artırmakta böylece ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Barro, 1991: 409). Ayrıca beşeri sermaye teknolojik ve bilimsel bilginin üretilmesini sağlayarak teknolojik süreçte yeni ürünlerin ve fikirlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Beşeri sermayenin ekonomik büyümedeki başka bir rolü de, fiziksel sermaye gibi ülkenin üretim kapasitesini artıran diğer faktörlerin ülkeye çekilmesidir (Şimşek ve Kadılar, 2010: 120).

Beşeri sermaye stokunun artırılması ve oluşturulmasında rol oynayan faktörler, beşeri sermayenin unsurları olarak kabul edilmektedir. Bu unsurlar beş kategoride toplamaktadır. Bunlar: (i) bireylerin yaşam beklentisini, yaşama gücünü, enerjisini etkileyen sağlık hizmetleri; (ii) firmalar tarafından organize edilen eğitimler; (iii) ilk, orta ve yükseköğretim düzeyinde formal eğitim; (iv) özellikle tarımsal ilerleme programlarını içeren yetişkinler için firmalar tarafından organize edilmeyen çalışma programları, (v) değişken iş fırsatlarına uyum sağlamak için yapılan bireysel veya ailece yapılan göçlerdir. Esasında eğitim ve sağlık, kategorize edilen bu unsurlardan en önemlileridir. Çünkü sağlıklı, eğitilmiş ve yetenekli işgücü kapsamlı ve verimli sermayeyi oluşturmaktadır (Schult, 1961:9).

Eğitim ve sağlık harcamaları beşeri sermayenin iki temel unsurudur. Beşeri sermayeye yatırım yaparak bir yandan bireyin sağlık koşulları iyileştirilirken; diğer yandan bireyin geliri artmakta böylelikle kişinin eğitimine ve yeteneklerine katkıda bulunmaktadır (Demir ve Yılmaz, 2016:2). İçsel Büyüme Modellerinde, beşeri sermayenin yanı sıra ihracatın da ekonomik büyümede önemli bir faktör olduğu kabul edilmektedir (Şimşek ve Kadılar, 2010: 120). İhracatçı sektörlerin produktivite

artışlarına karşı duyarlılığı yüksek olduğu için, verimlilikte ortaya çıkan artışlar daha yüksek kârlara ve yatırımlara yol açarak ekonomik gelişmeyi hızlandırır.

Literatürde yapılan çalışmalarda, ihracatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif doğrudan ve dolaylı etkilerinin olduğu görülmektedir. İthalat açısından değerlendirildiğinde ise, ithalatın milli gelir üzerinde negatif bir doğrudan etkisinin olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra hammadde, ara ve sermaye malları ithalatının yurt içi üretimi artırması ve teknoloji ithalatı yoluyla üretimde verimlilik artışı sağlanarak ithalatın ekonomik büyüme üzerinde pozitif dolaylı etkilerinin olabileceği ileri sürülmektedir. Bu etkilerin varlığı, ülkelerde dış ticaretin ekonomideki payı ve dış ticaretin yapısına bağlı olarak değişmektedir (Kurt ve Zengin, 2016: 68). Dış ticaret hacminin milli gelire oranı ile hesaplanan ticari açıklık, bir ekonominin verimli üretim tekniklerine uyumunu sağlayarak toplam faktör verimliliğini ve dolayısıyla kişi başına gelirini artırır. Ayrıca ticari açıklık beraberinde uluslararası piyasalara açılmayı getirmektedir. Böylelikle dış ticaret artmakta ve bu da maliyetlerin düşürülme çabasını beraberinde getirerek rekabet gücünü artıran yeni teknolojilerin geliştirilmesine imkân sağlamaktadır.

Çalışmanın esas konusu teşkil eden Geçiş Ekonomileri, 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte, iki kutuplu dünya düzeninden tek kutuplu dünya düzenine geçilmesi sonucunda sosyalizme dayalı ekonomi politikası izleyen ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçmesiyle ortaya çıkan bir kavramdır.

Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin 2000 yılında yapmış olduğu sınıflandırmaya göre Geçiş Ekonomileri; Avrupa ve Sovyetler Birliği Geçiş Ekonomileri (*Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri*; Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyet, Makedonya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya-Baltık Cumhuriyetleri; Estonya, Letonya, Litvanya)-Sovyet Ülkeleri (Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna) ve *Asya'daki Geçiş Ekonomileri* (Çin, Kamboçya, Laos Halk Cumhuriyeti, Vietnam) şeklindedir (IMF, 2000).

Kumanda ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan bu ülkelerin başlangıç koşulları, ekonomik, tarihi ve kültürel geçmişleri ekonomik geçişte, gerekli kamusal değişikliklerin yapılmasında farklı performans sergilemelerine yol açmıştır. Bu süreçte, dışsal baskı ve fırsatlar ile kamu politikalarının ve demografik faktörlerin de ekili olduğu görülmektedir. Geçiş ekonomilerinde dönüşüm sürecinin başarısında çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu kapsamda IMF (2000)'e, göre dönüşüm süreci şu faktörler ile gerçekleşmektedir:

- *Liberalleşme*: Bu süreçte, fiyatlar çoğunlukla serbest piyasa tarafından belirlenmektedir.
- *Makroekonomik istikrar*: Serbestleştirme ile artan talebin yol açtığı enflasyonun kontrol altına alınması ve zamanla azaltılması amaçlanır. Bu süreç beraberinde kamu bütçesinin, para-kredi politikasının ve ödemeler dengesinin sürdürülebilmesini gerektirir.
- *Yeniden yapılandırma ve özelleştirme*: Sağlıklı bir finansal sektörün yapılması sağlanarak, teşebbüslerin serbest piyasalarda işlem görebilecek mal üretimi yapmalarına olanak tanınmaktadır.

- *Yasal ve kurumsal reformlar:* Devletin bu ekonomilerde rolünün yeniden tanımlanarak hukukun üstünlüğün oluşturulması ve uygun rekabet politikalarının oluşturulması gerekliliğidir.

Bu çalışmanın amacı; 11 geçiş ekonomisi için, 1995-2014 dönemi yıllık verileri kullanılarak beşeri sermaye, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Analiz yılı seçimi verilerin elde edilebilirliğine göre belirlenmiştir. Çalışmada ekonomik büyüme göstergesi olarak kişi başına reel GSYH; beşeri sermaye göstergesi olarak sağlık harcamalarının GSYH % payı, ticari açıklık göstergesi olarak ihracat ve ithalat toplamının GSYH payı değişkeni kullanılmıştır.

Geçiş ekonomilerinin analiz edilme nedeni; Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra hantal bir üretim yapısını devralan ekonomilerde mevcut altyapının eksikliği, teknolojik gerilik ve sermaye yetersizliği gibi nedenlerle, geçiş sürecinde iç taleplerini karşılayarak yeterli üretim kapasitesine ulaşmaları ve refah düzeylerini artırmaları mümkün görülmemektedir. Bu bağlamda geçiş sürecindeki bu ülkelerin geçiş dönemini sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için büyümenin önemli belirleyicilerinden dış ticaret ve beşeri sermayenin incelenmesi gerekir. Bu amaç doğrultusunda, geçiş ekonomilerinde dış ticaret ve beşeri sermayenin birlikte ele alınması, söz konusu ülkelerin ekonomik gelişim temellerinin incelenmesine yönelik önemli katkı yapacağı düşünülmektedir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünden hemen sonra yer alan ikinci bölümde, konu ile ilgili yapılan ampirik literatüre yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti ve ekonometrik yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde ele alınan dönemler itibarıyla geçiş ekonomileri üzerine yapılan analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Beşinci bölüm, sonuç kısmından oluşmaktadır.

1. Literatür Taraması

Büyüme literatüründe beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda; literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Dollar (1992), 1976-1985 dönemleri arasında 95 gelişmekte olan ülkede dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analiz bulgularında, ticari serbestliğin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı görülmüştür.

Benhabid ve Spiegel (1994), fiziki ve beşeri sermaye stoku Cobb-Douglas üretim fonksiyonu yardımıyla oluşturmuştur. Ayrıca toplam faktör verimliliğinin büyüme oranının bir ülkenin beşeri sermaye stok seviyesine bağlı olduğuna dayalı alternatif bir model önermiştir. Model sonuçları, beşeri sermayenin ekonomik büyümede son derecede önemli olduğunu göstermiştir.

Harrison (1996), açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Farklı açıklık ölçütleri arasında korelasyon her zaman güçlü olmasa da genellikle ekonomik büyüme ve açıklık ölçütleri arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür.

Chuang (2000), 1952-1995 dönemleri arasında Tayvan'da ihracat, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme ve nedensellik

testini kullanarak analiz etmiştir. Analiz bulgularında, beşeri sermaye birikiminin ekonomik büyümeyi hızlandırarak ihracatı teşvik ettiği görülmüştür.

Narayan ve Smyth (2004), 1960-1999 dönemleri arasında Çin’de beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki eşbütünleşme ve nedensellik analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, kısa dönemde ihracat ve beşeri sermaye arasında çift yönlü nedenselliğin olduğunu göstermiştir. Uzun dönemde, sadece beşeri sermayeden ihracata doğru nedenselliğe rastlanılmıştır.

Bahmani-Oskooee vd., (2005), 61 gelişmekte olan ülkede, 1960-1999 dönemleri arasında ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri yöntemi ile ele alınmış ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiye rastlanılmıştır.

Cuaresma ve Wörz (2005), 1981-1997 dönemleri arasında, 45 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grubunda ileri teknoloji imalat sanayi ürünleri ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Sonuç olarak, yüksek teknoloji imalat sanayi ihracatının ekonomik büyümeyi arttırdığı görülmüştür.

Gyimah-Brempong vd., (2006), Afrika ülkelerinde 1960-2000 dönemleri arasında beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Beşeri sermayenin kişi başına geliri arttırdığı görülmüştür.

Tsen (2006), 1952-1999 ve 1978-1999 dönemleri arasında Çin’de ticari açıklık, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki eşbütünleşme ve nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Bulgular, değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini göstermiştir. 1952-1999 dönemlerinde ekonomik büyümeden beşeri sermayeye doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür. 1978-1999 dönemleri arasında, ekonomik büyüme ve ticari açıklık; ekonomik büyüme ve beşeri sermaye; beşeri sermaye ve ticari açıklık arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Contractor ve Mudambi (2008), 1989-2003 dönemleri arasında 25 ülkede mal ve hizmet ihracatı ile beşeri sermaye yatırımları arasındaki ilişki panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz bulguları, beşeri sermayenin mal ve hizmet ihracatı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Genç vd., (2010), 1980-2007 dönemleri arasında Türkiye’de beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Toda-Yamamoto nedensellik testi ile incelenmiştir. Sonuç olarak, ihracatın yapısında ortaya çıkan değişime bağlı olarak daha fazla beşeri sermayeye ihtiyaç duyulduğu görülmüştür.

Narayan vd., (2010), 1974-2007 dönemleri arasında 5 Asya ülkesinde ekonomik büyüme, ihracat ve beşeri sermaye arasındaki ilişki yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Kişi başına GSYH, sağlık harcamaları, sabit sermaye yatırımları, ihracat, ithalat, eğitim ve Ar-Ge harcamaları değişkenleri kullanılmıştır. Sonuç olarak uzun dönemde; sağlık harcamalarının, sabit sermaye yatırımlarının, ihracatın, eğitim ve Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğunu görülmüştür. İthalatın ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Safdari vd., (2011), 1988-2008 dönemleri arasında 13 Asya ekonomisinde ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. İhracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Iqbar vd., (2012), 1960-2009 dönemleri arasında Pakistan'da ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Aditya ve Acharyya (2013), 1965-2005 dönemleri arasında 65 seçilmiş ülke için ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmıştır. Yöntem olarak, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) kullanılmıştır. Sonuç olarak, yüksek teknolojlili imalat sanayi ihracatının ekonomik büyümeyi hızlandırdığı görülmüştür.

Özcan ve Özçelebi (2013), 2005-2011 dönemleri arasında Türkiye'de ihracat, ithalat, sanayi üretim endeksi ve reel döviz kuru arasındaki ilişki Johansen eşbütünleşme yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak, ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür.

Shihab vd.,(2014), 2000-2012 yılları arasında Ürdün'de ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmıştır. Ekonomik büyümeden ihracata doğru nedenselliğin olduğu görülmüştür. İhracattan ekonomik büyümeye doğru herhangi bir nedenselliğe rastlanılmamıştır.

Ener vd., (2016), 1980-2013 dönemleri arasında Türkiye'de ekonomik büyüme, beşeri sermaye ve ihracat arasındaki ilişki incelenmiştir. Yöntem olarak, eşbütünleşme ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Sonuç olarak, ekonomik büyüme ve beşeri sermaye arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür. Ayrıca ihracat ve beşeri sermaye arasında çift yönlü nedenselliğe rastlanılmıştır.

Değer ve Doğanay (2016), 1996-2014 dönemleri arasında yükselen piyasa ekonomilerinde ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yöntem olarak eşbütünleşme testi ve regresyon analizi kullanılmıştır. İhracatın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, imalat sanayi ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi daha fazladır.

Demir ve Yılmaz (2016), 1995-2012 dönemleri arasında BRICS ülkelerinde beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi Bootstrap Panel Granger nedensellik testi ile ele alınmıştır. Sonuç olarak, sadece Brezilya ve Rusya için pozitif bir nedenselliğin olduğu görülmüştür.

2. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, 11 geçiş ekonomisi için (Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Ukrayna, Özbekistan) 1995-2014 dönemi yıllık veriler kullanılarak beşeri sermaye, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Başlangıç- bitiş yılı verilerin elde edilebilirliğine göre belirlenmiştir. Çalışma kapsamında ekonomik büyümeyi temsilen ülkelere ait kişi başına reel Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYH-2005 sabit fiyatları), ticari açıklığı temsilen ithalat ve ihracat toplamının GSYH payı ve beşeri sermayeyi temsilen sağlık harcamalarının GSYH içindeki % payı değişkenleri kullanılmıştır. Analiz kapsamında ilk olarak paneli oluşturan değişkenler arasında ve modelde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil CADF birim kök testi uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi kullanılarak analiz

edilmiştir. Çalışmada kullanılan model literatürden yola çıkılarak oluşturulmuş olup (1) nolu Eşitlikte gösterilmiştir:

$$PGDPit = \alpha + \beta_1 TRADEit + \beta_2 HEALTHYit + \mu it \quad (1)$$

Bu eşitlikte; PGDP kişi başına reel Gayri safi yurt içi hâsılayı, TRADE ticari açıklığı, HEALTHY sağlık harcamalarının GSYH % payını temsil etmektedir. Kişi başına reel GSYH değişkenine UNCTAD veri tabanından, diğer değişkenlere ise Dünya Bankasından ulaşılmıştır.

3. Yatay Kesit Bağımlılığının Test Edilmesi

Yatay kesit bağımlılığının test edildiği Breusch ve Pagan (1980) çalışmasında test istatistiği (2) nolu Eşitlikte gibi ifade edilmektedir (Pesaran vd., 2008):

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{\rho}_{ij}^2, \chi^2 N(N-1) / 2$$

(2)

Burada N yatay kesit boyutunu; T zaman boyutunu temsil etmektedir.

Pesaran (2004) tarafından geliştirilen test istatistiği aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Pesaran vd., 2008):

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{\rho}_{ij} \right)$$

(3)

Boş H_0 hipotezi altında, T yeterli büyüklükte iken; $N(0, 1)$ fonksiyonun limiti, $N \rightarrow \infty$ 'dur. Ayrıca LM testinden farklı olarak sabit T ve N değerlerinde ortalaması sıfırdır. Breusch ve Pagan (1980) testi faktörler sıfır ortalamaya sahip olduğunda boş hipotezi red etmekte başarısız olmaktadır. Bu sorunu çözmek amacıyla Pesaran vd. (2008) tarafından $CDLM_{adj}$ (Cross-sectionally Depence Lagrange Multiplier: Yatay Kesit Bağımlılığı Lagrange Çarpanı) testleri geliştirilmiştir. Bu testte LM istatistiğinin varyans ve ortalaması kullanılarak LM testi geliştirilmiştir.

$$LM(\rho)_{adj} = \sqrt{\frac{2}{\rho(2N - \rho - 1)}} \sum_{s=1}^p \sum_{j=1}^{N-s} \frac{(T-k)\bar{\rho}_{i,i+s}^2 - \mu_{Ti,i+s}}{\sigma_{Ti,i+s}}$$

(4)

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

4. CADF Birim Kök Testi

Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF (Cross-sectionally Augmented Dickey Fuller) testinde, t istatistiği $t_i(N, T)$ (5) nolu Eşitlikte verilmiştir (Pesaran, 2007):

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + e_{it} \quad (5)$$

$$t_i(N, T) = \left(\frac{\Delta y'_i \bar{M}_w y_{i-1}}{\bar{\sigma}(y'_{i-1} \bar{M}_w y_{i-1})^{1/2}} \right) \quad (6)$$

Panel istatistiğinin hesaplanması ise (7) nolu Eşitlikten elde edilmektedir:

$$CIPS(N, T) = t\text{-bar} = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (7)$$

Hesaplanan CIPS (Cross Sectionally Im-Pesaran-Shin) istatistiği her bir yatay kesitin t istatistiklerinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır.

5. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Testi

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen bu test, zaman serilerindeki Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi mantığına dayanmaktadır. Bu yöntemde ilk aşama; standart bir Panel VAR tahmini yapılarak, uygun gecikme uzunluğu (p) belirlenmektedir. İkinci aşamada, p gecikmeye en yüksek bütünleşme derecesine sahip değişkenin bütünleşme seviyesi (d_{max}) ilave edilmektedir. Üçüncü aşamada, ($p+d_{max}$) gecikme için serilerin düzey değerleriyle Panel VAR modeli tahmin edilmektedir.

Emirmahmutoğlu ve Köse tarafından geliştirilen nedensellik testinde iki değişkenli VAR modeli (8) ve (9) nolu Eşitlikteki gibi kurulmaktadır:

$$x_{i,t} = \mu_i^x + \sum_{j=1}^{k_i+d_{max_i}} A_{11,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d_{max_i}} A_{12,ij} y_{i,t-j} + \mu_{i,t}^x \quad (8)$$

$$y_{i,t} = \mu_i^y + \sum_{j=1}^{k_i+d_{max_i}} A_{21,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i+d_{max_i}} A_{22,ij} y_{i,t-j} + \mu_{i,t}^y \quad (9)$$

d_{max} , sistemdeki her bir i için maksimum bütünleşme düzeyini gösterir. Tahmin sonuçlarına göre k_i gecikme için modifiye edilmiş Wald (MWALD) testi uygulanmaktadır. Denklem (8) için, testin H_0 hipotezi Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı şeklindedir.

6. Analiz Bulguları

Tablo 1 ve Tablo 2'de yatay kesit sonuçlarına yer verilmiştir. Analiz bulgularında, değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi reddedilmiştir. Seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığı, analize katılan herhangi bir ülkede ortaya çıkan şokun diğer ülkeleri de etkileyeceğini ifade ettiği için, bu

ülkelerdeki politika yapıcıların diğer ülkelerde uygulanan ekonomi politikalarını da göz önünde bulundurmaları gerekmektedir.

Tablo 1: Değişkenlerde Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Değişkenlerde Yatay Kesit Bağımlılığı	PGDP		HEALTH		TRADE	
	İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri
CD _{Lm1} (BP, 1980)	93,784**	0,001	84,574**	0,006	88,696**	0,003
CD _{Lm2} (Pesaran 2004)	3,698**	0,000	2,820**	0,002	3,213**	0,001
CD (Pesaran 2004)	-1,288***	0,099	-2,355**	0,009	-1,436***	0,075

Not: ***, **, * sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 2: Modelde Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Modelde Yatay Kesit Bağımlılığı	İstatistik	Olasılık Değeri
CD _{Lm1} (BP, 1980)	282,324**	0,000
CD _{Lm2} (Pesaran 2004)	21,675**	0,000
CD (Pesaran 2004)	13,587**	0,000

Not: ***, **, * sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenler için paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığının söz konusu olduğu durumlarda kullanılan ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CADF testi ile incelenmiştir. CADF testi, T>N (zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda) ve N>T (yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük olduğunda) durumlarında kullanılmaktadır. Bu test istatistiği değerlerini, Pesaran (2007)'ın CADF kritik tablo değerleriyle karşılaştırarak, her ülke için durağanlık test edilmektedir. CADF kritik tablo değeri, CADF istatistiği değerinden büyükse boş hipotez reddedilir ve sadece o ülkenin serisinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır. Tablo 3'de yer alan CADF birim kök test sonuçları serilerinin birinci farklarında, I(1) düzeyinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 3: Panel CADF Birim Kök Testi

Değişkenler	Seviyede		Birinci Farkta	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
PGDP	-1,898	-1,717	-2,227***	-2,835***
HEALTH	-2,071	-2,221	-3,198*	-3,132**
TRADE	-1,828	-2,209	-2,696**	-2,742***

Not: Gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.***,**,* sıfır hipotezinin sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir. Panel istatistiği kritik değerleri, Pesaran 2007, tablo 11(b), s.280; sabitli modelde -2.60(%1), -2.34(%5) ve -2.21(%10); Pesaran 2007, tablo 11 (c), s.281; sabit ve trendli modelde -3.15(%1), -2.88(%5), -2.74(%10). Panel istatistiği, CADF istatistiklerinin ortalamasıdır.

Tablo 4’de Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi sonucuna göre; sağlık harcamaları kişi başına reel GSYH’nın nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle geçiş ekonomilerinde sağlık harcamaları kişi başına reel GSYH’nin nedenidir. Benzer şekilde; kişi başına reel GSYH’nin sağlık harcamalarının nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle geçiş ekonomilerinde kişi başına reel GSYH’nın sağlık harcamalarının nedeni.

Yine ticaretin kişi başına reel GSYH’nin nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle geçiş ekonomilerinde ticaret kişi başına reel GSYH’nin nedenidir. Benzer şekilde; kişi başına reel GSYH’nin ticaretin nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle geçiş ekonomilerinde kişi başına reel GSYH ticaretin nedenidir. İlgili ülkelerde ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Genel itibarıyla yapılan nedensellik analizi değerlendirildiğinde, ele alınan geçiş ekonomilerinde ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Benzer şekilde, sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Testi Sonucu

Boş Hipotez	İstatistik	Olasılık Değeri
HEALTH PGDP'nin Granger Nedeni Değildir	44,269**	0,003
PGDP HEALTH'nin Granger Nedeni Değildir	34,942**	0,039
TRADE PGDP'nin Granger Nedeni Değildir	39,345**	0,013
PGDP TRADE'nin Granger Nedeni Değildir	36,353**	0,028

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 seviyesinde anlamlılık düzeyini gösterir.

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Granger Nedensellik testinden elde edilen bireysel ülke sonuçlarına Tablo 5'de yer verilmiştir. Tablo 5'deki bireysel ülke sonuçları değerlendirildiğinde, "Ticaretin kişi başına reel GSYH'nin nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyinde Azerbaycan için; %10 anlamlılık düzeyine göre Ukrayna ve Özbekistan için reddedilmiştir. Ticaretin kişi başına reel GSYH'nin nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez Ermenistan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya ve Tacikistan için reddedilmemiştir.

Kişi başına reel GSYH'nin ticaretin nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyine göre Rusya için; %10 anlamlılık düzeyine göre Ermenistan için reddedilmiştir. Kişi başına reel GSYH'nin ticaretin nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Ukrayna ve Özbekistan için reddedilmemiştir. Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi dikkate alındığında; Azerbaycan, Ukrayna ve Özbekistan'da ticari açıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Ermenistan ve Rusya'da ise ekonomik büyümeden ticari açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi

TRADE PGDP'nin Granger Nedeni Değildir	Ülke	Gecikme Sayısı	İstatistik	Olasılık Değeri
	Azerbaycan	2	12,834**	0,002
	Ermenistan	1	0,192	0,661
	Belarus	2	1,755	0,416
	Gürcistan	3	5,780	0,123
	Kazakistan	1	0,296	0,586
	Kırgızistan	2	3,397	0,183
	Moldova	1	0,014	0,907

	Rusya	3	3,998	0,262
	Tacikistan	2	2,077	0,354
	Ukrayna	3	6,555***	0,088
	Özbekistan	2	5,445***	0,066
PGDP TRADE'nin Granger Nedeni Değildir	Ülke	Gecikme Sayısı	İstatistik	Olasılık Değeri
	Azerbaycan	2	1,752	0,416
	Ermenistan	1	2,972***	0,085
	Belarus	2	0,819	0,664
	Gürcistan	3	5,759	0,124
	Kazakistan	1	0,872	0,350
	Kırgızistan	2	1,492	0,474
	Moldova	1	0,358	0,550
	Rusya	3	18,873**	0,000
	Tacikistan	2	0,288	0,866
	Ukrayna	3	3,633	0,304
Özbekistan	2	0,923	0,630	

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 seviyesinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6'da bireysel ülke sonuçları değerlendirildiğinde, sağlık harcamalarının kişi başına reel GSYH'nin nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyine göre Azerbaycan, Belarus ve Rusya için reddedilmiştir. Sağlık harcamalarının kişi başına reel GSYH'nin nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Ukrayna ve Özbekistan için reddedilmemiştir.

Kişi başına reel GSYH'nin sağlık harcamalarının nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez %5 anlamlılık düzeyine göre Tacikistan için; %10 anlamlılık düzeyi için Moldova ve Rusya için reddedilmiştir. Kişi başına reel GSYH'nin sağlık harcamalarının nedeni olmadığını ifade eden boş hipotez Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Ukrayna ve Özbekistan için reddedilmemiştir. Sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi dikkate alındığında; Azerbaycan ve Belarus' da sağlık harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Moldova ve Tacikistan'da ise ekonomik büyümeden sağlık harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Rusya'da sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi

	Ülke	Gecikme Sayısı	İstatistik	Olasılık Değeri
HEALTH PGDP'nin Granger	Azerbaycan	2	8,532**	0,014
	Ermenistan	1	1,620	0,203
	Belarus	3	20,020**	0,000
	Gürcistan	2	1,223	0,543
	Kazakistan	2	0,370	0,831
	Kırgızistan	1	2,292	0,130

Nedeni Değildir	Moldova	2	2,006	0,367
	Rusya	3	7,871**	0,049
	Tacikistan	3	0,713	0,870
	Ukrayna	2	0,268	0,875
	Özbekistan	2	0,901	0,637
PGDP HEALTH Granger Nedeni Değildir	Ülke	Gecikme Sayısı	İstatistik	Olasılık Değeri
	Azerbaycan	2	0,792	0,673
	Ermenistan	1	2,575	0,109
	Belarus	3	1,534	0,674
	Gürcistan	2	0,030	0,985
	Kazakistan	2	3,243	0,198
	Kırgızistan	1	0,819	0,366
	Moldova	2	5,957***	0,051
	Rusya	3	6,527***	0,089
	Tacikistan	3	11,740**	0,008
	Ukrayna	2	2,285	0,319
Özbekistan	2	0,971	0,616	

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 seviyesinde anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Sonuç

Ekonomik büyümede, beşeri sermayenin de fiziki sermaye kadar önemli olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ülkelerin ekonomik büyümeleriyle birlikte, beşeri sermaye miktarını ve kalitesini artıracak şekilde eğitim ve sağlık için ayırdıkları harcama miktarı artacaktır. Benzer şekilde ihracat sayesinde yabancı ticari partnerlerle olan ilişkiler yeni bilgi, ürün ve teknoloji yanı sıra yeni yönetim anlayışlarının ülkeye transferini sağlayacaktır. Bu transfer sayesinde, beşeri sermaye kalitesi de artacaktır. Bu nedenlerden ötürü; beşeri sermayenin ekonomik büyüme ve ihracatı artırması yanı sıra; ekonomik büyüme ve ihracatında beşeri sermayenin miktarını ve kalitesini etkilemesi mümkündür.

1995-2014 dönemini ele alan bu çalışmada, merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki 11 geçiş ekonomisinde ekonomik büyüme, beşeri sermaye ve ticari açıklık arasındaki ilişki panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olduğunu göstermiştir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi sonucunda beşeri sermaye, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Granger Nedensellik testinden elde edilen bireysel ülke sonuçlarına göre; Azerbaycan, Ukrayna ve Özbekistan'da ticari açıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi; Ermenistan ve Rusya'da ise ekonomik büyümeden ticari açıklığa doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi dikkate alındığında; Azerbaycan ve Belarus'ta sağlık harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu; Moldova ve Tacikistan'da ise ekonomik büyümeden sağlık harcamalarına

doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görölmektedir. Rusya'da sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görölmektedir.

Sonuç olarak, Geçiş ekonomilerinde İçsel Büyüme Teorilerini destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Ayrıca ticari açıklık ve beşeri sermayenin ekonomik büyümenin önemli unsurları olduğu görölmüştür. Nitelikli işgücünden oluşan beşeri sermaye birikimi toplam faktör verimliliğini uyararak bir yandan fiziksel sermayenin etkin kullanımını sağlarken öte yandan nitelikli işgücünün ihraç malları üretiminde yoğun bir şekilde kullanılmasıyla rekabet avantajını artırarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda, beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi beslediği ve dış ticaretin ekonomik büyümeyi hızlandırdığını bulgusuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle, uzun yıllar merkezi planlamaya dayalı bir ekonomik sistemde yönetilen ülkelerin serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik sisteme geçme çabalarında beşeri sermaye ve ticari açıklığı teşvik edici politikaların uygulanması bu ülkelerin ekonomik büyümelerine katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- Aditya, A., Acharyya, R. (2013). Export Diversification, Composition, and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Analysis. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 22(7), 959–992.
- Adeyemi, P., Ogunsola, A. (2016). The Impact of Human Capital Development on Economic Growth in Nigeria: ARDL Approach. *Journal of Humanities and Social Science*, 21(3), 1-7.
- Ardichvili, A., Zavyalova, E., Minina, V. (2012). Human Capital Development: Comparative Analysis of BRICS. *European Journal of Training and Development*, 36(2), 213-233.
- Altıntaş, H., Çetintaş, H. (2010). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi: 1970-2005. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 33-56.
- Bahmani-Oskooee, M., Economidou, C., Goswami, G. (2005). Export Led Growth Hypothesis Revisited: A Panel Cointegration Approach. *Scientific Journal of Administrative Development*, 3, 40-55.
- Barro, R., Jong-wha L. (1993). International Comparisons of Educational Attainment. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 363–94.
- Barro, R. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407–43.
- Benhabib, J., Spiegel, M. (1994). The Role of Human Capital in Economic Development: Evidence from Aggregate Cross-Country Data. *Journal of Monetary Economics*, 34(2), 143–73.
- Chuang, Y. (2000). Human Capital, Export, Exports and Economic Growth: A Causality Analysis for Taiwan, 1952-1995. *Review of International Economics*, 8(4), 712-720.
- Contractor, F., Mudambi, S. (2008). The Influence of Human Capital Investment on the Exports of Services and Goods: An Analysis of the Top 25 Services Outsourcing Countries. *Management Inter National Review*, 48 (4), 433-445.
- Cuaresma, J., Wörz, J. (2005). On Export Composition and Growth. *Review of World Economics*, 141(1), 33-49.
- Çelik, T., Çelik, B., Barak, D. (2017). Geçiş Ekonomilerinde Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(3), 877-890.
- Değer, M.K., Doğanay M. (2016). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde İhracat ve

Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1996-2014). *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 12(2), 52-71.

Demir, G., Yılmaz, A. (2016). Türkiye ve BRICS ülkelerinde Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Granger Nedensellik Analizi. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 1-21.

Dollar, D. (1992). Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence From 95 LDCs, 1976–1985. *Economic Development and Cultural Change*, 40(3), 523–544.

Emirmahmutoğlu, F., Köse, N. (2011). Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels. *Economic Modelling*, 28, 870-876.

Ener, M., Karanfil, M., Yıldırım, E. (2016). Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *JED*, 10(2), 71-85.

Genç, M.C., Değer, M.K., Berber, M. (2010). Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(1), 29-41.

Gymiah-Brempong, K., Paddison, O., Mitiku, W. (2006). Higher Education and Economic Growth in Africa. *The Journal of Development Studies*, 42(3), 509-529.

Harrison, A. (1996). Openness and Growth: A Time-series, Cross Country Analysis for Developing Countries. *Journal of Development Economics*, 48(2), 419-447.

IMF (2000). Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects. <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/110300.htm>. Erişim Tarihi: (10.11.2017).

Iqbar, A., Hameed, I., Devi K. (2012). Relationship Between Exports and Economic Growth of Pakistan. *European Journal of Social Sciences*, 32(3), 453-460.

Kurt, B., Zengin, H. (2016). İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Feder-Ram Modeli. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 67-86.

Narayan, P., Smyth R. (2004). Temporal Causality and the Dynamics of Exports, Human Capital and Real Income in China. *International Journal of Applied Economics*, 1(1), 24-45.

Narayan, S., Narayan, P., Mishra, S. (2010). Investigating the Relationship Between Health and Economic Growth: Empirical Evidence from a Panel of 5 Asian Countries. *Journal of Asian Economics*, 21(4), 404-411.

Özcan, B., Özçelebi, O. (2013). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin

Geçerli mi? *Yönetim ve Ekonomi*, 20(1), 1-14.

Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 365-312.

Pesaran, M.H., Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50-93.

Pesaran, M.H., Ullah, A., Yamagata, T. (2008). A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *Econometrics Journal*, 11, 105-127.

Safdari, M., Mahmoodi, M., Mahmoodi, E. (2011), The Causality Relationship between Export and Economic Growth in Asian Developing Countries. *American Journal of Scientific Research*, (25), 40-45.

Schultz, T. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.

Shihab, R., Soufan, T., Abdul-Khaliq, S. (2014). The Causal Relationship Between Exports and Economic Growth in Jordan. *International Journal of Business and Social Science*, 5(3), 302-308.

Şimşek, M., Kadılar, C. (2010). Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 115-140.

Tsen, W.H. (2006). Granger Causality Tests Among Openness to International Trade, Human Capital Accumulation and Economic Growth in China: 1952-1999. *International Economic Journal*, 20 (3), 285-302.

Yardımcıoğlu, F., Gülmez, A. (2013). Türk Cumhuriyetlerinde İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 145-161.

Araştırma Makalesi

KOSGEB Girişimcilik Eğitimlerinin Değerlendirilmesi: Kırklareli Örneği¹

Ramazan Tiyek²

Özet

Girişimcilik eğitimleri, işsizlik problemine alternatif bir çözüm olarak değerlendirilebilir. KOSGEB'in yapmış olduğu Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri'nin etkinliğinin değerlendirilmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır. 2015 yılı içerisinde KOSGEB Kırklareli İl Müdürlüğü bünyesinde gerçekleştirilen Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerine katılanlardan 40 kişi ile görüşme yapılarak veriler toplanmıştır. Araştırma kapsamında görüşleri değerlendirilenlerin % 60 (24 kişi) gibi büyük çoğunluğu herhangi bir işte çalışmayan ve öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu (% 72,5; 29 kişi) kendi işini kurabilmek amacıyla Girişimcilik Kursuna katıldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu girişimci olmaya cesaret edemeyişinden ve girişimcilik konusunda bürokratik işlerin fazla oluşundan şikayetçi olurken, sadece % 5'i (2 kişi) KOSGEB Girişimcilik Desteği'nden yararlanarak kendi işyerini açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Girişimcilik Eğitimi, Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi, KOSGEB.

Evaluation of KOSGEB Entrepreneurship Training: Example of Kırklareli

Abstract

Entrepreneurship training can be considered as an alternative solution to the unemployment problem. The evaluation of the effectiveness of the Applied Entrepreneurship Trainings that KOSGEB has done is the purpose of the research. 40 participants from the participants of Applied Entrepreneurship Trainings held in Kırklareli Provincial Directorate of KOSGEB were interviewed and data were collected in 2015. The vast majority of the respondents, who are evaluated as part of the survey, account for 60% (24 people) of whom are not working or student. The majority of the participants (72.5%, 29 people) stated that they participated in the Entrepreneurship Course in order to establish their own business. Only 5% (2 people) opened their own business by benefiting from KOSGEB Entrepreneurship Support, while the majority of the participants complained that they did not dare to be entrepreneurs and that the bureaucratic work on entrepreneurship was excessive.

Key Words: Entrepreneurship, Entrepreneurship Training, Applied Entrepreneurship Training, KOSGEB.

---

¹ Makale Gönderim Tarihi: 30.05.2018

Makale Kabul Tarihi: 02.07.2018

² Doç. Dr. Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi Bölümü, ramazan.tiyek@klu.edu.tr

Ramazan Tiyek

Giriş

Girişimcilik, bireylerin başkalarına bağımlı olmadan kendi işlerini kurarak çalışabilmelerine imkan tanımaktadır. Girişimci olan bireyler bazen başkalarının yanında usta-çırak ilişkisi çerçevesinde bazen de bu tür bir ilişkiye gerek duymadan kendi işlerini kurabilmektedirler. Son zamanlarda Türkiye’de özellikle işsizlik oranlarının azaltılmak istenmesi nedeniyle girişimci sayılarını artırmaya yönelik girişimcilik kursları düzenlenmektedir. Girişimcilik kursları, kendi işini kurmak isteyen kişilerin genel olarak girişimcilik ile ilgili bilgi ve eğitim seviyelerini artırmak amacıyla gerçekleştirilen eğitim programlarıdır. Girişimci bireylerin sayılarının artması hem ilgili kişilerin iş sahibi olmalarına katkı sağlayacak hem de girişimci olan kişilerin kendi açmış oldukları işyerlerinde çalışmaya başlatılan bireylerle birlikte başkalarının da iş sahibi olmalarına katkı sağlayacaktır. Yeni yatırım imkanları ve üretimin çeşitlendirilmesi ile birlikte sadece bir kişinin değil, birden fazla kişinin istihdam edilebileceği yeni bir çalışma hayatı oluşacaktır.

Araştırma kapsamında Kırklareli ili genelinde gerçekleştirilen Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri’nin etkinliği değerlendirilmiştir. İl genelinde Kırklareli İŞKUR Müdürlüğü, KOSGEB Trakya Bölgesi ile Trakya Kalkınma Ajansı gibi kurumlar girişimcilik kursları düzenlemektedirler. Girişimci sayısının artırılması amacıyla düzenlenen Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi kursları ne kadar verimli olmuştur? sorusu araştırmanın özünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla girişimcilik eğitimi öncesi ve sonrası durumun karşılaştırılabilmesi de yapılmaktadır. Araştırma sonunda girişimcilik kurslarına katılanların az bir kısmının eğitimin amacına uygun bir şekilde kendi işyerlerini açtıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin kendi işyerlerini açamamalarında; “girişimcilik konusunda çok ciddi hareket edememeleri, risk almaktan kaçınmaları, eğitime katılmanın bir gereği olarak herhangi bir planlamada bulunmadan doğrudan girişimcilik teşviklerinden yararlanabileceklerini düşünmeleri” gibi faktörlerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

1. Girişimcilik ve Girişimcilik Eğitimi

Ünlü yönetim düşünürü Peter Drucker’e göre girişimcilik, olağanüstü özellikler gerektiren bir sihirbazlık, gizemlilik olmadığı gibi kişinin sahip olduğu genleri ile de ilgili bir şey değildir. Risklerin alınması, sonuçların yönetilmesi ve çıktıların öğrenilmesinden ibaret olan bir davranış formu olarak değerlendirilmekte olup bu da eğitim ile öğrenilebilen bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Chimucheka, 2014: 404). Her şeyden önce bir zihniyet olan girişimcilik; bir kişinin, bağımsız veya bir organizasyon içinde, bir fırsatı belirleme ve yeni bir değer yaratmak veya ekonomik bir başarı sağlamak için söz konusu fırsata yönelme motivasyonu ve kapasitesini ifade etmektedir (Doğan, 2010: 26). Aslında yapılan tanımlar birlikte değerlendirildiğinde yenilik kaynağı, yeni vizyon ve iş geliştirme ile şirketler için yöntemler ve organizasyonların oluşturulmasına hizmet etmektedir. Bu nedenle girişimcilik kar amacı gütmeyen kuruluşlar da dahil olmak üzere her türlü organizasyonda uygulanabilir (Lee, Chang ve Lim, 2005: 28). Girişimcilikte, sahiplikten ziyade liderlik önemlidir (Doğan, 2010: 24). Girişimcilik, risk ve belirsizlik şartlarında, kazanç sağlama ve büyüme amacıyla yenilikçi bir ekonomik organizasyonun oluşturulmasıdır (Doğan, 2010: 29).

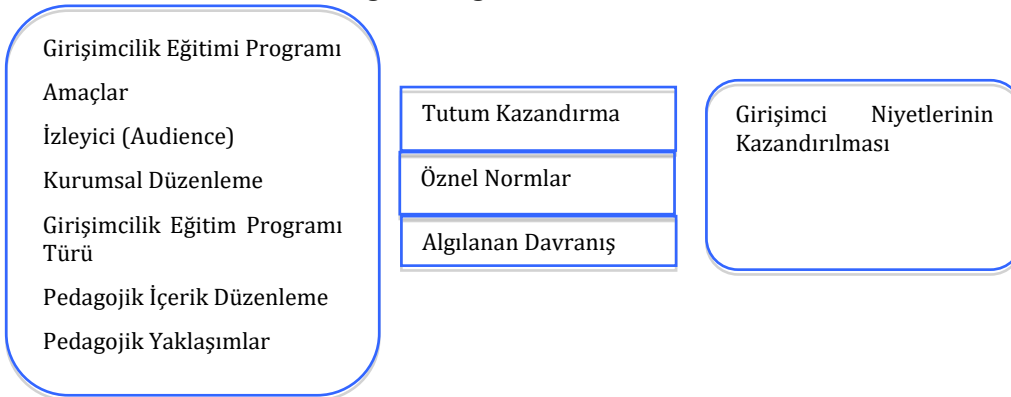
Özellikle, girişimciliğin öğrenilebileceğinin anlaşılmasından sonra olmak üzere girişimcilik eğitimleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Girişimcilik ile ilgili akademik çalışmaların 1973'lü yıllardan sonra yapıldığı ortaya çıkmaktadır. İlk çalışmaların girişimcilik anlayışının tasarımının kavranılması ve küçük işletmelerde gerçekleştirilen eğitimleri anlamak üzerine yoğunlaştıkları anlaşılmaktadır (Pittaway, Ferrier, Aissaoui ve Mass, 2017: 6). Girişimcilik eğitimi, bir işi başarıyla kurmayı ve işletme için gerekli yetkinlikleri geliştirmeyi içermektedir (Chimucheka, 2014: 406).

Girişimcilik Eğitimi, girişimci olmak isteyen kişilerin girişimcilik ile ilgili yönlerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak olan bilgilerin aktarılması sürecidir. Ülkemizde Girişimcilik eğitimleri KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) tarafından "Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri" başlığı altında düzenlenmektedir. Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri, ülkede girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması ve başarılı işletmelerin kurulması genel hedefine uygun olarak; girişimcilerin iş kurma ve yürütme konularında bilgi ve beceri sahibi olmaları, bu süreçte kendi rol ve sorumluluklarının farkına varmaları ve kendi iş fikirlerine yönelik iş planı hazırlayabilecek bilgi ve deneyim kazanmaları amacıyla düzenlenmektedir (<http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/1231/girisimcilik-destek-programi>). Bu eğitim sayesinde, kursiyerler ilk aşamada, girişimcilik potansiyelini ortaya çıkarabilecek; ikinci aşamada da, iş fikrini ortaya koyup, iş planı geliştirebileceklerdir (Mutlu, 2014: 6).

Eğitim sadece girişimciliğin başlangıç aşaması için değil, ilerleyen aşamalarında da karşılaşılan problemlerin çözümünde yardımcı olmaktadır (Bozkurt, 2011:29). Özellikle girişimcilik eğilimi olan kişilerde girişimcilik eğitimleri daha fazla önem kazanmaktadır.

Girişimcilik eğitimi sonunda belirli özelliklerin kazanılması beklenmektedir. Eğitim içeriğinin teknik beceriler, işletme yönetimi ve kişisel girişimcilik becerilerini kazandıracak şekilde düzenlenmesi gerekir. Kişisel girişimcilik becerileri ile yöneticilikten farklı bir kavramın anlaşılması gerektiği unutulmamalıdır (Ogundele, Akingbale ve Akinlabi, 2012: 150).

Şekil 1: Girişimcilik Eğitimi Değerlendirme Modeli

Ramazan Tiyek

Kaynak: Fayolle, Gailly ve Lassas-Clerc, 2006: 513.

Girişimcilik eğitiminin; tutum, değer ve motivasyon düzeyinde bilinç, yeteneklerinin farkına varmak, kısa ve uzun dönemli sosyal becerilere sahip olmak, sezgi ve bilgi gücüne sahip olmak gibi durumların oluşmasına katkı sunması beklenmektedir (Fayolle, Gailly ve Lassas-Clerc, 2006: 514). Ayrıca girişimcilik eğitime katılmış olan bireylerin; dinamizm, araştırma, keşif, proaktiflik, risk alma, taahhüt, hırs, yatırım ve meydan okuma gibi işlevsel özelliklere sahip olmalarına yardımcı olması gerekir (Parreira ve diğ., 2015: 260).

Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğitimlerini değerlendirdiği bir çalışmada, katılımcılar; girişimcilik eğitimlerinin bilgi, beceri ve yetkinlik konusunda kendilerine katkı sağladığını düşündüklerini ifade etmişlerdir. Girişimcilik ile ilgili birçok alanda olumlu katkı sağlayan girişimcilik eğitimlerinin özellikle bankacılık ve finans konusunda yeteri kadar faydalı olmadığı sonucunu veren araştırmalar da mevcuttur (Fatoki ve Oni, 2014: 589). Doktora öğrencilerinin almış olduğu girişimcilik eğitimlerinin yüksek lisans öğrencileri ile karşılaştırılmasının yapıldığı bir araştırmada ise, doktora öğrencilerinin istihdam olma sürecinde girişimcilik eğitimlerinin olumlu düzeyde etkilerinin olduğu sonucu elde edilmiştir (Nimeshi, 2017: 88)

2. KOSGEB Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri

Türkiye’de girişimcilik alanında izlenen en önemli politikalardan biri KOSGEB’in (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) yeni iş kuracak ya da işlerini geliştirmek isteyenlere yönelik yapmış olduğu Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri’dir (Mutlu, 2014: 3).

KOSGEB, bu eğitimlerle sadece girişimcilik bilincini oluşturmamakta aynı zamanda iş fikri olan girişimcileri hibe ve kredi olanakları ile desteklemektedir (Uluköy, Demireli ve Kahya, 2013: 81).

KOSGEB’in Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi ücretsiz olup, süresi 60 saattir. Eğitim dört ana modülden oluşmaktadır (Mutlu, 2014: 6):

Modül 1: Girişimcilik özelliklerinin sınanması, iş fikri geliştirme ve yaratıcılık egzersizleri,

Modül 2: İş planı kavramı ve öğeleri (pazar araştırma, pazarlama planı, üretim planı, yönetim planı, finansal plan)

Modül 3: İş planı öğelerinin pekiştirilmesine yönelik atölye çalışmaları

Modül 4: İş planının yazılması ve sunumunda dikkat edilecek hususlar

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Girişimcilik eğitimleri, girişimcilik kültürü kazandırmak ve girişimci sayısını artırmak amacıyla düzenlenmektedir. KOSGEB’in yapmış olduğu Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri sonunda, katılımcıların ne kadarının girişimci

olduğu ve girişimci olmayanları etkileyen unsurların tespit edilmesi, araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Kırklareli KOSGEB İl Müdürlüğü bünyesinde 2015 yılı içerisinde gerçekleştirilen girişimcilik eğitimleri değerlendirilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Nitel araştırmalarda örneklemin amacı, bir olguyu netleştirebilecek ve derinleştirebilecek olan belirli bir olgu ya da olayı elde etmektir. Nicel araştırmada olduğu gibi istatistiksel bilgilere ulaşmaktan ziyade araştırmanın amacına hizmet edecek analitik bilgileri elde etmeye yönelik olmalıdır (Baş ve Akturan, 2017: 225-226). Bu kapsamda araştırmanın içeriğine uygun olarak amaçlı örnekleme yolu izlenmiştir.

Araştırmanın evrenini Kırklareli KOSGEB İl Müdürlüğü'nün düzenlemiş olduğu Uygulamalı Girişimcilik Eğitimlerine 2015 yılında katılanlar oluşturmaktadır. Eğitime katıldıktan sonra 1 (bir) yıl gibi belli bir zaman aralığının geçmesi araştırmanın amacı açısından önem taşımaktadır. 2015 yılında eğitime toplamda 422 kişi katılmıştır. Örneklem olarak katılımcıların % 10'una (42 kişi) ulaşılması hedeflenmiş olup araştırma kapsamında görüşülen ve görüşleri değerlendirilen girişimci aday sayısı 40 kişidir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Yorumlanması

Araştırma verileri görüşme yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Görüşülecek kişilerin iletişim bilgileri KOSGEB İl Müdürlüğünden temin edilmiştir. İletişim bilgileri her eğitime katılanları ayrı sınıflar halinde gösterecek şekilde 17 grup halinde temin edilmiştir. 17 farklı sınıfın her biri içinden temsil olarak % 10 oranına denk gelecek şekilde 2 yada 3'er kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşülecek kişiler her bir sınıf içerisinden rastgele seçilerek tercih edilmiştir.

3.4. Bulgular

Araştırma kapsamında görüşülen 40 kişinin % 60'ı (24 kişi) erkek, % 52,5'i (21 kişi) evli, % 35'i (14 kişi) Lisans ve % 32,5'i (13 kişi) Lise mezunu olup detaylı bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri

Değişken		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	24	60
	Kadın	16	40
Medeni Durum	Evli	21	52,5
	Bekar	19	47,5
Eğitim Durumu	İlköğretim	4	10
	Lise	13	32,5

Ramazan Tiyek

	Ön lisans	7	17,5
	Lisans	14	35
	YL veya Doktora	2	5
Toplam		40	100

3.5. Araştırma Sonuçları

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların KOSGEB Girişimcilik kurslarından resmi iletişim kanallarından ziyade çoğunlukla çevrelerinde bulunan kişiler aracılığı ile haberdar oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Girişimcilik Kurslarından Haberdar Oldukları İletişim Kanalları

Değişken		Frekans	Yüzde (%)
Girişimcilik Kursundan Haberdar Olunan İletişim Kanalları	İŞKUR	3	7,5
	KOSGEB	3	7,5
	Arkadaşlardan	10	25
	Öğretim Üyelerinden	10	25
	İnternette	3	7,5
	Akraba ve komşulardan	5	12,5
	Diğer*	6	15
Toplam		40	100

*İlanlardan, daha önce girişimcilik kursuna katılan arkadaşlarından, televizyon reklamlarından, Belediyeden, okuldaki ilanlardan ve cezaevinde iken haberdar olma üzere 6 değişik iletişim kanalından istifade edilmiştir.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Girişimcilik kursuna katılanların % 25'i (10 kişi) girişimcilik kurslarından arkadaşları aracılığı haberdar olduğunu; diğer % 25'i (10 kişi) de üniversitedeki öğretim elemanlarından haberdar olduklarını ifade etmişlerdir. Üniversitedeki öğretim üyelerinden haberdar olanların büyük bir çoğunluğu önlisans yada lisans öğrencisi iken haberdar olmuş olanlardır.

Katılımcıların çoğunluğunun doğrudan KOSGEB'ten haberdar olmamaları veya değişik iletişim kanallarından haberdar olmalarından hareketle kurumlar arasındaki koordinasyon ve işbirliğinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır (Akyüz, 2013: 96).

Araştırma kapsamında girişimcilik kurslarına katılanlara girişimcilik eğitimleri öncesinde iş sahibi olup olmadıkları da sorulmuştur. Araştırma

kapsamında görüşleri değerlendirilen katılımcıların % 40'ının (16 kişi), bir işi olup girişimcilik eğitimleri öncesinde bir işte çalışmaktadırlar.

Tablo 3: Katılımcıların Girişimcilik Eğitimi Öncesindeki Çalışma Durumları

Değişken	Frekans	Yüzde (%)	
Girişimcilik Kursuna Katılmadan Önce Başka Bir İşte Çalışma Durumu	Çalışan	16	40
	Çalışmayan	17	42,5
	Öğrenci	7	17,5
Toplam	40	100	

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere girişimcilik eğitimine katılanların % 42,5'i (17 kişi) herhangi bir işte çalışmayan ve diğer % 17,5'i (7 kişi) ise üniversite bünyesinde örgün eğitim içerisinde yer alıp mezun olduktan sonra Girişimcilik Eğitimi Sertifikası'nı kullanmak üzere girişimcilik eğitimine katılan kişilerden oluşmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşleri değerlendirilenlerin büyük çoğunluğu (% 72,5; 29 kişi) kendi işini kurmak amacıyla girişimcilik kursuna katılmak istediklerini ifade etmektedirler. Girişimciliğin özel sektör çalışanlarına cazip gelmesinin iki temel nedeni olduğu söylenebilir. Birincisi, özel sektör çalışma koşullarının ağır olması ve hak ettikleri değeri göremedikleri inancı onları kendi işinin patronu olmaya yönlendirmektedir. İkincisi ise, özel sektörde çalışanların piyasayı yakından tanıma fırsatını yakalamış olmalarının ve iş deneyimlerinin onları girişimci olmaya özendirilmesi ve cesaretlendirmesidir (Mutlu, 2014: 12).

Tablo 4: Katılımcıların Girişimcilik Eğitime Katılma Nedenleri

Değişken	Frekans	Yüzde (%)	
Girişimcilik Kursuna Katılma Nedeni	Kendi işini kurma isteği	29	72,5
	İş bulma sürecinde ciddi bir alternatif olması isteği	5	12,5
	Öğrencilik devam ederken Sertifika sahibi Olunma İstenmesi	5	12,5
	Varolan İş büyütmek	1	2,5
Toplam	40	100	

Ramazan Tiyek

Kendi işini kurmak amacıyla girişimcilik kursuna katılmalarına rağmen, kendi işini kuranların sayısının kursa katılım oranı ile paralel olmaması, katılımcıların girişimcilik kursuna katılmak istemelerindeki sebepleri de sorgulamayı gerektirmektedir. Araştırma kapsamında kendi işini kurma haricinde ifade edilenler değerlendirildiğinde, katılımcıların %12,5'inin (5 kişi) iş arama sürecinde iş bulamaması halinde yapılabilecek bir iş olarak değerlendirdikleri, % 12,5'i (5 kişi) öğrencilik faaliyeti devam ederken sertifika sahibi olunmak istenmesini girişimcilik eğitime katılma gerekçesi olarak değerlendirirken, katılımcılardan sadece bir kişi (% 2,5) mevcut durumda varolan işini büyütme amacıyla hem girişimcilik ile ilgili genel bilgi düzeyini geliştirmek hem de kurs sonunda verilecek sertifika ile birlikte hibe desteklerinden yararlanmak istediğini ifade etmiştir.

Yapılan bir başka araştırmanın sonuçları da yukarıdaki bilgilere benzer şekilde ortaya çıkmıştır. Kursiyerlerin girişimcilik sertifikası almak istemesinin pek çok nedeni vardır. Bu nedenlerden hangisinin daha öncelikli olduğuna bakıldığında, "birilerinden bir şeyler beklemekten vazgeçtiğim ve kendim için bir şey yapmam gerektiğine inandığım için" diyenler (%68) ilk sırada yer almaktadır. "Gerçekten girişimci olmak istediğim için" diyenler (%67) ikinci sırada ve "KOSGEB teşviklerinden yararlanmak için" (%64,9) diyenler ise üçüncü sırada yer almaktadır. "Vakti gelince işime yarar" diyenler ise %49,6 oranı ile dördüncü sırada yer almaktadır (Mutlu, 2014: 12).

Araştırma kapsamında görüşleri değerlendirilenlerden girişimcilik eğitimleri sonrasında katılımcılardan sadece 2 kişi KOSGEB Girişimcilik Desteği ile kendi işini kurabilmiştir. Bu kişilerin girişimci oldukları alan halı yıkama ve gelinlik dikimevi işyerleridir. Gelinlik dikimevi işini yapan kişi eşi ile birlikte çalışırken, diğer halı yıkama alanında işyeri açan kişi kendisi haricinde 2 kişinin de istihdamını sağlamıştır.

Tablo 5: Girişimcilik Eğitimi Sonunda Girişimci Olma Durumu

Değişken	Frekans	Yüzde (%)	
Girişimcilik Kursu Sonunda Kendi İşinizi Kurabildiniz mi?	Evet	2	5
	Hayır	32	80
	Kendi İşimi Kurdum ama Girişimcilik Desteği Almadan	6	15
Toplam	40	100	

Tabloda da görüldüğü üzere katılımcıların % 80 (32 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu girişimcilik eğitimi sonunda kendi işlerini kuramadıklarını ifade etmişlerdir. Geriye kalan 6 kişi (% 15) ise KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri sonunda kendi işlerini kurmakla birlikte KOSGEB Girişimcilik Desteklerinden yararlanmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu kişilerden 1'i fastfood işletmeciliği, 1'i

kuaför, 1'i çay ocağı, 1'i binalara dış cephe dekoratif cephe yalıtım sistemleri işi (söve), 1'i öğrenci servis taşımacılığı ve bir diğeri de bilgisayar işi olmak üzere toplamda 6 farklı işyeri işletmektedir.

Tablo 6: Katılımcılara Göre Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Üzerine Etkileri

Değişken		Frekans	Yüzde (%)
Girişimcilik Eğitiminin "Girişimcilik" Alanındaki Bilgi Seviyenize Etkisi	Olumlu Etkileri Oldu	36	90
	Eğiticiler Yasal Düzenlemelere Yeterince Hakim Değil	3	7,5
	Eğitimler Çok Teorik Boyutta Gerçekleşti	1	2,5
Toplam		40	100

Araştırma kapsamında görüşleri değerlendirilen katılımcıların % 90 (36 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu Girişimcilik Eğitimleri'nin çok faydalı geçtiğini, girişimcilik üzerine ciddi anlamda katkısı olduğunu ifade etmektedir. Geriye kalan 4 kişinin 3'ü (% 7,5) "eğiticilerin yasal düzenlemelere yeterince hakim olmadıklarını, güncel gelişmeleri takip edemediklerini" ifade etmişlerdir. Katılımcılardan sadece 1'i (% 2,5) Eğitimlerin çok teorik boyutta gerçekleştiğini, uygulamada ise karşılaşılan durumların eğitimlerde bahsedildiği gibi olmadığını ifade etmiştir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında dikkat çeken önemli hususlardan bir tanesi; girişimcilik kurslarına katılanların çoğunun işyeri açamamış olmasıdır. Katılımcıların karşılaştıkları problemlerden hareketle "girişimcilik kursu sonunda kendi işini kuramamaları" önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Bu durum ile ilgili olarak katılımcıların görüşleri aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde yer almaktadır.

Ramazan Tiyek

Tablo 7: Katılımcılara Göre Girişimcilik Kursu Sonunda Kendi İşyerini Kuramama Nedenleri

Sıra	Girişimcilik Eğitimleri Sonunda Kendi İşini Kuranların Sayısının Azlığının Nedenleri
1	Girişimcilik kurslarına gelenlerin çok kararlı olduklarını düşünmüyorum, sadece eğitime katılmak için geliyorlar...
2	Girişimcilik kurslarına gelenlerin bir kısmı kurmak istedikleri işlerin desteklenip desteklenmediğini bilmeden sadece vakit geçirmeye geliyorlar...
3	Girişimcilik kurslarında anlatılanlar çok gerçekçi değil, bir anlamda toz pembe...Kurs sonrası dönemde çok geç uygulanan prosedürler var, bürokratik engeller ve personel açısından ince eleyip sık dokuyorlar...
4	Girişimcilik eğitiminin süresinin birkaç aylık olması gerekir, yeterli olduğunu düşünmüyorum...
5	Girişimci olmayı kendi adıma çok detaylı araştırmadım, boşta durmayayım diye eğitime katıldım...
6	Kendi işimi kurabilmek için yeteri kadar birikimim yoktu, işyeri açmak da çok da kolay değilmiş gibi geldi ve bürokratik engeller...
7	Girişimcilik kurslarına katılanların öz sermayeleri genellikle yetersiz, ancak kursa katılanlar 'kursiyerlerin hiç öz sermayeleri olmasa da kurs açabileceklerini' düşünüyorlar...
8	Kendi öz sermayemi yeterli görmediğim için girişimci olmak için gayret sarfetmedim...
9	Her türlü birikime sahibim ama kendi işyerimi açabilmem için "Ustalık Belgesi" almam gerekiyor, o olmadığı için işyerimi açmadım...
10	Kurs sonunda hemen işyeri açma niyetim yoktu zaten, ihtiyaç olduğunda bu belge ile kendi işyerimi kuracağım...
11	Almış olduğum eğitimi işyeri açmak için yeterli görmüyorum, Piyasa bilgisi konusunda eksikliklerim var ve öz sermaye durumum yeterli değil...
12	Girişimcilik kursuna gelenler "Devlet nasıl olsa hibe veriyor" mantığı ile hareket ettikleri için kendi işyerlerini kurmakta zorlanıyorlar...
13	Kısa sürede kendi işimi kurmaktan ziyade eğitime devam ederken boş vaktimi kaliteli değerlendirmek istediğim için girişimcilik eğitimi kurslarına katıldım...
14	Girişimcilik kurslarına katılıp da işyeri açanların tecrübelerinden istifade edilebilecek bir ortam oluşturulabilirse kendi işini kurmak isteyenlerin sayısı artırılabilir...Canlı (somut) örnekler kişileri harekete geçirmede daha etkili olabilir...
15	Girişimcilik kursu sonunda belgeyi aldım ama kendi işimi kurmak için herhangi bir girişimde bulunmadım...
16	Genellikle öz sermaye yetersizliği söz konusu...Girişimci sayısının artırılabilmesi için belli yaşın üstündekilerin kurslara katılmaları

	sağlanabilir...
17	Öz sermaye durumum çok yeterli değil, 2 yıl sonra kendi işimi kuracağım...
18	Kendi işimi kurabilmeyi öz sermayem olsaydı düşünürdüm ama şuan yeterli birikimim olmadığı için düşünemiyorum...
19	Belgeyi alınca devlet destek olacak diye bekliyorduk, Karşılıklı da olsa ön ödeme olsa daha iyi olurdu...
20	Öz sermaye durumum yetersiz, girişimcilik desteğinin sadece makina alımları gibi ürünler için yapılması yeterli olmayıp ödemenin çeşitlendirilmesi gerekir...
21	Girişimcilik kursuna katılanlar “ne için ne kadar ödeme yapılabileceği” konusunda çok bilinçli değiller. Ayrıca yapılacak destek ödemelerinde çok katı olunması ve öz sermaye yetersizliği gibi durumlar söz konusu...
22	Öz sermaye yetersizliği...
23	Girişimcilik destekleri çeşitlendirilmeli sadece ekipmanlara yönelik olmamalı...
24	Öz sermaye yetersizliği...
25	Sadece yeni iş kuranlar değil, işi olanlar da desteklenmeli, özellikle mevcut işlerin değiştirilmek istenmesi yada geliştirilmek istenmesi durumlarında...Hangi projeye destek sağlanacağı konusunda eğitimi veren hocaların da sürece dahil edilmesi gerekir. Cesaretlendirici uygulamalara ağırlık verilmeli...
26	Öz sermaye yetersizliği...
27	Girişimcilik kursuna katılanlar kursa katılmaları ile birlikte girişimcilik desteğine hak kazandıklarını düşünmelerinden, çok bilinçli hareket edememelerinden dolayı...
28	İşyeri açacaktım (Tercüme bürosu) ama o işyerinde çalışacak düzeyde kalifiye personeli yaşadığım bölgede bulamadım...
29	Yapmak istediğim iş belli (lokantacılık) ancak öz sermaye yetersizliğinden dolayı olmadı. Bir taraftan sermayemi artırmak diğer taraftan da girişimcilik desteği için gerekli olan bu sertifikayı almak istedim. Şartlar oluşunca kendi işimi kurmak istiyorum...
30	Girişimcilik kursuna katılanların daha bilinçli hareket etmeleri gerekir. Sermaye durumumu düzeltince kendi işimi kuracağım...
31	Cesaretsizlik, kendine güvenememe, varolan birikimi de kaybetme korkusu...
32	KOSGEB'e güvenip işyeri açanlar başarısız olabilirler, ödemeler geç oluyor: oysa eğitim esnasında ücretler hemen yatıyor denilmişti...
33	Çok detaylı düşünmeden hareket ediliyor, sonra işin içinden çıkılmıyor, girişimciler iş yapacakları sektörün bilgilerini elde etmede problem yaşıyorlar...

Ramazan Tiyek

34	KOSGEB Girişimcilik desteğine başvurmadan kendi imkanlarımla kendi işimi kurdum (çay ocağı). İnsanlar KOSGEB'e güvenmek istemiyorlar...
35	Girişimcilik eğitimleri iş kurmak isteyen herkesin katılımına açık olmalı...
36	Kendimi çalışma hayatında girişimci olarak değerlendiremiyorum, o aşamaya gelmediğimi düşünüyorum. Buna ek olarak belli bir öz sermayeye sahip değilim.
37	Girişimcilik eğitimi kurslarında anlatılanların teorik kalması, adayların bu bilgilerin pratik hayattaki yansımalarını öğrenmek istemeleri...

Araştırma kapsamında girişimcilik kurslarına katılım sayılarına göre girişimci sayılarının azlığının nedeni katılımcı görüşleri çerçevesinde yukarıdaki tabloda yer almaktadır. Katılımcıların girişimcilik kursuna katıldığına dair belge sahibi olmak istemeleri, sermayelerinin yetersiz olması, bürokratik işlemleri kendilerine bir engel olarak görmeleri, bazı iş yada harcamalara girişimcilik desteğinin verilmediğini sonradan öğrenmeleri ve girişimcilik konusunda eğitim almalarına rağmen bazılarının cesaretsiz davranmaları girişimci sayılarının az olmasında etkili olan faktörlerdir.

Girişimcilik kurslarına katılanların sayıları gayet yeterli olmasına rağmen yukarıdaki tabloda da yer aldığı üzere girişimci olan kişi sayıları yetersiz düzeydedir. Elbette eğitime katılan herkesin girişimci olması beklenemez ama katılımcıların % 5'i kadar bir kısmı girişimci oluyorsa çok yeterli olduğu da söylenemez. Katılımcıların kendi görüşleri çerçevesinde girişimci sayısının artırılması için neler yapılabilir sorusunun yanıtları da aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 8: Katılımcılara Göre Girişimci Sayısının Artırılabilmesi için Yapılması Gerekenler

Sıra	Katılımcılara Göre Girişimci Sayısının Artırılabilmesi için Yapılması Gerekenler
1	30 kişi kursa geliyorsa en fazla 5 kişi işyeri açıyor. Oranın artırılabilmesi için gerçekten işyeri açmak isteyenlerin kurslara katılımlarının sağlanması gerekir...
2	Bürokratik işlemler kişilerin yorulmalarına neden olabilmekte olup, bürokrasinin biraz daha esnetilmesi gerekir...
3	Girişimcilik kursuna katılan kişilerin yapı itibarıyla ticarettten biraz anlaması lazım. Bununla ilgili çalışmalar yapılması gerekir...

4	Girişimcilik kursu sonunda yapılacak işlerle ilgili istenen proje yazımı sürecinde yeterli bilgiye sahip değiliz. Sektördeki pazar payı vb. gibi verilere ulaşmakta zorlanıyoruz. Bununla ilgili istatistikî bilgiler kısıtlı bir şekilde. Ayrıca girişimcilik eğitimi sonucunda arzu edilen girişimcilik kültürünün benimsenebilmesi için üniversite çağına gelmeden ortaokul, lise yıllarında daha kapsamlı bir şekilde girişimcilik eğitimlerinin verilmesi gerekebilir...
5	Girişimcilik birkaç günde kazanılabilecek bir özellik olmayıp, girişimcilik kültürü için üniversitede bir dönemlik ders olarak verilebilir. Ayrıca iletişim kanalları zenginleştirilerek hedef kitlede yer alanların hepsinin haberdar olması sağlanabilir. Girişimcilik eğitimi kurslarından bazı arkadaşlarımızın haberi olmamıştı...
6	Girişimcilik kursuna katılanların çoğu piyasa araştırmalarını yapma konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Herkes aynı işi yapmayı istiyor. Bu konuda bilinç seviyesini yükseltici çalışmalar yapılabilir...
7	Belge tarihinden önce aynı işin kodunu kullandığımız için destek alamıyoruz...İşyerinde yangın çıktı destek alamıyoruz, yasal şartlara uyup da vergi kaçırarlara, kaçak işçi çalıştıranlara bir yaptırım olmuyor ama iyi niyetli olsanız bile şartlar kanuna uymuyorsa bişey elde edemiyorsunuz. İşimi yapıyorum ama yetmiyor. Dükkanı kapatmak zorunda kalacağım böyle olursa...
8	Girişimci olmak için değil, okulun ara tatiline denk gelmesinden dolayı girişimcilik kursuna katıldık...Girişimci sayısı mı artırılmak isteniyor yoksa girişimcilik kültürü mü artırılmak isteniyor? Buna karar verilmesi gerekir...
9	Girişimci olabilmek için 9 günlük eğitim çok kısa ve girişimcilik kursuna sadece iş kurma konusunda kararlı olanların katılımlarını sağlayıcı düzenlemelere ihtiyaç bulunmakta...
10	Girişimcilik desteğinin işin kurulmasından sonra değil de iş kurma aşamasında yapılması gerekir...
11	Girişimcilik desteklerinin suistimal edilmemesi için denetim mekanizmalarının aktif bir şekilde işletilmesi gerekir. Bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının sürekli yapılması gerekir.
12	Suistimal edenler oluyor diye iyi niyetli olan kişilerin talepleri kısıtlanmamalı, suistimal edenlerle diğerlerinin ayrımını sağlayıcı düzenlemeler yapılarak mevcut yasaların katı halinin esnetilmesi gerekir.
13	Kendi adıma iş alternatifim oluşunca girişimci olmaya cesaret edemedim. Katılımcılardan kararlı olanlarının belirlenmesi, girişimci sayısının artırılması açısından önemlidir...
14	Eğitim içeriği ile ilgili KOSGEB tarafından detaylı bilgi verilmesi gerekiyor. Katılımcıların girişimcilik özelliklerini taşıyıp taşıyamamaları ile ilgili detaylı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca eğitime gelenlerin niyeti girişimci olmaktan ziyade girişimcilik teşviklerinden yararlanmak gibi gözüküyor. Çünkü girişimcilik teşviklerinden yararlanabilmek için insanlar kendileri yerine boş vakti bol olan anne veya babalarını bu kurslara

Ramazan Tiyek

	gönderebilmektedirler...
15	Paranın hepsini alamamak veya geç kalmak iş yapmayı zorlaştırıyor. Daha sonraki süreçte verilen 50.000 TL faizsiz hibe programından yararlanmak için başvurduğum ama yararlanamadım. Bu tür düzenlemelerde girişimcilik belgesi olanlara öncelik verilmesi faydalı olabilirdi...
16	Girişimcilik kursunda aktarılan bilgilerin teorik olarak anlatılmasından ziyade pratik uygulama örnekleri yada kendi işini kuranların yaşadıkları tecrübeleri aktarmaları şeklinde gerçekleştirilebilir...
17	Mevzuat basit, anlaşılır ve girişimciyi koruyan tarzda olmalıdır. Bürokrasi ile ilgili daha sonraları iyileştirmeye gidilse de (danışmanlık şirketlerini ortadan kaldırma vs.) girişimciler birçok evrak işleri ile uğraşmak zorundalar. Bu evrak ve bürokrasi yığınının azaltılması, bilhassa basitleştirilmesi gerekmektedir. Yanlış bilinen bilgilerden bir tanesi de girişimciliğin sonradan kazanılmayacağı hakkındaki bilgidir. Girişimcilik kültürü, eğitim ve biraz da teknik bilgi ile kazandırılabilir. Girişimci olmak isteyenlerin karşılaştıkları problemlerden bir tanesi de amaçlarını, ne istediklerini tam olarak belirleyememeleridir. Bu durum danışman desteği ve eğitimler sayesinde giderilerek, kişilerin kendilerini de tanımlarına yardımcı olabilecek şekilde geliştirilebilir.
18	Girişimcilik eğitimleri iş kurmak isteyen herkesin erişimine açık olmalı

Sonuç ve Değerlendirme

Toplumsal hayatta yer alan bireylerin yaklaşık % 80 gibi büyük bir oranı emeklerinin karşılığında alacağı ücreti düşünerek başkalarına bağımlı bir şekilde, bağımlı statüler altında çalışmaktadırlar. Diğer taraftan bakıldığında toplumda yer alan bireylerin çok az bir kısmı kendi işini yapmaktadır. Bu durum ekonomik durumun normal seyrinde olduğu zaman problem olarak görülmeyebilir. Ekonomik durumdaki olası olumsuzluklar hem işverenleri hem de başkalarına bağımlı çalışmak zorunda kalan bireyleri olumsuz olarak etkilemektedir. Özellikle işsizlik probleminin belirginleşmeye başladığı durumlarda, işsizliğin olumsuz etkilerini azaltıcı uygulamalar yapılmaya başlanmaktadır. KOSGEB'in düzenlemiş olduğu "Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri" de bu düzenlemelerden birisidir. Girişimcilik eğitimleri aracılığıyla girişimci olma potansiyeli olanların kendi işyerlerini kurmalarına yardımcı olabilecek bilgiler paylaşmakta ve bireylerin hem iş sahibi olmaları hem de işsiz olan kişilerin iş sahibi olmalarına destek olunması

amaçlanmaktadır. Bu çerçevede ülke genelinde girişimcilik eğitimi kursları düzenlenmekte ve bu eğitimlere katılarak başarılı olanlara sertifikalar verilmektedir. Sertifikalar sonraki süreçte kendi işini kurmak isteyenlere bir kısmı karşılıksız bir kısmı da uzun vadede karşılığı olacak şekilde girişimcilik desteği verilmesini sağlamaktadır. Gerek literatürdeki bilgiler gerekse de pratik hayattaki yansımaları girişimcilik eğitimlerine katılanların çok az bir kısmının girişimci olabildiklerini göstermektedir. Bu durum üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Araştırma kapsamında 2015 yılında Kırklareli ili genelinde KOSGEB'in düzenlemiş olduğu Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri'nin katılımcıların girişimci olup olmamaları üzerine etkisi değerlendirilmiştir. Görüşme yapılan 40 kişi içerisinde sadece 2 kişi (% 5) KOSGEB Girişimcilik desteği alarak kendi işyerini kurabilmiştir. Geriye kalanlardan da 6 kişi (% 15) kendi işini kurmuş fakat herhangi bir KOSGEB desteği almadan bu işlemi gerçekleştirmiştir. Girişimci olmasında girişimcilik eğitiminin etkisi olmakla birlikte finansal desteklerden yararlanmayı çeşitli nedenlerle tercih etmemişlerdir. Girişimcilik desteğinden yararlanmama nedenlerinin başında bürokratik işlemlerin uzun sürmesi, katılımcıların girişimcilik konusundaki kararsızlıkları, girişimci olmak için gerekli öz sermaye yetersizliği gibi unsurlar olduğu sonucu elde edilmektedir.

Araştırmanın üzerinde yoğunlaştığı bir diğer husus ise katılımcılara göre girişimci sayılarının artırılabilmesi için nelerin yapılması gerektiğinin üzerinde durulması olmuştur. Katılımcı görüşleri ve literatürde yer alan veriler çerçevesinde aşağıdaki öneriler getirilebilir:

- Öncelikle eğitime katılacakların sosyo-demografik özellikleri, girişimcilik eğitimi içeriğine hizmet edecek şekilde değerlendirilebilir. Katılımcıların kendilerinin girişimcilik eğilimleri, ailelerinde girişimci olup olmaması, algılanan davranışsal kontrol durumu vb. gibi açılardan değerlendirmeler yapılabilir (Fayolle, Gailly ve Lassas-Clerc, 2006: 518).
- Girişimcilik eğitimlerine katılmak isteyenlere öncelikle girişimciliğe ne kadar meyilli olduklarını belirlemek için eğitime katılacak olanlara yönelik eğitim başlamadan önce bir çalışma yapılabilir. Eğitim içeriğinde yer alması gereken bilgilere karşı ne kadarlık bir değişim gerçekleşmiş, daha sonra eğitim sonunda eğitim başında yapılan değerlendirmenin bir benzeri yapılarak eğitim içeriğinde ne kadarlık bir düzelme gerçekleşmiş bu durum da gözlenmiş olur. Aynı zamanda eğitmenlerin değerlendirilmesi de yapılmış olur (Fayolle, Gailly ve Lassas-Clerc, 2006: 515). Eğitime katılanların bazılarının “Zihnimde netleştiremedim ne iş yapacağımı, düşündüklerim gerçekleşmedi” veya “Risk almaktan korkuyorum. Daha önce girişimci olmuş birisinin canlı bir şekilde yaşadıklarını anlatması daha faydalı olur” şeklindeki sözleri girişimcilik eğitimlerine katılacak olanların seçiminde daha özenli davanılmasını gerektirmektedir.
- Başka bir çalışmada girişimci adaylarının genç olmasının heyecan ve çalışma arzusu taşımalarından dolayı etkili olabileceği ifade edilirken (Mutlu, 2014: 9), yapılan araştırmada katılımcılardan biri “genç kursiyerlerin tam olarak ne yapmak istediklerini bilemediklerini, onun için belli yaşın üzerindeki kurslara dahil edilmeleri gerektiğini, hatta daha önce belli bir işte çalışmış olanların girişimcilik desteklerinden

Ramazan Tiyek

yararlanmaları gerektiğini” ifade etmişlerdir. Görüldüğü üzere girişimcilik eğitimine katılacakların hangi yaş aralığında olması gerektiği ile ilgili kesin bir sonuç elde etmek çok mümkün görünmemektedir. Buna karşılık tam olarak ne yapmak istediğini bilmeyenlerin de girişimcilik kurslarına katılmalarını engelleyici düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Araştırma kapsamında görüşleri değerlendirilen katılımcılardan birisi “Daha önce 10 yıl Restaurant müdürlüğü yaptığım için daha kolay işyeri açtım” diyerek daha önceki sahip olduğu iş tecrübesinin kendisine olumlu düzeyde katkı sağladığını ifade etmiştir.

- Girişimcilik eğitimleri daha erken yaşlardan itibaren verilebilir. Lise öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin simülasyon programı sayesinde elde edildiği bir araştırmada, kişisel kontrol haricindeki girişimcilik ile ilgili gerekli olan özelliklerin bireylerin girişimcilik özellikleri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca girişimcilik eğitimlerinde özsaygı ve yenilikçilik eksikliği gibi hususların bireylerin psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerine neden olmalarından dolayı bunları azaltıcı yada giderici uygulamalara ihtiyaç bulunmaktadır. Gözden kaçırılmaması gereken husus ise lise çağında olan çocukların üniversite mezunu ve diğerlerine göre risk almaktan kaçınmaya meyilli olmalarıdır (Aranda, Bustinza Sanchez ve Djundubaev, 2016: 142).
- Çalışmada girişimci takip sisteminin kurulması gerekliliği de önerilmektedir. Bu sistem sayesinde girişimcilik eğitimi alan katılımcıların takibi yapılarak, verilen eğitimlerin verimliliği ölçülmelidir. Girişimcilik eğitimini başarıyla tamamlayan adaylar için KOSGEB bünyesinde "Girişimci Danışma Birimi" kurulmalıdır. Genelde eğitim veren eğitmenlerin eğitim sonunda adaylar ile iletişimi kesilmektedir. Bu nedenden dolayı uzun vadede adayların danışabilecekleri bir birim kurulması, girişimcilik eğitimini başarıyla tamamlayan adayların proje yazma isteklerini artıracaktır. Bu durumun girişimcilik eğitiminin amacına ulaşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Uluköy, Demireli ve Kahya, 2013: 94).
- Girişimcilik eğitimleri, genelde girişimcilik konusunda düşük deneyime sahip olan eğitmenler tarafından verilmektedir. Eğitmenlerin büyük bir kısmı yaşamları boyunca bir girişimde bulunmamış memuriyet geçmişine sahip kişilerden oluşmaktadır. Bundan dolayı eğitmenler kursiyerlerde yeteri kadar heyecan, yaratıcılık ve yeni fikirlerin oluşmasına katkı sağlayamamaktadırlar. Girişimcilik eğitiminin üç farklı eğitmen ile verilmesi önerilmektedir. Bu eğitmenlerden birincisi teorisyen (temel girişimcilik bilgileri veren akademisyen), ikincisi, yaşanılan yerde değişik girişimcilik uygulamalarına imza atmış bir girişimci ve üçüncü eğitmen ise daha önce bir girişimcilik eğitimine katılmış ve proje hazırlamış eski bir kursiyer olmalıdır (Uluköy, Demireli ve Kahya, 2013: 94).
- Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlardan biri de girişimcilik kurslarına katılanların heterojen özellikler göstermeleridir. Grubun özellikleri aynı olmasa bile benzer özellikler göstermesi hem eğitmen açısından hem de katılımcılar açısından faydalı olacaktır. Pedagojik açıdan bilgi aktarımı

kolaylaşabilecek ve daha etkili de olacaktır.

- Girişimcilik eğitimleri, sihirli bir dokunuş gibi kısa sürede bireylerin kişilik yapılarını değiştirememektedir. Bu durum gözardı edilirse girişimci sayısının azlığı tam olarak anlaşılamayacaktır. Oysaki bireylerin girişimcilik ile ilgili eğitime katılmadan önceki yaşantılarında sahip oldukları tutum, değer ve bilgi birikimi (Fayolle, Gailly ve Lassas-Clerc, 2006: 511-512) gibi hususlar doğrudan etkili olmaktadır. Girişimcilik eğitimlerinin başarılı olması yada olmaması eğitime katılan kişilerin eğitimlere karşı bakış açısı ve kendi geçmiş yaşantıları ile doğrudan ilişkilidir. Pozitif bir bakış açısına sahip olanların girişimcilik eğitimleri faydalı olurken, negatif bir bakış açısı ile eğitimlere katılan kişilerin eğitimlerden fayda yerine zarar elde ettikleri sonuçları ortaya çıkmaktadır (Fayolle, Gailly ve Lassas-Clerc, 2006: 520). Nijerya’da gerçekleştirilen yoksulluğun girişimcilik eğitimi ile önlenmesi ile ilgili araştırmadan elde edilen sonuç da bu durumu desteklemektedir. Bireylerin sahip oldukları teknik beceriler girişimci olup olmamalarında etkili olabilmektedir (Ogundele, Akingbade ve Akinlabi, 2012: 148).
- Araştırma kapsamında değerlendirilmesi gereken bir diğer husus da, girişimcilik destekleri ile ilgili bürokratik işlerin çokluğu olmuştur. Bazı girişimci adayları girişimcilik teşviklerinin daha önce suistimal edilen davranışları engellemek adına zorlaştırıldığını ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Oysa yapılacak yasal düzenlemelerle bireylerin teşvik yoluyla motive edilmeleri gerekmektedir.

Ramazan Tiyek**Kaynakça**

Mutlu, Sevda (2014), “KOSGEB’in Uygulamalı Girişimcilik Sertifikası Eğitimi Kurslarına Katılan Kursiyerlerin Girişimcilik Potansiyelleri ve Eğilimleri”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, (9;1), s. 1-22.

Baş, Türker ve Ulun Akturan (2017), **Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri** (3. Baskı), Ankara: Seçkin Yayınları.

Uluköy, M.; Cemalettin Demireli ve Vasfi Kahya (2013), “KOSGEB Girişimcilik Eğitimi Kurslarına Katılan Katılımcıların Girişimcilik Profiline Yönelik Bir Alan Araştırması”, **Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi**, (8:2), s. 79-96.

Fayolle, Alain; Gailly, Benoit ve Lassas-Clerc, Narjisse (2006), “Effect and Counter-effect of Entrepreneurship Education and Social Context on Student’s Intentions”, **Estudios de Economia Aplicada**, Cilt: 24, Sayı: 2, s. 509-523.

Parreira, Pedro; Melo, Rosa; Fonseca, Cesar Joao ve Lisete Monico (2015), “Social Representations of Entrepreneurship: The Role of Training in the Acquisition of Entrepreneurial Skills”, **Riase (Revista Ibero-Americana De Saude E Envelhecimento) Online**, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 248-266.

Aranda, Daniel Arias; Bustinza Sanchez, Oscar F. ve Ruslan Djunbaev (2016), “Effects of Gamified Business Simulations on Entrepreneurial Attitude at High School Level”, **Revista de Education**, Sayı: 371, s. 133-156.

Ogundele, O.J.K; Akingbade, W.A. ve Akinlabi, H.B. (2012), “Entrepreneurship Training and Education as Strategic Tools for Poverty Alleviation in Nigeria”, **American International Journal of Contemporary Research**, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 148-156.

Akyüz, Yılmaz (2013), “Üniversite Öğrencilerinin KOSGEB Desteklerine Bakış Açıkları ve Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Uşak Üniversitesi Örneği”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 6/3, s. 80-98.

Doğan, Seyhun (2010), **Avrupa Birliği’nin Girişimcilik Politikası**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Lee, Sang M.; Daesung, Chang ve Seong-Bae, Lim (2005), “Impact of Entrepreneurship Education: A Comparative Study of the U.S. and Korea”, **International Entrepreneurship and Management Journal**, Cilt: 1, Sayı: 1, 27-43.

Fatoki, Olawale ve Olabanji Oni (2014), “Students’ Perception of the Effectiveness of Entrepreneurship Education at a South African University”, **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Cilt: 5, Sayı: 20, s. 585-591.

Chimucheka, Tendai (2014), “Entrepreneurship Education in South Africa”, **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Cilt: 5, Sayı: 2, s. 403-416.

Nimeshi, G.K.S. (2017), “Entrepreneurship Education and Employment Performance”, **International Journal of Scientific and Research Publications**, Cilt: 7, Sayı: 10, s. 85-91.

Pittaway, L., Ferrier, M., Aissaoui, R., ve Mass, P. (2017) "Trends in Entrepreneurship Education: Innovation Infrastructure", https://www.researchgate.net/profile/Luke_Pittaway/publication/321193843_Trends_in_Entrepreneurship_Education_Innovation_Infrastructure/links/5a1446fca6fdcc63d15426d9/Trends-in-Entrepreneurship-Education-Innovation-Infrastructure.pdf

Araştırma Makalesi

Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Panel Nedensellik Testi¹

Burcu ILGAZ YILDIRIM²
Dilek ŞAHİN**

Özet

İkinci Dünya Savaşından sonra büyük bir ivme kazanan turizm, ülkeler açısından önem verilen sektörler arasında yer almaktadır. Turizm sektörü, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından döviz rezervini artırıcı niteliktedir. Akdeniz Havzasında yer alan ülkeler Dünya turizminde önemli bir paya sahiptir. Bu çalışmanın amacı, 1995-2016 dönemine ait verileri kullanarak 12 Akdeniz ülkesinde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik testlerinin ardından Kónya (2006) tarafından geliştirilen bootstrap panel nedensellik analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru nedenselliğin sadece İtalya ve Yunanistan'da bulunduğu görülmüştür. Ekonomik büyümeye turizm gelirlerine doğru nedenselliğin ise sadece Slovenya'da bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer ülkelerde herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi, Bootstrap

Tourism Income and Economic Growth Relationship In Mediterranean Countries: Bootstrap Panel Causality Test

Abstract

After the Second World War, tourism, which has achieved great speed, is among the sectors that are important for the countries. The tourism sector increases foreign exchange reserves, especially in developing countries. Mediterranean countries have an important share in world tourism. The purpose of this study is to examine the relationship between tourism revenues and economic growth, using data from 12 Mediterranean countries 1995-2016. For this purpose, in the study, bootstrap panel causality analysis developed by Kónya (2006) was used after horizontal section dependency and heterogeneity tests. According to the results of the analysis, it is seen that only in Italy and Greece are the causalities towards the economic growth from tourism incomes. It has been determined that the reason for the economic incomes to tourism income is only in Slovenia. Other countries have not identified any causal relationship.

Keywords: Tourism, Economic Growth, Panel Data Analysis, Bootstrap

¹ Makale Gönderim Tarihi: 25.05.2018

Makale Kabul Tarihi: 05.07.2018

² Dr. Öğretim Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, UBF, Havacılık Yönetimi Bölümü, E-mail: burcuilgazyildirim@akdeniz.edu.tr

** Dr. Öğretim Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, E-mail: dilek58sahin@hotmail.com.

Giriş

Turizm, kişilerin daimi ikamet ettikleri yerden, bir yılı aşmamak koşulu ile eğlence ve iş amaçlı seyahat ve konaklama faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Chuck, 1997:137). Ulaşım imkânlarının zaman içerisinde gelişmesi ile birlikte insanların turistik hareketleri artmıştır. Turizm sektörü, Dünya ekonomisi açısından en önemli sektörlerden biri haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra ülkelerin refah düzeylerinin artması turizme katılımı arttırmıştır (Samırkaş ve Samırkaş, 2014: 64; Unur, 2012:11; Kara vd., 2012:76)

Gelişmekte olan ülkeler açısından en önemli sorunlardan biri de döviz rezervidir. Bu nedenle turizm sektörü döviz rezervi açığını kapatma açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında turizm, gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri açısından vazgeçilmez bir konuma ulaşmıştır (Aktaş, 2009; Polat ve Günay, 2012:204). Dolayısıyla turizm sektörü günümüzde ülkesel kalkınmanın en önemli dinamikleri arasında yerini almıştır (Kaynak, 2005:7; Bahar, 2007:2). Turizm sektörü aynı zamanda görünmeyen bir ihracat kalemi olması açısından, milli gelir artışı sağlayarak ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmaktadır (Kızılkaya vd., 2016:204). Turizm faaliyetleri birçok ülkede GSMH ile istihdama önemli katkılar sağlamaktadır. Bölgesel kalkınmaya da katkıda bulunarak bölgelerdeki ekonomik farklılıkların giderilmesine katkıda bulunmaktadır (Bahar ve Bozkurt, 2010:255). Turizmin gelişmesi ile birlikte bu bölgelerde yaşayan yerel halk da sosyo-ekonomik açıdan gelişme sağlamaktadır (Skerritt ve Huybers, 2005:25).

Dünya Turizm Örgütü'nün (2016) verilerine bakıldığında dünya genelinde turizm gelirleri 1,220 (milyar\$) olduğu görülmektedir. 2016 yılı verilerine göre en çok turist çeken ilk on ülke ise; Fransa, Amerika, İspanya, Çin, İtalya, İngiltere, Almanya, Meksika, Tayland ve Türkiye'dir (WTO, 2017:6). Fransa, İspanya, İtalya ve Türkiye Akdeniz Havzasında yer alan ülkeler konumundadır. Bu ülkeler konumsal açıdan Türkiye turizmine ikame olarak değerlendirilebilecek ülkeler arasındadır. Bu nedenle araştırmanın konusunu dünya turizminin %32'lik bir kısmını oluşturan Akdeniz Havzasında yer alan ülkeler oluşturmaktadır. 2016 yılı istatistiklerine göre en yüksek geliri elde eden ülke İspanya, en çok turist çeken ülke ise Fransa'dır.

Akdeniz Havzası ülkeleri turistik açıdan değerlendirildiğinde; deniz güneş kum gibi turistik ürünlere sahiptir. Bu ülkeler ziyaretçilere benzer ürünler sunmalarına rağmen alternatif turizm açısından önemli avantajlara sahiptir. Bu durum, Akdeniz Ülkelerine olan talebi arttırmaktadır. (Bozok ve Köroğlu, 2007:146). Dünya turizmindeki artışla birlikte Akdeniz Ülkelerindeki turizm trendinin de hızla arttığı görülmektedir (Şahin, 2017:123). Akdeniz Havzası ülkeleri genel olarak dört bölümde ele alınmaktadır; Kuzeybatı Akdeniz bölgesi (Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz), Kuzeydoğu Akdeniz (Yunanistan, Yugoslavya, Türkiye), Güneybatı Akdeniz (Fas, Cezayir, Tunus), Güneydoğu Akdeniz (Libya, Suriye, Mısır, İsrail, Lübnan, Kıbrıs, Malta) bölgeleri olarak sıralanır (Baykal, 1992:31).

Bu çalışmada 12 Akdeniz Ülkesinde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi 1995-2016 dönemleri arasında analiz edilmiştir. Çalışmada yöntem olarak ikinci nesil panel veri yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada ekonomik büyüme göstergesi olarak reel kişi başına düşen GSYH (2010 sabit fiyatlarıyla), bağımsız değişken olarak da turizm gelirleri (dolar) kullanılmıştır. Çalışma dört bölümden

oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde konu ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri seti hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde metodoloji ve analiz bulgularına yer verilmiştir. Çalışma sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

1. Literatür Taraması

Turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine literatürde çeşitli çalışmalar yer almaktadır. İlişkiyi ölçen farklı yöntemlerin ve farklı örneklemelerin kullanıldığı görülmüştür. Literatürde konu ile ilgili yapılan çalışmalardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür. *Samimi vd., (2011)*, 1995-2009 dönemleri arasında gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve turizm arasındaki ilişkiyi P-VAR yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda, turizm ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, turizm ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde pozitif bir ilişkiye rastlanılmıştır. *Çoban ve Özcan (2013)*, 1963-2010 dönemleri arasında, Türkiye’de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki eşbütünleşme ve nedensellik yöntemi ile analiz etmiştir. Kısa dönemde iki değişken arasında herhangi bir ilişkiye rastlanılmazken; uzun dönemde turizmin ekonomik büyümenin önemli bir nedeni olduğu görülmüştür. Ayrıca iki değişken arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür. *Saleh vd., (2015)*, 1981-2008 dönemleri arasında Orta Doğu Bölgesinde seçilen üç bölgede (Bahreyn, Ürdün ve Suudi Arabistan) turizm sektörünün ekonomik büyümeye katkısı panel veri yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz bulgularında, turizm sektörü ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca turizmin diğer sektörlerle nazaran ekonomik büyüme üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu görülmüştür. *Seghir vd., (2015)*, 1988-2012 dönemleri arasında ele alınan 49 ülkede turizm harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testi ile analiz etmiştir. Analiz bulgularında turizm harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca turizm harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. *Terzi (2015)*, 1963-2013 dönemleri arasında Türkiye’de turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Yöntem olarak; standart Granger nedensellik, kısıtsız ve Toda Yamamoto VAR nedensellik testleri kullanılmıştır. Analiz bulguları, nedenselliğin turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ve pozitif olduğunu göstermiştir. Ayrıca Türkiye’de turizme dayalı büyüme hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür. *Šimundić vd., (2016)*, 2000-2014 dönemleri arasında Latin Amerika ve Karayip ülkelerinde turizm sektöründeki büyümenin ekonomik büyümeye etkisi panel veri yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz bulgularında, turizmin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı görülmüştür. Ayrıca; brüt yatırım, kamu tüketimi, ticari açıklık, beşeri sermaye ve politik istikrarın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür. *Kızılkaya vd., (2016)*, 1980-2014 dönemleri arasında Türkiye’de turizm gelirleri, uluslararası turist sayısı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ARDL sınır testi ve uzun dönem eşbütünleşme katsayıları kullanarak tahmin etmiştir. Analiz bulgularında, gerek uzun gerekse kısa dönemde turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. *Hüseyini vd., (2017)*, 1980-2014 dönemleri arasında Türkiye’de ekonomik büyüme, sabit sermaye yatırımları ve turizm gelirleri arasındaki ilişkiyi

analiz etmiştir. Analiz bulgularında, seriler arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür. Granger nedensellik testinde, turizm gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

2. Veri Seti

Bu çalışmada 12 Akdeniz Ülkesinde (Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Türkiye, Yunanistan, Arnavutluk, Slovenya, Hırvatistan, Fas, Cezayir, Mısır) turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1995-2016 dönemi yıllık verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada ilk olarak, paneli oluşturan yatay kesitler (ülkeler) arasında bağımlılığın olup olmadığı incelenmiştir. Eş-bütünleşme katsayılarının homojenliği, yani açıklayıcı değişkenin katsayılarının yatay kesitten (ülkeden) yatay kesite değişip değişmediği; Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Slope Homogeneity testiyle incelenmiştir. Son olarak, Konya (2006) tarafından geliştirilen Bootstrap Panel Nedensellik testi uygulanmıştır.

Literatürdeki çalışmalar takip edilerek (1) nolu Eşitlikteki gibi model oluşturulmuştur.

$$PGDP = f(TURGELİR)$$

(1)

Regresyon tahminlerinde, doğrusal-logaritmik modellerin doğrusal modellerden daha etkin sonuçlar verdiğini belirtmektedir. Bu nedenle (1) numaralı model yeniden yazılarak doğrusal-logaritmik model haline dönüştürülmüştür.

$$\ln PGDP_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \ln TURGELİR_{it} + \mu_{it}$$

(2)

(2) nolu Eşitlikte; PGDP reel kişi başına düşen geliri (2010 sabit fiyatlarıyla), TURGELİR turizm gelirlerini (dolar) temsil etmektedir. Değişkenlere Dünya Bankası veri tabanından ulaşılmıştır.

3. Metodoloji ve Analiz Bulguları

Yatay Kesit Bağımlılığın Test Edilmesi

Yatay kesit bağımlılığının test edilmesinde çeşitli testler kullanılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının test edildiği Breusch ve Pagan (1980) çalışmasında test istatistiği aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Pesaran vd., 2008):

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{\rho}_{ij}^2, \chi^2 N(N-1)/2$$

(3)

Sıfır hipotezi altında LM testi, $N(N-1)/2$ serbestlik derecesinde asimtotik kare dağılımına sahiptir. LM testi N küçük ve T yeterince büyük olduğunda geçerlidir. Pesaran (2004) tarafından geliştirilen test istatistiği aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Pesaran vd. 2008):

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \bar{\rho}_{ij} \right) \quad (4)$$

Boş H_0 hipotezi altında, T yeterli büyüklükte iken; $N(0, 1)$ fonksiyonun limiti, $N \rightarrow \infty$ 'dur. Ayrıca LM testinden farklı olarak sabit T ve N değerlerinde ortalaması sıfırdır. Breusch ve Pagan(1980) testi faktörler sıfır ortalamaya sahip olduğunda boş hipotezi red etmekte başarısız olmaktadır.

Testin hipotezleri:

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Bu çalışmada, değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı araştırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 1'de görüldüğü üzere, değişkenlere ve modele ait, H_0 hipotezi reddedilmiş ve değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Bu durumda paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı vardır. Bu nedenle, bu ülkelerdeki karar vericiler ekonomi politikalarını belirlerken, diğer ülkelerin uyguladıkları politikaları ve şokları da göz önünde bulundurmaları gerekir.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Yatay Kesit Bağımlılığı	TURGELİR		PGDP		Model	
	İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık
CD _{Lm1} (BP, 1980)	211.450*	0.000	105.019*	0.002	460.335*	0.000
CD _{Lm2} (Pesaran 2004)	12.660*	0.000	3.396*	0.000	34.322*	0.000
CD (Pesaran 2004)	2.244**	0.012	-1.347**	0.089	4.550*	0.000
LM _{adj}	17.937*	0.000	6625.5*	0.000	34.995*	0.000

Not: ***, **, * sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Değişkenlerin Homojenliğinin Test Edilmesi

Eşbütünleşme denkleminde eğim katsayılarının homojen olup olmadığının belirlenmesi konusunda ilk çalışmalar, Swamy (1970) ile başlamıştır. Pesaran ve Yamagata (2008), Swamy testini geliştirmiştir. Bu testte,

$Y_{it} = \alpha + \beta_i X_{it} + \varepsilon_{it}$ şeklindeki genel bir eşbütünleşme denkleminde β_i eğim katsayılarının, yatay kesitler arasında farklı olup olmadığı test edilmektedir. Testin hipotezleri:

$H_0 : \beta_i = \beta$ Eğim katsayıları homojendir.

$H_1 : \beta_i \neq \beta$ Eğim katsayıları homojen değildir.

Pesaran ve Yamagata (2008) hipotezleri test edebilmek için iki farklı test istatistiği geliştirmiştir:

Büyük Örneklem İçin:

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{2k} \right) \approx X^2 k \quad (5)$$

Küçük Örneklemeler İçin:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{v(T, k)} \right) \approx N(0,1) \quad (6)$$

Burada N; yatay kesit sayısını, S;Swamy test istatistiğini, k; açıklayıcı değişken sayısını ve $v(T, k)$ standart hatayı ifade etmektedir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Delta_tilde ve Delta_tilde_adj test istatistiklerine göre “Eğim parametreleri homojendir” boş hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle eğim parametreleri yatay kesitler arasında değişmekte olup heterojendir. Dolayısıyla bu sonuçlara bağlı olarak paneldeki ülkeler için yorum yapılabilmektedir. Yatay kesit birimlerinin birbirinden etkilenen heterojen birimler olduğun tespit edildiğinden, yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik altında etkin sonuçlar veren yöntemler kullanılmalıdır.

Tablo 2: Homojenlik Testi Sonucu

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Delta_tilde	3.534*	0.000
Delta_tilde_adj	3.803*	0.000

Not: ***, **, * sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Konya (2006) Nedensellik Testi

Granger’e (1969) göre; Granger nedensellik, bir değişkenin (X) geçmiş değerleri bilgisinin diğer bir değişkenin (Y) gelecek değerlerinin şekillenmesini etkilemesi olarak ifade edilmektedir. Ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olması ve eğim katsayılarının heterojen olması, bu özelliklerle uygulanması mümkün olan bir nedensellik metodunun kullanımı zorunlu hale getirir.

Konya (2006) nedensellik testi, denklem kümesinin görünürde ilişkisiz regresyon tahminine ve ülkelere özgü bootstrap kritik değerlerle sınıanan Wald testine dayalı bir yaklaşımdır. Bu nedenle değişkenlerin durağan olmaları gerekmez, değişkenler düzey değerleri ile de analize katılabilir. Bu testin çok sayıda avantajı bulunmaktadır. Bunlar; test panelin homojen olduğunu varsaymaz ve her bir panel üyesine ayrı ayrı Granger nedensellik testi yapmak mümkün hale gelir. İkincisi bu yaklaşım koentegrasyon veya birim kök testi gibi bir ön test gerektirmez çünkü her bir ülke için ayrı bootstrap kritik değeri elde edilir. Ayrıca bu metot, hangi panel üyelerinde tek taraflı Granger nedensellik hangi panel üyelerinde çift yönlü Granger nedensellik olduğunu ve hangi üyelerde nedensellik ilişkisi olmadığını belirleme imkânı sağlar.

Bootstrap panel nedensellik yaklaşımındaki ilk aşama, aşağıdaki denklemler yoluyla verilen denklem sisteminin tahmin edilmesidir (Konya, 2006: 981).

$$y_{2,t} = \alpha_{1,2} + \sum_{I=1}^{mly_1} \beta_{1,2I} y_{2,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_1} \gamma_{1,2I} x_{2,t-1} + \varepsilon_{1,2,t}$$

$$y_{2,t} = \alpha_{1,2} + \sum_{I=1}^{mly_1} \beta_{1,2I} y_{2,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_1} \gamma_{1,2I} x_{2,t-1} + \varepsilon_{1,2,t}$$

(7)

$$y_{N,t} = \alpha_{1,N} + \sum_{I=1}^{mly_1} \beta_{1,N,I} y_{N,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_1} \gamma_{1,N,I} x_{N,t-1} + \varepsilon_{1,N,t}$$

ve

$$x_{1,t} = \alpha_{2,1} + \sum_{I=1}^{mly_2} \beta_{2,1,I} y_{1,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_2} \gamma_{2,1,I} x_{1,t-1} + \varepsilon_{2,1,t}$$

$$x_{2,t} = \alpha_{2,2} + \sum_{I=1}^{mly_2} \beta_{2,2,I} y_{2,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_2} \gamma_{2,2,I} x_{2,t-1} + \varepsilon_{2,2,t}$$

(8)

$$x_{N,t} = \alpha_{2,N} + \sum_{I=1}^{mly_2} \beta_{2,N,I} y_{N,t-1} + \sum_{I=1}^{mlx_2} \gamma_{2,N,I} x_{N,t-1} + \varepsilon_{2,N,t}$$

(9)

Burada y ve x değişkenleri, N paneldeki yatay kesit birimi sayısını ($i = 1, 2, \dots, N$), t zaman periyodunu ($t = 1, 2, \dots, T$) 1 gecikme uzunluğunu, mly ve mlx sırasıyla y ve x için gecikme uzunluklarını ifade etmektedir. Buna göre, eğer 1 numaralı eşitlikteki tüm γ_{1i} 'ler anlamsız değilken 2 numaralı eşitlikteki tüm β_{2i} 'ler anlamsızsa x'ten y'ye doğru tek yönlü nedensellik vardır. Buna karşın, 8 numaralı eşitlikteki tüm γ_{1i} 'ler anlamsızken 9 numaralı eşitlikteki tüm β_{2i} 'ler anlamsız değilse y'den x'e doğru tek yönlü nedensellik vardır. Eğer tüm β_{2i} 'ler ve γ_{1i} 'ler anlamsız değilse değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Son olarak, tüm β_{2i} 'ler ve γ_{1i} 'ler anlamsızsa y ve x değişkenleri arasında Granger nedensellik ilişkisi yoktur. Nedensellik ilişkilerinin olup olmadığını ve eğer varsa bu ilişkilerin yönünü tespit etmek için Wald istatistikleri bootstrap yöntemiyle elde edilen yatay kesit birimine özgü kritik değerlerle karşılaştırılmaktadır. Wald istatistiği bootstrap kritik değerlerinden yüksek olduğunda, değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 3 yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik altında etkin sonuçlar veren Kónya (2006) Bootstrap Granger Nedensellik testinin sonuçlarını göstermektedir. Tablo 3'de görüldüğü üzere, "Turizm gelirleri ekonomik büyümenin Granger nedeni" olmadığını ifade eden sıfır hipotezi İtalya ve Yunanistan için reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle, İtalya ve Yunanistan'da turizm gelirleri ekonomik büyümenin Granger nedenidir. "Ekonomik büyümenin turizm gelirlerinin Granger nedeni" olmadığını ifade eden sıfır hipotezi Slovenya için reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle, Slovenya'da ekonomik büyüme turizm gelirlerinin Granger nedenidir.

Tablo 3: Bootstrap Panel Nedensellik Sonuçları

H₀: TURİZM PGDP Nedeni Değildir					
Ülkeler	Wald İstatistiği	Bootstrap Olasılık Değeri	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Fransa	14.982	0.190	54.574	34.850	20.873
İtalya	31.595*	0.000	18.217	11.681	8.911
İspanya	0.531	0.530	10.416	8.384	6.552
Portekiz	0.061	0.790	6.859	3.972	3.245
Türkiye	17.722	0.210	46.014	27.071	24.213
Yunanistan	10.033*	0.000	7.147	4.255	2.886
Arnavutluk	0.036	1.000	205.525	103.140	80.173
Slovenya	1.816	0.830	49.622	33.695	22.278
Hırvatistan	11.146	0.990	312.306	130.651	100.431
Fas	4.373	0.970	43.113	38.381	31.565
Cezayir	8.232	0.330	32.252	26.419	19.066
Mısır	11.124	0.820	120.055	65.471	54.358
H₀: PGDP TURİZM Nedeni Değildir					
Ülkeler	Wald İstatistiği	Bootstrap Olasılık Değeri	Kritik Değerler		
			%1	%5	%10
Fransa	38.799	0.370	94.234	79.473	70.404
İtalya	12.432	0.100	19.909	13.508	12.428
İspanya	28.389	0.430	61.886	47.485	41.831
Portekiz	8.661	0.290	21.534	16.917	14.591
Türkiye	1.864	0.860	51.536	37.700	28.198
Yunanistan	1.067	0.970	30.854	18.706	16.184
Arnavutluk	0.799	1.000	172.421	94.352	83.487
Slovenya	29.888***	0.090	40.041	32.330	29.628
Hırvatistan	125.590	0.130	236.581	166.635	130.052
Fas	4.675	0.870	63.118	42.892	30.441
Cezayir	28.866	0.310	69.642	62.985	47.341
Mısır	2.220	0.940	111.888	41.741	33.716

Not: ***, **, * sıfır hipotezin sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Kritik değerler 1000 bootstrap döngüsü ile elde edilmiştir.

Sonuç

Turizm gelirleri, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik büyümeyi destekleyici bir unsurdur. Bu nedenle sektörel yatırımlarda turizm sektörü önemli bir paya sahiptir. Akdeniz Havzasında yer alan ülkeler gerek iklim koşulları bakımından gerekse turistik yatırımlar açısından turizm açısından yüksek talep gören bölgeler arasındadır. Bu nedenle çalışmanın konusunu Akdeniz Ülkeleri oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, 12 Akdeniz Ülkesinde turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin 1995-2016 dönemleri itibarıyla ele alınarak panel veri yöntemi uygulanmıştır. Ekonomik büyümeyi temsilen reel kişi başına düşen gelir (2010 sabit

fiyatlarıyla) ve turizm gelirleri değişkenleri kullanılmıştır. Analiz bulgularında; değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı araştırılmış ve değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmiştir. Bu nedenle, bu ülkelerdeki karar vericiler ekonomi politikalarını belirlerken, diğer ülkelerin uyguladıkları politikaları ve şokları da göz önünde bulundurmaları gerekir. Ayrıca, eğitim parametreleri yatay kesitler arasında değişmekte olup heterojendir. Yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik altında etkin sonuçlar veren Kónya (2006) Bootstrap Granger Nedensellik testinin sonucunda; “Turizm gelirleri ekonomik büyümenin Granger nedeni” olmadığını ifade eden sıfır hipotezi İtalya ve Yunanistan için reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle, İtalya ve Yunanistan’da turizm gelirleri ekonomik büyümenin Granger nedenidir. “Ekonomik büyümenin turizm gelirlerinin Granger nedeni” olmadığını ifade eden sıfır hipotezi Slovenya için reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle, Slovenya’da ekonomik büyüme turizm gelirlerinin Granger nedenidir.

Bu sonuçlar göstermektedir ki; İtalya, Slovenya ve Yunanistan açısından turizm gelirleri oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Diğer ülkelerin büyüme oranlarını etkilemesi açısından turistik ürün çeşitlerinin artırılarak, turizmdeki pazar payını güçlendirmeleri önerilmektedir. Akdeniz ülkelerinde yer alan diğer ülkelerin turizm talep oranları yüksek olmasına rağmen turizmden elde ettikleri gelirin büyüme oranına etki etmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle yüksek gelirli turistlerin destinasyona çekimlerinin sağlanması için yeni turistik ürün ve yatırımlar gerçekleştirilerek, tanıtım faaliyetleri artırılmalıdır. Bundan sonraki çalışmalarda farklı bölgeler açısından farklı analiz yöntemleri ile turizm gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ölçülerek kıyaslamalı analiz gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Aktaş, C. (2009). Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 35-47.
- Bahar, O. (2011). Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açıdan Yeri ve Önemi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(19), 1-19.
- Bahar, O.; Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte olan ülkelerde turizm-ekonomik büyüme ilişkisi: dinamik panel veri analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 255-265.
- Baykal, F. (1992). Akdeniz Havzasında Uluslararası Turizm ve Türkiye, *Turizm Yıllığı 1992*, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara.
- Bozok, D.; Köroğlu, A. (2007). Akdeniz Ülkelerine Yönelik Uluslararası Turizm Hareketleri, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 146-157.
- Chuck Y. (Ed.) (1997). International Tourism: a Global Perspective, *World Tourism Organization (WTO) Publications*, Madrid.
- Çoban, O.; Özcan, C. (2013). Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1): 243-261.
- Hüseyini, İ.; Doru, İ.; Tunç, A. (2017). The Effects of Tourism Revenues on Economic Growth in the Context of Neoclassical Growth Model: In the Case of Turkey. *Ecoforum*, 1(10): 1-6.
- Kara, O.; Çömlekçi, İ.; Kaya, V. (2012), Turizm Gelirlerinin Çeşitli Makro Ekonomik Göstergeler İle İlişkisi: Türkiye Örneği (1992-2011), *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 75-100.
- Kaynak, M. (2005), *Kalkınma İktisadı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kızılkaya, O.; Sofuoğlu, E.; Karaçor, Z. (2016). Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi*, 23(1): 204-215.
- Konya, L.. (2006). Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach. *Economic Modeling*, C.23, ss. 978-992.
- Pesaran, M. H.; Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, C.142, ss.50-93.
- Pesaran, M. H.; Ullah, A.; Yamagata, T. (2008). A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *Econometrics Journal*, C.11, ss.105-127.
- Polat, E.; Günay, S. (2012). Türkiye'de Turizm ve İhracat Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Testi: Eşbütünlük ve Nedensellik Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 204-211.
- Saleh, A.; Assaf, G.; İhalanayake, R.; Lung, S. (2015). A Panel Cointegration Analysis of the Impact of Tourism on Economic Growth: Evidence from the

Middle East Region. *International Journal of Tourism Research, Int. J. Tourism Res.*, 17: 209–220.

Samırkaş, M.; Samırkaş, M. C. (2014). Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 15(1), 63-76.

Seghir, G.; Mostefa, B.; Abbas, S.; Zakarya, G. (2015). Tourism Spending-Economic Growth Causality in 49 Countries: A Dynamic Panel Data Approach. *Procedia Economics and Finance* 23: 1613-1623.

Šimundić, B.; Kuliš, Z.; Šerić, N. (2016). Tourism and Economic Growth: An Evidence for Latin American and Caribbean Countries. *Tourism & Hospitality Industry Congress Proceedings*, 457-469.

Samimi, A.; Sadeghi, S.; Sadeghi, S. (2011). Tourism and Economic Growth in Developing Countries: P-VAR Approach. *Middle-East Journal of Scientific Research* 10 (1): 28-32.

Skerritt D.; Huybers T. (2005). The Effect of International Tourism on Economic Development: An Empirical Analysis, *Asia Pasific Journal of Tourism Research*, 10(1):23-43.

Şahin, D. (2017). Akdeniz Ülkelerinde Turizm ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 115-124.

Terzi, H. (2015). Turizme Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli Mi?. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16(2): 165-178.

Tosun, C. (1999). An Analysis of the Economic Contribution of Inbound International Tourism in Turkey. *Tourism Economics*, 5(3), 217-250.

Unur, K. (2002). Türkiye'nin Ekonomik Etkilerini Ölçmede Kullanılan Yöntemler ve Türkiye'nin Aktif Dış Turizm Gelirlerinin Ölçümü İçin Bir Model Önerisi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

<https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029> Erişim tarihi: 17.05.2018

Araştırma Makalesi

Yerel Yönetimler Ve Sosyal Sorumluluk Güngören Belediyesi Kan Kardeşliği Kulübü (KANKA) Örneği¹

Kadir Zengin²

ÖZET

Sosyal sorumluluk, faaliyette buldukları toplumun bir parçası olan kurumların etik değerlere uygun biçimde davranma yükümlülüğüdür. Yerel düzeyde hizmet üreten ve sunan belediyelerin topluma karşı yükümlülüklerinin büyük bir kısmı kurumsal anlamda sosyal sorumluluk kapsamındadır. Kan, kaynağı insan olan ve elde edilmesi için başka alternatif olmayan bir tedavi vasıtasıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre, gelişmekte olan ülkelerde, güvenli kanın sağlanmasında en önemli problem, gönüllü kan bağışi yetersizliği sebebiyle güvenli olmayan ve en ucuz yöntemlerin tercih edilmesidir. Kan bağışi konusunda gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında Türkiye oldukça geri sıralarda yer almaktadır. Bu ülkelerde gönüllü kan bağışlarının nüfusa oranı %5'e ulaşabilirken Türkiye'de bu oran halen % 1.5-2 civarındadır. Acil kan ihtiyacını karşılamak amacıyla faaliyet gösteren Güngören Belediyesi Kan Kardeşliği Kulübü (KANKA), kana ihtiyacı olanlarla kan vermek isteyenleri buluşturan bir organizasyondur. Güngören Belediyesi Kan Kardeşliği Kulübü (KANKA); Türkiye'de acil kan ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunmak ve kan verme bilincinin yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Belediyeler, Güngören Belediyesi, Sosyal Sorumluluk, Kan Bağışi, Kan Kardeşliği Kulübü

Local Government and Social Responsibility: Güngören Municipality Blood Brotherhood Club (BUDDY) Example in Meeting Urgent Need for Blood²

ABSTRACT

Social responsibility is course of action by institutions that is a part of the society. Local governments serving in local level, have social responsibilities against people in institutional field. Blood is a tool of treatment, its resource is only human and it does not have another alternative. According to World Health Organization Report, in developing countries, the most important problem of supplying reliable blood is to choose the unreliable and cheapest methods because of inadequate volunteer blood donor. When Turkey is contrast with developed countries in regards to blood donation, Turkey gets behinds. While volunteer blood donation ratio of population is 5% in these countries, this ratio is still about 1.5-2% in Turkey. Güngören Municipality Blood brotherhood Club (BUDDY) having an activity to meet urgent blood requirements is the organization of meeting the people having need for blood with the people wishing for blood. Güngören Municipality Blood Brotherhood Club (BUDDY); is established with intent to popularize and generalize blood donation consciousness and contribute partly about meeting need for blood in Turkey.

Key words: Local Governments, Municipalities, Güngören Municipality, Social Responsibilities, Blood Donation, Blood Brotherhood Club

¹ Makale Gönderim Tarihi: 13.09.2017

Makale Kabul Tarihi: 21.06.2018

² Bilim Uzmanı, kankagungoren@gmail.com

1. GİRİŞ

Sosyal sorumluluk, tüm kuruluşları ilgilendirmektedir. Kuruluşlar faaliyetlerinin sonuçlarından ve etkilerinden birinci derecede sorumludurlar. Sosyal sorumluluğa dönük çalışmalar, mali ve ekonomik açıdan (yani kullanılan bütçe büyüklüğü açısından) oldukça yüksek maliyetlere sahip çalışmalardır (Özüpek, 2013: 15-18). Bu çalışmaların yararları hem kuruluş hem de toplum açısından uzun vadede ortaya çıkmaktadır.

Sosyal sorumluluk, bireylerin ve kuruluşların toplumun diğer aktörleri ile olan karşılıklı ilişkilerine dayanmaktadır. Bu karşılıklılık, sosyal sorumluluk anlayışının temelini oluşturmaktadır (Özüpek, 2013: 15-18).

Belediyelerin görev ve sorumluluklarının tanımlandığı 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14/a maddesinde “yerine getirilmesi zorunlu işler” düzenlenmiştir. 14/b- maddesi ise bir bakıma belediyelerin “sosyal sorumluluğu” olarak kabul edilebilecek çalışmaları/faaliyetleri ihtiva etmektedir. Sosyal sorumluluk, yerel yönetimler açısından çalışanlara karşı hassas olmaktan halkın gereksinimlerini göz önünde bulundurmaya kadar bütün alanları içermektedir (Akman, Akman, 2012: 405-424).

Belediyelerin; eğitim, sağlık, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, gıda bankacılığı alanlarında faaliyetler gösterebildikleri, gerek çalışanları ve gerekse toplumu hizmetlerin kalitesi, vatandaşlık ve tüketici hakları konusunda bilinçlendirme çabalarında buldukları, çalışanların haklarının korunmasına ve çalışma standartlarının geliştirilmesine yönelik faaliyetlerde buldukları görülmektedir. Her biri sosyal sorumluluk kapsamında yürütülen çalışmalar kapsamında bulunan bu faaliyetlerde, yine sosyal sorumluluğun dört ana boyutundan birisi olan gönüllülük esasını dikkate almaktadırlar. Mevcut durumda bir tür holding görünümünde olan belediyelerin, sosyal sorumluluk çerçevesinde faaliyet gösterdiklerini söylemek mümkündür (Turgut, 2010: 43-51).

Burada üzerinde durulması ve gözden uzak tutulmaması gereken bir hususu da özellikle vurgulamak gerekmektedir. Türkiye’de belediyelerin yerine getirmekle yükümlü oldukları ve son yıllarda ‘sosyal belediyecilik’ uygulamaları olarak

tanımlanan görevlerle, ‘sosyal sorumluluk’ uygulamaları çerçevesinde sundukları hizmetler ve çalışmalar iç içe geçmektedir. Hangi çalışmaların ‘sosyal belediyeçilik’ kapsamında zorunlu görevlerden oluştukları hangilerinin ise ‘sosyal sorumluluk’ kapsamında gönüllü ve ilgili belediye tarafından uygulanan özgün çalışmalar olduğu karışmakta/karışabilmektedir. Belediyelerin yaptıkları çalışmalarda bu ayrımın yapılabilmesi çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Kesgin’inde isabetle vurguladığı gibi; “Türkiye’de... sosyal belediyeçilik, teorik düzlemde değil, fiili durumdan ve acil/insani uygulamalardan kaynaklanmıştır. ... sosyal belediyeçilik uygulamaları, halka en yakın ve halkın en kolay ulaşabildiği kurumların başında belediyelerin gelmesinden (Kesgin, 2012, 178)” kaynaklanan bir gelişme ve uygulamadır.

2. SOSYAL SORUMLULUK

Sosyal sorumluluk kavramı, literatürde çeşitli tanımlarıyla yer almakla birlikte öncelikle sorumluluğun kelime anlamı üzerinde durmak daha yararlı olacaktır. Kelime anlamı itibarıyla sorumluluk “bir işi üstüne alan ve o işi yapmak zorunda olan bir şahıstan beklenen yükümlülüklerin bütünü” olarak ifade edilmektedir (Korkmaz, 2009: 19-34; Bayrak, 2001: 81). Türk Dil Kurumu sorumluluğu, “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorumluluk, mesuliyet” (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır. Sosyal sorumluluk kavramı, günümüzde kuruluşlar tarafından sosyal bir politika olarak kabul edilmekte ve uygulanmaktadır. Tarihî çok eskilere dayanan bu kavram, her dönemde kendine özgü birtakım farklılıklara sahip olmuştur (Okur ve Sayın, 2014: 45-65).

Sosyal sorumluluğun her dönemde geçerli olabilecek bir tanımını vermek oldukça güçtür. Çünkü, sorumluluk kavramıyla beraber görev, yetki kavramları birlikte kullanılan kavramlar olarak düşünülmekte ve bunların ilişki derecelerine bağlı olarak sorumluluk artmakta veya azalmaktadır. Ayrıca içinde bulunulan zaman, toplum ve coğrafi yapıya bağlı olarak da sorumluluk anlayışı değişik şekillerde tanımlanabilmektedir. Kavram; çok sayıda etkene bağlı olarak değiştiği için tam olarak bir tanım yapmak da güçleşmektedir (Özüpek, 2013: 15-18). Ancak bu etkenlere rağmen çok sayıda tanım bulunmaktadır.

Kadir Zengin

Sosyal sorumluluk; bir kuruluşun (kamu veya özel) imkanlarını toplum yararına olacak şekilde kullanmasıdır (Özüpek, 2013: 15-18). Sosyal sorumluluk; karar verme sürecinde kişisel-kurumsal karar ve faaliyetlerin tüm toplumsal sistem üzerinde yaratacağı etkileri hesaba katarak hareket etme gerekliliğidir.

Sosyal sorumluluk anlayışı, iş yeri ve toplumun ayrı oluşumlar değil iç içe oldukları görüşüne dayanmaktadır. Bu sebeple toplum, kuruluşların yararlı davranış ve sonuçlar ortaya koymasını beklemektedir. Sosyal sorumluluk düşüncesinin temelinde kuruluşların sosyal gelişim açısından topluma karşı bir yükümlülüğe sahip olduğu anlayışı (Tak, 2009: 3-20) bulunmaktadır.

Sosyal sorumluluk, toplumdaki çeşitli çıkar gruplarının beklentileri ile ilgilidir. Bilinçlenen ve sosyal sorunların önemini hisseden toplum, yöneticilerin özellikle de üst yönetim kademesinde olanların ‘toplumun sosyal sorunlarıyla neden ilgilenmediklerini, sorumluluklarını neden yerine getirmediklerini ve niçin daha fazla sayıda faydalı çalışma yapmadıklarını’ sorgulamaya başlamıştır (Özgener, 2000:142-143).

Kurum ve kuruluşların ayakta kalabilmesi ya da varlıklarını sürdürebilmeleri için yalnızca kâr elde etme gayesi gütmeleri ya da mevzuat çerçevesinde kendilerine verilmiş olan görevleri yerine getirmeleri yeterli olmamaktadır (Uzun 2010:5-8). Kurum ve kuruluşların aynı zamanda içinde buldukları, toplumun istek ve ihtiyaçları doğrultusunda hizmet etmeleri de gerekmektedir.

Bu katkı sağlanırken öncelikli koşul gönüllü olmaktır. Çünkü sosyal sorumluluğun ilk önceliği “gönüllülük” esasına dayalı olmasıdır. Toplum olarak kalkınmanın ve gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için toplumu oluşturan her bireyin gönüllü olarak herhangi bir toplumsal sorunun çözümünde yer alması gerekmektedir.

3. YEREL YÖNETİMLER

Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA) gibi uluslararası kuruluşların ülkemiz tarafından da onaylanmış olan çeşitli belgelerinde, yerel yönetimler konusunda dile getirilen başlıca özellikler şunlardır:

a. Evrensel tanımı ile yerel yönetimler, belirli bir coğrafi alanda (kent, köy, il, vb.) yaşayan yerel topluluğun bireyelerine, bir arada yaşamak nedeniyle kendilerini en çok ilgilendiren konularda hizmet üretmek amacı ile kurulan, karar organları (kimi durumlarda yürütme organları) yerel toplulukça seçilerek göreve getirilen, yasalarla belirlenmiş görevlere ve yetkilere, özel gelirlere, bütçeye ve personele sahip, merkezi yönetimle olan ilişkilerinde yönetsel özerlikten yararlanan kamu tüzel kişileridir (TODAİE, 1992: 1). Yerel yönetimler, yönetim yapısı içinde vatandaşa en yakın olan, en alt düzeydeki idari birimlerdir. “Mahalli idare, genel olarak belli edilmiş sınırları olan bölgesel birimle, hukuki bir kişilik, kurumsal bir yapı, genel ve özel statülerle konulmuş yetki, görevler ve bir derecede mali ve diğer otonomi (İnaç, İnal, 2015) kavramlarını kapsayan bir yapıyı ifade etmektedir.

b. Yerel yönetim kuruluşları, ülkenin yönetim sisteminin bütünlüğü içinde yer alırlar. Kuruluş ilkeleri, görev ve yetkileri, gelir sistemleri yasama organı tarafından belirlenir. Yerel yönetimler merkezi yönetimin hiyerarşik denetimi altında değillerdir. Merkezi yönetim, yerel yönetimler üzerinde hukuka uygunluk denetimi yürütür; ayrıca ülke yönetiminde birlik ve bütünlüğü sağlamak amacı ile yerel yönetimlerin de uymaları gereken ulusal amaçlar, hedefler, ilkeler ve standartları belirler. Buna karşılık yerel yönetimler, yürütülmesi kendilerine bırakılmış olan kamu hizmetlerine ilişkin kararları almak, tercihleri yapmak, bunlar için (vergi almak yetkisini de içerecek biçimde) çeşitli yollarla kaynak bulmak, bu kaynakları hizmetler için kullanmak ve hizmetleri yürütmek için örgüt yapılarını kurmak konularında yönetsel özerklikten yararlanırlar (TODAİE, 1992: 1). Yerel yönetimler, bütün ülkelerde kamu yönetiminin önemli ve vazgeçilmez unsurunu meydana getiren birimlerdir. Bir ülkedeki yerel yönetimlerin gücü ve etkinliği, söz konusu ülkedeki demokrasinin düzeyi ile de oldukça yakından ilişkilidir. Yerel yönetimler demokrasi açısından önemli olduğu kadar, yerel hizmetlerin yürütülmesinde verimliliği ve etkinliği sağlamada da (Eryılmaz, 2000:121) vazgeçilmez öneme sahip kurumlardır. Ayrıca yerel yönetimler, tarihi süreç içerisinde özgürlük, eşitlik, temsil, katılma gibi değerlerin varlıklarını devam ettirmelerini sağlayan kurumlar olmuşlardır (Görmez, 2000:81). Yerel yönetimlerin bu önemi bugünde artarak devam etmektedir (İnaç, İnal, 2015).

Kadir Zengin

c. Yerel yönetim kurumunun temelinde, yerel demokrasi değerleri vardır. Bu değerler, yerel toplulukların kendilerini en çok ve yakından ilgilendiren konularda, kendilerini özgürce ve demokratik yol ve yöntemlerle yönetmelerini öngörmektedir (TODAİE, 1992: 1).

d. Bu demokratik değerler yanında, yerel yönetim kuruluşları; üstlendikleri kamu hizmetlerinin yürütülüşünde, merkezi yönetime göre etkililik ve verimliliği daha üst düzeyde gerçekleştirebilen kuruluşlar olarak da değerlendirilmektedir (TODAİE, 1992: 1).

Türkiye’de yerel yönetimler, 1982 Anayasasının 127. maddesinde “Mahalli İdareler; İl, Belediye veya Köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, yine kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir.” şeklinde tanımlanmıştır. 1982 Anayasası’nda belirtildiği gibi Türkiye’de yerel yönetimler, yerel halkın mahalli müşterek yani ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmakta ve il özel idareleri, belediyeler ve köy idareleri olmak üzere üç yerel yönetim biriminden oluşmaktadır (İnaç, İnal, 2015).

Yerel yönetim birimleri içinde belediyeler, yerel ihtiyaçların karşılanmasında önemli işlevler yürütmekte ve Türk yerel yönetim sisteminde ağırlıklı bir yer tutmaktadır (İnaç, İnal, 2015). Tanzimat sonrasında yönetim anlayışımıza dahil olan belediye yönetimlerinin, Batılı anlamda bir yerel yönetim birimi niteliğine tam olarak kavuştuğunu söylemek güçtür. Ancak, yaşanan tarihi süreç içinde önemli mesafelerin alındığı yadsınamaz bir gerçektir. (Öner, 1997:211) Özellikle son dönemde yapılan yasal düzenlemelerle belediyeler yapısal ve işlevsel bir dönüşüm yaşamaktadır (İnaç, İnal, 2015).

Günümüzde yerel yönetimlerden beklenen, dünyanın geldiği noktadan hareketle demokrasiyi ve etkinliği uyumlulaştırmaları, özellikle demokratik katılımdan ve halk denetiminden taviz vermeden verimli/etkin bir yönetim ortaya koymalarıdır (Kesgin, 2015, 172) halkın beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri sunmalarıdır.

4. YEREL YÖNETİMLER VE SOSYAL SORUMLULUK

Yerel yönetimlerin sosyal sorumluluklarını, bir kamu kurumu olmaları yönüyle kuruluş amaçlarıyla ilişkilendirerek ortaya koymak mümkündür. Yerel yönetimler, bir yörede yaşayan halkın mahalli ortak ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurulmuş kurumlardır. Yerel yönetimlerin kuruluş amaçlarını ortaya koyan bu tanım, aynı zamanda yerel yönetimlerin sosyal sorumluluklarının belirlenmesinde de (Yüksel, Bozkurt, Güven, 2015) temel belirleyici unsur olmaktadır. Bu durumda yerel yönetimlerin sosyal sorumluluk alanları, temel işlevlerinin yerine getirilmesi, yani kurulduğu yörede gerekli yerel ihtiyaçların üretilmesi, halka sunulması ve vatandaşın beklentilerinin giderilmesine yönelik çalışma ve uygulamalardır.

Topluma karşı yüklenilmiş olan sosyal sorumluluklar açısından kamu kesimi ve özel sektör arasında, uygulama yöntemlerinden kaynaklanan bazı farklılıklar dışında, büyük ölçüde benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler, sosyal sorumluluk anlayışı ile kamu yararı ilkesinin örtüşmesi temeline dayanmaktadır (Turgut, 2010: 43-51).

Kamu yönetiminin, özel sektör yönetimlerinden farklı olmadığı ve benzer özellikler taşıdığı belirtilmektedir (Turgut, 2010: 43-51). Yeni kamu yönetimi anlayışının temel ilkelerinden birisi de, devletin dikkatini yalnızca kamu hizmetlerinin üretilmesine ve sunulmasına odaklaması değil, aynı zamanda toplumsal sorunları çözmek için kamu kesimi, özel sektör ve gönüllü kuruluşlar arasında iş birliğini sağlayıcı görev yapmasıdır.

Yerel yönetimler açısından sosyal sorumluluk, yerel yönetim kuruluşu yönetici ve çalışanlarının aldıkları her kararda, halkın büyük çoğunluğunun istek ve ihtiyaçlarını sağlayacak bir genel sorumluluk taşımalarını kapsamaktadır. Bu yönüyle (Akman, Akman, 2012: 405-424), kamu görevlilerinin temel sorumluluğu, kamu yönetiminin halka hizmet etme aracı olduğu bilincinden uzaklaşmadan, halkın huzur ve refahı için gerekli özene ve hassasiyete sahip olmalarıdır.

Yerel yönetimler bir taraftan mevzuat gereği zorunlu olan hizmetleri sunmakla mükellef iken, diğer taraftan mecburi olmayan ancak hemşehrilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik birtakım hizmetleri de sunmak durumunda kalmaktadırlar. Çünkü yerine getirilmesi gereken hizmetler, hukukuki

Kadir Zengin

düzenlemelerin kapsamının ötesine geçmiş (Gül, 2011: 75-88) bulunmaktadır. Bu genişleyen ve çeşitlenen hizmetleri sunmak, yerel yönetimlerin imkânları çerçevesinde ahlaki ve sosyal sorumluluk gereği haline gelmiştir.

Kuruluşların, yasaların ötesinde tamamen gönüllülük esasına göre hareket etmesiyle sosyal sorumluluk ortaya çıkmıştır. Gönüllülüğün olmadığı durumlarda sosyal sorumluluklar, yasalarla veya hükümet tarafından yapılan düzenlemelerle sosyal zorunluluk olmaktan öteye gidememektedir (Gül, 2011: 75-88). Önemli olan kuruluşların, toplumun ihtiyaç ve beklentilerinin farkında olması ve yarar sağlayacak öneri ve çalışmalarla hedef kitlenin karşısına çıkmasıdır.

Yerel yönetimler halka en yakın hizmet sunan birimlerdir. Bu bakımdan, yerel yönetimlerin diğer kuruluşlara nazaran halkın güven ve desteğini sağlamak, halkın beklentilerine cevap vermek, taleplerini karşılamak konusunda önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Yöneticilerinin seçimle iş başına gelmiş olması, bu sorumlulukları daha da arttıran bir özellik taşımaktadır (Gül, 2011:75-88). Belediyeler, beldenin ve belde sakinlerinin yerel ve bölgesel ihtiyaçlarını karşılamakla görevli, muhatabı halk olan ve karar organları seçimle iş başına gelen kamu tüzel kişilikleridir. Aynı zamanda toplumsal yaşama en yakın yönetim birimi, toplumsal yaşamı düzenleyen, devamını ve toplumsal yararı sağlamayı amaçlayan kuruluşlardır.

Başarılı belediyciliğin temelinde, şehrine sahip çıkan bilinçli şehir halkı ve halkından sevgi, güven ve destek gören belediye kurumu yatmaktadır (Sezgin, 2007: 243). Hedef kitlesine karşı sosyal sorumluluğunu yerine getiren bir işletme, vergi vererek kendi hedef kitlesi olarak değerlendirdiği halkına devletin ve hükümetin getireceği hizmete destek olmak durumundadır (Akdağ, 2007: 223). Sosyal sorumluluk bilincine ulaşamamış bir örgütün sürdürülebilir olabilmesi günümüz şartlarında gittikçe zorlaşmaktadır (Işık ve Erdem, 2007: 117).

Belediyeler sosyal sorumluluk ilkesine göre hareket etmek için öncelikli olarak demokratik eğitim rolünü sahiplenebilir. Demokratikleşme sürecinde topluma ve bireye kazandırılacak katkılar dolaylı olarak kentsel kültürün korunmasını, dengeli sosyal yapının oluşmasını ve fiziksel mekanlarda oluşacak tahribatın önlenmesini sağlayabilir. Çünkü toplumsal ihtiyaçların aynı toplum içerisindeki

farklı gruplar tarafından belirlendiği bir yönetsel süreçte, farklılıkların korunması ve toplumsal beklentilere bağlı bir ilerlemenin oluşması sağlanabilir. Bu bakımdan belediyeler çeşitli toplumsal duyarlılıklar için gerçekleştirdikleri kampanyalarla birlikte demokrasinin gelişimindeki eğitim fonksiyonunu da yerine getirmelidir (Güllüpnar, 2010).

Türkiye'de sosyal belediyeçilik uygulaması sosyal devlet pratiğinden ziyade kentlerde zor şartlar altında yaşam mücadelesi veren kent yoksullarının günlük, ivedi, zorunlu ihtiyaçlarının karşılanmasından hareketle ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında sosyal belediyeçilik, teorik düzlemde değil, fiili durumdan ve zorunlu uygulamalardan kaynaklanmıştır. Bu da halka en yakın ve halkın en kolay ulaşabildiği kurumların başında belediyelerin gelmesinden kaynaklanmaktadır (Keşgin, 2016b, 92).

5. TÜRKİYE VE DÜNYADA KAN HİZMETLERİ VE KAN BAĞIŞI SORUNLARI

Kan, Türk Dil Kurumunun güncel Türkçe sözlüğünde, “atardamarların ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme görevini sağlayan, plazma ve yuvarlardan oluşan kırmızı renkli sıvı” şeklinde tanımlanmaktadır. Larousse Medical ise kanı, “kalbin pompalamasıyla damarlarda ve atardamarlarda dolaşan yapışkan ve kırmızı sıvı” olarak ifade etmiştir. Kanın, içinde “hüküm sürdüğü” insan vücuduna yaşamsal bir katkı sağladığı açıktır. Ancak, insan kanı yalnızca olduğu bedene ve dolayısıyla bu bedende yaşayan kişiye değil, başka kişilere de büyük yararlar sağlamaktadır (Özbilen, 2012:337-364).

Kan dolaşım sisteminin de bir yapı taşıdır. Dolaşım sistemi; kalp, toplardamar, atardamar ve kılcal damarlardan oluşmaktadır. Kalp bir pompa görevi görür ve kanın bütün vücutta dolaşımını sağlamaktadır (<http://www.kan.gen.tr/kan.html>). Damarlarda kanın bütün vücuda iletilmesinden, kanın içindeki yararlı maddeleri dağıtılması görevini görmektedir.

Tıp ve teknoloji alanındaki tüm gelişmelere rağmen kan, kan bileşenleri ve kandan elde edilen ürünlerin yerine geçebilecek bir tedavi aracı bulunamamıştır (Bostancı- Daştan, Daştan, Kıranşal, 2013). Kan, kaynağı insan olan ve elde

Kadir Zengin

edilmesi için başka alternatifi olmayan bir tedavi aracıdır. Kan, yapay olarak üretilmeyen ve kaynağı sadece insan olan bir sıvıdır (Sandıkçı, 2014: 35-38).

Gelişmekte olan ülkelerde, Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre, güvenli kanın sağlanmasında en önemli problem, yetersiz gönüllü kan bağıışı sebebiyle güvenli olmayan (replasman, kana kan, zorunlu yöntem v.b.) ve en ucuz yöntemlerin tercih edilmesi olarak gösterilmiştir. Dünya çapında yılda 81 milyon ünite kan bağıışı yapılırken bu kanların %82'si gelişmiş ülkelerde gönüllü kan bağıışçılarında sağlanarak tüm tarama testlerine tabi tutulmaktadır (Bostancı- Daştan, Daştan, Kıranşal, 2013). Buna karşın dünya nüfusunun geri kalan % 45'inin yaşadığı toplumlarda kan değişik yollarla toplanmakta ve ne yazık ki ancak % 50'si tarama testlerinden geçirilmektedir.

Türkiye'nin sağlık konusundaki temel problemlerinden biri, gerektiği zaman kan ve kan ürünlerinin yeterince bulunamayışıdır. Kan nakline veya kanın çeşitli ürünlerine ihtiyaç duyan hastaların, verilecek bir ünite sağlıklı kana ne kadar çok ihtiyaçları olduğu ancak o hastalıklarla karşılaşıldığında, doğal afetlerde veya toplu ölümlerde fark edilmektedir. Kanın önemini iyi kavramak ve kanın yerine geçebilecek alternatif bir tedavinin olmadığını bilmek, kan vermek için yeterli bir neden olarak (Kaya, Sezek, Fatih, 2007) kabul edilmektedir.

6. SOSYAL SORUMLULUK PROJESİ OLARAK GÜNGÖREN BELEDİYESİ KAN KARDEŞLİĞİ KULÜBÜ (KANKA)

6.1.GÜNGÖREN BELEDİYESİ KANKA (KAN KARDEŞLİĞİ) KULÜBÜ

Belediyelerin sundukları hizmetler, sosyal hizmetten sağlığa, acil yardımdan sosyal yardıma kadar çeşitlilik arz etmektedir. Yine belediyeler başta engelliler olmak üzere, yaşlılar, çocuklar, kadınlar, gençler, yoksullar gibi birçok kesime yönelik hizmetleri gerek mevzuatın gereği olarak gerekse de toplumsal ihtiyaç ve beklentiye karşılık olarak yerine getirmektedir (Kesgin, 2016a, 322).

Belediyeler kentlerin gelişimi ve kentte yaşayanların müşterek ihtiyaçlarının karşılanması hususunda stratejik öneme sahip kurumlardır (Sarıca, Elçin, 2012: 48-66). Buradan hareketle Güngören Belediyesi'nin misyonu, ilgili tarafların görüşleri alınarak "Belediye Üst Yönetimi" ve "Stratejik Plan Ekibi" tarafından müşterek akıl yoluyla belirlenmiştir. Misyon: "Hizmet ve insan odaklı bir yaklaşımla vatandaşların hayat kalitesini ve kentlilik şuurunu arttıran sürdürülebilir hizmetler sunmak (<http://www.gungoren.bel.tr/kurumsal.php>)." olarak belirlenmiştir.

Acil kan ihtiyacını karşılamak amacıyla faaliyet gösteren Güngören Belediyesi Kan Kardeşliği Kulübü (KANKA), kana gereksinimi olanlarla kan vermek isteyenleri buluşturan bir (<http://www.kankam.org.tr>) organizasyon olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

6.2. KANKANIN AMACI, MİSYONU VE ÇALIŞMA SİSTEMİ

Kan bağışlamayı, 'vatandaşlık vazifesi'nin bir adım ötesine taşıyarak kan kardeşliği esasına dayandırmak insanlara manevi bir sorumluluk yüklemektedir. Çünkü daha çocukken başlangıç kurulan kan kardeşliği, yazılı olmayan bir fedakarlık anlaşmasıdır ve bazı durumlarda biyolojik kardeşlikten bile daha kıymetli (<http://www.kankam.org.tr>) olabilmektedir. Güngören Belediyesi Kan kardeşliği kulübü KANKA kana gereksinimi olanlarla kan vermek isteyenleri buluşturmak amacıyla kurulan bir organizasyondur.

KANKA'nın gayesi; kısaca ülkemizde acil kan ihtiyacının karşılanmasına mütevazı bir katkıda bulunmak ve kan verme bilincinin yaygınlaşmasını sağlamaktır (KANKA Tanıtım Broşürü).

KANKA'nın misyonunu Güngören Belediye Başkanı Sayın Şakir Yücel Karaman şu şekilde (KANKA Tanıtım Broşürü) ifade etmektedir:

"Tüm dünya da mahalli idarelerin görev alanının giderek genişlenmesi küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği bir olgudur.

Güngören belediyesi, uygulamaya koyduğu toplumsal sorumluluk projeleriyle yeni belediyeçilik anlayışının Türkiye Cumhuriyeti'ndeki en iyi temsilcilerinden biri olduğunu göstermiştir.

Belediyemizin son toplumsal sorumluluk projesi olan Kan Kardeşliği Kulübü (KANKA) ise, kana gereksinimi olanlara kan vermek isteyenleri buluşturuyor. Bilindiği üzere, acil kan gereksinimi

Kadir Zengin

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki en önemli sağlık sorunlarından biridir. KANKA bu sorunun çözümüne mütevazî bir katkıda bulunmayı ve kan verme bilincini yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. KANKA'nın başarılı olması ve benzeri organizasyonlar için bir model oluşturması en büyük arzumuzdur.

Bu önemli projemizle birlikte şu anda da 29.000'i aşkın üye insanlarımıza hayat sürdürme umudu vermeye devam ediyoruz. Kansersiz hastalar ve kalp hastaları için her ay 200 ünite kan temini sağlıyoruz. Sadece 2010 yılında 2.780 hastaya kan bağışısı temini gerçekleştirirken 2006'dan bu yana ise 7.000 hastaya kan bağışısı sağlandı. Yaşamak ve yaşatmak için bu ve benzeri projelerle birlikte devam edeceğiz."

Şahsen ya da internet sitesi üzerinden yapılan başvurular (isimler, adresler, telefon numaraları, elektronik posta adresleri ve kan grupları) KANKA Bilgi Merkezi'nde toplanmaktadır. KANKA görevlileri, acil kan ihtiyacı söz konusu olduğunda ilgili üyelerin ihtiyacı olduğu takdirde, hasta yakınları ve kan verecek gönüllüler için araç temin (KANKA Tanıtım Broşürü) etmektedirler.

6.3. KANKA'NIN KAN BİLİNCİ EĞİTİMLERİ

Türkiye'de düzenli olarak kan veren vatandaşlar toplam nüfusun %1'ine tekabül etmektedir. Bu rakam dünya standartlarının çok altında kalan bir rakamdır (KANKA Tanıtım Broşürü). Bunun en önemli sebebi ise kan verme bilincinin yeterince oluşmamasından kaynaklanmaktadır. Kan bilinci eğitimleri KANKA projesi dahilinde verilmekte ve böylece daha fazla insana ulaşmak hedeflenmektedir. Özellikle eğitim seviyesinin düşük olduğu muhitlerde bulunan bireylerden başlanarak, bu bilincin geliştirmesi ve gelecek nesillere aktarılması planlanmaktadır (KANKA Tanıtım Broşürü).

Kaynağı sadece insan olan kan, ülkemizde gönüllü kan bağışçısı sayısı yeterli olmadığı için toplanan ve saklanan miktar olarak ihtiyaca cevap vermemektedir. Bu gerçekten hareketle, gönüllü kan bağışının önemine dikkat çekmek ve farkındalık oluşturmak amacıyla bilinçli ve düzenli kan bağışçısı sayısının artmasına yönelik de çalışmalar yürüten KANKA, bu kapsamda Kızılay iş birliğiyle ilçedeki tüm 12. sınıf öğrencilerine 'Kan Verme Bilinci' eğitimleri düzenlemiştir.

Bu kapsamda Cemil Meriç Kız Meslek Lisesi, Güngören Anadolu İmam Hatip Lisesi, Güngören Anadolu Lisesi, Güngören Kız Meslek Lisesi ve Güngören İMKB Lisesinde öğrencilere yönelik düzenlenen eğitimlerde, kan bağışının Türkiye'deki durumu, kana ihtiyaç duyulan durumlar, kan bağış süreci, kan grupları ve kana uygulanan testler gibi konular ele alınmıştır. Kan bağışı konusunda öğrencileri bilgilendiren yetkililer, öğrencilere kan bağışı hakkında bilgiler anlatırken, bilinen doğru ve yanlışları da öğrencilerle (<http://www.kankam.org.tr>) paylaşmışlardır.

Güngören Belediyesi Kan kardeşliği kulübü KANKA ve Türk Kızılayı Çapa Kan Merkezi'nin çeşitli tarihlerde ortaklaşa düzenlediği kan bağışı kampanyalarına, Güngörenliler yoğun ilgi göstermiştir.

7. DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Türkiye'de, sağlık sorunlarının çözümüne yönelik olarak sosyal sorumluluk kapsamında birçok proje gerçekleştirilmiş fakat bu projelerin istenilen sonuçlara ulaşip ulaşmadıklarına dair çok fazla çalışma yapılmamıştır. KANKA uygulamasının amacına uygun olarak gerçekleştirildiği ve gerçekleştirilmeye devam edildiği söylenebilir. Sosyal sorumluluk projelerinin en büyük özelliklerinden birisi de gelip geçici değil sürdürülebilir projeler olmasıdır (Uzun 2010:127-130). Bu nedenle söz konusu projenin Güngören Belediyesi tarafından devam ettirilmesi, hem projenin bilinirliği açısından hem de öğrencilerin hayatlarında bir farklılık oluşturması açısından önem arz etmektedir.

Çünkü birçok gönüllü bu proje sayesinde hayatında daha önce yaşayamadığı deneyimi yaşamış ve sosyal bir sorumluluğu yerine getirmenin mutluluğunu yaşamıştır (Uzun 2010: 127-130). Aynı şekilde birçok hasta daha kısa zamanda sağlığına kavuşmuştur. KANKA projesi ticari kaygıların yaşandığı ve reklam amaçlı bir proje olarak görülmemeli devam etmesi için çaba gösterilmelidir.

Ülkemizde, bu türde projelerin uygulanması kan bağışı konusunda zihinlerde yanlış ve olumsuz düşüncelerin oluşmasının engellenmesi açısından önemli görünmektedir.

Kadir Zengin

Proje devam ettirilirken, herkes tarafından bilinirliğini arttırmak için tanıtım ve reklam faaliyetleri daha da arttırılmalıdır. Çünkü bu projenin tanınması demek, daha çok gönüllü insanın projeye sahip çıkması demektir.

Projeye katkı sağlayacak gönüllü sayıları belirli bir rakamda sabit kalırsa, bu durum kan bağıışı oranı ve sayısında düşmeye yol açabilecektir. Gönüllü sayısını arttıracak çalışmalara öncelik verilmelidir. Proje kapsamında gönüllüler de eğitilmelidir.

Projenin başlaması gibi bitişi de önemlidir. Çünkü tüm projelerin başlangıç ve işleyiş süreci ile ilgili her türlü çalışma yapılırken önemli bir kısım olan proje değerlendirilmesi ihmal edilen konular arasında yer almaktadır. Değerlendirme, uygulanan projenin amacına ulaşp ulaşmadığı açısından önemli bir aşamadır. Ayrıca her yıl sonunda bir değerlendirme çalışmasının yapılması, sonraki yıllarda uygulanacak olan projenin daha sağlıklı organize edilmesini sağlayabilir.

Kan bağıışlarında; Dünya Sağlık Örgütü'nün önerileri dikkate alınarak promosyonlara karar verilmektedir. Bu önerilerden bahsetmek gerekirse, insanları kan bağıışına olumsuz yönde teşvik edici derece de değerli bir hediye olmamalıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri dikkate alınırsa bu değer maksimum 2 Avro'yu geçmemesi önerilmektedir. Promosyon sadece manevi açıdan değerli olmalıdır (<https://www.kizilay.org.tr/SSS?id=6>). KANKA projesi kapsamında katkı sağlamakta olan gönüllülerin performansı değerlendirilerek, katılımın artırılması için çeşitli ödüller verilmesi düşünölmelidir. Örneğin Türk Kızılayı tarafından, “Bağıışçıları onurlandırmak amacıyla 10. bağıışta bronz, 25. bağıışta gümüş, 35. bağıışta altın madalya verilmektedir. 45. bağıışta ise plaket takdim edilmektedir (<https://www.kizilay.org.tr/SSS?id=6>)” Benzer bir uygulama KANKA projesi kapsamında da uygulanabilir.

KAYNAKLAR

Akdağ, Mustafa, (2007), “Halkla İlişkilerde Sosyal Sorumluluk,” s. 207–231, içinde “Tüm Yönleriyle Halkla İlişkiler ve Tanıtım” (Ed: M. Işık). Eğitim Kitabevi, Konya.

Akman, Elvettin, Akman Çiğdem (2012), “Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Anlayışı: Eleştirel Bir Değerlendirme,” içinde, “Farklı Bakış Açılılarıyla Sosyal Sorumluluk” (ed. Kenan ÖREN, H. Bahadır ESER, Elvettin AKMAN), Pelikan Yayınevi, Ankara-2012.

Akman, Elvettin (2012), “Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Yönetimi: Çankaya Belediyesi Örneği,” Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2009.

Bartın il Sağlık Müdürlüğü (2016), “Bir Kişiden Alınan Kan, 3 Kişiye Umut Oluyor,” (<http://www.bartın.ism.saglik.gov.tr/icerik/Kan.pdf> Erişim 20. 02. 2016).

Bayrak, Sabahat (2001), “İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk,” Beta Yayıncılık, İstanbul-2001.

Beki, Abdülhakim (2009), “Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Ümraniye Belediyesi Örneği,” Ümraniye Belediyesi Yayınları, İstanbul.

Bostancı Daştan, Nihal , Daştan, Murat, Kıranşal, Nilüfer (2013), “Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Kan Bağışına Yönelik Enformasyon ve Tutumları,” Kafkas J Med Sci 2013; 3(1):27–32 (http://www.journalagent.com/kafkas/pdfs/KJMS_3_1_27_32.pdf Erişim 20. 02. 2016).

Görmez, Kemal,(2000) “Demokratikleşme Açısından Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri”, G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:2, Sayı:4 Bahar , s.81-88. <http://www.iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/viewFile/483/473> Erişim Tarihi 18. 01. 2018).

Gül, Mehmet “Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Seçmen Davranışlarına Etkileri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Örneği” Erciyes

Kadir Zengin

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2011.

Güllüpunar, Hasan (2010), “Halkla İlişkilerde Sosyal Sorumluluk İlkesi: Kamu Kuruluşları Yaklaşımı Bakımından Konya Büyükşehir Belediyesi Uygulama Örnekleri,” Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı 1 Ocak 2010, (http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gumussosbil/article/viewFile/5000004259/5000004772).

<http://www.gungoren.bel.tr>

<http://www.kankam.org.tr>

<https://www.kizilay.org.tr>.

Işık, Metin, Erdem Ayhan (2007), “Meşruiyet, Demokrasi, Sosyal Sorumluluk ve Halkla İlişkiler,” s. 107-118. “Tüm Yönleriyle Halkla İlişkiler ve Tanıtım” içinde, (Ed: M. Işık). Eğitim Kitabevi, Konya.

İnaç, Hüsamettin, Ünal, Feyzullah (2015), “Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye’de Belediyeler,” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (2015): <http://dergipark.gov.tr/dpusbe/issue/4759/65372> (Erişim Tarihi 18. 01. 2018).

KANKA Tanıtım Broşürü.

Kaya, Ercan, Sezek, Doğan, Fatih Salih (2007), “Üniversite Öğrencilerinin Kan Bağışına Karşı Tutumları ve Kan Bağışında Alan Bilgilerinin Etkisinin İncelenmesi,” Çankaya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Journal of Arts and Sciences, Sayı: 7, Mayıs 2007, (http://jas.cankaya.edu.tr/gecmisYayinlar/yayinlar/jas7/09-ERCANKAYA.pdf Erişim 20. 02.2016).

Kesgin Bedrettin (2012), “Kentsel Yoksulluğa Yönelik Yerinden ve Yerel Müdahale: Sosyal Belediyecilik,” SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Ağustos 2012, Sayı:26, ss.169-180.

Kesgin, Bedrettin (2015), “Etkinlikle Demokratiklik Arasında Belediyeler,” International Journal of Economic and Administrative Studies, Year:7 Number 14, Winter 2015 ISSN 1307-9832, s. 157-175.

Kesgin, Bedrettin (2016a), “Sosyal Hizmetin Yerelleşmesi ve Sosyal Hizmette Yerel Yönetimlerin Artan Rolü,” MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:14, Sayı:4, Aralık 2016, s. 319-340.

Kesgin, Bedrettin (2016b), “Sosyal Belediyecilik Uygulamalarında Sivil Toplum Ortaklığı,” Strategic Public Management Journal (SPMJ), Issue No: 4, November 2016, ISSN 2149-9543, pp. 83-94.

Öner, Şerif (1997), “Türkiye’de Merkezi Yönetim ile Belediyeler Arasındaki İlişkilerin Yasal - Siyasal ve Ekonomik Analizi”, Türk İdare Dergisi, Yıl: 69, Sayı: 414, Mart, s.211-225.

Özbilen, Arif Barış (2012), “Kan Bağışı Sözleşmesinin Hukukî Niteliği,” “10. Yıl’a Armağan” İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:11 Sayı: 22 Güz 2012/2 s.337-364.

Özüpek, M. Nejat (2013), “Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk,” Eğitim Yayınevi, 2. Baskı, Konya, Mart-2013.

Sarıca, Y. Pınar Soykut, Yüksel, Elçin (2012), “Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Projesi Uygulaması Olarak Sosyal Hayata Katılım: Engelsiz Yaşam,” Çalışma İlişkileri Dergisi, Ocak 2012, Cilt 3, Sayı 1.

Sandıkçı, Hayri (2014), “Kan Hayattır,” Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı,Cilt 2, Sayı 13 (2014).

Sezgin, Murat (2007), “Türkiye’deki Belediyelerde Halkla İlişkiler Faaliyetleri ve Bir Model Önerisi,” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. Doktora Tezi, Konya-2007.

Tak, Bilçin (2009), “İşletmelerin Sosyal Mesuliyetleri ve Paydaş Grupları İle İlişkilerinin Yönetimi, Beta Yayınları 1.Baskı, İstanbul-2009.

TODAİE (1992), “Kamu Yönetimi Araştırması Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu,” Ankara, 1992.

Kadir Zengin

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/bdcdfbeba965a75_ek.pdf Erişim Tarihi 18. 01. 2018).

Turgut, Nafiz (2010), “Yönetmel Süreçte Kurumsal Sosyal Sorumluluk,” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Uzun, Binnur (2010), “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projesi Olarak “Gönül Köprüsü” Projesinin Değerlendirilmesi,” Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2010.

Araştırma Makalesi

AHP, TOPSIS, PROMETHEE Yöntemleri ile Bir İşletme İçin Kargo Şirketi Seçimi¹

İbrahim ASOĞLU²Tamer EREN³

Özet

Günümüz sektörlerinde yaşanan gelişmelere ayak uyduramamak, işletmelerin rekabet gücünü koruyamamalarına ve pazarda hakimiyetlerini yitirmelerine neden olmaktadır. İşletmeler, benzer ürün ve hizmet üreten işletmelerde rekabet üstünlüğü sağlamak için yeni stratejiler geliştirmektedirler. Stratejilerden biri de maliyetleri azaltarak kullanılan hizmet veya maldan daha iyi verim alabilmektir. Günümüz şartlarında şirketlerdeki kargo seçimleri de maliyet ve hizmet açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada bir şirketin kargo seçimini gerçekleştirirken önem verdiği kriterler uzmanlar tarafından oluşturulmuştur ve AHP yöntemi kullanımı ile kriterlerin önem dereceleri belirlenmiştir. Önem dereceleri dikkate alınarak şirketin kargo seçiminde hangi kargo şirketleriyle görüşüldüğü belirlenerek; alternatifler kriterlere göre şirket çalışanlarına puanlandırılmış ve karar matrisi oluşturularak TOPSIS ve PROMETHEE yöntemlerinin kullanıldığı çözüm sonuçları karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: TOPSIS, AHP, PROMETHEE, Kargo Şirketleri, Şirket

Cargo Company Selection for a Business with AHP, TOPSIS, PROMETHEE Methods

Abstract

Failure to keep up with the developments experienced in today's sectors causes enterprises to fail to maintain their competitiveness and lose their dominance on the market. Businesses are developing new strategies to provide competitive advantage in businesses that produce similar products and services. One of the strategies is to reduce costs and get better service from the service or the goods. In today's conditions, cargo sections in companies are also important in terms of cost and service. In this study, the criteria that a company attaches importance to cargo selection are created by experts and the importance of the criteria was determined by the use of the AHP method. By taking into consideration the importance grades and determining which cargo companies the company has seen in the selection of Cargo, Alternatives were scored for company employees according to criteria and the decision matrix is created and the solution results of TOPSIS and PROMETHEE methods are compared.

Keywords: TOPSIS, AHP, PROMETHEE, Cargo Companies, Companies

¹ Makale Gönderim Tarihi: 26.12.2017

Makale Kabul Tarihi: 30.03.2018

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, e-mail: asogluibrahim@gmail.com

³ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, e-mail: tamereren@gmail.com

Giriş

Günümüzde, sektör ayrımı yapılmaksızın her sürecin ve işlemin ortak paydası müşterilerdir. Müşteri tatminini arttırmak adına yapılan ve geliştirilen yenilikler, hizmetler, sistemler, rekabet gücünü arttırma vb. çabalarının hepsi müşteriyi memnun etmeye yönelik çalışmalardır. Bu müşteri odaklılığı ele alan sistemlerin yalnızca ürün ve hizmet üretiminden sorumlu olabilmesi kesinlikle düşünülemez. Müşteri bir ürünü ya da hizmeti talep ettiği andan, bu talep ettiği şeyin müşterinin kullanımına hazır bir hale getirilinceye kadar bütün işlemler işletmelerin odaklandığı faaliyetleridir. Gerçekleştirilen bu faaliyetlerin elde edilebilecek maksimum karı, kaliteli ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Deniz ve Gödekmerdan, 2011).

Karar verme probleminin en geniş tanımı; bir alternatif topluluğundan en az tek bir amaç için ve tek bir ölçüte göre en doğru alternatifin olgusu biçiminde şekillenebilir. Tanıma göre bir karar problemde uzman kişiler tarafından, alternatifler, kriterler, sonuçlar, çevre faktörü ve uzman kişinin öncelikleri oluşturur. En anlaşılabilir haliyle bir karar problemi bir hedef veya ölçüte göre alternatifler arasında en uygun olanı seçme işlemi gibi düşünülebilir. Bu çalışmada kargo şirketi seçim probleminin Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri ile kıyaslanması ve birbirine olan üstünlükleri ortaya koyulmuştur. Çalışmanın diğer bir amacı ise; ÇKKV yöntemlerinin uygulaması ile elde edilen sıralamaların birbirleriyle karşılaştırmasının yapılması ve bu sıralamaların detaylı bir şekilde analiz edilmesidir. Bu çalışma sonucunda ÇKKV yöntemlerinin kargo şirketlerinin sıralamasını belirlenerek, belirlediğimiz kriterlere göre birbirlerine yakınlıkları ve uzaklıkları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Yapılan çalışmanın planı şu şekildedir. Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye’de kargo taşımacılığı öneminden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümünde ÇKKV tekniklerinden bahsedilmiş bunlardan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), TOPSIS (İdeal Çözüme Yakınlığa Göre Tercih Sıralama Tekniği-Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) ve PROMETHEE (Tercih Sıralaması Zenginleştirme Değerlendirme Yöntemi-Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluation) yöntemlerine ait bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde literatürde yapılan çalışmalar incelenmiştir. Beşinci bölümde uygulamaya geçilmiş ve detaylı olarak anlatılmıştır. Altıncı bölümde sonuç ve değerlendirme kısmına ayrılmıştır Bu çalışmada sıkça kullanılan ÇKKV tekniklerinden, AHP, TOPSIS ve PROMETHEE kargo şirketlerinin karşılaştırılmasında kullanılacaktır. Lojistik hizmetinin temel alanlarından biri de kargo taşımacılık hizmetleridir. Bu açıdan bakıldığında kargo taşımacılığının temeli lojistik faaliyetler olarak düşünülebilir. Kargo taşımacılığı genel anlamda kargonun zamanında ve sağlam bir şekilde ulaştırılması ile ilgili faaliyetleri kapsar. Literatüre bakıldığında kargo taşımacılığı, hem ticari, hem de bireysel kargoların taşınma faaliyetlerini kapsamaktadır. Kargo taşımacılığı gerçek hayatta ki açıdan bakıldığında, belirli bir süre zarfında şehir içi, şehirlerarası ya da ülkeler arasında ürün, eşya ve emtia taşınması şeklinde açıklayabiliriz (globalkargo.com).

1. Lojistik ve Kargo Taşımacılığı

Temel olarak ürün veya hizmet gibi kaynakların istenilen yere istenilen zaman ve şekilde temin edilmesi olarak tanımlanan lojistik kavramı; nakliye,

envanter, depolama, malzeme idaresi ve ambalajlama bilgilerinin kapsamından oluşur. Ülkemizde lojistik sektörü, ilerleyen teknoloji ile gelişen genç bir sektördür (Babacan, 2003). Sadece teslimattan oluşmayan lojistik, içerisindeki birçok faaliyetle entegrasyonu olan, önemli hazırlık ve stratejik adımları bulunmaktadır. Firmalarda lojistik sistemi, bu faaliyetlerin entegrasyonunu ve planlamaları etkin bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan bir yönetim çerçevesini gerektirmektedir. Bu sistemin yönetilmesinin amacı, ürünlerin müşterilere istenilen zamanda ve istenilen yerde minimum maliyetle ulaştırılmasını sağlamaktır (Babacan, 2003).

Kargo taşımacılığı gerçek hayatta ki açıdan bakıldığında, belirli bir süre zarfında şehir içi, şehirlerarası ya da ülkeler arasında ürün, eşya ve emtia taşınması şeklinde tanımlanabilir. Ülke çapında geniş bir istihdam kaynağı olan, stok maliyetlerini minimize etmeyi amaçlayan kargo taşımacılığının ülke ekonomisine katma değeri çok fazladır. Karayolu Taşıma Kanun Tasarısı'nda kargo işletmesi; herhangi bir işletmeyi kullanma hakkı olan ve kargoyu teslim alındığı andan itibaren gönderiyi kısa sürede alıcıya ulaştırmak amacıyla kendi kontrolü altında boşaltma, yükleme, depolama, istifleme, aktarma ve gönderilen kişiye teslimat gibi hizmetleri yerine getirmeye çalışan; taşıma işlemlerini kişisel ya da dolaylı yollardan gerçekleştiren ve oluşabilecek sorunları üstlenen birey veya işletme olarak tanımlanmaktadır (Aktas ve Ulengin, 2005).

Kargo firmalarının diğer taşımacılık kuruluşlarından farkları şu şekilde sıralanabilir;

- Teslimat süreleri: hizmetleri 0-600 km içerisinde 1 gün, 600km üzeri ise 2 gün gibi daha önceden genel olarak kararlaştırılmış süre zarfında gerçekleştirilmektedir.
- Kesintisiz ve günlük lojistik: Kargo göndericiden alınıp alıcıya teslim edilme anına kadar aralıksız bir ulaşım sistemi içerisinde seyahat ettirilir. Göndericiden alındığı an itibarıyla yola çıkmış sayılmaktadır. Zamanlama dışında, kargonun herhangi bir alanda bekletilmesi mümkün değildir. Depo edilmesi, aracın dolması, vb. sebeplerden beklenmesi uygun görülmemektedir (Aktas ve Ulengin, 2005).

2. Çok Kriterli Karar Verme

ÇKKV problemlerinde karar vericiler olarak adlandırılan alanlarında uzman kişiler, ele alınan problemin yapısına göre kriter, karar değişkeni ve alternatifler belirlemektedir. ÇKKV; birden çok kriter ele alınarak örnek elemanları içinde objektif bir karar vermeyi amaçlamaktadır. ÇKKV yöntemleri, 1970'li yıllarda ilk başlarda yöneylem araştırması ve karar teorisi alanlarında kullanılmaya başlanmış ve daha ileriki dönemlerde iktisadi ve mali alanlara da uygulanmaya geçmiştir. Anlam olarak ÇKKV belirlenen kriterlere bakılarak en iyi seçimin yapılmasına olanak sağlayan bir araçtır. Karar verme çevresinden karar verilmiş seçim, genellikle kısıtlar ve yönetimin istekleri dahilinde sınırlandırılır. Burada adı geçen kısıt, amaç edinilenin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve seçilmesidir.

2.1. AHP Yöntemi

ÇKKV yöntemlerinden bir tanesi de AHP'dir. AHP ile karar verilecek problemin adım adım çözüm hiyerarşisi şu şekildedir; hiyerarşik yapının belirlenmesi (ayırıştırma), ikili karşılaştırma matrisinin oluşturulması, öncelik

puanlarının hesaplanması (sentezleme), tutarlılık değeri (CR) hesaplanması ve oluşan CR değerine göre öncelik değerlerinin belirlenmesi şeklindedir. AHP yönteminin adımları aşağıda gösterilmektedir.

Adım 1: Karar verilen problemin anlaşılır ve uygulama kolaylığı açısından hiyerarşik bir yapıya dönüştürülmesi gerekir. Bu nedenle karar problemlerinin ana hedefi, kriterler, alt kriterler ve alternatifleri hiyerarşik yapı içerisinde oluşturmaktır.

Karar vericilerin yani konu hakkındaki uzman kişilerin verdiği değerlendirme puanlarına göre kriterlerin kendi aralarında karşılaştırılmasıdır. Amacı ise kriterlerin ve alternatiflerin öncelik değerlerini belirlemektir. Karşılaştırmalar yapılırken uzman kişiler tarafından genellikle Tablo 1’de belirtilen tercih ölçeği kullanılmaktadır (Saaty, 1977).

Tablo 1: Tercih Ölçeği

Önem Derecesi	Tanımı
1	Eşit derecede önemli
3	Orta derecede önemli
5	Güçlü derecede önemli
7	Çok güçlü derecede önemli
9	Son derece önemli
2,4,6,8	Ara değerler

Adım 2: Matrisi normalize hale getirerek ikili karşılaştırma matrisinin elemanlarının göreceli öncelikleri hesaplanmaktadır.

Adım 3: Bu aşamada karşılaştırma matrisleri olarak adlandırılan A matrisi ile $A \times w = \lambda_{max} \times w$ eşitliğini sağlayan λ_{max} öz vektörü elde edilmelidir. A uzman kişiler tarafından oluşturulan karşılaştırma matrisini belirtirken w ise kriter ağırlıklarının matrisini ifade etmektedir. (3.1) ve (3.2)’deki eşitlikler yardımıyla tutarlılık oranı (CR) hesaplanır. CI, tutarlılık indeksini ve RI’ da rassallık göstergesini ifade etmektedir. Rassallık göstergesi matrisin alternatif miktarına göre farklı değerler alan sabit RI değerlerinden oluşmaktadır.

$$CI = (\lambda_{max} - n) / (n - 1) \quad (3.1)$$

$$CR = CI / RI \quad (3.2)$$

Tablo 2: Rassallık Göstergeleri

n	1	2	3	4	5	6	7	8
RI	0,00	0,00	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41

AHP' de $CR < 0,1$ ifadesinin olması karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğunu gösterir.

Adım 4: Bu aşamada her bir kriterin ağırlık değeri ile alternatiflerin kriterlere göre önemlerinin çarpımlarının toplamı her bir alternatifin ayrı ayrı öncelik değerini verecektir.

2.2. TOPSIS Yöntemi

TOPSIS yöntemi 6 adımdan oluşmaktadır. TOPSIS yönteminin adımları aşağıda belirtilmiştir.

Adım 1: Karar Matrisinin (A) Oluşturulması:

Karar matrisinin satırları kısmında üstünlükleri göstermek amaçlı alternatifler, sütun bölümünde ise karar verme aşamasında kullanılacak kriterler yer almaktadır. A matrisi uzman kişiler aracılığıyla oluşturulmakta olan başlangıç matrisidir. Karar matrisi örneği aşağıda gösterilmiştir:

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

A_{ij} matrisinde m ele alınan problemde değerlendirmeye karar verilen alternatif sayısını, n ise değerlendirilecek kriter sayısını verir.

Adım 2: Standart Karar Matrisinin (R) Oluşturulması:

İlk adımda oluşturulan karar matrisi olan A matrisinin değerleri kullanılarak eşitlik (3.3) yardımıyla standart karar matrisi hesaplanır.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad (3.3)$$

R matrisi aşağıdaki gibi elde edilir:

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 3: Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin (V) Oluşturulması:

Öncelikle değerlendirme kriterlerince ilişkili ağırlık belirten değerleri (W_i) hesaplanır ($\sum_{i=1}^n w_i = 1$). Daha sonraki aşamada ise R matrisinin farklı her bir sütun değeri ile w_i değeri ile çarpılarak ağırlıklı standart V matrisi oluşturulur. V matrisi alt satırda belirtilmiştir:

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 4: İdeal (A^*) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümlerin Oluşturulması:

TOPSIS yöntemi, her bir kriterin durağan şekilde artan veya azalan eğilimli bir grafiğe sahip olduğu varsayılmaktadır.

İdeal çözüm setinin oluşturulabilmesi adına maksimum yönlü bir kriter ise V matrisindeki ağırlıklandırılmış değerlendirme faktörlerinin yani sütun değerlerinin en büyükleri, eğer kriterler minimizasyon odaklı ise en küçük olanı seçilir. İdeal çözüm setinin bulunması için (3.4)'de belirtilen formül kullanılmaktadır.

$$A^* = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \quad (3.4)$$

(3.4) formülünden hesaplanacak set $A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$ şeklinde gösterilebilir. Negatif ideal çözüm seti ise, V matrisindeki ağırlıklandırılmış kriter değerlerinin yani sütun değerlerinin içerisinde en küçük olanlarının, değerlendirme kriterleri maksimizasyon yönünde ise V matrisindeki ağırlıklandırılmış kriter değerlerinin en büyüğünün seçilmesi işlemidir. Negatif ideal çözüm setinin bulunması aşağıda belirtilen (3.5)'deki formülde gösterilmiştir.

$$A^- = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\} \quad (3.5)$$

(3.3) formülünden hesaplanacak set $A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$ şeklinde gösterilebilir. Her iki formülde de J fayda (maksimizasyon), J' ise kayıp (minimizasyon) değerini göstermektedir. Negatif ideal ya da ideal çözüm setleri kriter sayısından yani m kadar küme elemanından oluşmaktadır.

Adım 5: Ayrım Ölçülerinin Hesaplanması:

TOPSIS uygulamasında her bir karar noktası ile ilişkili kriterlerin değerlerinin negatif ideal ve ideal çözüm setinden sapmaları bulabilmek adına Euclidian Uzaklık teoreminden yararlanılmaktadır. Sonucunda ulaşılan karar noktalarıyla ilişkili sapma değer kümesi ise İdeal Ayrım (S_i^*) ve Negatif İdeal Ayrım (S_i^-) Ölçütü olarak belirtilmektedir. İdeal ayrım (S_i^*) ölçüsünün hesaplanması (3.6)'daki denklem eşitliğinde, negatif ideal ayrım (S_i^-) ölçütünün hesaplanabilmesi aşamasında ise (3.7)'daki denklem eşitliğinde belirtilmiştir.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (3.6)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (3.7)$$

Burada hesaplanması gereken S_i^* ve S_i^- sayısı her biri için alternatif sayısı kadar olacaktır.

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması:

Her bir karar noktasının ideal çözüme göreli yakınlığını (C_i^*) hesaplanması için adım 5’de bulduğumuz ideal ve negatif ideal ayırım ölçütlerinden yararlanılır. Burada kullanılan ölçüt eşitlik (3.8)’de belirtildiği gibidir. İdeal çözüme göreli yakınlık değeri bu eşitlikten hesaplanır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (3.8)$$

Burada C_i^* değeri $0 \leq C_i^* \leq 1$ eşitliğinde değer alır ve $C_i^* = 1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i^* = 0$ ilişkili karar merkezinin negatif ideal çözüme yakınlık değeri belirtmektedir.

2.3. PROMETHEE Yöntemi

PROMETHEE Brans ve arkadaşları (1986) tarafından geliştirilmiş ÇKKV yöntemidir. Yöntem karar verilmesi gereken noktaların sırasını, PROMETHEE I (kısmi sıralama) ve PROMETHEE II (tam sıralama) ana adımları ile belirler. PROMETHEE yöntemi karar verilmesi gereken noktaları değerlendirme faktörleri göz önünde bulundurarak ikili kıyaslamalarına dayanmaktadır. Diğer ÇKKV yöntemlerinden en belirgin farkı, değerlendirme kriterinin birbirleri arasında bağlantı seviyesini belirten ağırlıklarının yanı sıra, her bir değerlendirme kriterinin birbiri arasındaki bağlantıyı göz önünde bulundurmasıdır.

PROMETHEE metodu, diğer ÇKKV yöntemleri ile karşılaştırıldığında çok sayıda bulunan kriterler için bağdaştırılabilir kolay bir yöntemdir. PROMETHEE metodu 7 basamakta gerçekleştirilmektedir.(Dağdeviren ve Erarslan, 2008):

Adım 1: Veri Matrisinin Oluşturulması: her bir kriter ağırlığı $w = (w_1, w_2, \dots, w_k)$ ve kriterler $c = (f_1, f_2, \dots, f_k)$ ile birlikte değerlendirilen alternatiflere $A = (a, b, c, \dots)$ ilişkin veri matrisi, Tablo 3’de gösterildiği şekilde oluşturulmaktadır.

Tablo 3: Veri Matrisi

		Değerlendirme Faktörleri			
		f_1	f_2	f_3	f_k
		$f_1(A)$	$f_2(A)$	$f_3(A)$	$f_k(A)$
Karar Noktaları		$f_1(B)$	$f_2(B)$	$f_3(B)$	$f_k(B)$
		$f_1(C)$	$f_2(C)$	$f_3(C)$	$f_k(C)$
		...	...	...	...
Ağırlıklar	w_i	w_1	w_2	w_3	w_k

Adım 2: Kritere göre tercih fonksiyonlarının belirlenmesi: Yöntemin uygulanma aşamasında kullanılmak üzere 6 birbirinden farklı tercih fonksiyonu Tablo 4’de verilmiştir.

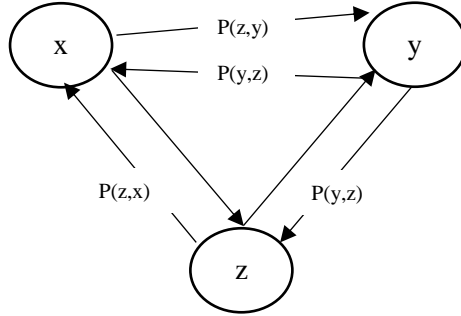
Tablo 4: Tercih Fonksiyonları

Tip	Parametreler	Fonksiyon	Grafik, $p(x)$
Birinci Tip (olağan)	-	$p(x) = \begin{cases} 0, & \forall x \leq 0 \\ 1, & \forall x \geq 0 \end{cases}$	
İkinci Tip (U-tipi)	l	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq l \\ 1, & x \geq l \end{cases}$	
Üçüncü Tip (V-tipi)	m	$p(x) = \begin{cases} x/m, & x \leq m \\ 1, & x \geq m \end{cases}$	
Dördüncü Tip (Seviyeli)	q, p	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq q \\ 1/2, & q < x \leq q+p \\ 1, & x > q+p \end{cases}$	
Beşinci Tip (Lineer)	s, r	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq s \\ (x-s)/r, & s < x \leq s+r \\ 1, & x > s+r \end{cases}$	
Altıncı Tip (Gaussian)	σ	$p(x) = \begin{cases} 0, & x \leq 0 \\ 1 - e^{-\frac{x^2}{2\sigma^2}}, & x \geq 0 \end{cases}$	

Adım 3: Birbiriyle bağlantılı tercih fonksiyonlarının belirlenmesi: Alternatiflerin kullanılmasında belirlenen bağlantılı tercih oluşturma fonksiyonlarının grafiksel gösterimi Şekil 1’de belirtilmiş olup x , y alternatif

değerleri için belirtilen ortak tercih fonksiyonu eşitlik (3.9) aracılığı ile belirlenmektedir.

$$P(x,y)=\begin{cases} 0 & , f(x) \leq f(y) \\ p[f(x) - f(y)] & , f(x) > f(y) \end{cases} \quad (3.9)$$

Şekil 1: Ortak Tercih Fonksiyonlarının Şematik Gösterimi

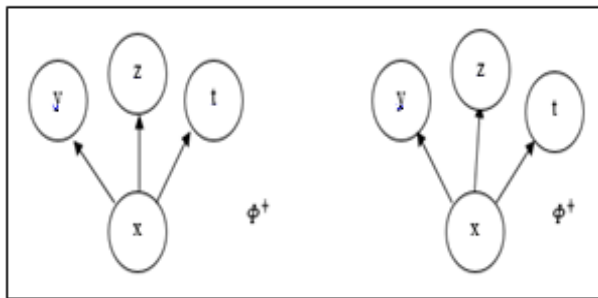
Adım 4: Tercih indekslerinin belirlenmesi: Ortak tercih fonksiyonlarından yola çıkılarak her bir alternatif ikilisi için seçilmiş indeksleri karşılaştırılır. W_i ($i=1,2,3,\dots,k$) ağırlıklarına sahip olan ve k kriteri aracılığıyla değerlendirilmekte olan x, y alternatiflerinin seçim indeksi eşitlik (3.10)'da bulunan formül ile hesaplanmaktadır.

$$\pi(x, y) = \frac{\sum_{i=1}^k w_i * P_i(x, y)}{\sum_{i=1}^k w_i} \quad (3.10)$$

Adım 5: Alternatifler için pozitif (Φ^+) ve negatif (Φ^-) üstünlüklerin karşılaştırılması: X alternatifi için pozitif bir üstünlük ve negatif bir üstünlük Şekil 2'deki gibi gösterilmektedir. Bunun yanında pozitif üstünlüğe ait eşitlik (3.11)'deki denklem yardımıyla, negatif üstünlüğe ait eşitlik ise (3.12)'deki denklem yardımıyla hesaplanmaktadır.

$$\Phi^+(x) = \frac{1}{n-1} \sum \pi(x, y) \quad (3.11)$$

$$\Phi^-(x) = \frac{1}{n-1} \sum \pi(y, x) \quad (3.12)$$

Şekil 2: X Alternatifi için Hesaplanan Pozitif ve Negatif Üstünlük

Adım 6: PROMETHEE I yöntemi ile farklı alternatifler için bazı kısmi önceliklerin belirlenmesi: Kısmi öncelikler, alternatiflerin kendi içinde karşılıklı

olarak kendi aralarında tercih edilebilme durumlarını, aynı zamanda birbirinin değerinden farksız olan ve bu nedenle birbirleriyle kıyaslanması mümkün olmayan alternatif setlerinin tespit edilmesini sağlar. X, y gibi farklı alternatifler için kısmi öncelik durumlarının değerlendirilmesinde aşağıda belirtilen durumların söz konusu olduğu görülmüştür.

I. Durum: Aşağıdaki eşitliklerden herhangi birinin sağlanması durumunda, x alternatifi y alternatifine tercih edilir.

$$\Phi^+(x) > \Phi^+(y) \text{ ve } \Phi^-(x) < \Phi^-(y) \quad (3.13)$$

$$\Phi^+(x) > \Phi^+(y) \text{ ve } \Phi^-(x) = \Phi^-(y) \quad (3.14)$$

$$\Phi^+(x) = \Phi^+(y) \text{ ve } \Phi^-(x) < \Phi^-(y) \quad (3.15)$$

II. Durum: Aşağıdaki eşitlik sağlanıyor ise x alternatifi ile y alternatifi aynıdır.

$$\Phi^+(x) = \Phi^+(y) \text{ ve } \Phi^-(x) = \Phi^-(y) \quad (3.16)$$

III. Durum: Aşağıdaki eşitliklerden birinin sağlanması durumunda, x alternatifi y alternatifi ile karşılaştırılmaz.

$$\Phi^+(x) > \Phi^+(y) \text{ ve } \Phi^-(x) > \Phi^-(y) \quad (3.17)$$

$$\Phi^+(x) < \Phi^+(y) \text{ ve } \Phi^-(x) < \Phi^-(y) \quad (3.18)$$

Adım 7: PROMETHEE II yöntemi ile önceliklerin alternatif tercihlerinin belirlenmesi: Aşağıda belirtilen eşitlik (3.19)'daki formül kullanımıyla alternatifler için kesin olan öncelikler hesaplanmaktadır. Hesaplanmakta olan tam öncelik değerleri yardımı ile her alternatif aynı düzlemde değerlendirilerek bütün sıralama tam olarak belirlenmektedir.

$$\Phi(x) = \Phi^+(x) - \Phi^-(x) \quad (3.19)$$

X ve y gibi iki alternatif için hesaplanan tam öncelik değeri ile ilişkili olarak aşağıda verilen kararların alınması gerekmektedir.

$$\Phi(x) > \Phi(y) \text{ ise, } x \text{ alternatifi } y \text{ alternatifinden daha üstün konumdadır.}$$

$$\Phi(x) = \Phi(y) \text{ ise, } x \text{ ve } y \text{ alternatifleri bu göstergede ise aynıdır.}$$

3. Literatür Taraması

Chankong ve Haimes (1983), AHP'yi birden çok seçenek arasındaki seçim probleminin çözümünde kullanmışlardır. Dağdeviren ve Eren (2001) tedarikçi firma seçim probleminde AHP yöntemi ile 0-1 hedef programlama yöntemini entegre etmiş ve firma için en uygun tedarikçiyi belirledikleri kriterlere göre seçmiştir. Lai vd. (2002), bir şirketin yazılım seçimi probleminde AHP'yi kullanmış, bunun için şirketten altı kişinin katılımıyla hiyerarşik ağaç ve ikili karşılaştırmalar yaparak çözüm bulunmasını sağlamıştır. Meade ve Sarkis (2002), 3PL (3. Parti Lojistik) seçimi ve lojistik faaliyetleri arasındaki etkileşimleri dikkate alan AAS (Analitik Ağ Süreci) yöntemi ile bir karar verme modeli önerilmiştir. Kunadhamraks and Hanaoka (2008), Tayland'da yük taşımacılığı

sisteminin lojistik performansını ölçebilecek modeller geliştirmeyi planlamışlardır. Öztürk vd. (2008), Denizli Makine İmalat Sanayinde faaliyet göstermekte bulunan bir işletmenin çalışacağı lojistik firmasını karar verme aşamasında Bulanık TOPSIS ve Bulanık AHP yöntemleri yardımıyla çözüm aramışlardır. Çakır (2009), 3PL firma seçimi için bulanık analitik hiyerarşi süreci (BAHP) yöntemi kullanılmasını önermişlerdir. Bhatti vd. (2010), en iyi 3PL firmasını seçmek ve uygulamak için BAHP yönteminin kullanılmasını önermişlerdir. Soh (2010) ve Fu vd. (2010), en uygun 3PL firmasını değerlendirmek ve seçmek için AHP yöntemini önermişlerdir. Vijayvargiya ve Dey (2010), en uygun 3PL firmayı seçmek için, birçok ölçütü dikkate alan AHP karar verme yöntemini önermişlerdir. Görener (2013), çalışmada imalat sektöründe tedarik zinciri stratejisinin seçiminde, VIKOR ve bulanık mantık yöntemlerini kullanmıştır. Özbek ve Eren (2013), bir işletme için en uygun 3PL firma seçiminde AAS yöntemini kullanmışlardır. Özbek ve Eren (2013), mevcut 3PL firma seçim ve değerlendirmesinin literatür taramasını yapmış ve bu problem tipinde etkili olan kriterleri belirlemişlerdir. Bu tarama, 70 adet makaleyi ele almaktadır. Makaleler, değerlendirme yöntemlerine göre sınıflandırılmıştır. Uzun (2013), çalışmasının amaçları arasında kargo taşımacılık sektöründe hizmet kalitesini etkileyen faktörleri belirlemek, AHP ve TOPSIS yöntemleriyle bu faktörleri değerlendirmek vardır. Bali vd. (2014), ısı sistemleri üretmek isteyen bir firmanın iki kargo şirketi seçimi için karar verme yöntemlerini entegre şekilde kullanmışlardır. Görgülü vd. (2013), bir gümüş firmasının verileri analiz edilerek en uygun yatırım stratejisi için AAS ve TOPSIS yöntemlerinin kullanılmasını önermektedirler. Özkan vd. (2014) 3PL firma seçimi için bulanık ÇKKV yöntemlerini entegre etmişlerdir. Zalluhoğlu vd. (2014), yapılan çalışmada lojistik hizmet sağlayıcıların İzmir’de kurulması planlanan lojistik köy projelerine bakış açıları incelenerek konudaki eksikliklerin doldurulması için VIKOR ve Bulanık VIKOR yöntemini kullanmışlardır. Ramazan ve Baki (2015), yapılan çalışmada Türkiye’deki bölgelerin lojistik performanslarını değerlendirmiştir. Değerlendirme aşamasında lojistik performansının belirlenmesinde etkili olan kriterlerin ağırlıkları AHP yöntemiyle tespit edilmiş ve belirtilen ağırlıklılara göre TOPSIS yöntemi kullanılarak bölgelerin lojistik performansları sıralanması sağlanmıştır. Önden vd. (2015), yapılan çalışmada bir lojistik ağında merkez yeri seçim problemi ele alınmış ve literatürde hangi kriterlerin dikkate alındığı tespit edilmiş, bu kriterler hiyerarşik yapı şeklinde gruplandırılmıştır.

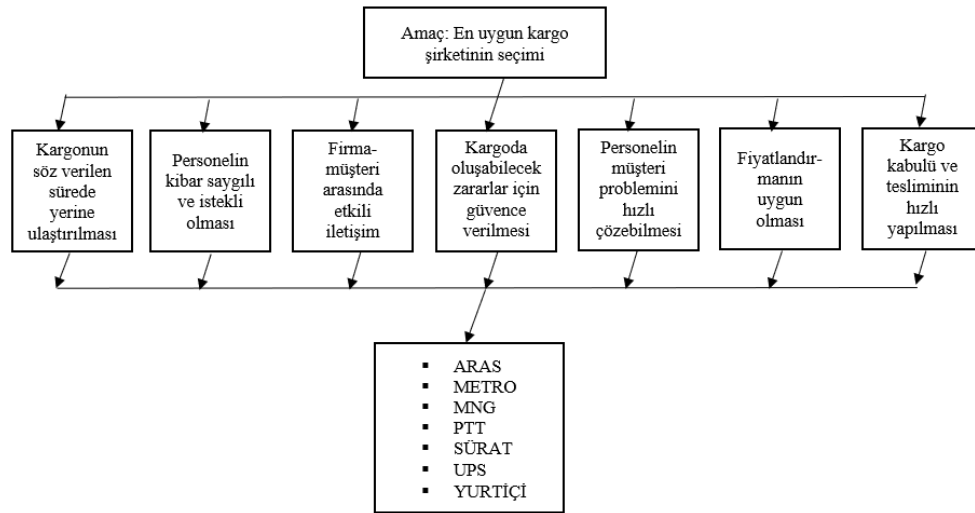
Aynı zamanda çalışmada kullanılan ÇKKV yöntemleri ile literatürde farklı konularda çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalara bakıldığında, Ayan vd. (2016) AHP- TOPSIS yöntemleri ile ekokardiografi cihazlarının seçimi, Özder vd. (2016) muhasebe paket programlarının seçimi, Özcan vd. (2017) TOPSIS ve AHP yöntemleri entegrasyonu ile bakım stratejileri seçimi, Yanık ve Eren (2017) AHP, TOPSIS ve diğer ÇKKV yöntemleri ile otomotiv imalat sektöründeki firmaların finansal performanslarının değerlendirilmesi yapılmıştır.

4. Uygulama

Bu çalışmada bir firmanın kargo şirketleri arasından istediği kriterlere uygun olan firmanın seçimi problemi ele alınmıştır. Ele alınan bu seçim probleminde lojistik departmanında çalışan uzman kişilerin görüşlerine başvurulmuş ve bu uzman kişiler, süreçte etkili olan faktörleri belirlemişlerdir. Uygulamanın amacı ise kargo şirketiyle çalışan bir firmanın, kargo şirketi seçim probleminin çözümünde, uygun kriterlere verilen değerler karşılığında ÇKKV yöntemlerinden AHP ile kriter ağırlıkları, kargo şirketlerinin karşılaştırılmasında ise TOPSIS, PROMETHEE yöntemlerinin sonuçlarının karşılaştırılması yapılacaktır.

4.1. AHP Yöntemi ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Çalışmada hem literatürdeki çalışmalar incelenerek hem de firmanın lojistik departmanında çalışan uzmanların görüşlerine başvurularak kriterler belirlenmiş, bir hiyerarşik yapı oluşturulmuştur. Problemin hiyerarşik yapısı Şekil 3'de gösterilmektedir.

Şekil 3: Problemin Hiyerarşik Yapısı

Problem hiyerarşik bir yapıda modellendikten hemen sonra belirtilen mevcut düzeni oluşturan değerlendirme kriterleri birbiriyle kıyaslanır ve ağırlıkları bu şekilde belirlenmektedir. Uygulamada karşılaştırmaları yapmak için firmanın lojistik departmanında çalışan uzman kişilerin görüşleri dikkate alınmış ve Tablo 1'de gösterilen Saaty (1977) tarafından geliştirilen "1-9 ölçeği" kullanılmıştır. Kriterler; kargonun söz verilen sürede yerine ulaştırılması (A), personelin saygılı ve istekli olması (B), firma-müşteri arasında etkili bir iletişim imkanının olması (C), kargoda oluşabilecek zararlar için güvence verilmesi (D), personelin müşteri problemini hızlı çözebilmesi (E), fiyatlandırmanın uygun olması (F), kargo kabulü ve tesliminin hızlı yapılması (G)'dir. Kriterleri değerlendirme sürecinde karşılaştırmalar yapıldıktan sonra geometrik ortalama ile farklı görüşler bir araya getirilmiştir. Elde edilen ikili karşılaştırma matrisi Tablo 5'de gösterilmektedir.

Çözüm aşamasında elde edilmesi istenen sonuçlar için kriter ağırlıkları oluşturulmuştur.

Tablo 5: Kriterler Arası Karşılaştırma Matrisi

KRİTER	A	B	C	D	E	F	G
A	1,00	3,00	5,00	5,00	3,00	0,33	5,00
B	0,33	1,00	3,00	1,00	0,50	0,14	1,00
C	0,20	0,33	1,00	0,33	0,20	0,14	0,33
D	0,20	1,00	3,00	1,00	3,00	0,20	0,50
E	0,33	2,00	5,00	0,33	1,00	0,14	0,33
F	3,00	7,00	7,00	5,00	7,00	1,00	2,00
G	0,20	1,00	3,00	2,00	3,00	0,50	1,00
TOPLAM	5,26	15,33	27,00	14,66	17,70	2,45	10,17

Tablo 5'deki karar matrisinin her bir kriterin bulunduğu sütunun kümülatif toplamına bölünerek Tablo 6'daki normalleştirilmiş karar matrisi hesaplanmış bulunmaktadır.

Tablo 6: Normalize Karar Matrisi

Kriterler	A	B	C	D	E	F	G
A	0,19	0,20	0,19	0,34	0,17	0,13	0,49
B	0,06	0,07	0,11	0,07	0,03	0,06	0,10
C	0,04	0,02	0,04	0,02	0,01	0,06	0,03
D	0,04	0,07	0,11	0,07	0,17	0,08	0,05
E	0,06	0,13	0,19	0,02	0,06	0,06	0,03
F	0,57	0,46	0,26	0,34	0,40	0,41	0,20
G	0,04	0,07	0,11	0,14	0,17	0,20	0,10

Tablo 6'daki normalize edilmiş karar matrisi kullanılarak, kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış ve Tablo 7'de W sembolüyle gösterilmiştir.

Tablo 7: Normalize Karar Matrisi Ve Kriter Ağırlıkları

Kriterler	A	B	C	D	E	F	G	W
A	0,19	0,20	0,19	0,34	0,17	0,13	0,49	0,24
B	0,06	0,07	0,11	0,07	0,03	0,06	0,10	0,07
C	0,04	0,02	0,04	0,02	0,01	0,06	0,03	0,03
D	0,04	0,07	0,11	0,07	0,17	0,08	0,05	0,08
E	0,06	0,13	0,19	0,02	0,06	0,06	0,03	0,08

F	0,57	0,46	0,26	0,34	0,40	0,41	0,20	0,38
G	0,04	0,07	0,11	0,14	0,17	0,20	0,10	0,12

İkili karşılaştırma matrisinin en büyük özdeğeri olan $\lambda_{\max}$, excel programı kullanılarak hesaplanmış ve 7,79 bulunmuştur. Buna bağlı olarak tutarlılık göstergesi (CI) ve tutarlılık oranı (RI) aşağıdaki denklem eşitliklerinde görüldüğü gibi hesaplanmıştır.

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{7,79 - 7}{7 - 1} = 0,13 ,$$

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0,13}{1,32} = 0,098$$

Tutarlılık oranı (CR) değeri 0,1 den küçük olduğundan karar vericilerin değerlendirmelerinin tutarlı olduğu söylenebilir.

Bunun sonucunda problemin çözümünde kullanacağımız kriter ağırlıkları belirlenmiş Tablo 7'deki ağırlık değerleri bundan sonraki aşamalarda kullanılacaktır. En yüksek ağırlığa sahip olan kriter 0,375 ile fiyatlandırmanın uygun olması, diğer kriterler ise şu şekilde sıralanmıştır; 0,244 ile kargonun söz verilen sürede yerine ulaştırılması, 0,117 ile kargo kabulü ve tesliminin hızlı yapılması, 0,083 ile kargo da oluşabilecek zararlar için garanti vermesi, 0,078 ile personelin müşteri problemini hızlı çözebilmesi, 0,070 ile personelin kibar istekli ve saygılı olması ve son olarak 0,031 ile firma-müşteri arasında etkili bir iletişim imkanının olması AHP sonuçlarına göre belirlenmiştir.

4.2. TOPSIS Uygulaması

Belirlenen şirket çalışanlarının verilerine göre oluşturulan karar matrisi ve sütunların toplam kare değerleri Tablo 8'de mevcuttur.

Tablo 8: Karar Matrisi

Alternatifler	KRİTERLER						
	A	B	C	D	E	F	G
ARAS	7	8	8	8	7	7	8
METRO	6	6	5	6	7	9	6
MNG	8	7	7	8	8	8	7
PTT	8	6	6	7	8	8	7
SÜRAT	7	5	6	6	7	7	8
UPS	9	8	8	10	9	7	8
YURTIÇİ	9	9	9	10	10	8	9
Toplam Kare	424	355	355	449	456	420	407

Karar matrisi ve sütunların toplam kare değerleri kullanılarak Tablo 9'da verilen normalize edilmiş standart karar matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 9: Normalize Edilmiş Standart Karar Matrisi

Alternatifler	KRİTERLER						
	A	B	C	D	E	F	G
ARAS	0,34	0,42	0,42	0,38	0,33	0,34	0,4
METRO	0,29	0,32	0,27	0,28	0,33	0,44	0,3
MNG	0,39	0,37	0,37	0,38	0,37	0,39	0,35
PTT	0,39	0,32	0,32	0,33	0,37	0,39	0,35
SÜRAT	0,34	0,27	0,32	0,28	0,33	0,34	0,4
UPS	0,44	0,42	0,42	0,47	0,42	0,34	0,4
YURTIÇİ	0,44	0,48	0,48	0,47	0,47	0,39	0,45

Diğer bir adımda ise Tablo 7’de belirlediğimiz kriter ağırlıkları normal değerlere ulaştırılmış ve standart karar matrisi ile çarparak Tablo 10’da belirtilen ağırlıklandırılmış standart karar matrisi elde edilmiştir.

Tablo 10: Ağırlıklandırılmış Standart Karar Matrisi

ALTERNATİFLER	KRİTERLER						
	A	B	C	D	E	F	G
ARAS	0,11	0,13	0,13	0,12	0,11	0,11	0,13
METRO	0,1	0,1	0,08	0,09	0,11	0,14	0,09
MNG	0,13	0,12	0,12	0,12	0,12	0,13	0,11
PTT	0,13	0,1	0,1	0,1	0,12	0,13	0,11
SÜRAT	0,11	0,08	0,1	0,09	0,11	0,11	0,13
UPS	0,14	0,13	0,13	0,15	0,14	0,11	0,13
YURTIÇİ	0,14	0,15	0,15	0,15	0,15	0,13	0,14

Sütun değerlerinin negatif ve pozitif değerleri belirlenerek Tablo 11’ de ideal çözüm Tablo 12’de negatif ideal çözüm değerleri belirlenmiştir.

Tablo 11: İdeal Çözüm

İdeal Çözüm	0,14	0,15	0,15	0,15	0,15	0,14	0,14
--------------------	------	------	------	------	------	------	------

Tablo 12: Negatif İdeal Çözüm

Negatif İdeal Çözüm	0,1	0,08	0,08	0,09	0,11	0,11	0,09
----------------------------	-----	------	------	------	------	------	------

Ayrım ölçütlerinin ve ideal çözüme göre yakınlığın hesaplanması aşaması gerçekleştirilmiş ve Tablo 13’de değerler verilmiştir.

Tablo 13: İdeal Çözüme Göre Yakınlık

S_1^+	0,277	S_1^-	0,594	C_1	0,524
S_2^+	0,364	S_2^-	0,703	C_2	0,216
S_3^+	0,274	S_3^-	0,590	C_3	0,483
S_4^+	0,788	S_4^-	1,187	C_4	0,341
S_5^+	0,581	S_5^-	0,959	C_5	0,243
S_6^+	0,727	S_6^-	1,120	C_6	0,713
S_7^+	0,598	S_7^-	0,977	C_7	0,896

Tablo 13'deki değerler dikkate alınarak Tablo 14'deki sıralama elde edilmiştir. Kargo seçiminde TOPSIS sıralaması belirtilmektedir.

Tablo 14: Kargo Seçimi TOPSIS Sıralaması

SIRA	ALTERNATİFLER
1	YURTIÇI
2	UPS
3	ARAS
4	MNG
5	PTT
6	SÜRAT
7	METRO

Yapılan uygulama da kargo şirketlerinin değerlendirme sonuçlarına ulaşılmıştır. AHP'de bulunan kriter ağırlıkları TOPSIS uygulamasında kullanılmıştır. Şirketin verdiği değerlere göre alternatif tercih sırasında ilk sırayı YURTIÇI Kargo almış devamında ise sırasıyla UPS, ARAS, MNG, PTT, SÜRAT ve METRO takip etmiştir.

4.3. PROMETHEE Uygulaması

AHP aşamasında bulunan Tablo 7'deki kriter ağırlıklar ve TOPSIS aşamasında oluşturulan Tablo 8'deki karar matrisindeki değerler Şekil 3'deki PROMETHEE programı ara yüzüne girilmiştir.

PROMETHEE GAIA programına girilen değerler sonucunda oluşan sonuç listesi Şekil 4'te gösterilmektedir.

Yapılan uygulama da kargo şirketlerinin değerlendirme sonuçlarına ulaşılmıştır. AHP de bulunan kriter ağırlıkları ve TOPSIS uygulamasında oluşturulan karar matrisi uygulamada kullanılmıştır. Şirketin verdiği değerlere göre alternatif tercih sırasında ilk sırayı TOPSIS uygulamasında olduğu gibi YURTIÇI Kargo almış devamında ise sırasıyla UPS, MNG, PTT, METRO, ARAS ve SÜRAT Kargo takip etmiştir. TOPSIS sonucuna göre bariz fark gösteren ARAS Kargo tespit edilmiş ve iki uygulama sonucu da karşılaştırılmıştır.

Scenario1	A	B	C	D	E	F	G	criteriön8
Unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit	unit
Cluster/Group	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Preferences								
Min/Max	max	max	max	max	max	max	max	max
Weight	0,24	0,07	0,03	0,08	0,08	0,38	0,12	1,00
Preference Fn.	Usual	U-shape	U-shape	U-shape	V-shape	V-shape	U-shape	Usual
Thresholds	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute	absolute
- Q: Indifference	n/a	1,00	1,00	1,00	n/a	n/a	n/a	n/a
- P: Preference	n/a	n/a	n/a	n/a	2,00	2,00	2,00	n/a
- S: Gaussian	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Statistics								
Minimum	6,00	5,00	5,00	6,00	7,00	7,00	6,00	n/a
Maximum	9,00	9,00	9,00	10,00	10,00	9,00	9,00	n/a
Average	7,71	7,00	7,00	7,86	8,00	7,71	7,57	n/a
Standard Dev.	1,03	1,31	1,31	1,55	1,07	0,70	0,90	n/a
Evaluations								
ARAS	7,00	8,00	8,00	8,00	7,00	7,00	8,00	n/a
METRO	6,00	6,00	5,00	6,00	7,00	9,00	6,00	n/a
MNG	8,00	7,00	7,00	8,00	8,00	8,00	7,00	n/a
PTT	8,00	6,00	6,00	7,00	8,00	8,00	7,00	n/a
SÜRAT	7,00	5,00	6,00	6,00	7,00	7,00	8,00	n/a
UPS	9,00	8,00	8,00	10,00	9,00	7,00	8,00	n/a
YURTIÇI	9,00	9,00	9,00	10,00	10,00	8,00	9,00	n/a

Şekil 3: PROMETHEE Çözümü

Rank	action	Phi	Phi+	Phi-
1	YURTIÇI	0,5629	0,5941	0,0313
2	UPS	0,2421	0,4148	0,1727
3	MNG	0,0641	0,2899	0,2258
4	PTT	-0,0145	0,2452	0,2597
5	METRO	-0,2111	0,2815	0,4926
6	ARAS	-0,2373	0,1584	0,3957
7	SÜRAT	-0,4061	0,0798	0,4860

Şekil 4: PROMETHEE Sonuç Listesi

Sonuç

Bu çalışma da, kargo şirketleriyle çalışan işletmelerin, kargo firmalarının sundukları hizmetleri ve fiyat endeksini ölçmek ve tercihte bulunmak amaçlı ÇKKV yöntemleri kullanılarak çalışılması kararlaştırılacak kargo şirketi belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan çalışmada belli başlı kriterler, firmadaki lojistik departmanında çalışan uzman kişiler tarafından belirlenmiş ve buna karşılık en uygun kargo şirketini bulmak amaçlanmıştır. Çözüm aşamasında kriter ağırlıkları için AHP, alternatifleri karşılaştırmak adına TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri kullanılmıştır.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre; öncelikle Şirketin belirlediği kriterler doğrultusunda kriterler arası karşılaştırma matrisinin AHP yöntemiyle zlmesinin ardından F: Fiyatların uygun olması kriteri en önemli önceliğe sahip kriter olarak belirlenmiştir. Ardından ise A: Kargonun söz verilen sürede yerine ulaştırılması kriteri yer almıştır. Diğer adımda ise TOPSIS ve PROMETHEE sonuçları karşılaştırılmış, oluşan sonuçlara göre iki yöntemde de YURTİÇİ Kargo birinci sıra da, UPS Kargo ise ikinci sırada yer almaktadır. Şirketin tercihlerine en yakın iki kargo Őirketinin bu Şekilde olduğu görülmüştür. Sonuçlara bakılırsa diğer kargo Şirketlerinin karşılaştırılması yapıldığında TOPSIS ve PROMETHEE yöntemlerinin sıralamasında kargo Şirketleri farklı sıralamaya sahiplerdir. Kullanılan yöntemlerin entegrasyonu ile probleme analitik olarak farklı bir yaklaşım geliştirilmiş ve alternatifler kriterler ile birlikte değerlendirilmiştir. Ele alınan bu kargo taşımacılığı problem tipinde, kriterlerin alternatifler üzerinde etkisinin incelenmesi, uygulama aşamasında karşılaşılan zorluklara yardımcı olması ve farklı görüşlerin bir arada değerlendirilmesi açısından karar verme sürecinde literatüre katkısı olmuştur.

Elde edilen sonuçlara göre ilerideki çalışmalar için, öncelikle Őirketlerin kargo gönderirken dikkat ettiği fiyat uygunluğu ve kargonun söz verilen sürede yerine ulaştırılması kriterlerine yönelik çalışmalar yapılabilir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre müşteriler en çok kargo fiyatlandırmasının uygunluğuna önem vermektedir. Günümüzde artan rekabet ortamında kargo Şirketleri de piyasaya ayak uydurmak adına süreç geliştirme çalışmaları ve müşteri isteklerine odaklı zmler üretme yoluna gitmiştir. Şirketler de bu rekabetçi piyasadan yararlanmak adına kendi çıkarları doğrultusunda seçimler yapmaktadır. Bu kapsamda kargo Şirketleri fiyat uygunluğu açısından maliyet analizleri yapmaktadır. Bunun yanında maddi imkanlar dışında müşteri memnuniyetini sağlamak adına kargonun söz verilen sürede yerine ulaştırılması, kargo kabulü ve tesliminin hızlı yapılması, kargoda oluşabilecek zararlar için güvence verilmesi, personelin müşteri problemini hızlı zlebilmesi, personelin kibar saygılı istekli olması ve firma-müşteri arasında etkili bir iletişim imkanının olması kriterleri üzerinden müşteri odaklı çalışmalar yürütülmektedir. Bu alışmalar artan rekabet ortamında daha çok önem arz etmekte ve piyasada sürdürülebilirlik açısından çalışmalara daha çok önem verilmelidir.

Kaynakça

Aktas, E. & Ulengin F. (2005). Outsourcing logistics activities in Turkey. *Journal of Enterprise Information Management*, 18.(3), 316-329.

Ayan, E., Cihan, Ş., Eren, T., Topal, T., & Yıldırım, E. K. (2016). AHP ve TOPSIS Yöntemleri ile Ekokardiografi Cihazı Seçimi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 4(1), 41-49.

Babacan, M. (2003). Lojistik Sektörünün Ülkemizdeki Gelişimi ve Rekabet Vizyonu. *Ege Akademik Bakış*, 3(1), 8-15.

Bhatti, R. S., Kumar, P., & Kumar, D. (2010). A Fuzzy AHP model for 3PL selection in Lead Logistics Provider scenarios. *Enterprise Information Systems and Implementing IT Infrastructures: Challenges and Issues*, 261-277.

Brans, J. P., Vincke, P., & Mareschal, B. (1986). How to select and how to rank projects: The PROMETHEE method. *European journal of operational research*, 24(2), 228-238.

Cakir, E. (2009). Logistics Outsourcing and Selection of Third Party Logistics Service Provider (3PL) via Fuzzy AHP. *Yüksek Lisans Tezi*, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Chankong, V. & Haimes, Y.Y. (1983). *Multiobjective Decision Making: Theory And Methodology*. North-Holland, New York.

Dağdeviren, M. & Erarslan, E. (2008). PROMETHEE Sıralama Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(1), 69-75.

Dağdeviren, M. & Eren, T. (2001). Tedarikçi Firma Seçiminde Analitik Hiyerarşi Projesi ve 0-1 Hedef Programlama Yöntemlerinin Kullanılması. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 16(1), 41-52

Deniz, A. & Gödekmerdan, L. (2011). Müşterilerin Kargo Firmalarının Sunduğu Hizmetlere Yönelik Tutum ve Düşünceleri Üzerine Bir Araştırma/A study on customers' attitudes and feelings towards cargo firms' services. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 379-396.

Fu, K., Xu, J., Zhang, Q. & Miao, Z. (2010). An AHP-based decision support model for 3PL evaluation. *IEEE, Service Systems and Service Management (ICSSSM), 7th International Conference on: 1-6*.

Görener, A. (2013). Tedarik zinciri stratejisi seçimi: Bulanık VIKOR Yöntemiyle İmalat Sektöründe Bir Uygulama. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(3), 47-62.

Görgülü, İ., Korkmaz, M. & Eren, T. (2013). Analytic network process And Topsis Methods with selection of optimal investment strategy. *Sigma*, 31, 203-213.

Kunadhamraks, P. & Hanaoka, S. (2008). Evaluating the logistics performance of intermodal transportation in Thailand. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 20(3), 323-342.

Lai, V.S., Wong, B.K. & Cheung, W. (2002). Group decision making in a multiple criteria environment: A case using ahp in software selection. *European Journal of Operational Research*, 137(1), 134-144.

Meade, L. & Sarkis, J. (2002). A conceptual model for selecting and evaluating third-party reverse logistics providers. *Supply Chain Management: an International Journal*, 7(5), 283-295.

Önden, İ., Eldemir F. & Çancı, M. (2015). Logistics center concept and location decision criteria. *Sigma* 33(3), 325-340.

Özbek, A. & Eren, T. (2013). Analitik Ağ Süreci Yaklaşımıyla Üçüncü Parti Lojistik (3pl) Firma Seçimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 95-112.

Özbek, A. & Eren, T. (2013). Multiple criteria decision making methods for selecting third party logistics firms: a literature review. *Sigma* 31, 178-202.

Özcan, E. C., Ünlüsoy, S., & Eren, T. (2017). A combined goal programming–AHP approach supported with TOPSIS for maintenance strategy selection in hydroelectric power plants. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 78, 1410-1423.

Özder, E., Gür, Ş., & Eren, T. (2016). İşletmelerde Yönetimin Etkinliğini Arttırmak için ANP ve TOPSIS Yöntemleri ile Muhasebe Paket Programı Seçimi. *The 13th International Accounting Conference, 13-14, İzmir, Turkey, October 20-21, 2016*.

Özkan, B., Tutun S., Pala A. & Çörekçi C. (2014). Mcdm approach with fuzzy dematel and fuzzy topsis for 3PL provider selection. *Sigma* 32, 222-239.

Öztürk, A. Ertuğrul, İ. & Karakaşoğlu, N. (2008). Nakliye Firması Seçiminde Bulanık AHP ve Bulanık TOPSIS Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 785-824.

Ramazan, E.G. & Baki B. (2015). Türkiye'deki Bölgelerin Lojistik Performanslarının Bütünleştirilmiş AHS ve TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi/evaluation by integrated ahp and topsis method of logistics performance in turkey's regions. *Business and Economics Research Journal*, 6(4), 115-135.

Saaty, L.T. (1977). A Scaling Method for Priorities in Hierarchical Structures. *University of Pennsylvania Wharton School, Philadelphia*.

Soh, S. H. (2010). A decision model for evaluating third-party logistics providers using fuzzy analytic hierarchy process. *African Journal of Business Management*, 4(3), 339-349.

Uzun, H. (2013). Kargo Taşımacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: AHP ve TOPSIS Yöntemi. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Vijayvargiya, A. & Dey, A. K. (2010). An analytical approach for selection of a logistics provider. *Management Decision*, 48(3), 403 – 418.

Yanık, L., & Eren, T. (2017). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Otomotiv İmalat Sektörü Firmalarının Finansal Performanslarının AHP, TOPSIS, ELECTRE ve VIKOR Yöntemleri ile Analizi. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 165-188.

Zalluhoğlu, A.E., Aracıoğlu, B. & Bozkurt, S. (2014). Lojistik Köy Kurulumunun Lojistik Hizmet Sağlayıcılar Açısından Değerlendirilmesi: *İzmir Örneği*. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 81-104.

İnternet kaynakları

<http://www.globalkargo.com.tr>, erişim tarihi: Eylül 23, 2016.

Araştırma Makalesi

Alman Gençlik Dairesi ve Çocukların Koruma Altına Alınması Uygulamalarına Yönelik Eleştiriler¹

Mustafa Uyanık²

ÖZET

Çocuklar için en sağlıklı gelişim süreci aile yanında bakımla gerçekleşmektedir. Ancak, çocukların iyilik halini tehdit eden çeşitli durumlarda aileden geçici veya sürekli ayırma durumları meydana gelmektedir. Bu çalışma, Alman Gençlik Dairesi (Jugendamt) ve koruma altına alınan çocukların öz ailesinden alınarak başka ailelere verilme uygulamasını konu edinmiştir. Ayrıca bu çalışma, Alman Gençlik Dairesi'nin çocukları ailelerinin himayesinden alırken izlediği yöntem ve çocukların başka ailelere verilirken benimsediği ilkeleri "çocuğun iyilik hali" ve "özel ve aile hayatına saygı" hakkı bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Toplumsal ve hukuksal zeminde ciddi eleştiriler alan Alman Gençlik Dairesi'nin uygulamalarını akademik anlamda ele alan nadir bir çalışma olması bu araştırmayı özel kılmaktadır.

Araştırma sonucunda Almanya'da çocuk ve gençlerin yetiştirilmesi, bakımı ve eğitimi gibi hususlarda ailelere destek veren Alman Gençlik Dairesi (Jugendamt)'nin; çocuk koruma önlemleri ile ilgili uygulamalarının ardından ortaya çıkan problemler ve yasalar çerçevesinde çelişkiler öne çıkarılmıştır. Alman Gençlik Dairesi'nin yapısı ve görevlerine ilişkin açıklamalardan sonra sonuç bölümünde, ortaya koyulan uygulamaların insan hakları ve aile bütünlüğü bağlamında olumsuzlukları ortaya konulmuştur.

Tepkisiz araştırma yöntemi ile tasarlanan bu çalışmada yasalar, mahkeme ve kamu kurumlarından elde edilen ikincil veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Öz ailesinden alınarak başka ailelere verilen çocuklara ulaşmadaki zorluk bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alman Gençlik Dairesi, Jugendamt, Çocuk ve Gençlerin Korunması

---

¹ Makale Gönderim Tarihi: 12.03.2018

Makale Kabul Tarihi: 25.06.2018

² Doktora Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Programı, muyanik@web.de

German Youth Office and Criticisms for the Protection of Children**ABSTRACT**

The care provided by the child's own family ensures the healthiest developmental process for a child. However, temporary or permanent separation from the family occurs in a variety of situations that pose a threat to the well-being of children. This study addresses the application of the German Youth Office (Jugendamt) and the protection of children from their own families to other families. In addition, this study seeks to address the principles that the German Youth Offices apply when they take children away from their families and, also the principles required during transference of children when given to other families, in the context of "the child's well-being" and "respect for private and family life". This research study is exceptional for its academic approach to the practices of the German Youth Office, which has received serious criticisms on the social and legal grounds.

The conclusion part discusses the problems related to the implementation of the child protection measures of the German Youth Office (Jugendamt), which supports families in matters such as the training, care and education of children and young people in Germany. Controversies and conflicts in the context of law have also been discussed. Following the explanations of the structure and duties of the German Youth Office, the conclusions has revealed the negative aspects of the applications in terms of human rights and family unity.

In this study, which is designed with an unobtrusive/nonreactive research method, the secondary data obtained from law, court and public institutions were analyzed by descriptive analysis. Reaching out to other children taken away from their families has been one limitation of this study.

Keywords: German Youth Office, Jugendamt, Protection of children and youth

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 27. maddesinde belirtildiği üzere çocuğun gelişmesi için gerekli yaşam koşullarının sorumluluğu öncelikle çocuğun anne ve babasına veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşmektedir. Devlet ise, ana-baba veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bakım hakkının uygulanması hususunda yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gerekirse destek programları uygular.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin aile hayatını güvence altına alan sekizinci maddesi, çocuğun kendi kültür ve inancında yetişmesini anne ve babaya hem bir hak hem de bir ödev olarak tanımaktadır. Aile, sosyal yaşamın temel dokusunu oluşturan bireyin davranışlarının oluşum sürecinde kilit rol oynamakta, kişinin kimliğini, öz fikirlerini ve kültürünü inşa etmektedir (Wilson, 2001).

Velilerin çocuk üzerindeki hak ve sorumlulukları ile velayet hakkı, Federal Almanya Anayasası ve Mevzuatı'nda da yer almaktadır. Ana babaların çocuk üzerindeki velayet hakkı Alman Anayasası'nda öncelikle temel hak olarak tanımlanmıştır. Federal Almanya Anayasası'nın 6. maddesinin 2. fıkrasında "Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi velilerin doğal hakkı ve öncelikli görev ve sorumluluklarıdır. Bu hakların ve sorumlulukların kullanımını devlet denetler." denilmektedir. Bu hüküm ile anayasada velilerin çocuklar üzerinde olan haklarının yanı sıra özellikle çocuklara karşı olan sorumluluklarına yer verilmiştir. Anayasa'da ilke olarak tanımlanan bu ilişki özellikle Alman Medeni Kanunu'nda (Bürgerliches Gesetzbuch / BGB) daha ayrıntılı olarak işlenmiştir. Velayetin tanımlanması ve velayetin kullanımının detayları Alman Medeni Kanunu'nun 1626 ila 1698 maddeleri arasında açıklanmıştır. Alman Medeni Kanunu'nun 1666 ve 1666a maddesinde anne ve babanın, velayet hakkından doğan hak ve sorumluluklarını kullan(a)madığı takdirde 'çocuğun iyiliği ve selametinin' (Kindeswohl) tehlike altına girmesi durumunda, çocuğun velayetinin Gençlik Dairesi (Jugendamt)'ne verilebileceği belirtilmektedir (Bürgerliches Gesetzbuch, 2018). Kısaca Federal Almanya'da gençlik organizasyonlarına ilişkin yetkili kurum Gençlik Dairesi (Jugendamt)'dir.

Çocuk ve gençlik yardımı için yasama yetkisi, Temel Hukuk Yasası'nın 74. maddesinin 1. fıkrasının 7'nci bendi uyarınca Federal Hükümet'in yargı yetkisine girmektedir. Devlet, çeşitli yasalarla çocuk ve gençlik hizmetlerini destekler ve çalışma alanlarını genişletir. Eyaletler, yerel işlerin desteklenmesi, geliştirilmesi ve tamamlanması görevini üstlenir. Tüm eyaletlerde, özel bölge bakanlıklarında devlet gençlik yardım ofisleri ve sorumlu bölümler olmak üzere üst bölge kuruluşları vardır. Bu ofisler danışmanlık ve ileri eğitim yoluyla bölgedeki yerel gençlik sosyal yardım servis sağlayıcılarını destekler ve diğer şeylerin yanında kurumlarda çocukların ve ergenlerin korunmasını sağlar. Eyalet kontrolü altında olan okulların aksine çocuklara ve gençlere yardım aslında bir belediye görevidir. Yerel yönetimlerin bünyesindeki Gençlik Dairesi, sosyo-pedagojik bir otoritedir. Gençlik Dairesi yerel gençlik politikasının kurallarını belirleyen kamu gençlik yardımı hizmetlerinin görevlerini yerine getirir (Bürgerliches Gesetzbuch, 2018).

Çocuk ve gençlerin ailelerinden alınıp devletin himayesine geçmesi birçok devlette uygulanagelen bir yöntemdir. Federal Almanya'da da bu süreç Gençlik Dairesi tarafından yapılmaktadır. Gençlik Dairesi'nin çalışmaları ve uygulamaları

toplumun ve birçok devletin eleştirisine neden olmaktadır. Almanya Gençlik Dairesi'nin yapısı ve uygulamaları hakkında araştırmalar kısıtlıdır. Bu açıdan bu çalışmanın literatürdeki bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Ayrıca Türkiye'de çocuk koruma alanında çalışan uzmanlara Almanya'nın çocuk koruma yapısı ile ilgili bilgi sağlaması açısından da bu çalışma önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı bu uygulamanın Almanya'da nasıl gerçekleştirildiği ve yabancılara yönelik uygulamalardaki eleştirileri ortaya koymaktır. Almanya'da çocuk ve gençlerin yetiştirilmesi, bakımı ve eğitimi gibi hususlarda ailelere destek veren Alman Gençlik Dairesi (Jugendamt)'nin; çocuk koruma önlemleri ile ilgili uygulamalarının ardından ortaya çıkan problemler ve yasalar çerçevesinde çelişkiler öne çıkarılmıştır.

Bu alandaki ender çalışmalardan biri olan Vatandaş'ın çalışmasında Alman Gençlik Dairesi'nin koruma altına aldığı Türk çocuklarına yönelik uygulamalarda Almanya'daki bazı Gençlik Dairesi görevlileri yasal olarak uyması gereken Çocuk ve Gençlik Yardım Yasası'ndaki aile refahının çocuk ve genç için önemini vurgulayan 28. madde, 30. madde ve 31. madde üzerinden değil; çocuk ve gençlerin "kendilerini bağımsız bir yaşa hazırlayacak uzun vadeli bir kalma şekli"nin belirtildiği 34. madde üzerinden hareket etmekte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Vatandaş, uygulamaların aşırılıklar içermesinden dolayı meydana gelen maddi çıkarların uygulamanın istismar edilmesine yol açtığı tespitini yapmış, özellikle anne ve babanın çocuğu üzerindeki hak ve ödevlerini sınırlayan ve engelleyen uygulamalar toplumun yapı taşı olan ailenin selameti açısından problemler oluşturduğunu öne sürmüştür (Vatandaş, 2014, s. 137-156).

Bu alanda diğer bir çalışma da Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komiyonu'nun 2013 tarihli raporudur. Bu raporda Almanya Gençlik Dairesi'nin yanı sıra Belçika ve Hollanda'daki uygulamalar incelenmiş ve netice olarak Almanya'daki uygulamalarda ayrımcılık yapıldığı ortaya konulmuştur. Bazı tespitler özetle şunlardır: Çocukların ailelerinden koparılması çok basit sebeplerle olmaktadır. Velayet hakkı, ana-baba için çocukları ile yakın ilişki kurma hakkı veren son derece etkin bir hak olup, velayet hakkının ana ve babanın her ikisinden de alınması ve bir başkasına verilmesi ancak mahkeme kararıyla olması gerektiği halde bu yetkiyi memurların kullandığı, problemlerin çözümünde yeterli hukuki ve maddi desteğin gençlik daireleri tarafından göçmen ailelere sağlanmadığı tespit edilmiştir (TBMM, 2013).

Tepkisiz araştırma yöntemi ile tasarlanan bu çalışmada yasalar, mahkeme ve kamu kurumlarından elde edilen ikincil veriler betimsel analiz ile analiz edilmiştir.

Koruma altına alınan çocuklar araştırması olarak hazırlanan bu çalışmanın temel inceleme alanı Federal Almanya'daki Gençlik Dairesi'ni ve çocukların koruma altına alınması uygulamalarını incelemek ve var olan eleştirileri ortaya koymaktır. Çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Gençlik Dairesi'nin tarihsel sürecine, kurumun hiyerarşik yapısı ve yönetimine ve hangi yasalar üzerine inşa edildiğine, ikinci bölümde ise, Gençlik Dairesi'nin yanlış uygulamaları ve bu uygulamalara yönelik eleştiriler, elde edilen bulgular ve bunların yorumları ortaya konulmuştur.

1. Alman Gençlik Dairesi (Jugendamt)'nin Yapısı ve Önemi

Alman Gençlik Dairesi (Jugendamt), aile bütünlüğünü korumak ve çocukların iyilik halinin korunması ve selametinin sağlanması için oluşturulmuş sosyal bir kurumdur. Amacı çocuk ve gençlerin yetiştirilmesi, bakımı ve eğitiminde anne ve babaları desteklemek, aileler için olumlu yaşam koşulları sağlamaktır. Sorunları olan veya zor durumdaki çocuk ve gençler için bir başvuru merkezi konumundadır (Stadt Witten, 2018).

1.1. Geçmişten Günümüze Gençlik Dairesi

Almanya'da gençlere ve çocuklara yardım etmek amacı ile kurulmuş olan Gençlik Dairesi (Jugendamt)'nin kurumsallaşma süreci 1900'lü yıllara dayanır. İlk kez Yetimler Konseyi (Gemeindewaisenräte) ismi ile yoksul ve kimsesiz çocukların ve gençlerin bakımı amacıyla kurulan Gençlik Dairesi'nin, sonraki süreçlerde birçok düzenlemeyle kapsamı, yetki ve sınırları değişmiştir. 1 Nisan 1924'te ise Gençlik Refah Yasası (Reichsgesetz für Jugendwohlfahrt) olarak ismi ve yapısı değiştirilmiş ve Polis Teşkilatı'nın bir kolu haline getirilmiştir.

31 Mart 1933 tarihine gelindiğinde ise, Adolf Hitler'in idareye el koyması sonrasında Eşit Haklar Yasası (Gleichschaltungsgesetz) ismini almıştır. 1939'da ise Gençlik Dairesi'nin sorumluluğu Polis Teşkilatı'ndan alınarak belediyelere ve İçişleri Bakanlığı'na verilmiştir. Bu nedenle kurum büyük oranda Nazilerin bir kolu haline gelmiştir.

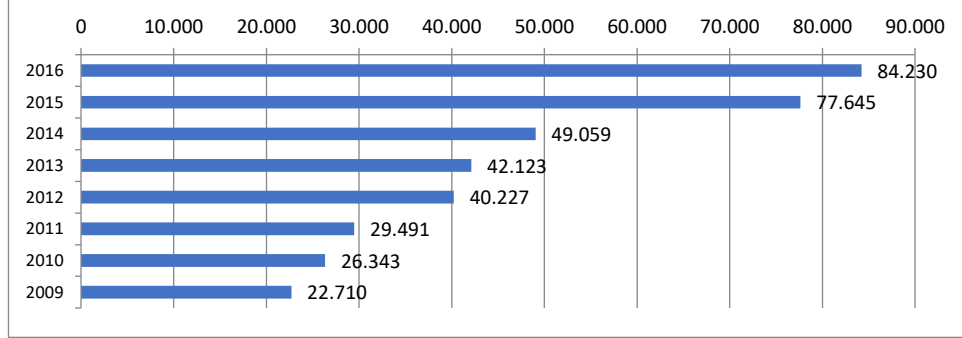
2. Dünya Savaşı sonrasında savaşın getirdiği ağır yıkımda açlıktan ve bakımsızlıktan ölme tehlikesi ile karşı karşıya kalan birçok çocuğu koruma altına almıştır. Ayrıca Nazi dönemi uygulamaları müttefik devletlerce kaldırılmış ve Nazi dönemi öncesindeki yasalara geri dönmüştür. 1953'ten sonra Gençlik Dairesi İçişleri Bakanlığı'ndan alınarak ilçe belediyelerine bağlanmıştır.

11 Ağustos 1961'e gelindiğinde ise kanunlarda önemli değişiklikler yapılmış ve kurumun ismi bu kez Gençlik Yardım Yasası (Jugend Wohlfahrtsgesetz) olarak değiştirilmiştir. Bu yasa bir anlamda 1922 İmparatorluk Gençlik Yasası olup, kurumun yetkileri güçlendirilmiştir. 1970'lere kadar daha çok kontrol ve müdahale kurumu olarak çalışan Gençlik Dairesi, 1970'lerden sonra çocuk, genç ve ailelere sosyal, pedagojik ve psikolojik yardım sağlama üzerine odaklanarak belediyelere bağlı bir kurum haline getirilmiştir. Çocuk ve Gençlik Yasası'na göre her belediye Gençlik Dairesi kurumunu kendi içinde yapılandırmak zorundadır. 1990'ların sonunda ise Almanya Federal Meclisi'nin düzenlediği 8. Sosyal Güvenlik Yasası'nda (Sozialgesetzbuch) bulunan Çocuk ve Gençlik Yardım Yasası ile bugünkü esas yetkilerini almıştır (Stadt Witten, 2018). 1991'den itibaren denetim ve müdahale yapan bir kurum yaklaşımından daha çok hizmet eden ve danışmanlık yapan bir kurum haline dönüştürülmüştür.

Almanya genelinde yaklaşık 600 gençlik dairesi bulunmaktadır. Federal Almanya'da 2005 yılında koruma altına alınan çocuk sayısı 29.978 iken, bu sayı 2016 yılında 84.220 sayısına ulaşmıştır. Bu sayının artmasında başta mülteci ailelerin çocukları olmak üzere yabancı çocukların sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir (DESTATIS, 2018). 2014 yılında gerçekleşen vakaların %12,5'i okullardan gelen müracaatlar ve şikâyetler ile, %13,1'i ise komşulardan gelen müracaat ve şikâyetler ile gerçekleştirilmiştir (DESTATIS, 2018). Bununla birlikte

Alman hükümetince çocuk ve gençliğin refahı için 2005 yılında 18.8 milyar Avro, 2015 yılında ise 37,7 milyar Avro bütçe ayrıldığı görülmektedir (DESTATİS, 2018).

Tablo 1: Gençlik Dairesi'nin Koruma Altına Aldığı Çocuk Sayısı (2009-2016)

Kaynak: Sozialstatistik für Kinder und Jugendliche - Vorläufige Schutzmaßnahmen 2016, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/12982/umfrage/inobhutnahmen-minderjaehriger-durch-jugendaemter/>

2016 yılında Gençlik Dairesi tarafından 84 binden fazla çocuk ve ergen koruma altına alınmıştır. Federal İstatistik Ofisi Raporu'nda 2015 yılına göre %8,5 (6000) artış görülmektedir. Bu artış 2014'e göre %70 (36000), 2013'e göre ise %100 (42.000) olmuştur. Önceki yıllara göre bu artışta mülteci çocuk sayısının etkisi aşağıdaki tablodan da anlaşılmaktadır.

Gençlik Dairesi şiddet, bağımlılık, ihmal, akıl hastalığı veya yetersiz beslenme sebebiyle zor durumda olanlara bakmakla yükümlüdür. Gençlik Dairesi genellikle polis, doktor, okul, öğretmen, komşu ve akrabaların şikayet ve talepleri doğrultusunda bu çocukları koruma altına almaktadır (Spiegel, 2016).

Tablo 2: Almanya Gençlik Dairesi'nin Koruma Altına Alma Gerekçeleri

Gerekçeler	2015	2016
Yurt dışına refakatsiz yolculuk durumu	42.309	44.935
Ebeveynlerin talebi	16.400	17.462
İletişim problemleri	6.222	5.592
Yetiştirme sorunları	4.846	5.454
İstismar / kötüye kullanma sorunları	4.023	4.619
Aile içi uyum sorunları	2.915	3.525
Suçta bulaşma	2.502	2.992
Ev problemleri	1.538	2.054
Okul problemleri	1.597	1.589
Bağımlılık problemleri	1.289	1.498
Aile boşanmaları	683	685
Cinsel taciz	611	607
Diğer problemler	14.512	15.752
Toplam	77.645	84.230

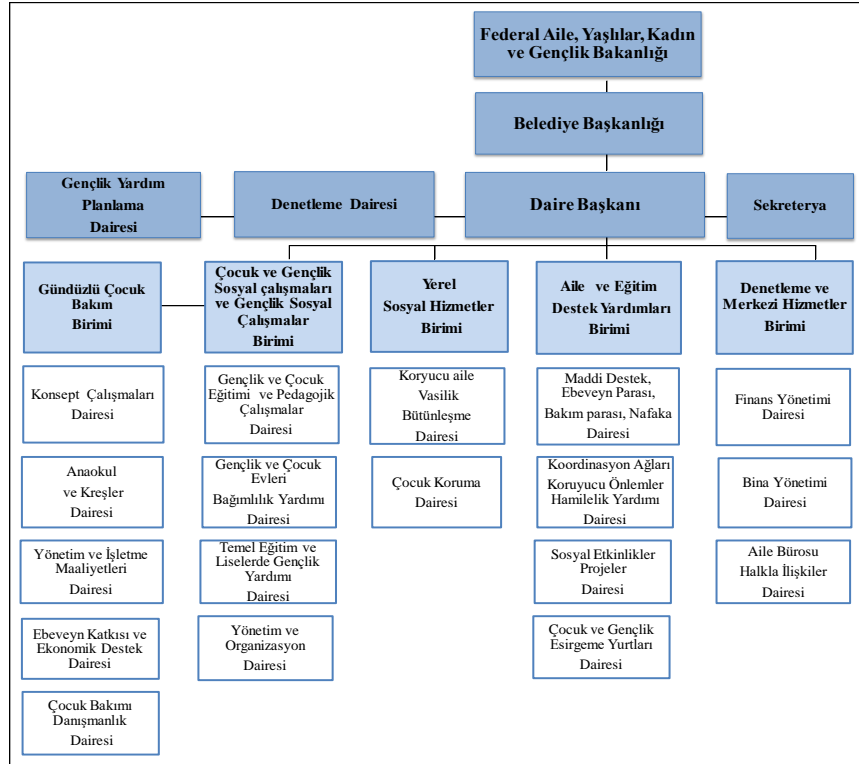
Kaynak: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/160973/umfrage/anlaesse-fuer-inobhutnahme-minderjaehriger/>

İstatistiklere göre koruma altına alınan çocuk ve ergenlerin sayısında 44.995 (%57,5) ile yurt dışından refakatsiz yolculuk durumu öne çıkmaktadır. Bu durum mülteci çocukları işaret etmektedir. İkinci sırada 17.462 (%20,7) rakamı ile ebeveynlerin talebi gelmektedir. Bir önceki yıla göre artışta ise, %8,2 ile aile içi uyum sorunları görülmektedir.

1.2. Gençlik Dairesi'nin İdari Yapısı

Gençlik Yardım Kurulu ve İdareden oluşan yapı Belediye Başkanlığı'na, Belediye de Federal Aile, Yaşlılar, Kadın ve Gençlik Bakanlığı'na bağlı çalışmalarını yürütmektedir.

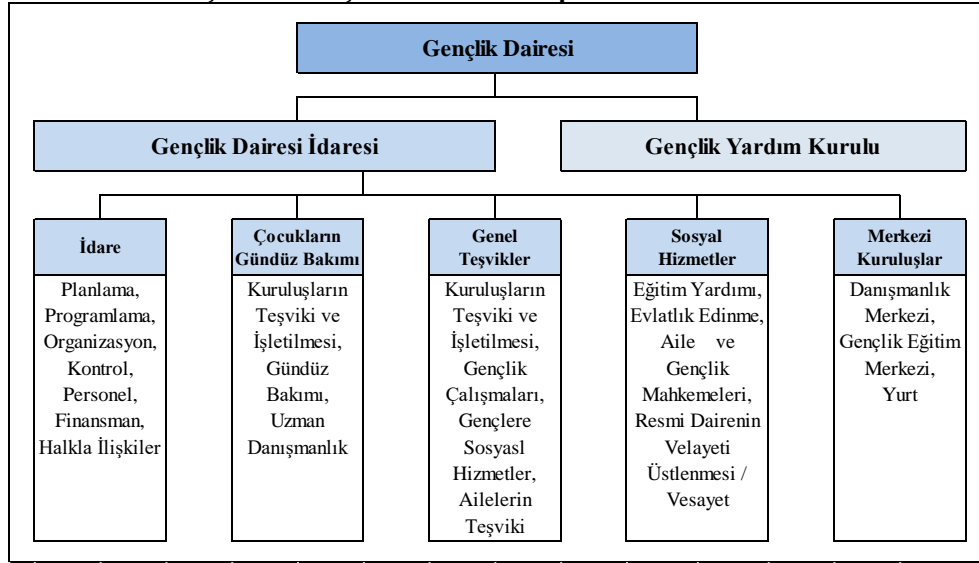
Şekil 1: Almanya Gençlik Dairesi Teşkilat Şeması

Kaynak: Öz çizim

Şekil 2: Gençlik Dairesi'nin Yapısı

Kaynak: Öz çizim

Belediyeye ait yerel bazda bir Gençlik Dairesi'nin yapısı incelendiğinde, Gençlik Yardım Kurulu (Jugendhilfeausschuss) ve İdare olmak üzere iki kısımdan oluştuğu görülür. İdareyi belediye başkanlarından biri yürütür. Bazen de görevlendirilmiş bir müdür Belediye Başkanı adına yürütür. Gençlik Hizmetleri Komisyonu'nun 2/5'si sivil toplum kuruluşlarından, 3/5'ü yerel meclis temsilcilerinden oluşur. Bu STK'lar gençlik, sosyal hizmet, dinî vs. yerel derneklerdir.

Gençlik Yardım Kurulu, gençlerin ve ailelerin sorunlarına karşılık vermek, hizmetlerin geliştirilmesine yönelik yorum ve önerileri görüşmek, ayrıca yerel gençlik yardım hizmetlerini desteklemek ve planlamakla görevlidir. Kurul, ilçe meclisi ve belediye meclisi üyeleri, gençlere yardım konusunda tecrübeli kişiler ile gençlere yardım eden resmi onaylı destek kuruluşları ve gençlik birliklerince önerilen kişilerden oluşur (Bundesarbeitsgemeinschaft Landesjugendämter, 2011).

Gençlik Dairesi İdaresi, Gençlik Yardım Kurulu'nun almış olduğu kararları uygulamaya koyar ve Gençlik Yardım Yasası (SGB VIII) uyarınca yardım hizmetleri sunar veya bu konuda aracı olur. İdarede öncelikli olarak sosyal eğitimciler ve sosyal hizmet uzmanları ile idare memurları görev yapar. Gençlik Dairesi yöneticileri, genellikle uzun yıllara dayanan meslek tecrübesine sahip kendini ispatlamış uzmanlardır.

Gençlik Dairesi tüm ilçelerde (Bezirk/Kreis/Landkreis) ve çoğu belediyede hizmet vermektedir. Bazı yerlerde değişik adları vardır, örneğin; "Fachbereich Jugend" veya "Fachbereich Familie" gibi. Bu İlçe veya Belediye Gençlik Daireleri'nin yapı ve görevleri Almanya genelinde Çocuk ve Gençlik Yardım Yasası (SGB VIII) ile düzenlenmiştir.

1.3. Yasal Dayanakları ile Gençlik Dairesi

Bir önceki bölümde Gençlik Dairesi'nin hiyerarşik idari yapısı üzerinde duruldu. Bu bölümde de bu kurumun hangi yasal dayanaklar üzerine inşa edildiği üzerinde durulacaktır.

Alman Gençlik Dairesi, anayasal dayanağını Anayasa'nın (Grundgesetz) altıncı maddesinden almaktadır. Bu maddenin birinci bendine göre evlilik ve aile, devlet düzeninin özel koruması altındadır. İkinci bentte ise çocukların bakım ve eğitiminin ana ve babanın doğal hakkı ve en önde gelen yükümlülüğü olduğu belirtilmektedir. Anayasa'nın altıncı maddesinin üçüncü bendinde de velilerin iradesine aykırı olarak çocukları ailelerinden ayırmanın ancak bir yasaya dayanarak, velilerin yükümlülüklerini yerine getirmemeleri veya başka bir nedenle çocukların bakımsız kalması durumunda mümkün olduğu belirtilmiştir (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, 2010).

Bununla birlikte Gençlik Dairesi, faaliyetlerini Çocuk ve Genç İnsanlara Yardım Kanunu çerçevesinde yürütmektedir. 24 bölümden oluşan bu kanun VIII. Sosyal Güvenlik Yasası (Sozialgesetzbuch VIII) hükümlerine göre hareket etmektedir. Bu kitaba göre belediyeler kendi sorumluluklarına giren her il ve ilçede bir Gençlik Dairesi kurmakla yükümlüdürler. Daha küçük birimlerle ilgili sorumluluk ise kaymakamlara verilmektedir.

Gençlik Dairesi'nin başlıca görevleri şu şekilde özetlenebilir (Münder, Wiesner, Meysen, 2011);

- Ebeveynlerin çocukları üzerindeki davranışlarını devlet kontrolü altına almak,
- Çocukları ve gençleri her türlü tehlikeden korumak (gerekirse kendi anne-babalarından da)
- Çocuk eğitiminde anne-babaya yardımcı olmak, evlatlık edinmede, nafaka davalarında, velayet ve ziyaret hakkı davalarında danışma görevi üstlenmek,
- Çocuklarla ilgili davalara katılmak ve aile mahkemelerinin karar vermesinde yardımcı olmaktır. Bu hususlar 8. Sosyal Güvenlik Yasası'nın 1. ve 8. maddelerinde açıklanmaktadır.

VIII. Sosyal Güvenlik Yasası'nın 42. maddesi, aile ve çocuklar üzerinde önemli yaptırımlar uygulayabilme konusunda Gençlik Dairesi'ne büyük yetkiler vermektedir. Söz konusu kanun maddesindeki şartlar çerçevesinde, acil müdahale gerektiren durumlar mevcut olduğunda ve mahkemeden karar alınması uzun süreceğinden, Gençlik Dairesi ebeveynlerin isteğine aykırı olsa da, ailenin çocuğunu veya tüm çocuklarını gerekirse polis gücü kullanarak aileden uzaklaştırabilmekte, başka bir bakıcı aileye veya bir çocuk yurduna verebilmektedir.

Velilerin çocuk üzerindeki hak ve sorumlulukları öncelikle Alman Anayasası'nda temel hak olarak tanımlanmıştır. Alman Anayasası'nın 6. maddesinin 2. fıkrasında "Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi velilerin doğal hakkı ve öncelikli sorumluluklarıdır. Bu hakların ve sorumlulukların kullanımını devlet denetler." denilmektedir.

Alman Medeni Kanunu'na göre velilerin velayet hakkı (ve sorumlulukları) dört ana başlıkta düzenlenmektedir (Münder, Wiesner, Meysen, 2011);

- Çocuğun ikamet yerini belirleme hakkı,
- Çocukla ilgili maddi konuları belirleme hakkı ve sorumluluğu,
- Çocuğun sağlığı ile ilgili karar verme hakkı ve sorumluluğu,
- Çocuğu idari işlemlerde temsil etme hakkı ve sorumluluğu.

Bunun yanı sıra velayet hakkı kapsamına giren diğer önemli yetkiler ise;

- Bakım, yetiştirme ve çocuğu denetleme hakkı ve sorumluluğu,
- Okul ve meslek seçimi üzerinde denetleme ve belirleme yetkisi,
- Diğer kişilerle görüşme ve bunu denetleme ve belirleme yetkisi,
- Din seçimi ve dinin gereklerini ifa üzerindeki denetleme ve belirleme hakkı olarak belirtilmiştir.

Bu hakları ve sorumlulukları velayet sahibi olan veliler müşterek olarak uygulamak durumundadırlar. Ancak bu hak ve sorumlulukları uygularken Alman Medeni Kanunu'nun 1627. maddesine göre çocuğun iyilik ve selametinin gözetilmesi gerekmektedir. Anne veya baba da velayet hakkından doğan hak ve sorumluluklarını "çocuğun iyiliği ve selameti" için kullanamadıkları veya kullanmadıkları takdirde ve bundan dolayı "çocuğun iyiliğinin ve selametinin" tehlike altına girmesi durumunda velayet, mahkeme kararıyla yetkili Gençlik Dairesi'ne devredilebilir. "Çocuğun iyiliği ve selameti" ifadesinin hangi hususları kapsadığı ve sınırının neresi olduğuna ilişkin yasada herhangi bir tanım bulunmamaktadır. Bu yoruma açık kavramın tanımı ve pratikteki uygulaması her davanın nitelikleri dikkate alınarak mahkemeler tarafından belirlenmektedir.

Alman Gençlik Dairesi'nin yetki alanını genişleten esas problemleri süreç 2005 yılında devletin denetim yetkisine dayanarak VIII. Sosyal Güvenlik Yasası'na eklenen 8-A maddesi ile başlamıştır. Daire yetkililerinin çocukları koruma altına alırken başvurduğu dayanaklarından biri olan bu madde ile Gençlik Dairesi'nin yetkisi artırılmış, aile ve çocukla ilgili herhangi bir ihbarda durum değerlendirmesi yaparak çocuğun iyiliği ve selametini tehlikeye düşüren durumların tespiti halinde çocuğa doğrudan el konulmasına imkân tanımıştır (TBMM, 2013). Alman yasaları, Alman Gençlik Dairesi'nin çocuğun ve/veya gencin hayati tehlikesi olduğunu düşündüğü durumlarda konunun mahkemeye intikal ettirilmeksizin, Gençlik Dairesi himayesine alınmasını "acil durumlarda" uygulanabilecek bir "geçici tedbir" olarak görmektedir (Sozialgesetzbuch, 2018). Bu bağlamda VIII. Sosyal Güvenlik Yasası'nın 42. maddesi gereğince Gençlik Dairesi acil müdahale gerektiren durumlarda gerekirse polis gücü ile de çocukları ailelerinden alabilmekte, çocuğu Gençlik Dairesi yurtlarına yerleştirebilmekte ya da bir bakıcı aileye verebilmektedir.

Alman Gençlik Dairesi, Çocuk ve Genç İnsanlara Yardım Kanunu (Kinder- und Jugendhilfegesetz) kapsamında faaliyetlerini yürütmektedir. Müstakil bir yasa olan bu yasa 24 bölümden oluşmaktadır. Ancak esas itibarıyla Gençlik Dairesi VIII. Sosyal Güvenlik Yasası (Sozialgesetzbuch VIII) hükümlerine göre faaliyet göstermektedir. Buna göre belediyeler, kendi sorumluluk alanlarına giren her il ve ilçede bir Gençlik Dairesi kurmakla yükümlüdürler. Daha küçük birimlerde ise Gençlik Dairesi kurulmasına ilişkin sorumluluk kaymakamlıklara verilmiştir. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesine ilişkin ebeveynlerin sorumluluklarını ve haklarını Anayasa gereği devletin denetim yetkisi bulunmaktadır. Devletin bu denetim yetkisine dayanarak 2005 yılında VIII. Sosyal Güvenlik Yasası'na eklenen 8-A maddesine göre devlet kurumu, bilhassa Gençlik Dairesi, aile ve çocukla ilgili

ihbar veya bildiri aldığı anda harekete geçmek zorunda olup, durum değerlendirmesi yapmakla yükümlüdür. Gençlik Dairesi bir çocuğun şiddete maruz kaldığını duyduğunda, bu yasaya dayanarak olaya müdahale eder. Bu yasa değişikliğinden önce Gençlik Dairesi müdahil olmak için harekete geçtiğinde, Ceza Kanunu'ndaki hükümlere dayanırdı. Çünkü Gençlik Dairesi görevlisi çocuğu almak istediği zaman ebeveynler “sen benim işime karışamazsın” diye itiraz etme hakkına sahipti. 2005 yılında yapılan yasa değişikliği ile Gençlik Dairesi'nin mevcut yetkileri daha da artırılmış ve çocuğun iyiliği ve selametini tehlikeye düşüren durumların tespiti halinde çocuğa el konulmasına imkân tanınmıştır.

Gençlik Dairesi'nin çocuğu re'sen, polis zoruyla ailesinden alması çocuğun velayetini etkilememektedir (TC Berlin Büyükelçiliği, 2013). Çocuğun aileden alındığı süreçte nerede kalacağına Gençlik Dairesi karar verse bile çocuklarla ilgili diğer bütün haklar Aile Mahkemesi'nin hükmü çerçevesinde varsayılan haklar olarak ailede bulunmaktadır. Gençlik Dairesi, çocuğun “hayati bir tehlike altında olduğu” gerekçesi ile olayı mahkemeye intikal ettirilmeksizin koruma tedbirlerini uygulasa bile, aileler Aile Mahkemelerine başvurabilmektedir. Bu aşamada aile aleyhine bir karar tesis edilse de dava temyiz için kararın tebliğinden itibaren bir ay içinde Eyalet Yüksek Mahkemelerine taşınabilmektedir (TBMM, 2013). Eyalet Yüksek Mahkemesi'nin vermiş olduğu karara belirli şartlar altında (özellikle henüz mahkemeler tarafından çözülmemiş önemli hukuki sorunların var olması durumunda) Federal Yargıtay (Bundesgerichtshof) nezdinde itiraz edilebilmektedir. Ayrıca Almanya Temel Yasası'nın altıncı maddesi çerçevesinde belirtilmiş olan temel hak ve özgürlüklerin ihlalinin söz konusu olduğu iddiasıyla taraflar bireysel başvuru hakkını kullanarak Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmektedirler. Anayasa Mahkemesi'nde alınacak son kararlar Almanya'da iç hukuk süreci tüketilmekte ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 8. maddesi çerçevesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) başvurulabilmektedir.

Bu kurumun yasal dayanakları mevzuu anlatılırken şu akla gelebilir: Peki velilerin hukuki sorumluluğu ve hakları nelerdir? Velayet sahibi olan veliler hakları doğrultusunda sorumluluklarını müşterek olarak uygulamak durumundadırlar. Ancak bu hak ve sorumlulukları uygularken Alman Medeni Kanunu'nun 1627. maddesine göre “çocuğun iyiliği ve selameti”nin (Kindeswohl) gözetilmesi gerekmektedir. Veliler velayet kapsamındaki hak ve sorumluluklarını “çocuğun iyiliği ve selameti” için müşterek şekilde kullanamamaları durumunda, 1628. maddeye göre evlilik esnasında mahkeme kararıyla velayetin tümü veya velayet haklarının bir bölümü anne veya babaya tek başına verilebilir. Anne veya baba da velayet hakkından doğan hak ve sorumluluklarını “çocuğun iyiliği ve selameti” için kullanamadıkları veya kullanmadıkları takdirde ve bundan dolayı “çocuğun iyiliğinin ve selametinin” tehlike altına girmesi durumunda 1666. maddeye göre velayet, mahkeme kararıyla yetkili Gençlik Dairesi'ne devredilebilir. Mahkeme içtihatlarında çocuğun fiziki, psikolojik ve maddi gelişimini önemli bir tehlike altına sokabilecek davranış ve durumlar “çocuğun iyiliğine ve selametine” aykırı durumlar olarak nitelendirilmektedir. Bu tespitin yapılmasında çocuğun yaşına ve algılama gücüne bağlı olarak, kendi ifadesine de başvurulabilmektedir. Velayet davaları çocuğun yaşadığı bölgenin aile mahkemesinde açılmaktadır. Dava sürecini velilerden biri veya Gençlik Dairesi başlatabilir. Bir başvuru halinde mahkeme anne, baba ve Gençlik Dairesi'nden yazılı olarak ifade alır. Sadece anne ve baba arasında yürüyen davalarda da mahkeme, yetkili Gençlik Dairesi'nin davaya katılmasını talep edebilir. Bu tür davalarda Gençlik Dairesi görevlilerinden, anne, baba ve çocuk ile yapacakları görüşmelerden sonra mahkemeye yazılı raporlar ve gerekirse ek sözlü

açıklamalar yapmaları istenebilir. Gençlik Dairesi bu raporlarda “çocuğun iyiliğini ve selametini” gözeterek velayet haklarının paylaşımı konusunda görüş belirtebilmektedirler. Bu görüşler mahkemeleri bağlamamakla birlikte, pratik uygulamada mahkemelerin bu “uzman” görüşlerine büyük önem verdikleri gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra, yapılan duruşmalarda yetkili aile hâkimi tarafları, avukatlarını ve çocuğu da dinlemek mecburiyetindedir (Wiesner, 2011).

Çok karmaşık ve kapsamlı davalarda mahkeme tarafından bir çocuk avukatının da davaya dâhil edilmesine imkân tanınır. Bu avukatlar genellikle avukatlık mesleğini icra eden ve aile davalarında tecrübesi olan kişilerdir. Mahkemenin talebi doğrultusunda bu avukatlar, davaya müdahil olan tüm tarafları dinlemek, konuya ilişkin görüşmeler yapmak ve bu temaslar sonucunda edindiği kanaatlerini yazılı bir rapor halinde mahkemeye sunmakla görevlidirler. Bu avukatlar özellikle anne, baba ve gençlik dairesinin davaya bakış açısından ziyade, çocuğun bakış açısını ve konuya yaklaşımını savunmak durumundadır. Aile mahkemesi tarafından verilecek bir velayet kararına karşı tarafların kararın tebliğinden itibaren bir ay içinde temyize gitme hakları bulunmaktadır. Temyiz Mahkemeleri Eyalet Yüksek Mahkemeleridir.

2. Gençlik Dairesi'nin Çocukları Koruma Altına Alma Uygulamalarına Yönelik Eleştiriler

Bu bölümde Gençlik Dairesi'nin var olan uygulamalarının ihmellere neden olması ve uygulamalarına yönelik eleştirilere yer verilmiştir. Gençlik Dairesi bazen kabul görmeyen kararlar alabilmektedir. Bu gibi durumlarda ilgili kişiler, haklarının korunması ve temsili konusunda harekete geçebilirler. Şikâyet, bilgilendirme ve itirazlarla netice alınmadığı takdirde mahkeme yoluna da gidilebilir. Bütün hizmet konularının muhatabı idari mahkemelerdir. Bu hususlarda ebeveynler ve çocuklar tam olarak ne yapmaları gerektiğini bilemeyebilirler. Bu durumda yapmaları gereken, Vatandaş Girişimi (Bürgerinitiative), Çocuk Koruma Birliği (Kinderschutzbund e.V.) gibi yerler ile irtibata geçmektir. Gençlik Hizmetleri Dairesi faaliyetleri Aile Mahkemesi denetimi altındadır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “Özel ve Aile Hayatına Saygı Hakkı” başlıklı 8. maddesinde herkesin özel ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkını kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın, ahlakın ve başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilmektedir. Bu bakımdan mahkeme kararına dayanılmaksızın çocuğun Gençlik Dairesi kararı ile ana ve babadan alınması dokunulmaz, devredilmez ve mutlak haklar içerisinde kabul edilen kişilik haklarının ihlali, özel hayatın dokunulmazlığı ve eşitlik ilkesine aykırı bir durum meydana getirmektedir.

Gençlik Dairesi'nin uygulamalarına yönelik eleştiriler Avrupa Parlamentosu'nun eleştirileri, TBMM'nin eleştirileri ve çocuk istismarına neden olmaları üzerinden ele alınmıştır.

2.1. Avrupa Parlamentosu'nun Alman Gençlik Dairesi'ne Eleştirileri

Gençlik Dairesi'nin sınırsız yetkiye sahip olmasını eleştiren Avrupa Parlamentosu (AP) 2008 Raporu'nda Gençlik Dairesi'nin özellikle göçmen ailelere

yönelik uygulamalarının çoğu zaman insan haklarına aykırı olduğu belirtilmiştir. Göçmen ailelerin mağdur edildiğinin vurgulandığı raporda ayrıca bu kurumlara karşı vatandaşların yaptıkları başvurularda Alman makamlarının sessiz kaldığı dile getirilmektedir.

AP Başvuru Komisyonu'nun 2009 başında yayınladığı raporunda göçmen ailelere yönelik Gençlik Dairesi'nin "Göçmen ailelerden alınan çocukların velayet hakları hızlı bir şekilde ailelerinden alınıp Alman bir aileye verilmektedir. Bu çocukların yurt dışına çıkarılmaması için önlemler alınmaktadır. Alman aileye verilen ya da Gençlik Dairesi yurduna yerleştirilen çocukların kendi dillerini ve kültürlerini yaşamaları engellenmektedir. Alınan çocukların aileleri ile iletişimlerini kesmek ve ailenin hukuki mücadelesini engellemek, onları ceza ya da başka bir şey ile tehdit etmek, çocuklara ait bilgi ve belgeleri gizli tutmak..." gibi birçok hukuk dışı uygulamaları olduğu iddia edilmektedir. Gençlik Dairesi'nin siyasi bir kurum gibi hareket ettiği uyarısında bulunan AP, bu kurumların polis ve adalet teşkilatları ile uluslararası hukuk standartlarının dışında bir ilişkiye sahip olduğunu vurgulanmıştır. AP, ayrıca Almanya'daki Gençlik Dairesi uygulamalarının Avrupalılık düşüncesi ile çeliştiği bilgisine yer vermiştir. AP Başvuru Komisyonu Raporu'nda son olarak, Gençlik Dairesi kurumlarının bir an önce çocukların ve ailelerin hakları gözetilerek yeniden yapılandırılması tavsiye edilmiştir. Buna ek olarak ise bu kurumlar tarafından el konulan çocuklar ile ailelerinin şartsız olarak görüştürülmesi, ailelerin Gençlik Dairesi'ne karşı hukuki mücadeleleri ve hakları konusunda bilgilendirilmesi, bütün çocuk ve gençlik dairelerinin demokratik ülkede olması gerektiği üzere denetlemeye tabi tutulmasının gerekliliğine değinilmiştir (Jaeckel, 2018).

2.2. Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun Alman Gençlik Dairesi'ne Eleştirileri

Federal İstatistik Dairesi'nin 2011 yılı istatistiklerine göre Almanya genelinde toplam 38.456 çocuğa Gençlik Dairesi tarafından müdahale edilmiştir. Alman Gençlik Dairesi tarafından müdahale edilen 38.456 çocuğun, yarıdan fazlasında çocuklar ailelerinden alınmışlardır. 2011 yılında haklarında resmî himaye kararı çıkarılan 10.448 çocuk ve genç ailelerine geri verilmeyerek, koruyucu aile yanına ya da barınma yurduna yerleştirilirken; 4.697 çocuk ise hastane veya psikiyatri kliniğine yatırılmıştır. 15.783 çocuk ve genç ise, Gençlik Dairesi'nin müdahalesi sonrası ailelerine geri verilmişlerdir. Alman Gençlik Dairesi tarafından müdahale edilen 38.456 çocuğun 29.247'si Alman vatandaşı, 9.209'u ise yabancı ülke vatandaşıdır. İstatistiklerde etnik kökene yer verilmediğinden Gençlik Dairesi'nin müdahalesine maruz kalan Türkiye kökenli çocuk ve gençlerin kesin sayısının verilmesi mümkün değildir (TBMM, 2013).

Gençlik Dairesi'nin uygulamalarından en fazla etkilenenler göçmenler olurken, Türk kökenli çocuk ve ailelerin de bunlardan fazlasıyla etkilenmektedir. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun 2013 tarihli raporundaki veriler bugüne kıyaslandığında bu rakamın yıllık 10 bini aşabileceği varsayılmaktadır. Özellikle Alman vatandaşlığı durumundaki Türk kökenlilerin göçmen istatistiklerine alınmaması sayılar hakkında net bir rakam ortaya koyulamamasına sebep olmaktadır. Bu çalışmada yapılan tespitler aradan beş yıl geçmesine rağmen TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun raporundaki tespitlerle örtüşmektedir.

Sadece veri gizliliğinden dolayı Müslüman çocukların eşcinsel koruyucu ailelere verildiği iddiası ispatlanamamaktadır. Lakin 2017 yılında eşcinsel evliliğinin Almanya’da yasalaşmasından sonra eşcinsel ailelerin de koruyucu aile statüsü alabilecekleri muhtemeldir.

2.3. Gençlik Dairesi Tarafından Koruma Altına Alınan Çocukların İstismar Edilmesi

VIII. Sosyal Güvenlik Yasası’nın 37. maddesi, Gençlik Dairesi’nin çocuğun ailesinden bağımsız hareket etmesini önlemek için çocuk bakıcı aileye verilmiş olsa dahi, asıl aile ile bakıcı ailenin çocuğun iyiliği için ortak hareket etmelerini zorunlu tutmaktadır. Buna rağmen, 2005-2008 yılları arasında ortaya çıkan skandalda Gelsenkirchen Gençlik Dairesi tarafından Macaristan’da kurulan bir şirkete çocukların bakım için verildiği ve devletten çocuk başı 5.500 Avro ödenek alındığı ortaya çıkmıştır (Hürriyet, 2018). Devletin koruması altındaki çocukların bir Belediye’nin Gençlik Dairesi tarafından yurt dışına ailesinden habersiz gönderilmesi, ortaya çıkmamış nice skandalların olabileceği ihtimalini arttırmaktadır.

İncelemelerde genellikle gençlik daireleri tarafından alıkonulan çocukların koruyucu ailelerin yanına yerleştirilmesinden kaynaklı sorunlar ele alınmaktadır. Aslında karşılaşılan sorunların önemli bir kısmı Gençlik Dairesi’ne bağlı barınma yurtlarında yaşanmaktadır. Kapalı bir kutu görünümü sergileyen barınma yurtlarında yaşanan problemler hakkında yetkililer tarafından yeterli bilgi ve belge verilmemektedir. Çocukların çoğunun yurtlarda olması, yukarıdaki örnek gibi ortaya çıkmamış nice istismarlar olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Devletin sosyal refah hizmetlerinde en geniş alana hitap ettiği ülkelerin başında gelen Almanya’da, çocukların iyilik halinin geliştirilmesi bağlamında Alman Gençlik Dairesi’nin faaliyetlerine yönelik eleştiriler son yıllarda artmaktadır. Toplumsal düzeydeki tepkiler kadar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin uygulama aleyhine verdiği kararlar (Germany, Applications nos. 18734/09 and 9424/11) da uygulamada yeni düzenleme zorunluluğuna işaret etmektedir.

Koruma altına alınan çocuklarının alelacele bir şekilde ailesinden ve değerlerinden koparılmasına toplumsal ve hukuki zeminde ciddi şekilde itiraz edilmesine rağmen akademik dünyada bu konudaki araştırmalar son derece yetersizdir. Yapılan literatür taramasında Vatandaş’ın (Vatandaş, 2014) çalışması dışında akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmaya benzer değerlendirmede bulunan Vatandaş ek olarak, Almanya’da savaş sonrasında çocukların korunması amacıyla hayata geçmiş iyi niyetli bir çalışmanın zaman içerisindeki dönüşümü neticesinde son yıllarda “kamu yararına çalışan yarı özel Alman Gençlik Dairesi’nin baktığı çocuk sayısına göre devletten ücret alması, bazı koruyucu ailelerin çocuk bakımı gibi mühim bir hususu ekonomik çıkarı doğrultusunda araçsallaştırması” ve “çocuk bakımına ideolojik yaklaşan bazı koruyucu Alman ailelerin göçmen çocukları salt Alman kültürü içinde yetiştirme çabası” sorununa dikkat çekmiştir. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu

Raporu'nda da Yargı ve Federal Devlet mercilerinin yerel yönetimlerin uhdesindeki Gençlik Dairesi'ni yeterince denetlemediğine dikkat çekilmiştir.

Tüm dünyada, aile yanında bakım modellerinin kullanımı ve yeniden öz ailesine kavuşturmaya yönelik çeşitli sosyal politikalar üretilirken, Almanya'da aksi yönde, çocukları hızlı bir şekilde ailesinden koparma çabaları olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Özellikle 2005 yılında çıkan, çocuğu tehlikede gördüğünde mahkemenin onayı olmadan çocukların korunması kararı verebilmesi ve çocuğun ailesinden alınması yetkisi, geciktirilmesinde çocuğun iyilik haline yönelik olarak olumsuz sonuçların oluşmasının kaçınılmaz olduğu durumlarda, hızlı ve etkin karar alabilme adına, önemli ve yararlı bir uygulama gibi görülebilir. Lakin bu yetkilerin her bir Gençlik Dairesi'nde farklı yorumlanması keyfî uygulamalara varan farklı uygulamalara neden olmaktadır.

Bu araştırmada, çocuk koruma sisteminde görevli Federal Bakanlık, Federal İstatistik Dairesi, Gençlik Dairesi, çeşitli kurum ve kuruluşlar, basına yansımış haberler ve konu ile ilgili raporlardan elde edilen bilgilerden yararlanılmıştır. Almanya'nın ulusal mevzuatı ve konuyla ilgili uluslararası sözleşme hükümleri de bu çalışmanın önemli kaynaklarını oluşturmuştur. Ancak söz konusu kaynaklar çalışmanın derinlikli olarak incelenmesi için yeterli veriler sunamamaktadır. Gençlik Dairesi'nin ailesinden koparılan çocukların izinin kaybettirilmesine yönelik tutumu, uygulamanın çocukların yaşadıkları travmalar bağlamında ele alınmasını imkânsız kılmaktadır. Bu araştırma, ailesinden koparılan çocukların sorunlarının akademik zeminde de ele alınması bağlamında öncü bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Yapılacak yeni araştırmaların çocukların ailesinden koparıma sonrasındaki süreç ve durumlarının değerlendirilmesini içermesi, sorunun çok boyutlu olarak ortaya konmasını sağlayacaktır.

ÖNERİLER

Önerileri ise şu şekilde sıralayabiliriz;

- Çocukların iyilik halini hangi durumların tehdit ettiğine yönelik açık ve net ifadeler içeren yeni yasal düzenlemelere gidilmeli,
- Velayet hakkının ana ve babanın her ikisinden de alınarak bir başkasına verilmesi ancak mahkeme kararıyla olması gerektiği halde bu yetkiyi memurların kullanmasının önüne geçilmesi için Federal Hükümet tarafından yeni yasal düzenlemeler yapılmalı,
- Mahkeme kararı olmaksızın işlem yapma yetkisi başka aileye vermelerde değil, sadece kurum bakımlarında sınırlandırılmalı,
- Gençlik Dairesi uygulamaları idari yönden yerel yönetimler, adli yönden ise yargı mercileri tarafından sıklıkla denetlenmeli,
- Federal Devlet düzeyinde Gençlik Dairesi uygulamaları arasında koordinasyonu ve birliği sağlamak amacıyla bir denetim ve koordinasyon mekanizması kurulmalı,
- Çocukların aileden tamamen koparıldığı hizmet modelleri yerine ailenin güçlendirilmesi, risk faktörlerinin ortadan kaldırılması ve aileye dönüş modelleri üzerine yoğunlaşılmalı,
- Okul Sosyal Hizmeti Servisi'nde görevli sosyal çalışmacılar, aile güçlendirme yaklaşımına uygun sosyal hizmet modelleri geliştirmeli,

- Çocukların yeniden risk altında kalmaması için takip ve kontrol sistemlerinin uygulanması ve geliştirilmesine yönelik yaklaşımlar geliştirilmeli,
- Ebeveynlerin çocukların gelişimi, duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında bilinçlendirilmesine yönelik planlamalar yapılmalı,
- Risk altında olduğu tespit edilen çocuklara ve ailelerine “Sosyal Kişisel Çalışma” ve “ Sosyal Grup Çalışması” modelleri içeren müdahale planları sunulmalı,
- Çocukların öz ailesinin yanında barındırılmasının imkânsız olduğu durumlarda, çocuklar öncelikli olarak yakın akrabalarının veya içinde büyüdükleri sosyal ve kültürel çevreye benzer şartları sunan ailelerin bakımına verilmeli,
- Aksi durumda ailenin rızası dahilinde çocuk uyum sağlayabileceği, kültürel olarak yakın olduğu bir aileye verilmeli,
- Çocuk yabancı bir aile tarafından alınmışsa mutlaka anadilde ailesiyle görüşmesine imkân sağlanmalı ve öz kültürü unutturulmamalı,
- Gençlik Dairesi, bakım süresince çocukların aileye dönüşünü hedefleyen politikalar ve mesleki müdahaleler geliştirmeli.

KAYNAKÇA

- Alman Medeni Kanunu (Bürgerliches Gesetzbuch), 4. Kitap 2. Bölüm 5. Başlık-Çocuk Velayeti md.1666 – md.1666a (<http://dejure.org/gesetze/BGB/1666.html>), ET.:11.03.2018
- Alman Sosyal Güvenlik Yasası (Sozialgesetzbuch), VIII nolu, Madde 42, (<http://www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbviii/42.html>) ET.:21.03.2018
- Bundesarbeitsgemeinschaft Landesjugendämter, c/o Landesamt für Soziales, Jugend und Versorgung Rheinland-Pfalz, Landesjugendamt Mainz
- Bundesarbeitsgemeinschaft Landesjugendämter, 2011
- Deutscher Bundestag, Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, Alman Federal Meclisi, Berlin 2010, (<https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80207000.pdf>) ET.:18.03.2018
- European Parliament, Working Document, Committee on Petitions, 2008
- Hetherington, R., & Piquardt, R., “Strategies for Survival: Users’ Experience of Child Welfare in Three Welfare Regimes”, Child and Family Social Work 2001
<http://www.karin-jaeckel.de/aktuelles/umfrage1.html> ET.:21.03.2018
- <http://www.hurriyet.com.tr/almanya-da-genclik-dairesinde-skandal-28930075>
ET.:18.03.2018
- <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40454281> ET.:21.03.2018
- DESTATİS, (2018), https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2015/09/PD15_336_225.html, ET.:26.03.2018
- DESTATİS, (2018) (https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStaat/Soziales/Sozialleistungen/KinderJugendhilfe/Tabellen/AmbulanteHilfen_bis2015.html) ET.:21.03.2018
- DESTATİS, (2018). (<https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/GesellschaftStaat/Soziales/Sozialleistungen/KinderJugendhilfe/Tabellen/AusgabenEinnahmenEntwicklung.html>), ET.:21.03.2018
- <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/160973/umfrage/anlaesse-fuer-inobhutnahme-minderjaehriger/> ET.:01.03.2018
- Münder, J., Wiesner, R., Meysen, T., Kinder- und Jugendhilferecht – Handbuch 2. Auflage 2011, Baden-Baden
- Stadt Witten, (2018), Veröffentlichung, Geschichte des Jugendamtes in Deutschland: von der Gründung bis heute, (http://www.witten.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/sta51/Dokumente/Das_Jugendamt.Dokumente/08_JA_Basispressmappe_Geschichte_Jugendamt.pdf), ET.:17.03.2018
- Spiegel, (2016), <http://www.spiegel.de/panorama/gesellschaft/2016-so-viele-inobhutnahmen-von-kindern-und-jugendlichen-wie-noch-nie-a-1164155.html>), ET.:13.03.2018
- Statistisches Bundesamt, (2011), “Children and Youth Welfare”

Sozialstatistik für Kinder und Jugendliche - Vorläufige Schutzmaßnahmen 2016,
<https://de.statista.com/statistik/daten/studie/12982/umfrage/inobhutnahmen-minderjaehriger-durch-jugendaemter/>

Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliği, “Aile sevgisi ve sıcaklığına ihtiyacı olan bu çocuklara sahip çıkalım”, Hukuk Bülteni, Sayı: 5, 2013

TBMM, (2013), “Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu”, “Almanya, Hollanda ve Belçika Gençlik Dairelerinin Türkiye Kökenli Çocuklara Yönelik Uygulamalarına İlişkin İnceleme Raporu” Ankara

Vatandaş, S., (2014), Alman Gençlik Dairesi (Jugendamt) ve Koruma Altına Alınan Türk Kökenli Çocuklar. Bilge Strateji, Cilt 6, Sayı 10,

Wiesner, R., (Hrsg.) SGB VIII Kinder- und Jugendhilfe 4. Auflage 2011, München

Wilson, A., (2001), “Family”, Routledge-Taylor & Francis Group, London

Araştırma Makalesi

Yerel Yönetimlerin Sığınmacı Kadınlara Yönelik Politikaları: Bayburt ve Giresun Örnekleri^{1*}

Esmeray ALACADAĞLI²Yasemin MAMUR IŞIKÇI³

Özet

Günümüzde yoğun olarak yaşanmakta olan göç olaylarından, özellikli ve kırılgan bir grup olarak kadınlar ve çocuklar daha fazla etkilenmektedir. Bu çalışmanın amacı; kadın sığınmacılara yönelik olarak belirlenen politika ve stratejilerin, Bayburt ve Giresun'da ikamet eden sığınmacı kadınların gereksinimlerini karşılama ve sorunlarını çözme konusunda ne ölçüde etkili olduğunu, kadınların yaşadığı yerlerdeki ilgililerin, yerel yönetimlerin konuya nasıl yaklaştıklarını ve bu konuda oluşturulan politikaların ne ölçüde amacına ulaştığını ortaya koymaktır. Sığınmacı kadınların sorunlarına odaklanan bu çalışma niteliksel araştırma teknikleri kullanılarak yürütülmüştür. Bu kapsamda Bayburt ve Giresun örneklerinde zorunlu göç sürecini yaşayan kadınlar ve adı geçen illerin yetkilileri ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonunda yerel yönetimlerin gündeminde sığınmacı kadınların sorunlarına yönelik politikaların yeteri kadar olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Giresun, Bayburt, Sığınmacı, Kadın, Politika

Policies of Local Governments for Migrant Women: Bayburt and Giresun Examples

Abstract

Women and children are more affected as a special and fragile group from the immigration events that are happening today. The purpose of this study is; It is to show how the policies and strategies determined for immigrants are effective in meeting the needs of immigrant women residing in Bayburt and Giresun and how they are effective in solving their problems, how women's local affairs, how local governments are approaching the issue and how the policies formed in this regard reach their aim. The study was conducted using qualitative research techniques on the basis of the gendered approach because it focuses on the specific needs and problems of women. In this context, interviews were conducted with women living in the forced migration process in Bayburt and Giresun as well as with the authorities of the mentioned ill. At the end of the research, it was concluded that the local governments' agenda was not as strong as the politics of the problems of asylum-seeking women

Keywords: Giresun, Bayburt, Migrant, Women, Politics

---

¹ Bu makale, 28-30 Eylül 2017 tarihleri arasında Fırat Üniversitesi'nde düzenlenen 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu'nda sunulan "Göçle İlgili Politika ve Stratejilerin Kadın Göçmenler Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Çalışma; Bayburt ve Giresun Örneği" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

* **Makale Gönderim Tarihi:** 02.04.2018

Makale Kabul Tarihi: 04.07.2018

² Dr. Öğr. Ü. Bayburt Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, ealadagli@bayburt.edu.tr

³ Dr. Öğr. Ü. Giresun Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yasemin.mamur@giresun.edu.tr

1. Giriş

Günümüzde giderek artan oranda pek çok insan savaş, yoksulluk, terör, kan davası, eğitim ihtiyacı gibi nedenlerle yaşadıkları yerleri terk ederek ülkesi içinde ya da ülkeler arasında yer değiştirmektedir. Bir ülkeden başka ülkeye yer değiştirenler arasında gönüllü göç edenler olduğu gibi göçe zorlananlar, mülteciler ve insan ticareti mağduru olanlar da bulunmaktadır. Bu insanların hemen hemen yarıya yakınını kadınlar oluşturmaktadır. Göç ederek bir başka ülkeye gelen sığınmacı kadınlar hem yeni bir ülkede sığınmacı olmanın hem de kadın olarak cinsiyete dayalı sorunlar nedeniyle iki kat zorluk yaşamaktadır. Göçmen kadınlar, insan hakları ihlallerinin yanı sıra maruz kaldıkları cinsiyet istismarı ile çocuklar, engelliler gibi özellikli gruplarla birlikte en savunmasız gruplar arasında yer almaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan yoğun kitlesel göçler, BM öncülüğünde yapılan birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu çerçevede göç ve sığınmacılarla ilgili olarak uygulanacak politikalara bağlı olarak bazı düzenlemeler yapılmıştır. 28 Temmuz 1951 yılında imzalanan Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme bu düzenlemelerin en önemlisidir. Kısaca Cenevre Sözleşmesi olarak bilinen bu sözleşme mültecilik ve sığınmacılık tanımlamalarını yaptıktan sonra bu grupların haklarını sıralamaktadır.

2013 Birleşmiş Milletler (BM) küresel göç verilerine göre; dünya nüfusunun % 3,2'si -yani 232 milyon kişi- uluslararası sığınmacılardan oluşmaktadır. Bu kişilerin yaklaşık dörtte üçünü (%74) 20-64 yaş arası bireyler ve yaklaşık yarısını ise (%48) kadınlar oluşturmaktadır. Buna karşın yakın yıllara kadar özel olarak sığınmacı kadınlara yönelik olarak ulusal ya da uluslararası düzeyde politikalar belirlenmemiştir (BM Küresel Göç İstatistikleri).

Genel olarak bakıldığında, kadınlar göç öncesi yaşadıkları yerlerde de eğitim fırsatları, bilgiye erişim, aile sorumlulukları, şiddet ve ayrımcılık gibi çok sayıda sorunla baş etmek durumundadır. Toplumsal cinsiyete dayalı olarak terk ettikleri ülkede yaşadıkları bu sorunlara, göç sonrasında bir de dillerini bile bilmedikleri bir ülkede yeni bir yaşama uyum sağlama zorunluluğu eklenmektedir. Yeni yaşamın gerektirdiği bilgi ve becerilerden yoksun olma göçmen kadınların uyum sürecinde büyük zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır. Yaşamını sürdürme ya da yaşamda kalma noktasında kadınlar, erkeklerin yaşadığı sorunlardan farklı olarak cinsiyete bağlı dayatmalar, cinsiyet ve bedenleri üzerinden getirilen çözümlerle karşı karşıya kalmaktadır.

Süreç içinde artan kadın göçü bu olguyu erkeğe dayalı olmaktan çıkararak giderek kadınsılaştırmıştır. Bu durum ise göçün kadın boyutunun incelenmesinde, sosyal bilimlerin erkek deneyimlerini esas alan geleneksel yaklaşımından daha farklı bir yaklaşımın izlenmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, kadınların göçe dayalı yaşadığı sorunların çözümünde üretilecek çözümlerlerin de onların davranış, eylemleri ve cinsiyetle ilgili ihtiyaçlarını dikkate alarak kadına has özellikler içermesi gerekmektedir (Kofman vd, 2000:21-22).

Türkiye de 1980'lerin sonlarından itibaren, "Asya, Afrika ve Orta Doğu'dan Avrupa'ya göçmek isteyenlerin 'geçiş ülkesi' olarak kullandığı bir ülke olup, düzenli ve düzensiz göç hareketlerinin hedefi" halindedir. (T.C. İçişleri Bakanlığı GİGMa,2017) Öte yandan Türkiye, 1990'lardan sonra SSCB'nin çökmesiyle farklı

sektörlerde çalışan yabancı işçilere daha sık rastlanan bir ülke konumuna gelmiştir (Özbey, 2017:335). Ancak göçle ilgili ciddi bir tarihe ve kültüre sahip olan Türkiye'nin bu konuyla ilgili araştırmalar açısından birikimin aynı zenginlikte olmadığı gözlemlenmektedir.

Ülkemizde göçle ilgili çalışmalar özellikle savaşa dayalı olarak yaşanan yoğun göç olayı sonrasında artmıştır. Bu artışa karşın Türkiye'deki mülteci çalışmalarına kadın sığınmacılar özelinde yapılan çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların çok fazla olmadığı, olanların da mevcut durum tespitine dayalı olarak genel bir yaklaşımla göç olayını ve etkilerini incelediği görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmaların büyük kısmı, mülteci kadınların sosyal ve hukuki konularını siyaset ve uluslararası ilişkiler temelinde analizine yönelik değerlendirmeler içeren, bulguların birbirine benzediği çalışmalardan oluşmaktadır (Altıntaş, 2014: 256). Konuyu kadınların yaşamış oldukları sorunlar açısından ele alan araştırmalara alanda az sayıda rastlanmaktadır. Tekin Yılmaz (2005), Şeker ve Uçan (2016) ve Coşkun (2005)' un çalışmaları bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bunlardan Tekin Yılmaz (2005) çalışmasında göç eden kadınların sorunlarını derinlemesine incelemeyi amaç edinmiş ve kadınların göç sürecini nasıl anlattıklarına, süreç içinde neler hissettiklerine, göç sonrasında ne gibi değişimler yaşadıklarına değinmiştir. Şeker ve Uçan (2016), çalışmalarında göç deneyimi yaşayan kadınların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan mağduriyetine dikkat çekerek göç araştırmalarında kadının ayrıcalıklı bir konumda ele alınması gerektiğini ortaya konulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Coşkun (2017) çalışmasında, toplumsal cinsiyetin kadın göçmenlerin sadece cinsiyete dayalı işgücü piyasasına katılım biçimlerini değil aynı zamanda gündelik yaşamlarında da belirleyici bir rol oynadığını vurgulamıştır. Bu çalışma da kadına özgü gereksinimler ve sorunlara odaklandığı için toplumsal cinsiyet yaklaşımını temel alan bir araştırma olarak öne çıkmaktadır.

2. Sığınmacı, Göçmen ve Mülteci Kavramları

Toplumların ve bireylerin tarihsel süreçlerinde göç, nedenleri ve sonuçları açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü göç, farklı insanların, farklı nedenlerle gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmek zorunda kaldığı ve farklı sonuçları olan bir süreçtir. Bunun yanı sıra “tarihsel olarak göçler, genellikle kıtlık, iç savaşlar, dinsel ve diğer şiddet olayları, soykırım ve siyasi sürgün gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmakta ve insanlık için çok acılı süreçleri içermektedir.” (İçduygu, Sirkeci, 1999: 260).

Göç sorunu eski zamanlardan beri insanlığı meşgul eden bir konu olarak önemini muhafaza etmektedir. Çok farklı nedenlerle yaşadıkları yerlerden koparak başka yerlerde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalan insanlar, uluslararası belgeler ve kurumlar tarafından “mülteci, sığınmacı ve sığınmacı” şeklinde sınıflandırılmışlardır.

Sığınmacı terimi, “kişisel rahatlık” amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın başka bir ülkeye ya da bölgeye giriş yapan kimseleri kapsamaktadır (IQM, 2009:22). 1951 sayılı Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesine göre mülteci “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı

sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen şahıslardır” (BMMYK,2017). Sığınmacı kavramı ise “İlgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişileri” tanımlamaktadır (IQM, 2009:49).

Türkiye taraf olduğu 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ek 1967 Protokolü uyarınca, mültecilik statüsünü, sadece Avrupa ülkelerinden gelen sığınmacılarla sınırlı tutmuştur. Avrupa coğrafyası dışından gelen kişileri ise “şartlı mülteci olarak” tanımlayarak, şartlı mültecilerin üçüncü bir ülkeye yerleşinceye kadar Türkiye’de kalmalarına geçici bir süreliğine izin vermiştir. Bu bakımdan, 2011 yılından itibaren zorunlu olarak Türkiye’ye göç etmeye başlayan Suriyeli sığınmacılar, mülteci değil, “geçici koruma” statüsünde değerlendirilmektedir (Vatandaş, 2016: 5).

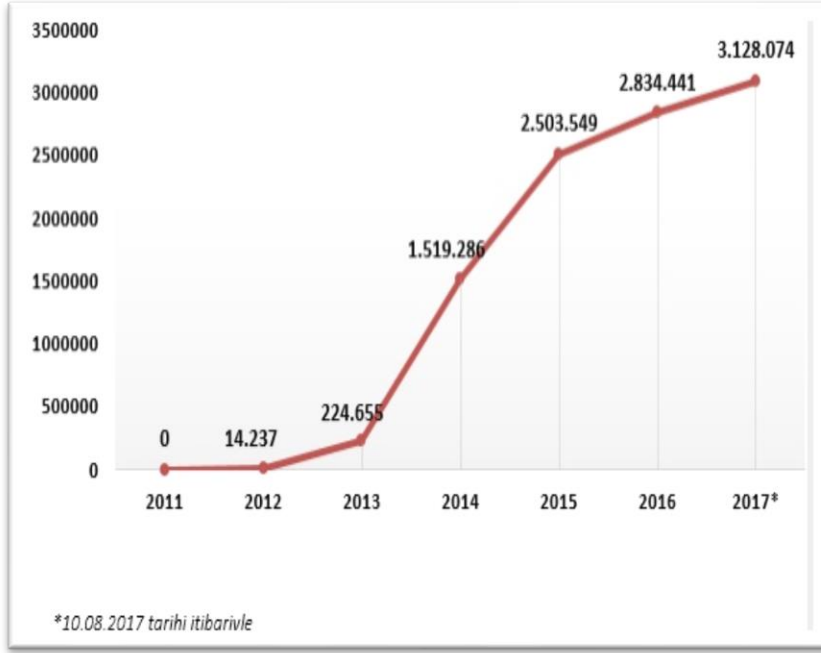
Bununla birlikte, yukarıda farklılıkları belirtilen kavramlar, literatürde birbirinin yerine kullanılır hale gelmiştir. Konu ile ilgili metinler üzerinden yapılan çıkarımlara göre bu kavram, “ülkeye yasal olmayan yolları kullanarak giriş yapmak zorunda kalanları ya da sonradan ülkede bulunma şartlarını yitirenleri” kapsayan “düzensiz sığınmacılar” (IQM, 2009) ile, ülkeye “iltica ve sığınma başvurusu” yapıp sonucu bekleyenleri ifade etmek üzere “kapsayıcı” bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada da bu gelenek korunarak tanımlamalarda “sığınmacı” kavramı kullanılmıştır.

3. Türkiye’ye Yönelik Göç Hareketleri

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten beri farklı zamanlarda ve farklı şekillerdeki uluslararası göç hareketleri ile karşı karşıya gelmiştir. Ne var ki, 1920’li yılların başında ulus-devlet inşa politikasının bir unsuru olarak Türk ve Müslüman kimlikli yabancı ülke vatandaşlarının Türkiye’ye göç etmesini bir yana koyarsak, Türkiye’ye yönelen yabancıların uluslararası göçü olarak nitelendirilebilecek bir nüfus hareketinin 1980’li yıllara kadar sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Ancak 1980’lerle beraber, komşu ülkelerdeki savaşların da etkisiyle Türkiye’ye kitlesel ve düzensiz göç hareketleri yaşanmaya başlanmıştır (İçduygu, Sert ve Karaçay, 2009, akt. Güleç, 2015:92).

Türkiye’ye yönelik ilk göç dalgasını İkinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan, Bulgaristan ve Oniki Ada’dan gelen sığınmacılar ile Avrupa’dan gelen Yahudiler (Kirişçi, 2000: 2) oluşturmuştur. Bu dönemi 1945-1980 arasında ağırlıklı olarak Bulgaristan’dan ve ardından Yugoslavya’dan gelen ikinci göç hareketi izlemiştir. Üçüncü dönem, 1980’li ve 1990’lı yıllarda Afganistan’dan gelen sığınmacıların yanı sıra Bulgaristan Türklerinin göçünü kapsamaktadır. 1985-2005 arasında ise ağırlıklı olarak İran, Irak ve Bulgaristan’dan olmak üzere yaklaşık iki milyon kişiyi kapsayan mülteci hareketi gerçekleşmiştir (İçduygu, 2000:360).

Şekil 1: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı GİGMb,2017

Türkiye'ye yönelik son göç hareketi ise, Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle 2011 yılından itibaren başlamıştır. Nitekim yukarıdaki şekilde (Şekil 1) görüldüğü gibi Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye'de 2012 yılında 14237 olan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacıların sayısı yıllar içinde artarak Ağustos 2017 tarihi itibarı ile 3.128.074 civarına ulaşmıştır. Bu sayının Suriye'deki savaşın devam etmesi durumunda daha da artacağı ön görülmektedir.

**Tablo:1 Türkiye’de Kayıtlı Olarak Bulunan Suriye Dışı Sığınmacı Sayıları
(30 Haziran 2017 itibarı ile)**

	Kadın	Erkek	Çocuk	Toplam Sayı
Afganistan	%18	%54	%28	136.000
Irak	%25	%35	%40	134.000
İran	%31	%50	%19	32.000
Somali	%38	%34	%28	4.000
Diğerleri	%35	%43	%22	9.000
Toplam	%23	%45	%32	315.000 ⁴

Kaynak: UNHRC, 2017

Tablo 1’de görüldüğü gibi Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların dışında ayrıca Afganistan, İran, Irak, Somali ve diğerlerinden oluşan toplam 315.000 civarında (30 Haziran 2017 itibarı ile) sığınmacı daha bulunmaktadır. Bunların %23’ünü kadınlar, %45’ini erkekler ve %32’sini çocuklar oluşturmaktadır. (UNHRC, 2017).

Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, mevcut Suriyeli sığınmacılar arasındaki on sekiz yaş üzeri kadın oranı da benzer şekilde %24 civarındadır. 15-49 yaş arası üreme çağında olan kadın sayısı ise %29 civarındadır⁵ (TC. İçişleri Bakanlığı GİGMb).

⁴ Bu oran aynı dokümanda 30 Haziran 2017 tarihi itibarı ile net olarak 315.643 kişi olarak gösterilmiştir.

⁵ 18 yaş öncesi evlenme bu toplum için de yaygın bir gelenek olduğu için istatistiğe 15-18 yaş arası “kız çocuk” nüfusu da dahil edilmiştir.

Tablo 2: Biyometrik Verileri Alınarak Kayıt Edilen Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
TOPLAM	1.675.331	1.452.743	3.128.074
0-4	202.012	187.536	389.548
5-9	228.312	215.067	443.379
10-14	173.566	159.724	333.290
15-18	145.689	122.022	267.711
19-24	263.123	200.029	463.152
25-29	171.077	132.840	303.917
30-34	142.856	111.687	254.543
35-39	100.591	83.038	183.629
40-44	70.426	65.881	136.307
45-49	54.613	50.185	104.798
50-54	43.472	41.685	85.157
55-59	29.521	29.394	58.915
60-64	20.480	20.958	41.438
65-69	13.591	13.984	27.575
70-74	7.283	8.070	15.353
75-79	4.502	5.372	9.874
80-84	2.348	2.964	5.312
85-89	1.277	1.566	2.843
90+	592	741	1.333

Kaynak: T.C. İçişleri Bakanlığı GİGMb,2017

Tablo 2’de görüldüğü üzere Türkiye’de bulunan sığınmacıların yarıya yakını kadın nüfusu oluşturmaktadır. Kadınlar sığınmacılar arasında “özellikli bir grup” olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Nitekim kadınlar, fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal yönden erkeklere nispeten daha güçsüz olmaları nedeni ile “sığınmacılık” durumunun getirdiği zorlukları daha şiddetli yaşamaktadırlar. Aşağıda göç etmenin kadınlar üzerindeki etkileri daha detaylı bir şekilde açıklandıktan sonra sığınmacı kadınların Türkiye’deki durumu irdelenmiştir.

4. Türkiye’de ki Sığınmacı Kadınların Durumu

Göç olgusunu etkisi ve yarattığı sorunlara yönelik üretilen çözümleri açısından değerlendirdiğimizde; kadın ve erkeklerin bu durumla ilgili etkilenmeleri ve algılamalarının farklı olduğu görülmektedir. Özellikle geldikleri yerlerde de baskılanan, muhafazakar bir toplum ve aile yapısı içinde yaşayan kadınların, göç sonrası içine düştükleri durumdan etkilenmeleri, karşılaştıkları sorunları çözme yöntemleri erkeklere göre daha farklıdır. Türkiye’de ya da diğer ülkelere daha iyi yaşam koşulları için göç eden ve göç öncesinde yeterli eğitim düzeyine sahip olmayan kadınlar, göç sonrası girdikleri bu yeni ortamda sosyal ve kültürel olarak da yetersiz duruma düşmektedirler.

Geleneksel yaklaşımların hâkim olduğu yerlerden gelen bu kadınlar kapalı bir aile yapısı içinde, belli rolleri yerine getirerek üretimden tüketime, boş zamanları değerlendirmeden çocuk doğurmaya kadar her alanda modern öncesi bir yaşam sürmektedirler (Tekin Yılmaz, 2005:3) Yapılan araştırmalar, “modern teknolojiler, eğitilmiş nitelikli bir insan gücü ve yüksek bir istihdam kapasitesi ile demokratik bir siyasal rejimden yoksun ‘az gelişmiş’ veya ‘yarı-gelişmiş’ ekonomilerin yol açtığı olumsuzluklardan en çok kadınlar ve çocukların etkilendiğini göstermektedir.” (Köse, Çolak, Dayıoğlu, 2000: 46).

Okuma-yazmanın yanında dil bilmiyor olmaları sığınmacı kadınları daha çok istismara ve sömürüye açık hale getirmektedir. Çünkü ortaya çıkan sorunlar karşısında, cinsiyet temelinde getirilen dayatmalar, kadın bedeni üzerinden getirilen çözümler derhal devreye girmektedir. Türkiye’de bulunan sığınmacı kadınların içinde buldukları durum da bu gerçeklikten bağımsız değildir. Nitekim pek çok raporda (AFAD, 2013; TTB, 2016; AFAD, 2014, Mazlum-Der, 2013, Mazlum-Der, 2014, Uluslararası Af Örgütü, 2014; TBB, 2016) sığınmacı kadınların kamusal hizmetlere ulaşımındaki zorluklara dikkat çekilirken, yaşamlarını sürdürmek için yasal olmayan birlikteliklere razı olmak zorunda kaldıkları ifade edilmektedir. Evli olanların ise toplumsal statülerini ve aile içinde güvenliklerini korumaları “olabildiğince çok çocuk doğurmaktan” geçmektedir. Bu çözümler ise sığınmacı kadınların yaşam kalitelerini düşürürken aynı zamanda onların toplumsal hayata karışıp uyum sağlamalarını zorlaştıran temel sebepler olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan merkezi ve yerel düzeyde sığınmacılara yönelik olarak yürütülmekte olan pek çok uygulamada, kadınların özel sorunlarının ve ihtiyaçlarının pek fazla önemsenmediği görülmektedir. Bundan sonraki bölümde sığınmacı kadınların durumu, özel gereksinimleri ve yerel düzeyde yürütülmekte olan göç politikalarının kadınların ihtiyaçlarına cevap verme düzeyi göç alma düzeyi az olan Giresun ve Bayburt illeri özelinde detaylı bir şekilde irdelenmiştir.

5. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı; sığınmacılara yönelik olarak belirlenen politika ve stratejilerin Bayburt ve Giresun’da ikamet eden sığınmacı kadınların gereksinimlerini karşılama ve sorunlarını çözme konusunda ne ölçüde etkili olduğunu, kadınların yaşadığı yerlerdeki ilgililerin, yerel yönetimlerin konuya nasıl yaklaştıklarını ve bu konuda oluşturulan politikaların ne ölçüde amacına ulaştığını ortaya koymaktır.

Bu illerden Bayburt’ta geçici koruma statüsünde olan 42⁶, Giresun’da 141⁷ sığınmacı olup her iki ilin nüfusu dikkate alındığında sığınmacıların ilin toplam nüfusuna oranı % 0,05-0,03 düzeyindedir (T.C. İçişleri Bakanlığı, GİGMb,2017).

⁶Bayburt’ta bu rakam çalışma başlangıcında 39 iken Ağustosta Bayburt’ta kayıtlı Suriyeli sayısı 42 olmuştur. Ancak bunların yaklaşık yarıya yakını ile bağlantı sürdürülmekte olup diğerlerinin Bayburt dışına çıktığı düşünülmektedir.

⁷ Çalışma başlangıcında 144 olan bu rakam Ağustos 2017 rakamlarına göre 141 olmuştur.

Bayburt'ta geçici koruma statüsü ile kalan Suriyelilerin yanı sıra ilde ayrıca mülteci statüsü ile kalan yetkililerce sayısı sürekli olarak değiştiği belirtilen ve yaklaşık %80'i BM kanalıyla, diğeri ise kendi isteğiyle gelen mülteciler de bulunmaktadır. Giresun için de benzer bir durum söz konusudur. Ancak ilgili kurumlar ve yetkililerle yapılan görüşmelerde sorulmasına karşın, her iki ilde yaşayan bu sığınmacıların sayısı ve kadın erkek şeklinde oransal dağılımına yönelik veri sağlanamamıştır. Benzer şekilde Bayburt ve Giresun'da yaşayan sığınmacıların ne kadarının Afgan, ne kadarının Iraklı, ne kadarının Suriyeli olduğu konusunda da kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Yetkililer ilde bulunan, kullanmakta oldukları bilgisayar sisteminin bu tür istatistiki bilgileri vermeye teknik olarak müsait olmadığını, ancak her sığınmacı ile ilgili olarak tutulan dosya üzerinden bu bilgilerin sağlanabileceğini bunun da biraz zor olup ayrı bir çalışma gerektirdiğini belirtmişlerdir.

Çalışma, kadına özgü gereksinimler ve sorunlara odaklandığı için toplumsal cinsiyet yaklaşımı temelinde niteliksel araştırma teknikleri kullanılarak yürütülmüştür. Bu kapsamda İçişleri Bakanlığı'ndan araştırma izini alınarak Bayburt İlinde dört, Giresun İlinde yedi olmak üzere on bir sığınmacı kadınla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş, görüşmeler ortalama 52 dakika sürmüştür. Benzer şekilde her iki ilin Valilik ve Belediye yetkililerinden toplam altı kişiyle yürütülen yüz yüze görüşmeler yaklaşık 60'ar dakika sürmüştür.

Görüşmeler esnasında, kadın sığınmacılara, temel ihtiyaçlar, hukuki destek, güvenlik, kamusal hizmetlere erişim, sosyal uyum, çalışma imkanı gibi konularda yirmi üç soru yöneltilmiş, görüşmeler sırasında gerekli hallerde ek sorularla görüşme zenginleştirilmiştir. Yetkililere yöneltilen beş soru ile de, kadınların sorunlara yönelik etkili politikalar üretilip üretilmediği sorgulanmıştır.

Çalışmaya yönelik mevcut durum verilerinin sağlanmasında literatür taraması yönteminden yararlanılmıştır. Bu bağlamda göç, göçün kadınlar üzerine ekonomik, sosyal, kültürel açıdan etkilerine yönelik verilerle, örneklem alanı olarak seçilen illerdeki mevcut duruma yönelik veriler literatür taramasıyla sağlanmıştır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle, Giresun ve Bayburt İlleri örneklerinde özellikli bir grup olan kadın sığınmacıların sorunları ve bu sorunların yerel yönetimler nezdinde görünürlüğü ortaya konulmaya çalışılmış, bu bağlamda ulusal ve yerel düzeyde kadın sığınmacı politikalarına ilişkin öneriler geliştirilmiştir.

6. Bayburt ve Giresun illerinde Görüşülen Kadın Sığınmacıların Durumlarına İlişkin Bulgular

Bu başlık altında görüşülen sığınmacı kadınların vermiş oldukları bilgilerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

6.1. Genel Durumlarına İlişkin Bulgular

Göç İdaresi İl Müdürlüğü kanalıyla ulaşılarak görüşülen onbir kadından dördü Bayburt'ta yedisi Giresun'da yaşamaktadır. Bayburt'ta ve Giresun'da İl Göç İdaresi ve Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü kanalı ile ulaşılan kadınlarla yapılan görüşme sonuçlarında sağlanan bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Giresun'da yaşayan kadınların yaşları yirmi üç ile kırk beş yaş arasında değişmektedir. Bayburt'ta yaşayan kadınlardan biri elli yaşından büyük diğerleri ise otuz-otuz beş yaşları arasındadır. Giresun'da görüşülen kadınların ülkede

buldukları süre 1 ay ile 1.5 yıl arasında değişmektedir. Bayburt'ta görüşülen kadınların hemen hepsinin ülkeye girişleri de iki yıldan fazla olup Bayburt'ta oldukları süre de evlenerek Hatay'dan gelen bir kadın hariç iki yıldan fazladır. Giresun'da yaşayan görüşmecilerin çocuk sayıları 2 ile 5 arasında değişirken Bayburt'ta yaşayanların üçünün 2, birinin 3 çocuğu bulunmaktadır. Giresun'da yaşayan sığınmacı kadınların beşi Afgan, ikisi İranlıdır. Bayburt'ta yaşayan kadınların ise ikisi Suriyeli, biri Afgan, biri Iraklıdır.

Giresun'da yaşayan görüşmecilerin, biri geldikleri ülkede anaokulu öğretmeni, birisi terzi, birisi de aşçı olarak çalışmışlardır. Türkiye'de ise bu mesleklerini devam ettirememişlerdir. Eşleri veya çalışan çocukları ise hamal, inşaat işçisi, tekstil işçisi olarak çalışmaktadır. Bayburt'ta yaşayanlardan birinin eşi Bayburt'lu olup (altı ay önce Hatay'dan evlenerek Bayburt'a gelen) kendi işini yapmaktadır. Bu kadının 21 yaşında olan oğlu ülkesinde öğrenci iken Türkiye'ye geldikten sonra lokantalarda bulaşıkçılık, terzilerde çıraklık gibi nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmıştır (Halen İstanbul'da bulaşıkçı olarak bir lokantada çalışıyor). Ülkesinde veteriner hekim olan birisi bir çiftlikte mesleğine uygun bir alanda -ancak hekim olarak değil- çalışmakta, diğeri de yine kendi mesleğini ülkemizde de yapma şansını yakalamış olup öğretim elemanı olarak Üniversitede çalışmaktadır.

6.2. Ülkeye Giriş Koşullarına İlişkin Bulgular

Giresun'da yaşayan kadınların üçü Türkiye'ye resmi yollardan gelirken dört tanesi kaçak yollardan gelmiştir. Kaçak yollardan ülkeye girenlerden 23 yaşında ve üç çocuklu olanı ailesi ile birlikte, dağlık alanda 24 saat boyunca yürümek zorunda kalmışlardır. Kendilerini ülkeye götürmek üzere anlaştıkları "Kaçakçı" gelmeyince kaybolmuşlar ve bu esnada görüşmecinin bacağı kırılmıştır. (yaşadıklarını anlatırken ağlıyordu). Görüşmemiz esnasında 2 yaşındaki çocuğunun yüzündeki morluk dikkatimizi çekmiştir. Nedenini sorduğumuzda, Türkiye'ye geldiklerinde hemen ev bulamadıklarını, bu nedenle valilik konağındaki sandalyelerde günlerce uyduklarını bu esnada çocuğunun uyurken sandalyeden düőtüđünü söylemiştir. Otuz sekiz yaşında ve 5 çocuklu olanı da dağlık alanda otuz saat yürümüş, bunun dışında yolculuğu sırasında herhangi bir olumsuz durum yaşamamıştır. Altı yaşında ikizi ve ayrıca iki yaşında olmak üzere üç çocuğu bir görüşmeci de yolculuk esnasında dağlık alanda on saat boyunca yürümüş ve Türkiye'ye gelmek için "kaçakçı"ya 5 bin TL ödemiştir. Yolculuk esnasında herhangi bir saldırı veya olumsuz durumla karşılaşmamış ancak ülkemize geldiğinde günlerce parklarda uyumuşlardır. Bu esnada eşyalarını çaldırılmışlar ve zorlukla ev bulmuşlardır. Bayburt'ta yaşayanların kadınların hepsi sığınmacı olarak ülkeye geldiklerini belirtip biri hariç ülkelerini terk ederken çok fazla zorlukla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir.

6.3. Ülkelerini Terk Etme Sebeplerine İlişkin Bulgular

Giresun'da kadınların çoğu "ülkelerini neden terk ettikleri" sorusunu "can güvenliklerinin olmaması, savaş ortamı" diye cevaplamışlardır. Bir tanesi "her gün çocukları kaçııyorlardı" demiştir. İranlı iki kadın ise bu soruyu, dini sebepler/mezhepsel farklılık ve siyasi nedenler şeklinde belirterek, "kendilerine uygun gelmeyi idam ediyorlar" diye cevaplamıştır. Bayburt'ta yaşayan kadınların da

cevapları benzer olup ülkelerini terk etmelerinin temel nedenini “can güvenliklerinin olmaması, savaş ortamından kaçma” olarak belirtmişlerdir.

6.4. Barınma Şartlarına İlişkin Bulgular

Giresun’da yaşayan kadınların barınma koşulları ile ilgili ifadelerindeki ortak özellikler; “evlerin nemli, havasız, büyük aileler için alan olarak yetersiz” olmasıdır. Örneğin sekiz kişilik bir aile, iki odalı bir evde kalmaktadır. Yine sekiz kişilik başka bir aile, üç odalı bir evde kalmaktadır. Yanlarında aile bireylerinin dışında kayınvalide ve kayınbirader vardır. Bir kadın da üç çocuğu ile birlikte kullandıkları tek odalı evin aşırı nemli olmasından dolayı mutfakta ve eski bir şiltede yattığını söylemiştir. Geldikleri ülkelere göre ülkemizdeki barınma koşulları ve konutlarının konforunun yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Çoğu da yabancı oldukları için ev bulmakta zorlanmışlardır. Bazısı iki ay kira yardımı almış, bazısı da hiç almamıştır. Kira yardımlarının onları çok rahatlatacağını düşünmektedirler. Ellerine geçen ücretin 1000 TL’yi geçmediğini bunun yarısının da kiraya, diğer yarısının da faturalara gittiğini belirtmişlerdir. Temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de bazıları Afganistan’daki yakınlarından “utanarak” para istediklerini ifade etmişlerdir. Bazıları da bu soruya kesin bir cevap vermemiştir. Ancak daha sonraki konuşmalardan onların da yanlarında getirdikleri hazır parayı kullandıkları anlaşılmıştır.

Bayburt’ta yaşayan kadınların da barınma koşulları ile ilgili ifadeleri benzerdir. Ekonomik açıdan öğretim elemanı olarak çalışan hariç, hepsi gelirinin yetersiz olduğundan söz etmektedir. Yine görüşülen kadınların dördü de Bayburt’a gelene kadar barınma konusunda büyük sıkıntılar yaşadıklarını, sığınmacı oldukları için ev kiralama da sorun yaşadıklarını ifade etmiş, kaldıkları ortamların/evlerin alan olarak yetersiz, mahremiyet, hijyen gerekliliklerini sağlamaktan ve konfordan uzak olduğunu belirtmişlerdir. Bayburt’taki barınma koşulları ile ilgili olarak iki kadın buradaki barınma koşullarının iyi olduğunu söylerken diğer ikisi daha önceki koşullarından iyi olsa da yeterli olmadığını ifade etmiştir. Ev kiralama açısından da yabancı olmalarından kaynaklanan bir problem yaşamadıklarını vurgulamışlardır.

6.5. Temel Haklara Ulaşım Durumlarına İlişkin Bulgular

Giresun’daki görüşmecilerin hemen hepsi yeterli gıdaya ulaşamadıklarını, çok sınırlı gıda yardımı aldıklarını ifade etmişlerdir. Çoğunun evinde buzdolabı ve yeterince mutfak gereci yoktur. Örneğin 5 kişilik bir ailenin sadece 2 tabağı vardır. 2 küçük çocuğu olan bir anne de Türkiye’de bulunduğu 8 ay içinde çocuklarına sadece iki defa süt alabildiğini söylemiştir. Bir anne de çocuklarına en iyi ihtimalle ayda bir defa et yedirebildiğini söylemiştir. Hemen hepsi de genellikle makarna ve ekmele beslendiklerini ifade etmişlerdir. Giyim konusunda da özellikle kışlık kıyafetlerini alamadıklarını belirtmişlerdir. Giyim ve gıda konusunda yardım alıp almadıklarını sorduğumuzda ise ne komşulardan ne derneklerden ne de resmi kuruluşlardan hiçbir şekilde yardım almadıklarını söylemişlerdir.

Gıda yardımı konusunda Bayburt’ta yapılan görüşmelerde de Giresun’daki görüşmecilerin cevaplarına benzer cevaplar alınmıştır. Görüşmecilerin biri hiç gıda yardımı almadığını, biri sadece ramazanda aldığını belirtmiştir. Evlerinde yaşamlarını kolaylaştıracak yeterli donanımları olup olmadığı sorusuna da sadece kendilerine yetecek ölçüde malzeme ve eşyaları olduğunu söylemiştir. Eşi veteriner

hekim olan kadın bu konuda patronlarının yardımcı olduğunu belirtmiştir. Iraklı kadın görüşmeci ise barınma konusunda devlet yardımı aldığını belirtmiştir. Giyinme konusunda da yardım almadıklarını ve bu konuda en azından biri on beş yaşında kızı, diğeri 6-8 yaşlarında iki erkek çocuğu olan iki kadın çocuklarının desteklenmesine ihtiyaçları olduğunu belirtmişlerdir.

Sağlık hakkına ulaşım konusunda ise tablo nispeten daha olumludur. Hemen her iki ilde de görüşülen kadınların hepsi sağlık hizmetlerine ayrımcılığa uğramaksızın ulaşabildiklerini, kolayca ve ücretsiz olarak muayene olabildiklerini ancak ilaçlarını alamadıklarını belirtmişlerdir. Hatta bir tanesinin sürekli başağrısı çeken on beş yaşındaki oğluna tomografi çekilmiştir. T.C. Devletin onlara sağladığı sağlık güvencesi muayene tetkikleri de kapsamakta ancak ilaçları kendi olanakları ile almaları gerekmektedir. Bayburt'ta sağlık hizmetlerine ulaşım ile ilgili olarak sorulan soruya; görüşülen kadınların hepsi, "sağlık hizmetine rahatlıkla ulaşabiliyorum, ücretsiz kolayca muayene olabiliyorum" cevabını vermişlerdir. Ancak kadınların aile planlaması hizmetleri hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadıkları dikkat çekmiştir. Nitekim bu hizmetlerin nerede ve nasıl verildiği konusunda bilgileri bulunmamaktadır. Anlatılanlardan yapılan çıkarımlarımıza göre sığınmacıların doğurganlığı topluma yönelik sağlık hizmetleri açısından pek fazla önemsenmemiş ve sorun olarak görülmemiştir. Çünkü görüşmecilerden biri doğum için geç sayılabilecek bir yaş olan otuz sekiz yaşında beşinci çocuğunu planlamaksızın doğurmuştur. Ayrıca görüşmeciler de "çok çocuklu" aile yapısına uygun düşmektedirler. Nitekim Giresun ilinde görüşme yapılan yedi kadından dördü otuz beş yaşının üzerindedir ve bunlardan üçü beş çocuk sahibidir. 23 ve 24 ve 32 yaşlarında olan görüşmecilerin ise iki ve üç çocukları bulunmaktadır Bu genç yaştaki görüşmecilerin de doğurganlık dönemleri bitene kadar yeni doğumlar yapması muhtemeldir. Verdikleri bilgilere göre kendilerine doğum kontrol konusunda sağlık görevlileri tarafından eğitimler verilmemiştir.

Bayburt ilinde kadınlara aile planlaması hizmetleri hakkında soru yöneltildiğinde bu konu hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadıkları, bu hizmetlerin ne amaçla, nerede ve nasıl verildiğini de bilmedikleri gözlemlenmiştir. Yaş olarak doğurganlık yeteneği olan üç kadın bu soruya "çocuğum var gerek yok" şeklinde cevap vermiş, diğeri ise (54 yaşında) gerek yok demiştir.

Sığınmacı kadınlar açısından sağlık hakkının kullanımı noktasında bir sorun olmamakla birlikte sığınmacıların doğurganlığı topluma yönelik sağlık hizmetleri açısından pek fazla önemsenmemiş ve sorun olarak görülmediği gözlemlenmiştir. Oysaki doğurganlık çağında olan kadın sığınmacı sayısı hayli fazla olup (bkz. Tablo 2) bu durum uzun vadede her açıdan sorun yaratma ihtimali taşıyan ve ciddi önlemler alınmasını gerektiren bir konudur.

6.6. Güvenlik Algılarına İlişkin Bulgular

Bayburt ve Giresun'da görüşülen tüm kadınlar genel olarak Türkiye'yi ve Giresun'u güvenli bulmaktadırlar. Nitekim hemen hepsi de kendilerine karşı hiçbir saldırının gerçekleşmediğini ifade etmişlerdir. Kadın olarak rahatsız edildiniz mi sorusuna da "hayır" cevabını vermişlerdir. "Çocuklarınız için bu ili güvenli buluyor musunuz?" sorusuna da olumlu cevap vermişlerdir. Kısacası, katılımcılar, genel olarak Türkiye'yi ve göç ettikleri illeri güvenli bulmaktadırlar. Güvenlik ile ilgili

olumlu yöndeki bu algularında, geldikleri ülkedeki çatışma ve savaş ortamlarının etkisi olduğu düşünülmektedir.

6.7. Sosyal Uyum Durumlarına İlişkin Bulgular

Giresun'da görüşülen kadınlar Türk vatandaşlarının komşuluk ortamında onlara arkadaşça davrandığını düşünmektedirler. Ama iş ortamında eşlerinin, yabancı oldukları için dışlandıklarını, onlara iş verilmediğini, iş verilse de düşük ücretle çalıştırıldıklarını, paralarını bile alamadıklarını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak, okul ortamında çocuklarına karşı yabancı oldukları için hem öğrenciler hem de öğretmenler tarafından ayrımcılık yapıldığını söylemişlerdir. Çocuklarına yönelik “gidin ülkenize ülkeniz için savaşın, siz yabancısınız ne işiniz var burada, sen yabancısın teşekkür belgesini hak etmiyorsun vs.” şeklinde sözlü tacizlerin gerçekleştiğini ancak fiziksel bir saldırının olmadığını belirtmişlerdir. Ülkesinde yaptığı aşçılık mesleğini sürdürmek isteyen bir görüşmeciye ise başvuruda bulunduğu lokanta sahibi “yabancı olduğun için senin yaptığın yemekleri yemezler” demiştir.

Buna rağmen, Türk halkı ile yakınlık kurmayı çok istediklerini ancak dil engeli nedeni ile iletişim kuramadıklarını ifade etmişlerdir. Dil öğrenme konusunda yardım alabilecekleri olanakları bilip bilmediklerini sorulduğunda ise hepsi de bu tür programlar konusunda bilgi sahibi olduklarını kendilerinin de Türkçe’yi öğrenmeyi çok istediklerini ancak çocuklarının bakımı nedeniyle bu programlara devam edemediklerini ifade etmişlerdir. Bayburt ilindeki görüşmecilerin de benzer şekilde komşularından memnun oldukları görülmüştür. Onların yardımsever olduklarını kendilerine arkadaşça davrandığını ifade etmişlerdir. Bayburt’a evlenip gelen bir kadın görüşmeci eşinin ailesiyle iyi görüştüğünü de ayrıca vurgulamıştır. Türkçe’yi öğrenmek istediklerini, ancak bunu nereden sağlayacaklarını bilmediklerini ifade etmişlerdir.

Sosyal uyum konusunda en büyük engel dil faktörü gibi görünmektedir. Kültür farklılığı ise bu açıdan bir risk oluşturmamaktadır. Çünkü sığınmacıların geldikleri yerlerde genellikle muhafazakar Türk kültürüne yakın bir anlayış hakimdir. Bu yerler, katılımcıların ifadelerinden yapılan çıkarımlara göre, çocuk evliliklerinin, çok eşli evliliğin, kadına yönelik şiddetin pek görülmediği ama batılı değerlerin de pek fazla içselleştirilmediği bölgelerdir. Dolayısıyla bu bölgeler kültürel özellik olarak Türkiye ile benzerlik göstermektedir. Buradan gelen sığınmacılar ise kültürel açıdan bir tehdit olarak görülmemektedir. Ancak, rekabet unsurunun ön plana çıktığı eğitim ve iş ortamında olumsuz tepkilerle karşılaşabilmektedirler. Deyim yerinde ise pastadan pay alma noktasında yaşanan çıkar çatışmasında “tehdit” olarak algılanmaktadırlar.

6.8. Çalışma İmkanlarına İlişkin Bulgular

Gelir getiren bir işte çalışmak isteyip istemedikleri sorusuna “ev hanımı” olanlar çekimser kalmışlardır. Ülkelerinde anaokulu öğretmeni olan bir görüşmeci ile aşçılık ve terziilik yapmış olan görüşmeciler ise, kendi mesleklerine uygun işler yapmak istediklerini belirtmişlerdir. “Yaşlı bakımı, ev temizliği, çocuk bakıcılığı işlerini yapar mısınız” sorusuna ise eşlerinin izin vermemesi ve çocuklarının küçük olması nedeni ile “hayır” cevabı vermişlerdir. “Bayanların olduğu ortamlarda ve kamuya açık mekanlarda” çalışmalarına eşlerinin izin vereceklerini ifade

etmişlerdir. Bayburt'ta görüşülen kadınlardan ev hanımı olanlar da dahil hepsi (terzi yanı, aşçılık gibi işlerde) eşlerinin işyerine yakın olmak koşulu ile çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. “Neden eşinin işyerine yakın olmak istiyorsun” diye sorulduğunda kadınlardan biri Suriye’de kadının çalışmasının pek istenmediğini, diğeri bir sorun çıkarsa dil problemi de olduğundan eşinin destek olabileceğini söylemiştir. Burada Bayburt’lu kadınlara meslek kazandırmak ve sosyal iletişim becerilerini artırmak üzere yapılan ve onay aşamasında olan bir projeden söz edilerek böyle bir çalışmaya katılmak isteyip istemedikleri sorulmuş ev hanımı olanlar ve daha öncesinde yardımcı öğretmenlik yapan toplamda üç kadın da bu tarz bir eğitime katılmak istediğini belirtmiştir.

Görüldüğü gibi, katılımcılardan geldikleri ülkede meslek sahibi olanlar bu mesleklerini Türkiye’de de sürdürmek istemektedirler. Geri kalanlar da çalışmak isteseler de daha çok “kamuya açık, kadınların olduğu, eşlerine yakın” yerleri tercih etmektedirler. Bu bakımdan ülkede eksikliği hissedilen “yaşlı ve hasta bakımı, temizlik, çocuk bakıcılığı” gibi işlere rağbet etmemektedirler. Ancak, bulgular aynı zamanda meslek kazandıracak kurslar düzenlendiği takdirde kadınların ilgi gösterecekleri çıkarımına kaynaklık etmektedir.

6.9. Hukuki Destek Konusundaki Bilgi Durumlarına İlişkin Bulgular

Giresun ilinde yaşayan kadınlar, aile içi şiddete uğrarlarsa ne yapacakları sorulduğunda, eşlerinin onları dövmediğini, kendi ülkelerinde bunun pek rastlanan bir şey olmadığını söylemişlerdir. Türkiye’de her gün bir kadının çoğunlukla aile yakınları tarafından öldürüldüğü söylendiğinde ise “burada çok içki içiyorlar sonra da gelip karılarını dövüyorlar” şeklinde biraz önyargı ve yargılama içeren bir cevap alınmıştır. Bu durum onların Türkler konusunda kulaktan duyma bilgilere ve olumsuz fikirlere sahip olduğunun sinyalini vermektedir. Diğer taraftan aile içi şiddetin pek yaygın olmadığını söylemeleri oldukça ilginç bir durumdur. Katılımcıların ifadeleri Türkiye’de kadının yaşam hakkının, sanıldığı aksine, can güvenliğinin olmadığı Ortadoğu ülkelerinin bile çok gerisinde olduğunu düşündürmektedir. Bu durum ülke gerçeklerimiz açısından söylediklerinin kapsamlı olarak araştırılması gereken yeni ve önemli bir problemi ortaya koymaktadır.

Kendilerinin Türk ya da yabancı uyruklu başka kişiler tarafından saldırıya uğramaları durumunda ne yapmaları gerektiğini bilip bilmedikleri sorulduğunda Giresun’da yaşayan kadınların sadece iki tanesi “polise giderim” diye cevap vermiştir. Geri kalanlar ise ne yapacaklarını bilmediklerini söylemişlerdir. Bayburt’ta yaşayan kadınlardan ikisi, saldırıya uğrarlarsa kocalarına söyleyeceklerini, ya da eşinin patronundan yardım isteyeceklerini belirtmiş, biri “polise giderim” derken, diğeri kadın “il müdürlüğü yetkililerine” haber vereceğini ifade etmiştir. Yabancılar Kanunu hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulduğunda her iki ilde yaşayan kadınların çoğunluğu hiçbir bilgilerinin olmadığını ifade ederken iki tanesi kısmen bilgi sahibi olduklarını söylemişlerdir. Mülteci başvurusu yapılırken zorluk çekip çekmediklerine ilişkin soruya karşılık, Giresun ilindeki katılımcılar, mültecilik prosedürlerinin karmaşık olmadığını ve kolayca başvurularını yapabildiklerini söylerlerken Bayburt’ta yaşayan katılımcılar mültecilikle ilgili prosedürleri arkadaşları, daha önce gelen akrabaları kanalıyla bilgi sahibi olarak çok zorlanmadan hallettiklerini ifade etmişlerdir.

Bu bulgular ise, sığınmacı kadınların hakları konusunda hukuksal bir destek almadıklarını, çözümleri daha çok kendilerinin geliştirdiklerini, bilgi alma konusunda da daha çok yakın çevrelerinden oluşan geleneksel yöntemleri kullandıklarını göstermektedir. Buna benzer bir sonuç, Yüksel Oktay ve Es (2015)'in çalışmalarında da ortaya çıkmıştır. Isparta ilinde yapılan ve yine sığınmacı kadınların inceleme konusu yapıldığı bu çalışmada Suriyeli kadınların yasal haklarını bilmedikleri görülmüştür.

6.10. Çocuklarının Çalışması ve Evlilikleri ile İlgili Görüşlerine İlişkin Bulgular

Görüşmecilerin çok zor durumda kalsalar bile çocuklarını çalıştırmak veya evlendirmek istemedikleri görülmüştür. Çocuklarının okumaları iş, güç sahibi olmaları onlar için çok daha önemlidir. Hatta on beş yaşında kızı olup Hatay'dan Bayburt'a gelin gelen kadın, kızının okuduğu meslek lisesi bölümü Bayburt'ta olmadığı için bu dönem okula devam edemediğini eğer parası olmuş olsaydı, kızını Hatay'daki okulunda bırakarak bir yıl kaybetmemesini sağlayabileceğini söylemiştir. Çoğu da “En erken ne zaman evlenebilirler” diye sorulduğunda “Yirmi yedi-yirmi sekiz yaşında, okuduktan sonra” diye cevap vermişlerdir. Çok zor durumda kalsanız kızlarınızı “kuma” olarak verir misiniz sorusuna “hayır” diye cevap vermişler geldikleri bölgede bile böyle bir uygulamanın olmadığını söylemişlerdir. Çocuklarının Türkiye’de okumasını ve meslek sahibi olarak çalışmasını tüm kadınlar istemektedir. Bu duruma göre, kadınlar, göç sürecinin getirmiş olduğu zorlukları aşma konusunda “çocuklarını” çözüm olarak görmemektedirler. Modern yaşayışın gerekleri açısından bu bulgu sevindirici bir durumdur. Diğer yandan bu durum, Türkiye’de önemli bir sorun olarak “çocuk evlilikleri” ve “çocuk işçiliği” sorunlarında Giresun ve Bayburt illeri kapsamında yakın zamanda çok fazla bir artışa yol açmayacağını göstermektedir.

6.11. Bayburt ve Giresun İllerinde Sığınmacı Kadınlara Yönelik Politikaların Durumu İle İlgili Bulgular

Her iki ilde Valilik ve Belediye yetkilileri ile görüşülerek, illerdeki toplam ve kadın sığınmacı sayıları, sığınmacı kadınlara yönelik yerel düzeyde yürütülen, faaliyetler ve harcamalara ilişkin bilgi edinmeye çalışılmıştır. Yetkililere toplam sığınmacı sayısı, bunun kadın, erkek, çocuk olarak oransal dağılımı konusunda sorular yöneltilmiştir. Yetkililerce, sığınmacı sayıları verilirken, kayıt olan sığınmacıların başka şehirlere gittiklerini bu yüzden de neredeyse her hafta sayılarının değiştiği de belirtilmiştir. Sığınmacıların cinsiyetleri, çocuk sayıları, eğitimleri ile ilgili olarak yöneltilen sorulara her iki ilde de kullanmakta oldukları bilgisayar sisteminin bu tür ayrıntı gerektiren istatistiki bilgileri vermeye teknik olarak müsait olmadığı, dosya üzerinden mültecilerle ilgili bilgilere ve sayılara kesin olarak ulaşmak mümkün olsa da bunun ayrı bir çalışma gerektirdiği gerekçesiyle cevap verilmemiştir.

Giresun’da Belediye yetkililerine, ilde bulunan sığınmacı sayıları sorulduğunda, “Sığınmacılar belediye yönetiminin çalışma konusu olarak görülmediği için ellerinde konuya dair istatistiklerin bulunmadığı” ifade edilmiştir. Bu durum yerel düzeyde sığınmacıların istatistiki takibinin pek önemsenmediğini düşündürmüştür. Öte yandan şu an uygulanmakta olan sistem ve işleyiş üzerinden çok önemli olan bu tür verilere anında ulaşamaması, politika uygulayıcıları

tarafından da ayrıntılı istatistiki verilerin tutulmasının bir gereklilik olarak görülmediği kanısını uyandırmıştır. Oysa konu ile ilgili sağlam politikaların üretilmesi sağlıklı istatistiklerin tutulmasına bağlıdır. İlde kaç sığınmacı olduğu, bu sığınmacıların kaçının kadın kaçının çocuk olduğu, hatta çocukların arasında refakatsız olanlar olup olmadığı gibi çok önemli istatistiklerin sağlıklı bir şekilde tutulmaması bu yönde yeterli izlem yapılmadığının, hatta kadın ve çocuk sığınmacı özelinde politika üretme ihtiyacının hissedilmediğinin bir habercisidir.

Belediye ve Valilik makamlarının kadın sığınmacıların gereksinimlerine yönelik faaliyetlerinin olup olmadığı sorusu her iki ilin yetkilileri tarafından sadece “gıda, giyim, eşya” yardımı açısından değerlendirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgulara göre bu yardımlar da her iki ilde de Valilik makamı bünyesindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ile 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu’nun “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri” kapsamında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesinden yapılmaktadır. Bu kapsamda Bayburt’ta her aileye aylık 300 lira yardım yapılmaktadır. Bu hizmet kapsamında Afganlı bir aile ile kurum bakımında kalan Irak uyruklu bir kadına destek verilmektedir. Üç çocuklu Afgan uyruklu bir babaya, eşinin vefat etmesi nedeniyle, bir yıl süre ile sınırlı olarak aylık nakdi yardım verilmeye başlanmıştır. Irak uyruklu bir kadın engellinin her türlü ihtiyacı da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bütçesinden karşılanmaktadır. Belediye makamlarının ise bu konuda bazı dernekler aracılığı ile yardım toplayıp dağıtmaktan öte çok fazla bir çalışması yoktur.

Giresun ve Bayburt Valiliği Stratejik Planında kadın sığınmacılarla ilgili bir hedef olup olmadığı yolundaki sorunun cevabı ise valiliklerin sitesine girilerek alınmıştır. Giresun Valiliği İl Özel İdaresi sayfasında yer alan 2015-2019 Stratejik Planı’nda belirlenen 13 stratejik amaç ve altında yer alan stratejik hedeflerde bu konuyla ilgili, hatta genel olarak “göç” sorununa yönelik olarak bir amaç, hedef ve faaliyet bulunamamıştır. Henüz yayınlanmayan 2015-2019 dönemi Bayburt Valiliği Stratejik Planı’na ulaşılammış, 2013 dönemine kadar olan önceki planda ise bu konuda bir amaç, hedef ve faaliyet bulunamamıştır.

Bu bulgulardan hareketle, "sığınmacı sorununun" bir süre daha yerel düzeyde göz ardı edileceği sonucuna varmak mümkündür.

Sonuç

Bu çalışmada göç hareketleri içinde, özellikli bir grup olarak yer alan kadın sığınmacıların sorunları “temel haklara ulaşım, çalışma hakkı, hukuki destek, sosyal uyum, sağlık hizmetleri” boyutunda Giresun ve Bayburt ili özelinde ortaya konularak bu sorunlara yönelik yerel düzeyde etkili politika ve stratejiler geliştirilip geliştirilmediği sorgulanmıştır. Çalışma kapsamında bu iki ilde sığınmacı olarak yaşamlarını sürdürmekte olan on bir kadın yanında il yetkilileri ile yüz yüze görüşmelerden elde edilen bulgulardan kısaca şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Görüşmeciler, genel olarak Türkiye’yi ve göç ettikleri illeri güvenli bulmaktadırlar. Ancak, onurlu bir yaşam için gerekli olan kamusal hizmetlere genel olarak yeterince ulaşmamaktadırlar.

Türk halkı ile yakın ilişkiler kurmak istemekte, ancak buna en çok dil farklılığı unsuru engel olmaktadır. Buna göre sosyal uyum konusunda en büyük engel dil faktörü gibi görünmektedir. Kültür farklılığı ise bu açıdan bir risk

oluşturmamaktadır. Bunun dışında, barınma koşullarının yeterli olmaması ve “gelirlerinin yaşamlarını idame ettirecek düzeyde olmaması” çok büyük bir sorundur.

Görüşmecilerin büyük çoğunluğu temel besin ihtiyaçlarını bile alamadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte sağlık hizmetlerine ulaşmakta sıkıntı çekmemektedirler. Bu yöndeki bir bulguya Yüksel Oktay ve Es (2015)’in çalışmalarında da rastlanmıştır.

Görüşülen kadınların çocuk sayısı yüksek sayıdadır. Ayrıca bu kadınlar çoğunlukla oldukça genç yaşadılar. Dolayısıyla yıllar içinde çocuk sayılarının artması beklenen bir durumdur. Nitekim daha ileri yaşta sayılacak olan bir tanesi planlamadığı halde beşinci çocuğunu doğurmuştur. Bu durum her ne kadar sağlık hizmetlerine kolayca ulaşabilseler de, aile planlaması konusunda sığınmacılar için özel bir program uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim ülke genelinde sığınmacıların çocuk sayısının da, doğum hızının da oldukça fazla olduğu bilinen bir gerçektir. Planlanmamış doğumlar, hem sığınmacıların içlerinde buldukları yoksulluğu tırmandıracağı gibi, hem de bu çocukların uygunsuz koşullarda çalıştırılmaları, dilendirilmeleri ve hatta çocuk ticaretine konu olmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu durum ise, insani açıdan katlanılamayacak durumların doğmasına sebep olabilmektedir. Her iki ilde de görüşmecilerin, çocuklarını zorla evlendirmek ve çalıştırmak konusunda isteksiz oldukları görülmüştür. Ancak, şehirdeki sığınmacı sayısının artması bu sorunu beraberinde getirebilir.

Görüşmeci kadınların içinde “terzi, anaokulu öğretmeni, aşçı” gibi nitelikli işgücü durumunda olanlar bulunmaktadır. Bu kişiler imkan verildiği takdirde kendi mesleklerini yapmaya isteklidirler. Geri kalanlar ise “çocuklarının küçük olması, eşlerinin izin vermemesi” gibi bilindik sebepler yüzünden çalışmamaktadırlar.

Kadın sığınmacıların sorunları yerel makamlar nezdinde bir görünürlük kazanmamıştır. Dolayısıyla yerel düzeyde kadın sığınmacılara yönelik hizmetler sınırlı düzeyde kalmaktadır. Oysaki toplumsal uyum açısından bu hizmetlerin dil ve meslek programlarını da içine alacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir. Giresun şartlarında bu insanlar için kamuda ya da özel kesimde istihdam oluşturulması zor görünmektedir. İlin neredeyse tek geçim kaynağı fındıkçılıktır. İlin sanayisi gelişmemiştir. Büyük alışveriş merkezleri bulunmamaktadır. Erkekler, genellikle inşaat, tesisat vb. gibi işlerde çalışırken kadınlar daha çok pazarcılık, ev temizliği, çocuk ve hasta bakıcılığı vb. kasiyerlik gibi işlerle uğraşmaktadırlar. Sığınmacı kadınlar ise bu tür işleri kendilerine özgü gerekçelerle istememektedirler. Dolayısı ile onlara evden yapabilecekleri işler konusunda eğitim verip çalışma imkânı sağlamak faydalı olabilir.

Türkiye genelinde her geçen gün sığınmacı sayısı büyük bir hızla artmakta iken yerel yönetimler, -özelinde Giresun ve Bayburt belediyeleri- bu sorunun kendi çalışma alanlarını etkilemeyeceği yönünde yanlış bir izlenime sahiptirler. Dolayısıyla yaklaşmakta olan afete hazırlık durumları söz konusu değildir. Ama ülke gündemi göstermektedir ki; "sığınmacı ve sığınmacı" sorunu gittikçe büyüyerek uzunca bir süre daha Türkiye'yi meşgul edecektir. Üstelik bu sorun büyükşehirlerle de sınırlı kalmayacak ve Türkiye'nin her yerini etkileyecektir. Diğer yandan, sosyal uyumu sağlamamış bir sığınmacı nesli ve kitlesi uzun vadede, Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını ulusal düzeyde derinden etkileyecektir. Bu konuda

kadınların toplumsal uyumunun sağlan(ama) maşı çok önemli bir konudur. Çünkü kadınlar bir topluma açılan kilit rolünü oynamaktadırlar. Sığınmacı kadınlarla yapılan görüşmeler de, kadınların değişime hazır olduklarını ve desteklendikleri takdirde kültürel uyum sürecinde öncülük yapabilecekleri gözlemlenmiştir. Bu nedenle sığınmacı kadınlar ne kadar çok toplumsal uyum için desteklenir ve güçlendirilirse her iki toplum da göç ile birlikte gelen kritik sorunları o kadar çabuk ve kolay aşabilir. Bu açıdan bakıldığında sığınmacı kadınların öncelikle onurlu bir yaşamın gerektirdiği tüm haklara ulaşabilmelerini sağlayacak tedbirler alınmalı, sonrasında da var olan mesleklerini sürdürebilmelerini veya yeni meslekler öğrenebilmelerini mümkün kılacak uygulamalara gidilerek onların çalışma hayatına katılmaları sağlanmalıdır. Kanımızca ortasında ya da kenarında demeden irili ufaklı tüm yapıların ve her düzeydeki yönetim kademelerinin özellikle kadına yönelik politikalar üretilmesini sağlamaları ve ilgili tüm yapıların sorunun çözümüne yönelik önlemleri almaları gerekmektedir.

Kaynakça

- AFAD (2013). *Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, Saha Araştırması Sonuçları*. Ankara.
- AFAD (2014). *Türkiye'de Suriyeli Kadınlar*, https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3932/files/turkiye_deki-suriyeli-kadinlar_-2014.pdf (07.08.2017)
- Altıntaş S. (2014). Davetsiz Misafirler: Türkiye'deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri, *İdeal Kent*, Sayı 14, Ekim 2014, ss.256, ISSN: 1307-9905
- BM Küresel Göç İstatistikleri (2013). <http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/wallchart/index.shtml> (07.07.2017)
- Coşkun, E. (2017). Türkiye'de Kâğıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal Hizmetler, *Çalışma ve Toplum*, 3, 1299-1316
- Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları ve Türkiye'ye Yansımaları., *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 81-100.
- IQM (2016)Uluslararası Hukuk Göç Terimleri Sözlüğü. B. Çiçekli (edt). No: 18, İsviçre
- İç duygu, A. (2000). The Politics of International Migratory Regimes: Transit Migration Flows in Turkey, *International Social Science Journal*. 165/2000, 357-367.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ., (1999). Cumhuriyet Dönemi Göç Hareketleri, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kirişçi, K. (2004). Reconciling Refugee Protection with Effortsto Combat Irregular Migration: The Case of Turkey and the Europe - an Union, *Global Migration Perspectives*, No.11
- Kofman, E, vd (2000), *Gender and International Migration in Europa Employment, Welfare and Politics*, London and Newyork
- Köse, M. R., Çolak, Ö. F., Dayıoğlu M., (2000). *TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı-ILO-IPEC Projesi, "Türkiye'de Çocuk İşgücünü Sona Erdirmeye Yönelik Analitik Bir Çerçeve"*: Ankara.
- Mazlum-Der (2014). *Kamp Dışında Yaşayan Suriyeli Kadın Sığınmacılar Raporu*, [http://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DI%C5%9EINDA%20YA%C5%9EAYAN%20KADIN%20SIC4%9EINMACILAR%20RAPORU\(9\).pdf](http://mazlumder.org/webimage/MAZLUMDER%20KAMP%20DI%C5%9EINDA%20YA%C5%9EAYAN%20KADIN%20SIC4%9EINMACILAR%20RAPORU(9).pdf). (02.08.2017)
- Mazlum-Der (2013). *Türkiye'de Suriyeli Mülteciler: İstanbul Örneği Raporu*, http://istanbul.mazlumder.org/webimage/suriyeli_multeciler_raporu_2013.pdf

- Özbey, K. (2017). Uluslararası Göçte Etnisite ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (49).
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGMa) http://www.goc.gov.tr/icerik3/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi_409_422_424(09.08.2017)
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGMb) http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (02.08.2017)
- Tekin Yılmaz, T. (2005). *Göçün Kadın Yaşamı Üzerindeki Etkileri*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Sosyoloji ABD
- Türk Tabipler Birliği (2016). *Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporu*, https://www.ttb.org.tr/kutuphane/siginmacilar_rpr.pdf, (02.08.2017)
- Türkiye Barolar Birliği (TBB) ve İnsan Hakları Merkezi (2016). *Sığınmacılar ve Mülteciler Raporu*, <http://www.madde14.org/images/8/8b/TBBMulteciRapor2016.pdf> (02.08.2017)
- UNHRC (2017). Türkiye Aylık İstatistikleri, [http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr\(71\).pdf](http://www.unhcr.org/turkey/uploads/root/tr(71).pdf), (02.08.2017)
- Uluslararası Af Örgütü (2014). *Hayatta Kalma Mücadelesi: Türkiye'ye Suriye'den Gelen Mülteciler Raporu*. Amnesty International.
- Şeker D., Uçan G. (2016). Göç Sürecinde Kadın, *CBU Sosyal Bilimler Dergisi* (14)1, 300-320
- Yüksel Oktay, Es M. (2015). Türkiye'ye Sığınan Kadınların Problemleri: Isparta Örneği, *Siyaset, Ekonomi Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 16. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı, 383-402
- Vatandaş, S. (2016). Avrupa'ya Sığınmacı Akışı ve Türkiye'de Göç Politikaları. *Bilgi Analiz*, S.3

Araştırma Makalesi

Vergi Takdir Komisyonları¹

Sevil Şin²

Özet

Kamu hukuku çalışma alanı açısından komisyonlar, kuruluş yetkilerini, yetki ve görev tanımlamalarını ve bunların kapsam ve sınırlarını Anayasa veya yasadan alan, daimi veya geçici niteliğe sahip çalışma birimleridir. Komisyonların kuruluşu, amacı, çalışma konusu ve kapsamı ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, sosyal şartlara göre belirlenir. Vergilendirme sürecinde aktif olarak önemli katkıları bulunan komisyonlardan Takdir Komisyonları, vergi idaresi- mükellef ilişkilerinin sürdürülmesindeki önemleri dolayısıyla bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmamızda Takdir Komisyonlarının subjektif nitelikteki matrah tespitlerine yönelik olarak alınan kararlarının özellikleri, çalışma usul ve esasları, sevk süreci, karar talebinde bulunabilecekler, başvuruda bulunmayı gerektiren durumlar çalışma kapsamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Hukuku, Takdir, Takdir Komisyonları.

Assessment Commissions

Abstract/

In terms of the field of public law, commissions are working units with permanent and temporary qualifications, which are entrusted with authority of establishment, powers and duties and their scope and limits from Constitution or law. The organization, purpose, nature and scope of the commissions are determined by the political, economic and social conditions within the country. The Assessment Commissions which have actively contributed in the taxation process, are the subject of this article because of their importance in the settlement of the problems in the taxation process maintaining the tax administration and taxpayer relations. In this part of our study, we examined the characteristics of the decisions taken by the Assessment Commissions for determining the subjective basis of tax assessment, the working procedures and principles of the commissions, the referral process to the commission, the persons having the right to request for commission decision and the cases that need to be lodge/make an application to the commission.

Keywords: Tax, Tax Law, Assessment, Assessment Commissions.

¹ Makale Gönderim Tarihi: 28.03.2018

Makale Kabul Tarihi: 06.07.2018

² Dr. Yalova Üniversitesi, Çınarcık MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü, sevil.sin@yalova.edu.tr

Giriş

Komisyon, belirli bir görevi yerine getirmek, bir araştırma veya soruşturmayı yürütmek üzere yetkili kişilerden oluşan grup, komite olarak tanımlanmaktadır³ (Seyidoğlu, 1992:488). Genel olarak Komisyonlar, gelecekte yapılacak yasal bir uygulamanın zeminini hazırlamak/oluşturmak, uygulama usul ve esaslarını ve bunların doğuracağı muhtemel sonuçları araştırıp-tespit etmek, hukuk düzleminde bu yasal düzenlemenin alacağı görünümü belirlemek gibi amaç ve düşüncelerle oluşturulurlar. Bazen de belirli konuların veya durumların araştırılıp tespit edilmesi amacıyla kurulabilirler. Kamu hukukunun bir dalı olan vergi hukukunda ise (Takdir Komisyonları itibarıyla) yasayla verilen görev/leri yerine getirerek vergilendirme sürecinin işleyişindeki aksaklıkların çözümlenmesine uğraşmaktadır. Vergi hukukunda Takdir Komisyonlarının hem vergi idaresi hem de vergi mükellefi bakımından apayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır.

Kelime anlamı ile takdir “değer biçme” anlamını taşımaktadır (www.tdk.gov.tr). Normal şartlar altında vergi, vergilerin yasallığı ilkesi gereği takdiri değerler üzerinden salınmaz. Ancak uygulamada karşılaşılan özellikli bazı durumlarda vergilerin nasıl hesaplanacağına belirlenmesinde bu kuralın dışına çıkılmaktadır. Vergilendirme sürecinin tarh aşamasında karşılaşılan bu durumların neler olduğu ve böyle durumlarda vergilerin nasıl hesaplanacağı da yine vergilerin yasallığı ilkesi nedeniyle yasal düzenleme ile belirlenmiştir.

Değer takdir etme/değer biçme Takdir Komisyonlarına tanınan takdir yetkisinin kullanımı ile söz konusu olur. Genel anlamıyla takdir yetkisinin⁴ herkes tarafından kabul görmüş bir tanımı bulunmamasıyla birlikte, bir hukuki durumla ilgili olarak kanunla, İdareye serbestçe faaliyette bulunabileceği bir hareket alanı tanınması, İdarenin bu hukuki durumla ilgili olarak çeşitli davranış şekillerinden birisini seçebilme imkanına sahip olması olarak tanımlanabilir (Akyılmaz, 2000:165). İdareye tanınan takdir yetkisi sınırsız bir yetki olmayıp çeşitli ilkelerle sınırlandırılmıştır. Bu ilkeler hukuk devleti ilkesi, sosyal devlet ilkesi, eşitlik ilkesi, kararın gerekçeli olması ilkesi, kamu yararı amacı doğrultusunda ve hizmet gereklerine uygun olarak ve özel koşullar öngörülmüşse İdarenin bunu dikkate alarak, kamu görevinin gereklerini dikkate almak suretiyle yasal çerçevede kullanma yükümlülüğünü kapsar (Akyılmaz, 2000: 176-182; Gözbüyük-Tan, 2016:500). İdareye tanınan takdir yetkisi idari işlemin ancak neden ve konu unsurunda olabilir, idari işlemin yetki, amaç, şekil unsurlarında olamaz (Gözbüyük-Tan, 2016:512). Takdir Komisyonlarına tanınan matrah/değer takdir etme yetkisi bağlı yetki niteliğine sahiptir. Bağlı yetkide İdareye işlemin konu

³ Kavram olarak Komisyon alt kurul olarak ifade edilmiştir. Kurul, bir işi yapmak, yönetmek veya bir kurum ve kuruluşu temsil etmek için görevlendirilmiş kişilerden oluşmuş topluluk, heyet, konseydir. Alt kurul ise, belli bir konuyu ele almak amacıyla bir kurul içinden birkaç kişi seçilerek oluşturulan kurul, encümen, komisyon, komite olarak belirtilmiştir. Bu açıklamalara bakılacak olursa vergi hukukunda yer alan Komisyonların yapılan görev tanımlamaları gereği alt kurul niteliğinden çok kurul niteliğine sahip olduğu belirtilebilir. TDK Sözlük, www.tdk.gov.tr

⁴ İdari işlem niteliğine sahip olan vergi tarh etme yetkisi vergi dairesine tanınmış bir yetkidir. Takdir Komisyonlarına tanınan yetki vergi tarh etme değil, matrah takdir etme hakkıdır. Komisyonların vergilendirme sürecinde yaptıkları değer/matrah takdirleri vergi tarh yöntemlerinden ya vergi dairesinin veya mükellef beyanına dayanak teşkil etme niteliğine sahiptir.

unsuruna ilişkin seçme hakkı tanınmazken, takdir yetkisinde İdareye konu unsurunda bir seçme hakkı tanınır (Şenyüz vd., 2016:163).

Her ne kadar Takdir Komisyonları doğrudan vergi idaresi hiyerarşisi içerisinde yer almıyor olsalar da, kamu hizmetinin yerine getirilmesi amacıyla, yetki ve görev tanımlamaları, kuruluş şekli ve esasları Kanunla belirlenmiş olan Komisyonlar olduklarından bu çerçevede alacakları kararlar da kamu düzeniyle doğrudan ilgilidir. Takdir Komisyonlarının matrah ve değer takdirine ilişkin görev tanımlamaları Vergi Usul Kanunundaki düzenlemelerle yasal olarak belirlenmiştir.

Takdir Komisyonlarına ilişkin esaslar Vergi Usul Kanununun birinci kitap, dördüncü kısım, birinci bölümünde düzenlenmiştir. Daimî veya geçici olarak kurulabilen Takdir Komisyonlarının (VUK/72) matrah saptamaları, bireysel-sübjektif nitelikteki matrah saptamaları, genel-objektif nitelikteki matrah saptamaları olarak iki noktada toplanır (Öncel vd., 2006:102). Bizim çalışma konumuz Takdir Komisyonlarının sübjektif nitelikteki matrah saptamalarıyla ilgili kısım olan yetkili makamlar tarafından istenilen matrah ve servet takdirlerini ve vergi kanunlarında yazılı fiyat, ücret veya sair matrah ve kıymet takdirlerinin (VUK, 74/a-1-2) yapılmasıyla sınırlandırılmıştır.

1. Takdir Komisyonlarının Çalışma Usul Ve Esasları

1.1. Takdir Komisyonlarının Toplanmasına İlişkin Esaslar

Matrah takdir etmek için kurulan Takdir Komisyonlarının toplantıları Komisyon Başkanının başkanlığında gerçekleşir. Bu Komisyonlar (VUK, 72) Vergi Dairesi Başkanlığı bulunan İllerde Vergi Dairesi Başkanının, Başkanlık bulunmayan yerlerde Defterdarın, İlçelerde Malmüdürünün (Bağımsız Vergi Dairesi Olan İlçelerde ilgili Vergi Dairesi Müdürünün) veya bunların görevlendireceği memurların başkanlığında, Vergi Dairesinden iki üye, Ticaret Odasından bir üye, mensup olunan mesleki teşekkülden bir üyeden oluşur. Toplantıya katılması gereken mesleki kuruluş üyesi, hakkında takdir kararı alınacak mükellefin mensubu olduğu -tacirse Ticaret Odası, serbest meslek erbabıysa kayıtlı bulunduğu Oda olmalıdır⁵. Aksi durumda Komisyon kararının usule uygun olarak doğması mümkün olmaz. Servet takdiri işlerinde ise yalnızca yalnız Ticaret Odasından seçilen üye katılır (VUK, 73). Komisyon üye tam sayısının çoğunluğu ile toplanır (VUK, 89). Yani beş kişiden oluşan Komisyon üç kişinin hazır bulunması ile toplanabilir. Bu durumda Komisyon özellikle Ticaret Odası ve mesleki kuruluş temsilcisinin katılmaması durumunda sadece vergi idaresinin temsilcileriyle toplanabilir ve karar alabilir.

Takdir Komisyonları toplantılarına devam esastır. Ancak, her ne sebeple olursa olsun Komisyon toplantısına katılmayacak üyenin yerine yedek üye davet olunur. Üye tam sayısının çoğunluğunun sağlanması ile de Komisyon toplantısını gerçekleştirir. Toplantılarda asil üyelere mücbir sebep veya geçerli bir mazereti olan üyenin yerine yedek üye vekalet eder. Seçilmiş üyelere mücbir sebep olmaksızın arka arkaya üç Komisyon toplantısına katılmayan üye istifa etmiş sayılır ve bunların yerlerine yedek üye asil üye olarak atanır (VUK, 90).

⁵ Takdir Komisyonunun yükümlünün faaliyeti itibarıyla Şoförler ve Otomobilciler Odası tarafından seçilen üyelerin katılımı ile oluşması gerekirken Ticaret Odasından seçilen üyelerin katılımı ile oluşan Takdir Komisyonu kararının usule uygun olarak toplandığından bahsedilemeyeceğine ilişkin karar hakkında D9D,1997/ 4679E, 1992/244K.

Komasyon çalışmaları yangın, deprem, sel vb. doğal afetler gibi fiili bir engelin söz konusu olması durumunda, bu durum mücbir sebep hali çerçevesinde doğal afetin kapsam ve şekline göre (ulusal-yerel vb.) görevlerin belli bir süreliğine ertelenmesi veya Komisyona başka bir mekan tahsisi gibi tedbirlerle komasyonun çalışması temin edilir.

Takdir Komasyonunun üyeleri arasında vergi mahremiyeti kapsamında kalan üyenin bulunması Komasyonun toplanmasına/çalışmasına hukuki engel teşkil eder. Vergi Usul Kanunu 6. maddesinde belirtilen; kendilerine, nişanlılarına ve boşanmış bile olsalar eşlerine; kan veya sıhri usul ve fûruuna, evlatlığına veya kendisini evlat edinene yahut kan hısımlığında üçüncü derece (dahil), sıhri hısımlıkta bu hısımlığı meydana getiren evlenme ortadan kalkmış olsa bile, üçüncü dereceye kadar civar hısımlarına, kanuni temsilcisi veya vekili buldukları kimselere ait vergi inceleme ve takdir işleriyle uğraşamazlar. Toplantıya böyle bir durumu olan üyenin yerine yedek üye katılır veya toplantı yeter sayısı üye sayısının çoğunluğu olduğundan söz konusu üye dışındaki üyelerle toplantı yapılır.

1.2. Takdir Komasyonlarının Karar Almalarına İlişkin Esaslar

1.2.1. Takdir Komasyonlarının çalışma ve karar alma usulünün ne olduğu veya nasıl karar alacaklarına ilişkin esaslara ilgili yasal düzenlemede yer verilmemiştir.

Takdir kararına ilişkin talebi alan Komasyon, Komasyon kararının oluşması için gerekli araştırma ve incelemeleri yapmakla yükümlü kılınmıştır. Takdir Komasyonlarının karar alma sürecinde vergi inceleme yetkileri bulunmaktadır (VUK, 75). Karar talebi, vergi dairesince bir mükellefe ilişkin vergi tarhına esas alınacak matrah takdiri hakkında ise, Komasyon varsa mükellef defter, kayıt ve belgeleri yoksa takdire dayanak oluşturacak konu/lar hakkında gerekli somut araştırma ve incelemeleri resen araştırma ilkesi çerçevesinde yapmakla yükümlüdür.

Takdir Komasyonlarının alacakları takdir kararları, mükellefin defter, kayıt ve belgelerine ulaşılmasının mümkün olamaması durumunda net bir sonuca dayanmaz. Ancak bu durum hukuk devleti ilkesi gereği alınacak kararın varsayım dayalı olmasını da gerektirmez. Dolayısıyla Komasyonlar yapacakları matrah takdirlerini yeterli tespit ve incelemeye dayandırmak durumundadırlar⁶. Bu nedenle Komasyonlar matrah takdirine ilişkin karar aşamasında mükellefin faaliyette bulunup-bulunmadığı, mükellefin faaliyette bulunduğu sektörün sahip olduğu özellikler, üretim işletmelerinde randıman hesapları vb. hususların araştırılmasıyla yükümlüdürler. Bu araştırmalar kapsamında mükellefin daha önceki beyanlarını, mükellef hakkında düzenlenmiş vergi inceleme raporlarını dikkate alabilirler, Komasyonlar VUK/148 kapsamında mükelleften veya mükellefle ilişkide bulunan kişi veya kurumlardan (özel veya kamu) bilgi talebinde de bulunabilirler. Ancak vergi inceleme yetkisi olmayan birimlerce/kişilerce hazırlanmış yazıları/raporları dayanak olarak matrah takdirinde bulunamazlar⁷. Komasyonca alınan kararlar uyumsuzluk konusu haline getirilerek kararın aksinin mükellef tarafından

⁶ Takdir Komasyonu kararının yeterli tespit ve incelemeye dayanması zorunluluğu hakkında. VDDGK, E.2003/ 252, K.2003/369.

⁷ D7D,E.2008/6101,K.2010/2000

ispatlanması mümkündür. Ancak bunun mümkün olmaması durumunda ise mükellefler komisyon karar sonucuna katlanmak durumuyla karşı karşıya kalırlar.

Takdir Komisyonları vergi beyannamesini kanuni veya ek süreler içinde vermekle birlikte beyannamesinde vergi matrahına ilişkin bilgilere yer vermemiş bulunan mükellefe on beş günden az olmamak üzere bir süre vererek⁸ vergi matrahına ilişkin bilgileri vermeye ve kanuni defterlerini ibraz etmeye davet eder. Bu davet üzerine mükellef istenilen bilgileri verir ve kanuni defterlerini ibraz ederse, defter ve belgeler ihticaca salih bulunmak şartıyla, komisyon tarafından takdir olunacak matrah mükellef defter kayıt ve belgelerine göre tespit olunacak miktardan fazla olamaz (VUK, 30/). Takdir Komisyonu yasal süresinde verdiği beyannamesinde vergi matrahına ilişkin bilgilere yer vermemiş olan mükellefe on beş günden az olmamak üzere süre vererek defter ve belgelerini ibraz etmeden mükellef hakkında resen matrah takdirinde bulunamaz.

Karar talep konusu servet, sınai hak ve telif hakkı, imtiyaz, maden, mücevherat, eski eser ve sanat eseri değerlemesine ilişkin özellikli bir konu olması durumunda Komisyon bilirkişiye başvurma yetkisine sahiptir (VUK,75/2). Bilirkişilerin vereceği kararın hukuki açıdan bir bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte, değer-matrah takdiri yapılacak ekonomik unsurun sahip olduğu özellikler bilirkişiye müracaatı zorunlu kılabilir. Bu takdirde Komisyon bilirkişi incelemesine dayanılarak düzenlenen rapora dayanarak kararını verir. Takdir Komisyonlarınca yapılan takdir ve tahmin görevi ile bilirkişilerce yapılan takdir ve tahmin görevi aynı niteliktedir (Karakoç, Ocak-2005).

Takdir Komisyonlarınca bilirkişi talebinde bulunma hakkı ancak takdir olunacak ekonomik unsurun özel ve teknik bilgi gerektirmesi durumuna özgüdür. Yoksa Komisyon bu niteliğe sahip olmayan herhangi bir hukuki uyumsuzluk konusu hakkında bilirkişi talebinde bulunamaz⁹. Takdir Komisyonu bilirkişi talebinde bulunması durumunda Komisyon kararı bilirkişi tarafından düzenlenecek rapor dikkate alınacağından takdir konusu olayda görevlendirilecek bilirkişinin doğru meslek grubundan seçilmiş olmasına özen gösterilmesi gerekecektir. Buna dikkat edilmemesi durumunda bilirkişi raporuna göre ortaya çıkacak Komisyon kararına dayanarak yapılacak vergi tarhi hukuki uyumsuzluk konusu haline getirilerek kararın iptal edilmesi sonucuna neden olabilecektir.

Bilirkişi talebinde bulunulması durumunda hazırlanan bilirkişi raporunun bağlayıcılığı bulunmamakla birlikte, Komisyon kararını bu rapora dayanarak verir. Karar için bilirkişiye başvuruda bulunan Komisyon bilirkişi raporunu beklemeden karar veremeyeceği gibi bilirkişi raporunu görmezden gelerek/ dikkate almadan da karar veremez¹⁰. Bilirkişi raporunda noksanlık varsa tamamlattırılabilir, çelişki varsa yeni bir bilirkişi incelemesi talebinde bulunulabilir. Ancak bilirkişi raporunun kabul edilmemesi veya kısmen kabul edilmesi durumunda buna ilişkin gerekçenin belirtilmesi gerekir¹¹.

⁸ Ancak beyannamenin kanuni süresi geçtiği halde verilememesi durumunda böyle bir zorunluluk bulunmadığı hakkında (Kızılot, 200:707)

⁹ VDDGK, E.2000/249, K.2000/441

¹⁰ D7D,E.1999/868,K.1999/3418

¹¹ D4D,E.1990/4255,K.1992/4873

1.2.2. Takdir Komisyonlarının karar alabilmeleri mükelleflerin/vergi dairesinin yazılı karar talebinde bulunmalarıyla mümkündür. İlgili yasal düzenlemede takdir talebi için başvuruda bulunma süresine ilişkin bir süre belirtilmemiş olmakla birlikte bunu vergi tarh edebilme yetki süresi içinde düşünmek gerekir ki bu da tarh zamanaşımı süresi içinde mümkündür. Takdir Komisyonuna başvuruda bulunulması işleyen zamanaşımı süresini durdurur (VUK,114/2). Komisyonun kararını göndermesi ile süre kaldığı yerden işlemeye devam eder. Ancak, işlemeyen süre her hal ve takdirde bir yıldan fazla olamaz. Takdir Komisyonu karar alma süresi bir yılı aşsa dahi duran zamanaşımı süresi bir yıl olarak dikkate alınır¹². Zamanaşımını durdurma süresinin aynı zamanda Komisyonunun matrah takdiri için kullanabileceği azami süre” olarak kabul edilmesi gerekir (Doğrusöz¹³,11.5.2017).

1.2.3. Takdir Komisyonu kararlarının belirli bilgileri içermesi zorunludur. Komisyon kararlarında; kararın sıra numarası, tarihi, mükellefin adı-soyadı/ ünvanı¹⁴ ,mükellefin açık adresi, takdirin ilgili bulunduğu vergi, takdirin ilgili bulunduğu vergilendirme dönemi, takdir edilen matrah, takdirin dayanağı ve takdir hakkında açıklama bilgilerin bulunması zorunludur (VUK, 31).

1.2.4. Takdir kararı talebinin yetki bakımından doğru Komisyona iletilmesi gerekir. Vergi dairesince yapılacak takdir taleplerinde bu konuda tereddüde neden olacak durumla karşılaşmak ihtimali pek bulunmamakla birlikte doğrudan mükelleflerce yapılacak başvurularda bu konu önem taşır. Özellikle karar talebinde bulunan mükelleflerin mükellefiyet türü ve işyerlerinin bulunduğu yer itibarıyla yetkili¹⁵ Takdir Komisyonuna müracaat etmesi önemlidir. Yetkili Takdir Komisyonu ilgili mükellefin bağlı olduğu yer vergi dairesinin bulunduğu bölgedeki Komisyondur. Yetkili Komisyonunun belirlenmesinde mükelleflere, mükelleflerin hukuki statüsüne, mükelleflerin iş durumuna, mükellefiyet şekline göre özellik arz eden hususların dikkate alınması gerekir¹⁶.

1.2.5. Takdir Komisyonlarının kararları, Komisyonların mahkeme niteliğine sahip bulunmaması nedeniyle, organik bakımdan yargısal işlem olmadığı gibi, işlevsel bakımdan da uyuşmazlık ve kesin hüküm unsurları taşımamaktadırlar (Öncel vd., 2006:102).

1.2.6. Komisyon üyelerinin imzalamasından sonra karar alma süreci tamamlanır. Takdir Komisyonu kararları çoğunlukla alınır, oyların eşitliği durumunda Başkanın bulunduğu tarafın çoğunlukta olduğu kabul edilir (VUK, 89). Karar alma sürecinde Takdir Komisyonu yasayla verilen matrah takdirine ilişkin görevlerini yaparken takdir sebepleri bulunup bulunmadığını inceleyemez. Yalnız

¹² 400 numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği

¹³ İstanbul Bölge İdare Mahkemesi 2. Vergi Dava Dairesi E. 2016/1029, K. 2017/448 Sayılı Kararı

¹⁴ Bu idari işlemin hukuki sonuçlarını doğurabilmesi için ilgisine tebliğ edilmesi gerektiği yolundaki ilkenin de zorunlu sonucudur(Akyılmaz,2000:199).

¹⁵ Tarhiyata konu gayrimenkul sermaye iradının takdiri, gayrimenkulün bulunduğu mahalde yer alan Takdir Komisyonunca yapılması gerekir(Kızılot,1998:858).

¹⁶ Şube ve merkezi farklı illerde bulunan bir mükellef açısından yetkili takdir komisyonunun belirlenmesinde işin niteliği, tarh edilmesi gereken verginin türü gibi unsurların dikkate alınarak karar verilmesi gerekir. Merkez ve şubeleri farklı illerde bulunan ve beyanname vermediği tespit olunan bir gelir vergisi mükellefinin şube gelirinin bulunduğu yer Takdir Komisyonunca takdir ve tayinini gerektirmeyip, işin niteliği itibarıyla merkezin bulunduğu il Takdir Komisyonunca takdir edilmesi mümkündür. D4D.1989/1092E.1992/802K.

hatalı gördüğü işlemlerde, ilgili vergi dairesini yazı ile ikaz etmekle yükümlüdür (VUK, 74/a).

1.2.7. Takdir Komisyonu aldığı kararı, başvuruda bulunan mükellef ise mükellefin bildirdiği adrese, vergi dairesi ise vergi dairesine gönderir.

Komisyonla doğrudan başvuruda bulunarak karar talebinde bulunan mükellef ise, mükellef takdir kararını tebellüğ ettiğinde, bu kararı kabul edip beyanına esas alabilir veya kararı uyuşmazlık haline getirip dava konusu da yapabilir. Komisyondan karar talebinde bulunan vergi dairesi ise, Komisyon kararının vergi dairesine ulaşması üzerine yapacağı işlem Komisyon kararının içeriğinin; takdir edilecek matrahı belirlemiş olması, kararın matrah takdirine yer olmadığı yönünde olması veya kararın mükellef beyanından düşük olması durumuna göre değişir¹⁷. Eğer, Takdir Komisyonu kararı matrah takdiri yönünde ise, vergi dairesi mükellefe vergi tarh etme sürecini başlatır. Ancak, takdir işlemi mükellefin daha önce beyan ettiği bir matraha ilişkin ise Takdir Komisyonu kararı mükellef beyanından düşük olamaz (VUK, 76). Takdir Komisyonu kararı matrah takdirine yer olmadığı yönünde ise, vergi dairesi bu kararı inceleyerek dava konusu yapıp yapılmayacağına karar verir. Yapılacak işlem verilecek bu karara göre ya dava açma veya mükellefin dosyasına kaldırılması yönünde olur. Ancak, vergi dairesinin Takdir Komisyonu kararına karşı dava açma hakkını kullanarak dava açması 2365 sayılı kanunla yapılan düzenleme sonrası Komisyonların kuruluşunda vergi dairesi temsilcilerinin çoğunlukta olmasının da etkisiyle fiilen kalmamıştır (Özbalcı, 1998:262).

Mükelleflerin değer takdirine ilişkin taleplerinin vergi dairesi aracılığıyla yapılmış olması durumunda, Takdir Komisyonu kararını alan vergi dairesi, en geç bir hafta içinde kararı mükellefe tebliğ eder¹⁸.

1.2.8. Takdir Komisyonu kararında VUK, 116-117-118. maddelerinde belirtilen vergi hatası olduğu tespit olunmuşsa Takdir Komisyonundan alınacak yeni karara göre düzeltme yapılır (düzeltme zamanaşımı süresi içinde kalmak şartıyla). Takdir Komisyonu tarafından verilen kararda ısrar edilmesi durumunda vergi dairesi Takdir Komisyonu kararının iptali için dava açmak durumundadır¹⁹. Takdir Komisyonu kararına vergi hatası bulunduğu nedeniyle yapılabilecek eleştirilerin düzeltilmesi için Kanunda tanımlanan vergilendirme hatası veya hesap hatası niteliğinde olması ve bu talebin düzeltme zamanaşımı süresi içinde yapılması gerekmektedir (Kızılot, 853/3). Hakkında vergi inceleme raporu düzenlenen konu ve dönemlerin yanlışlıkla ayrıca Takdir Komisyonuna da sevk edilmiş olması durumunda vergi inceleme raporu dikkate alınır²⁰.

¹⁷ Otomasyonlu Vergi Daireleri İşlem Yönergesi, m. 56

¹⁸ Otomasyonlu Vergi Daireleri İşlem Yönergesi, m. 56/4

¹⁹ İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı Tamimleri, Seri: A, Sıra No:284,2.8.2012, Bölüm 6

²⁰ İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı Tamimleri, Seri: A, Sıra No:284,2.8.2012, Bölüm 5

1.3 Takdir Komisyonu Kararlarının Özellikleri

1.3.1. Takdir Komisyonu Kararlarının İdari İşlem Niteliği

İdari işlem, İdarenin idare hukuku alanında yaptığı tek yanlı hukuksal işlemdir (Gözübüyük-Tan, 2016:267). Bir işlem ya da kararın bir kamu kurumunca ya da idare örgütü içinde yer alan bir idari makam²¹(Akyılmaz, 2000:18) tarafından yapılması ve kamusal nitelikli, etkili, tek yanlı irade açıklamaları niteliğine sahip bulunması gerekmektedir (Karakoç, 1995:130; Akyılmaz,2000: 18). Vergileme süreciyle ilgili olarak Danıştay idari işlemi, vergi dairesinin idari işlevleriyle ilgili olarak vergi hukuku alanında tesis ettikleri, doğrudan uygulanabilir nitelikte, yükümlünün hukukunu doğrudan etkileyen ve onların hukuki statülerinde hak ve yükümlülüklerinde değişiklik veya yenilik yaratan irade açıklamaları olarak tanımlamıştır (Akyılmaz, 2000:18).

İdari işlemin tek yanlı niteliği açısından, Takdir Komisyonu kararının, kararın alınmasında kamu düzeni adına yasal bir görevin yerine getirilmesi sürecinde ve sadece Komisyonun görüşü doğrultusunda alınan bir karar olmasını ifade etmektedir. Komisyon kararında talepte bulunan vergi dairesi veya mükellefin görüş ve düşüncelerine yer verilmez. Komisyon yasayla verilen yetki çerçevesinde karar alır ve bunu talep edene tebliğ eder. Ancak, idari makamı temsil ediyor olması Komisyonun karar almada bağımsız olabileceği anlamını taşımaz. Burada Komisyon bağlı yetkiyle donatıldığından yasayla belirlenen yetki sınırlamalarına tabidir. Bu özelliği itibarıyla Komisyon kararlarının idari işlemin tek yanlı olma unsuruna sahip olduğu ifade edilebilir.

Mükellef hukukunu etkileme/değiştirme niteliğine sahip bir karar olması idari işlemin icrailik özelliğini belirtir²². Komisyon tarafından alınan kararların mükellef hukukunu doğrudan etkileme gücü olmadığından icrai niteliği bulunmaz. Bu kararlardan sadece mükelleflerin talebi üzerine alınan kararlar icrai niteliğe sahiptir. Komisyon kararının vergi dairesinin talebi üzerine alınması durumunda, söz konusu Komisyon kararı idari işlem sürecini henüz tamamlamadığından (bu süreç vergi dairesince takdir kararını dayanak alınarak vergi tarh edilmesi üzerine tamamlanacağından) icrai niteliğe sahip bulunmaz.

İdari işlemin doğrudan uygulanabilir olması, idari işlemin kesin ve yürütülmesi zorunlu olma özelliği ile ilgilidir (Gözübüyük-Tan, 2016:313). İdari işlemin kesin ve yürütülmesi zorunlu olmasından anlaşılması gereken şey, hukuk düzeninde varlık kazanabilmesi için gerekli prosedürün son aşamasını geçirmiş olmasına, tamamlanması için başka bir idari makamın onayına veya başka bir aşamaya ihtiyaç bulunmamasını ifade eder.

Komisyon kararları açısından baktığımızda, mükelleflerin talebi üzerine alınan Komisyon kararları bu niteliğe sahipken, vergi dairesi tarafından talep edilen Takdir Komisyonu kararı hukuk düzlemindeki işlem sürecini henüz tamamlamadıklarından kesin ve doğrudan uygulanabilir olma niteliğine sahip bulunmazlar. Bu nitelikteki kararlar ancak vergi dairesinin bu karara dayanarak vergi tarh etmesi ile hukuk düzeninde varlık kazanabilirler. Tüm bu açıklamaların ışığında mükellef tarafından yapılan başvurular üzerine alınan Takdir Komisyonu

²¹ İdari makam, kamu idareleri, kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile idare nam ve hesabına hareket eden özel hukuk kişileri bkz. Akyılmaz,2000:18

²² İcrai kavramı yerine etkili karar kavramı hakkında bkz. Gözübüyük- Tan, 2016:290

kararları idari işlem niteliğine sahiptirler ve bu nedenle de idari işlemlerin denetimi çerçevesinde idari yargı kapsamında idari dava konusu yapılabilme özelliğine sahiptirler. Vergi dairesinin talebi üzerine Komisyonun alacağı karar (beyanname vermeyen mükelleflerin matrah takdirini Komisyondan talep etmesinde olduğu gibi) vergi dairesinin yapacağı tarhiyat işlemine ön işlem/ hazırlık işlemi niteliğine sahip olacaktır²³. Her ne kadar Komisyon tarafından alınan kararların tamamı idari işlem niteliğine sahip bulunmasa da, Komisyon kararı dayanak alınarak meydana çıkacak işlem idari işlem niteliğine sahip ve mükellef hukukunu doğrudan etkileyecek sonuçlar doğmasına yol açacak olması nedeniyle önemlidir.

1.3.2. Takdir Komisyonu Kararının Talebe Bağlı Olması

Takdir Komisyonlarının karar almaları talep üzerine gerçekleşir. Takdir Komisyonları talep olmaksızın kendiliğinden karar alamayacakları gibi, karar taleplerini de karara bağlamadan cevapsız bırakamazlar. Belirli bazı şartların varlığı durumunda mükellefin matrah veya değer takdiri için Takdir Komisyonuna başvurması “vergilendirme sürecinde mükellefiyete ilişkin yasal bir ödevin yerine getirilmesi sürecinin zorunlu bir unsuru” niteliğine sahip olur. Bu özellik, mükellef tarafından Komisyondan karar talebine yönelik olarak yapılan başvuruyu Anayasa’da düzenlenmiş bulunan hak arama hürriyeti²⁴, dilekçe ile bilgi edinme²⁵ hakkından ayırmaktadır.

1.3.3 Yazılılık Esası

İdari işlemin özünü oluşturan irade açıklaması yazılı, sözlü, işaretle olabilir. Bunlar işlemin şekli ile ilgili konulardır. İdari işlemler kural olarak yazılı işlemlerdir (Gözübüyük-Tan, 2016:438). Danıştay’ın bir kararında idari işlemler yönünden, bilinen ve aranan tek şekil şartının yazılılık olduğu ifade edilmektedir (Akyılmaz, 2000:189). Buradaki temel amaç ilgilileri işlemde haberdar etmek ve dava haklarını kullanmalarına imkan sağlamaktır²⁶.

İdari uyumsuzluklarda dava açma süresinin işlemeye başlamasının yazılı bildirim yapıldığı tarihi izleyen güne bağlanmış olması ile idari işlemlere karşı açılacak davalarda sürenin yazılı bildirim tarihinden başlaması²⁷ yazılılık esasını zorunlu kılmaktadır.

Vergilendirme sürecinde de, sürecin hemen her aşamasında asıl olan, yazılılık ilkesinin uygulanmasıdır. Vergi hukukunda vergiyi doğuran olayın doğumundan verginin tahsil edilmesine kadar olan tüm süreçte yazılılık ilkesi asli, sözlü beyan ise istisnai durumlar için kabul edilmiştir. Bunda vergi hukukunun kamu hukukunun bir dalı olması nedeniyle kamu düzenini ilgilendirmesinin yanı sıra, mükellef vergi dairesi arasındaki ilişkide, taraflardan birisi için alacağı temsil eden ekonomik unsurun, diğer taraf için borcu temsil etmesinin de rolü bulunmaktadır.

²³ Henüz tamamlanmamış, idari usul sürecinde devam eden, kendi başına hukuki sonuç doğurma yeteneğine sahip (bağımsız) olmayan usuli işlemler, düzenleyicilik unsuru gerçekleşmediğinden icrai işlem olarak kabul edilemez, Akyılmaz, 2000: 44

²⁴ Hak arama hürriyeti, yasal araç ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkını açıklar (T.C.1982 Anayasası, 36).

²⁵ Bilgi edinme hakkı, kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında yetkili makamlardan bilgi isteme hakkı veren hak(T.C.1982Anayasası,74).

²⁶ D4D.1991/104E,1993/1682K.

²⁷ İYUK, 7/2, TC 1982Anayasası,125/son

İdari işlem ve tasarruflarla kişilerin hukukunda haricen değişiklik yapma yetki ve imtiyazına sahip olan İdarenin bu yetkisini kullanırken öncelikle yetkinin kullanılmasına ilişkin şekil ve koşulların belirlendiği usul kanunlarının kendi üzerine yüklediği görevler çerçevesinde hareket etmesi önemlidir (DD, 2014:434). Komisyon kararı yazılı olarak düzenlenir ve Komisyon Başkan ve üyelerince imzalanır (VUK, 31). İmza, idari işlemin şekil unsuruyla değil, yetki unsuruyla ilgili bir konudur. Kararı imzalaması gereken kişi dışında, bir başka kişinin imzasıyla oluşturulan idari işlem şekil bakımından değil, yetki bakımından hukuka aykırı sakat bir işlemdir (Akyılmaz, 2000:197). Burada imza, işlemin varlığının bir şartı ve işlemi yapanın iradesinin gösterilmesi aracıdır. İmzalanmamış bir karar hukuki bir varlığa sahip değildir (Akyılmaz, 2000:197).

1.3.4. Takdir Komisyonu Kararının İçeriği, Dayanağı ve Karara Bağlama Yükümlülüğü

İdari makamın kararın içeriğini objektif, açık, kesin ve eksiksiz olarak belirlemesi hukuk devletinin gereğidir (Akyılmaz, 2000:194).

Komisyon karar içeriğinin objektif olabilmesi komisyonun tarafsız bir şekilde talep edilen konu hakkında karar almasını ifade eder. Bu nedenle karar alma aşamasında komisyon, bir yandan kamu düzenini sağlamaya çalışırken, aynı zamanda karar talep konusuna ilişkin ilgili yasal mevzuat ve maddi bulgular üzerinden gerekli incelemeleri yapmakla yükümlüdür. Komisyon karar içeriğinin tarafsız olması gerekir.

Kararın tarafsızlığının sağlanabilmesi alınacak kararın içeriğinin soyut nitelermelerden ve varsayımlardan uzak durulmasını gerektirir. Takdir Komisyonunun kararlarını alırken yapabileceği araştırmalar arasında yükümlünün faaliyette bulunup bulunmadıklarının tespit edilmesi, ne kadar gelir elde ettikleri, emsal araştırmasının yapılması, genel ifadelerle matrah takdirinden kaçınılması, takdir kararında kararın dayanağı ve takdir hakkında bilgi ve açıklamaya yer verilmesi, kararın yasada öngörülen açıklamaları içermesi örnek olarak verilebilir²⁸.

Komisyon karar içeriğinin kapsam itibarıyla, talep konusunun sınırlarını doğru bir şekilde belirlemesi ve konunun tümünü kapsar niteliğe sahip bulunması gerekir. Karar talep konusunu kapsamayan veya talep sınırlarını aşan bir Komisyon kararı hukuki açıdan eleştiriye açık bir karar olarak meydana çıkacaktır.

²⁸ Kızılot, 2000:722-28; Takdir Komisyonunca bir araştırma ve inceleme yapılmadan (olayda ilgili dönemler için muhtasar beyanname verilmemesi nedeniyle takdire gidilmesinin yerinde olduğu, ancak davacının tevkifata tabi bir ödeme yaptığı yönünde herhangi bir tespit bulunmadığı ve takdirin dayanağının gösterilmediği gerekçesiyle tarhiyatın kaldırılmasına karar verilmiştir. DD,S.109:152) harici karinelere dayanılarak matrah takdir edilemeyeceği, üretimde meydana çıkabilecek firelerin incelenmesi gereği, bildirildiği adreste faaliyetinin bulunmadığı tespit edilen, başka bir adreste de ticari faaliyetini sürdürdüğü tespit olunamayan mükellef hakkında incelemeye ibraz etmediği faturanın kullanıldığı yönünde somut verilere dayanan bir araştırma yapılmadan tarhiyat yapılamayacağı gibi hususların somut araştırmaya dayanması şartları aranılmaktadır. İşini terk eden mükellefin, bu durumunu birkaç yıl sonra vergi dairesine bildirmesi halinde, mükellefin arada geçen yıllarda, ne miktarda kazanç elde ettiği konusunda, vergi dairesince veya Takdir Komisyonunca herhangi bir araştırma yapılmadan matrah takdir olunamayacağı hakkında, Kızılot, 2002:812

Kararın alınmasına dayanak alınacak esaslar gerek Vergi Usul Kanunu gerekse vergi dairesinin ve yargı organlarının²⁹ yaklaşımı ile yönlendirilerek bu alanda Komisyona tanınan bağlı yetkinin doğru kullanılmasına çalışılmaktadır. Takdir Komisyon kararı her ne kadar takdiri nitelikte olsa da varsayıma dayalı olamaz³⁰. Bu esas hem karar talebinde bulunan vergi dairesi hem de Takdir Komisyonu için geçerli bir ilkedir. Takdir Komisyonundan karar talebinde bulunan vergi dairesinin matrah takdirine dayanak oluşturacak nitelikteki rapor, fiş, beyanname, bildirim vb. nitelikteki belgeleri karar talebiyle birlikte Komisyona iletmesi gerekmektedir. Takdir Komisyonları da kararın varsayıma dayalı olmaması için gerekli araştırma ve incelemeleri yapmakla yetkili ve görevlidirler. Resen takdir mükellefin defter, kayıt ve belgelerine göre matrahın tespitinin mümkün olmadığı durumlar için söz konusu olduğundan Komisyon tarafından takdir edilecek matrah yaklaşık bir değeri ifade eder. Ancak Komisyon matrah-değer takdirinde bulunurken hukuk devleti ilkesi gereği olarak bununla ilgili gerekli araştırmaları yapmakla yükümlüdür.

İdari usul, idari makam tarafından tamamlanmalı ve idari usulün sonunda, idari işlem yapılmalıdır (Akyılmaz, 2000:163). Vergi dairesinin, Takdir Komisyonunca gönderilen kararı dayanak alıp işlem yaparak idari usul sürecini tamamlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Vergi dairesinin buradaki yükümlülüğü, hakkında resen vergi tarh nedeni bulunan mükellefin, vergi tarhına esas alınacak matrah takdirinin yapılmasının temin edilmesidir. Bu da önce Takdir Komisyonundan karar talebinde bulunup, sonrasında Komisyon kararına dayanarak vergi tarhiyatının yapılmasıyla mümkün olacaktır. Burada vergi dairesinin Takdir Komisyonu kararını değiştirme veya işlem yapmama gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Ancak, vergi dairesi Takdir Komisyonu kararını eleştirerek hukuki uyumsuzluk konusu yaparak dava açabilir. Her ne kadar ilgili yasal düzenlemede süre tayin edilmemiş olsa da, Takdir Komisyonlarının yapılan karar taleplerini mümkün olan en kısa zaman diliminde sonuçlandırarak karara bağlama yükümlülükleri bulunmaktadır. Bunun için gerek duyulması halinde Komisyona bilirkişiden yararlanma, vergi incelemesi yapma gibi hak ve yetkiler tanınmıştır (VUK, 75).

1.3.5. Takdir Komisyonu Kararlarının Gereğe Dayanması Gerekliliği

İdari işlemin gerekçeli olması ilkesi, işlemi yapan idareyi idari işlemin dayandığı maddi veya hukuki nedenleri açıklamaya, uyguladığı yasayı kavramaya, doğru ve anlamlı olgular ortaya koymaya ve denetim yapmaya zorlar. İşlemden gösterilen gerekçe işlemin yasaya uygunluğunu değerlendirme, itiraz edip etmeme ve yargı yoluna gidip gitmeme konusunda işlemin ilgisine yardımcı olur. Bütün bu düzenlemeler idari işlemin gerekçeli olmasını bir şekil şartı olarak öngörmektedir (Akyılmaz, 2000:202).

²⁹ Takdir Komisyonu kararında dayanak bulunmadığı gerekçesiyle vergilendirmenin kaldırılması yerine komisyon kararının hukuka uygunluğunun saptanması esastır. VDDGK, 2011/521E, 2013/211K

³⁰ Takdir Komisyonunca bir araştırma ve inceleme yapılmadan harici karinelere dayanılarak matrah takdir edilmesi yasal olmadığı hakkındaki karar. Kızılot, 1998:844

Kararın gerekçeli düzenlenmesi yükümlülüğü³¹, bir amaç olmayıp, idari makamı doğru karara götüren bir araçtır (Akyılmaz, 2000:203). Gerekçe ile işlemde etkilenen kişiye, işlemin dayandığı sebepler hakkında bilgi verilmektedir. Hukuki sebepleri açıklayıcı ve kapsamlı bir gerekçe, bireyler için bu kararın hazırlanmasında İdarenin dikkatli davrandığı, özen gösterdiği konusunda önemli bir gösterge olmaktadır (Akyılmaz, 2000:203). Takdir kararının gerekçeli olması ile, Komisyonun kararını oluşturma aşamasında hukuki ve maddi delilleri ne ölçüde göz önünde bulundurduğu konusunda açıklamada bulunmaktadır. Sağlam hukuki ve maddi delilleri dayanak alarak oluşturulmuş /alınmış bir kararın mükellef tarafından kabul edilmesi /benimsenmesi daha kolay olacaktır. Ayrıca, karşılaştığı idari işlemin maddi ve hukuki dayanaklarını bilmek, her yurttaşın hakkıdır (Akyılmaz, 2000:203-204). Mükellefler Takdir Komisyonu kararının maddi ve hukuki dayanaklarını bilmek suretiyle, bu kararı hukuki uyumsuzluk konusu haline getirip getirmeyeceklerine, uyumsuzluk konusu yapacaklarsa savunma hakkını kullanmalarında gerekçelerini temellendirebilmelerine imkan tanınmış olur. İster doğrudan, isterse dolaylı yoldan olsun takdir kararları mükellef hukukunu etkileme özelliğine sahip kararlardır. Üstelik yapılacak değer takdirinin veya bunun sonucunda yapılacak vergi tarhının somut verilere dayandırılması her zaman mümkün olamamaktadır (mükellefin defter, kayıt ve belgelerine ulaşamadığı durumlarda olduğu gibi). Bu özellikler Komisyon kararının gerekçeli olması zorunluluğu sonucunu doğurmaktadır.

Komisyon kararının gerekçeli düzenlenmiş olması tek başına yasal hakların kullanılmasının temini için yeterli olmayıp bunun mükellefe yasanın öngördüğü şekilde tebliğ edilmesi gerekmektedir. Bunun için de Komisyon kararıyla birlikte resen takdiri gerektiren vergi inceleme raporu ve vergi/ceza ihbarnamesinin birlikte mükellefe tebliğ edilmesi gerekmektedir. Vergi/ceza ihbarnamesine Komisyon kararının eklenmemesi vergi dairesince yapılacak vergi tarh işlemini meydana getireceği hukuki sonuçlar bakımından sakatlar. Bu şekilde Takdir Komisyonu kararı eklenmeden yapılan tebligat tarhiyatın maddi ve hukuki sebepleri mükelleflerce bilinmeyeceğinden yasal haklarını kullanmasında sınırlayıcı etki doğuracaktır. Mükellefin bunu dava konusu yapması durumunda mahkeme mükellefin savunma hakkını kullanmasını engellemesi gerekçesiyle³² kararı iptal etmesine neden olur.

1.3.6. Takdir Komisyonu Kararının Dava Niteliği

Vergi dairesinin, idari işlevleriyle ilgili olarak tesis ettikleri uygulanabilir nitelikte yükümlünün hukukunu doğrudan etkileyen ve onların hak ve yükümlülüklerinde değişiklik ve yenilik yaratan irade açıklamaları idari davaya konu teşkil eder³³. Vergilendirme sürecindeki bir işlemin dava konusu edilebilmesi için idari işlem niteliğine sahip bulunması gerekir. Vergilendirme sürecinde

³¹ VUK,31/8'de Takdir Komisyonu kararının gerekçeli olması ve Takdir Komisyonunca yapılacak inceleme ve araştırma ile saptanacak matrahın gerçeğe en yakın biçimde tespiti zorunlu olduğu halde Takdir Komisyonunca takdir edilen matrahın etraflı bir araştırmaya dayanmadığından bu karara göre yapılan cezalı tarhiyatta isabet bulunmadığı hakkında, Kızılot, 1998:857

³² VDDGK,E.2001/220,K.2001//390

³³ D3D,2014/8130E,2015//7010K.

meydana çıkıp da idari işlem niteliğine sahip bulunmayan işlemler dava konusu edilemezler³⁴.

Dava açma hakkına sahip olanlar mükellefler ve kendilerine vergi cezası kesilenlerdir. Vergi dairesinin de Takdir Komisyonu kararlarına karşı dava açma hakkı bulunmaktadır. Bu durumda vergi dairesi davacı, Takdir Komisyonu davalı tarafı temsil eder (VUK, 377). Vergi mahkemesinde dava açabilmek için verginin tarh edilmesi, cezanın kesilmesi, Takdir Komisyonu kararının tebliğ³⁵ edilmiş olması gerekmektedir (VUK, 378).

Takdir Komisyonu kararları vergilendirme sürecinin tarh işlemi öncesi aşamasıyla ilgili yapılan saptama ve değerlendirmelerdir (Öncel vd., 2006:205).

Takdir Komisyonunun mükellef talebi üzerine aldıkları kararlara karşı dava doğrudan Komisyon kararına karşı açılır. Vergilendirme sürecinde hakkında resen takdir nedeni bulunan mükellef hakkında vergi dairesi tarafından Takdir Komisyonundan karar talebinde bulunulmuş olması durumunda ise dava Komisyon kararına karşı değil, Komisyon kararını esas alarak vergi tarh eden vergi dairesinin tarhiyat kararına yönelik olarak açılabilir. Bu aşamadaki Takdir Komisyonu kararı vergi dairesince yapılacak tarh işlemine hazırlayıcı (ön) işlem³⁶ niteliğine sahip olacağından (idari işlemin icrailik, kesin ve doğrudan uygulanabilme özelliği bulunmadığından) hukuki düzlemde varlık kazanması ancak vergi dairesinin vergi/ceza tarh etmesi ve bu tarhiyatı ihbarname ile tebliğ etmesi ile mümkün olur. Ancak bu durumda mükellefe vergi/ceza ihbarnamesi ile birlikte Komisyon kararı ile resen takdiri gerektiren inceleme raporunun birer suretinin ihbarnameye eklenmesi zorunludur (VUK, 35/son).

Vergilendirme süreciyle ilgili idari işlemlerde davalı genellikle vergi dairesidir. Takdir Komisyonu kararlarının vergi dairesi aracılığıyla talep edildiği durumlarda dava takdir kararını dayanak alarak tarhiyat yapan, vergi ve ceza ihbarnamesini düzenleyen vergi dairesi adına açılır. Vergi dairesinin karar talebini Komisyonun matrah takdirine yer olmadığına dair karar vermesi durumunda vergi dairesi bu kararı uyuşmazlık konusu haline getirip dava açabilir.

Takdir Komisyonu kararlarına karşı görevli mahkeme vergi mahkemeleridir. Vergi uyuşmazlıklarında yetkili mahkeme, uyuşmazlık konusu

³⁴ Takdir Komisyonlarınca Vergi Dairesi Müdürlüğü'ne gönderilen uyarı niteliğinde yazılan yazı idari işlem niteliğine sahip bulunmadığından idari davaya konu yapılamaz. Karakoç, 1995:126

³⁵ Vergilendirme ile ilgili işlemlerde tebliğ mükelleflere, bunların kanuni temsilcilerine, umumi vekillerine veya vergi cezası kesilenlere yapılır. Tüzel kişilere yapılacak tebliğ, bunların başkan, müdür veya kanuni temsilcilerine (Limited şirket adına düzenlenen ihbarnameye karşı dava açma hakkı şirkete aittir. Bu durumda ortak kendi adına dava açamaz/ Şirketin temsile yetkili olmayan ortağı, ödeme emrine karşı dava açamaz. Vakıflar ve cemaatler gibi tüzel kişiliği olmayan teşekküllerde tebliğ bunları idare edenlere veya temsilcilerine yapılır. Tüzel kişilerin birden fazla müdür veya temsilcisi olması durumunda tebliğ bunlardan birine yapılabilir (VUK,94) (ancak, iki imza ile temsil edilen şirket adına bir imza ile dava açılması halinde diğer imzanın tamamlanması gerekir. Tasfiye ve iflas halindeki işletmelerde dava açma yetkisi tasfiye memurları ile iflas idaresine aittir (Yetkili iflas dairesi yerine, müflis şirket müdürü tarafından açılan davanın, ehliyet yönünden reddi gerekir. Kızılot, 1996:1220-1224-1228-1229.

³⁶ Takdir Komisyonu kararındaki hata nedeniyle sadece tarhiyat hakkında karar verilmesi gerekirken, ön idari işlem niteliğinde olan ve tek başına mükellef tarafından dava konusu yapılması mümkün bulunmayan Takdir Komisyonu kararının iptaline karar verilmesinde yasal isabet bulunmamaktadır. Karakoç, 1995:128

vergiyi tarh ve tahakkuk ettiren, zam ve cezaları kesen dairenin bulunduğu yerdeki vergi mahkemesidir. Diğer uyuşmazlıklarda dava konusu işlemi yapan dairenin bulunduğu yerdeki vergi mahkemesine davanın açılması gerekir (İYUK/37). Takdir Komisyonu kararlarına karşı açılacak davalarda yetkili mahkemenin belirlenmesinde mükellefe ilişkin özellikli hususlara dikkat edilmesi gerekir- adi şirket ortaklıkları veya kolektif şirket ortaklarıyla ilgili özellikli durumlar veya karar talebinde bulunan mükellefin işyeri merkezi ile şubelerinin farklı yerlerde olması/birden fazla yerde işyeri bulunan mükellefin hangi yer vergi mahkemesinde dava açması gerektiği gibi hususlarda olduğu gibi-.

Dava açma süresi vergi mahkemesinde otuz gündür. Dava açma süresi tarhiyatın ilgisine tebliğ edildiği günü izleyen günden itibaren işlemeye başlar. İdarenin dava açması gereken konularda Takdir Komisyonu kararının idareye geldiği tarihi izleyen günden başlar (İYUK, 7/2-a-b).

Vergi mahkemeleri vergi dairesince yapılan tarhiyat³⁷ ve kesilen cezalarla Takdir Komisyonu kararlarında yer alan matrahları değiştirme yetkisine sahiptirler ve hüküm fıkrasında matrah belirleyebilirler (Kızılot, 2000:441). Takdir Komisyonu kararlarına karşı vergi dairesince açılan davalar vergi dairesi lehine sonuçlanmışsa Takdir Komisyonu kararları geçersiz hale gelir (Kırbaş, 1998:222).

1.3.7 Takdir Komisyonlarının Delil Olma Niteliği

Vergi Usul Kanunu 3/B'de ispat için, vergilendirmede vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin işlemlerin yasal şekle uygun olmasına yeterlilik tanımamış ve olayın gerçek mahiyetinin kavranmasını³⁸ esas almıştır.

Vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin işlemlerin gerçek mahiyetinin tespit edilebilmesinde, yemin ve vergiyi doğuran olayla ilgisi tabi ve açık bulunmayan şahit ifadesi dışındaki tüm ilgili olabilecek unsurların delil olarak kabul edilmesi esastır. Yani delil serbestisi ilkesini benimsemiştir. Vergi idaresinin vergiyi doğuran olaya taraf olmaması biçimsel/şekli delil esasında tedbir alınmasına imkan tanımadığından şekli delil anlayışından delil serbestisi ilkesine geçilmiştir (Karakoç, 1995:104). Delil serbestisi ilkesine göre ispat edilmesi gereken uyuşmazlık, mahiyetine uygun her türlü delille ispatlanabilir. Delillerin belirli bir konuyla veya sayıyla sınırlandırılması söz konusu değildir (Karakoç, 1995,96). Vergi Usul Kanunu, olayların gerçek mahiyetinin ortaya çıkartılmasında yemin hariç her türlü delile izin vermiştir. Bu deliller, tarafların ikrarı, vergiyi doğuran olayla ilişkisi doğrudan ve açık bulunan tanık ifadesi, işlemin taraflarının ekonomik ve ticari konuları, işyerlerinin durumu, arandığında bulunup bulunamamasına ilişkin tespitler olabilir (Kızılot, 1996:569).

Mükellefin yasal defter ve belgelerinin teminine imkan olmayan durumlarda matrah-değer takdirinde bulunmaları zorunluluğu takdir edilecek değer itibarıyla sübjektiflik unsurunu bünyesinde barındırır. Takdir Komisyonlarına

³⁷ Bir vergilendirmenin matrahı yönünden hukuka uygunluğunun denetimi sırasında, matrahın belirlenmesine veri oluşturan ölçütün yüksek bulunmasının, tarhiyatın kaldırılmasını değil, tarh matrahının yargı yerince öngörülen ölçüte göre değiştirilmesini gerektireceği hakkında, Kızılot, 200:720

³⁸ Vergilendirme işlemi yapılırken, kanuna uygun olarak biçimlendirilen işlemlerin biçimselliğinin ötesine geçilerek, işlemin tarafları arasında oluşan maddi ve hukuki ilişkinin gerçek mahiyetinin araştırılması gerekir. Kızılot, 1996:571

tanınan matrah değer takdir yetkisi mutlak yetki olmadığından Komisyonlar aldıkları kararların dayanaklarını ve açıklamalarını belirtmekle yükümlüdürler³⁹. Komisyonların, kendilerine tanınan takdir yetkisinin kullanımında matrahı gerçeğe en yakın değeriyle tespit edebilmeleri amacıyla vergi incelemesi yapma, bilirkişiden yararlanma gibi yetkileri ile diğer gerekli somut maddi araştırmaları yapma görevleri bulunmaktadır. Komisyon kararları ancak yasanın aradığı şartları bünyesinde barındırıyorsa delil olma niteliğine sahip olurlar. Aksi takdirde Komisyon tarafından alınacak kararlar vergi yargısında delil olma niteliğini kaybederler. Komisyon kararları mahkemeyi bağlayıcı niteliğe sahip değildirler (Karakoç, 2005:Ocak).

İktisadi, ticari ve teknik icaplara uymayan veya olayın özelliğine göre normal ve mutad olmayan bir durumun iddia olunması halinde ispat külfeti bunu iddia eden tarafa aittir (VUK, 3/B-2). Komisyon kararının alınmasında mükellef defter, kayıt ve belgelerinin temin edildiği ve yasal şartlara sahip bulunduğu durumlarda mükellefler Komisyon kararının aksini ispat edebilirler. Ancak, mükellefin yasal defter ve belgelerinin teminine imkan olmayan nedenlerle alınan Komisyon kararlarını ispat yükü mükellefe düşmektedir.

2. Takdir Komisyonuna Sevk Süreci

Mükelleflerce doğrudan Komisyona yapılan başvurular açısından ayrıca bir sevk süreci söz konusu olmamaktadır. Takdire sevk süreci ancak mükelleflerin takdir talebini vergi daireleri aracılığıyla yapmaları durumunda söz konusudur. Vergi dairesi mükelleften gelen değer takdir talebine ilişkin başvurusunu müteakip Komisyona sevk sürecini başlatır. Vergi dairesinin, vergilendirme süreciyle ilgili vergi tarh işlemine ilişkin görevi kapsamında yaptığı denetim ve kontroller sonucunda da karar için Komisyona başvuruda bulunması gerekebilir, beyanname vermeyen mükelleflerin tespit edilmesinde olduğu gibi⁴⁰. Mükellefin takdire sevk edilme nedeni yokken yanlışlıkla takdire sevk işleminin yapıldığının tespiti durumunda tarh zamanaşımı süresi içinde kalmak şartıyla Vergi Usul Kanununun vergi hatalarının düzeltilmesi hükmü çerçevesinde vergi dairesince düzeltme işlemi

³⁹ KARAKOÇ, Yusuf, Vergi Yargılaması Açısından Takdir Kararlarının Hukuki Niteliği, Vergi Dünyası,2005

⁴⁰ Vergi dairesi, yıllık beyan esasına dayanan vergilerde beyan dönemini izleyen ayda (Gelir Vergisi için Mart, Kurumlar Vergisi için Nisan), aylık beyana tabi vergilerde beyan dönemini izleyen ikinci ayda beyanda bulunmayan mükellefleri bilgisayar sistemi aracılığıyla tespit eder. Vergi dairesi mükellef hakkında takdire sevk kararı almadan önce mükellefin, işletme ve şirket türleri ile bunların vergi kanunları karşısındaki durumu, mükellefiyet durumu, vergi türleri itibarıyla muafiyet, istisna gibi özellikli durumların bulunup bulunmadığı, gibi hususların herhangi bir yanlışla yer vermeyecek biçimde tespit etmek durumundadır. Bunların dışındaki mükelleflerin tarh dosyaları incelenerek gerekli görülenler hakkında sürekli mükellefiyetlerinin bulunup bulunmadığı, gelir unsuru itibarıyla defter tutma yükümlülüğü bulunmayıp beyanname verme yükümlülüğü bulunanların gelirin elde edildiği unsuru elden çıkarıp çıkarmadığı, nakil, adres değişikliği, faaliyete devam edip etmediklerinin tespit edilmesi amacıyla yoklama/ vergi incelemesi yaptırılır. Bunlar hakkında yoklama/ vergi incelemesi sonucuna göre işlem yapılır(takdire sevk-resen mükellefiyet terkinin, nakil söz konusu ise diğer vergi dairesi ile iletişime geçilmesi gibi). Yıllık beyannameli yükümlülüklerle ilişkin tarh dosyalarında son üç yılın beyannameleri bulundurulur. Aylık beyannameli yükümlülüklerle ilişkin tarh dosyalarında cari yıl ile bir önceki yıla ait beyannameler bulundurulur. Aylık ve yıllık beyannameler, her yılın Ocak ayında tarama ve kontrol bölümü incelemesinden sonra uygun bulunanlar arşive gönderilir. Yıllık veya aylık beyannamelerden herhangi bir nedenle işlemleri devam edenler, bu süreleri tamamlamış bile olsalar işlemleri sonuçlanıncaya kadar arşive gönderilmez. Ayrıntılı bilgi için bkz. Otomasyonlu Vergi Daireleri İşlem Yönergesi,2012,m.52

yapılır. Mükellefin takdire yanlılıkla sevk edildiği henüz Takdir Komisyonu karar almadan tespit edilmiş olması durumunda Komisyon mükellef hakkında takdir kararı almaz. Mükellefin Takdir Komisyonuna yanlılıkla sevk edildiği Takdir Komisyonu karar aldıktan sonra, fakat vergi dairesi henüz vergi tarhiyatı yapmadan önce tespit edilmişse, mükellefe vergi tarhiyatı yapılmaz. Mükellefin Takdir Komisyonuna yanlılıkla sevk edildiği Takdir Komisyonu karar aldıktan ve vergi dairesinin vergi tarhiyatından sonra tespit olunmuş ise Vergi Usul Kanunu düzeltme hükümleri çerçevesinde düzeltme fişi ile durumun resen düzeltilmesi gerekir⁴¹.

3. Takdir Komisyonundan Karar Talebinde Bulunabilecekler

Vergi Usul Kanununda Takdir Komisyonlarının görevleri sayılırken “yetkili makamlar tarafından istenilen matrah ve servet takdirlerini yapmak(VUK/74,a-1)” olduğu ifade edilmiştir. Yetkili makamlar ifadesi Kanunda açıkça belirtilmemiş olmakla beraber VUK zamanaşımı sürelerini düzenleyen 114/2’ de “vergi dairesince matrah takdiri için Takdir Komisyonuna başvurulması” ifadesi matrah takdiri talebinde bulunma konusunda vergi dairesine yetki verildiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki vergi dairelerinin vergi tarh etme yetkisine sahip idari birim olmaları bunu kaçınılmaz kılmaktadır.

Vergi Usul Kanununda emsal bedel esasında değerlendirme esaslarının düzenlendiği 267.maddede emsal bedel tespiti için Komisyona “ilgililerin” müracaat edeceği belirtilmiş ve düzenlemenin devamında yer alan “mükelleflerin Komisyon kararlarına karşı dava açabilecekleri” şeklindeki ifadelerinden vergi mükellefleri veya emsal bedel tespit talebinde bulunması gerekenlerin Komisyona müracaat edebileceği anlaşılmaktadır. Bu durumda vergilendirme sürecinin sacayaklarından birini oluşturan vergi mükellefleri de emsal bedel tespiti için Komisyondan karar talebinde bulunabileceklerdir.

3. 1. Vergi Dairesi

Vergi dairesi vergilendirme sürecinde resen takdiri gerektiren durumlarda - mükellefin beyanname vermediğinin belirlenmesi durumunda olduğu gibi-, beyanname vermeme nedenlerini araştırır, gerek görmesi durumunda takdire sevk sürecini başlatır.

Vergi dairesi, Veraset Ve İntikal Vergisinin tarh edilmesine ilişkin birinci aşamada (ilk tarhiyat) verginin mükellefinin beyannamesini almasını müteakip nihai tarhiyatın yapılabilmesi için Takdir Komisyonundan matrah takdir talebinde bulunur⁴². Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu mükelleflerinin yaptığı değerlendirme tespitleri ile vergi idaresi tarafından yapılan değerlendirme farklılıkları ikmalen vergi tarhına konu edilir.

⁴¹ İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı Tamimleri, Seri: A, Sıra No:284,2.8.2012.

⁴² Veraset ve İntikal Vergisinin matrahı, intikal eden malların Vergi Usul Kanununa göre bulunan değerlerinden Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu 12.maddedeki borçların düşülmesiyle bulunur. Veraset ve İntikal Vergisi mükellefleri bu verginin konusuna giren malları, Kanunun 10. maddesinde belirtilen değerlendirme ölçütlerinden faydalanarak değerlerler. Bu Kanunda yer almayan malların değerlendirme işlemi Vergi Usul Kanununda yer alan değerlendirme esasından faydalanarak yapar ve vergi beyannamelerini buna göre düzenlerler. Mükellef bu şekilde hesapladığı Veraset ve İntikal Vergisine ait beyannameyi vergi dairesine verir. Beyannameyi alan vergi dairesi ilk tarhiyatı yapar. Vergi dairesince mükellefin verdiği beyannameye dayanılarak yapılan ilk tarhiyat sonucuyla intikal eden malların Vergi Usul Kanununa göre bulunacak değerleri karşılaştırılır ve aradaki farka ilişkin ikmalen tarhiyat (kesin tarhiyat) yapılır. İlk ve kesin tarhiyat arasındaki tutar farkı farklı değerlendirme ölçütü kullanılmasından kaynaklanmış olması durumunda fark kısma ceza uygulanmaz.

Vergi inceleme yetkilisi olarak, vergi inceleme elemanlarının, kanuni ölçülerin uygulanmasıyla ilgili olarak emsal bedel veya emsal ücretin belirlenmesi, değerlendirme ölçütlerinin uygulanması gibi konularda Takdir Komisyonundan değer takdir talebinde bulunmalarında yasal düzenleme itibarıyla herhangi bir engel bulunmamaktadır. Takdir Komisyonlarınca belirlenecek bu değer ikmalen vergi tarhına dayanak olarak alınır. Ancak, tarh zamanaşımı süresinin son yılı içerisinde olup devam eden vergi incelemeleriyle ilgili olarak mükellefler Takdir Komisyonuna sevk edilemezler. Ayrıca, tarhiyat niteliği bulunan ancak matrah takdiri niteliğinde olmayan (haksız iadenin geri alınması, indirim reddi gibi) işlemler için Takdir Komisyonuna sevk yapılamaz (Doğrusöz, B:15.5.2017)⁴³.

3.2. Mükellefler

Vergi Usul Kanunu 8. maddesinde yapılan mükellef tanımında normal şartlar altında mükellef kavramı vergi sorumlusunu da kapsayıcı niteliktedir ve mükellef ile vergi sorumlusunun aynı kişi olması durumunda herhangi bir problemle karşılaşmamaktadır zira vergi mükellefinin komisyona başvuru hakkı bulunmaktadır. Ancak, mükellef ile vergi sorumlusunun aynı kişi olmaması durumunda vergi sorumlusunun örneğin, vergi mükellefinin küçük- kısıtlı olması, tüzel kişi olması, tüzel kişiliği bulunmayan vakıf ve cemaat gibi varlıklar olması durumunda bunlar adına vergi işlemlerini yürütme yetkisi tanınan kişilerin, tasfiye halindeki şirketler için tasfiye memurlarının da komisyona başvuru hakları söz konusudur. Emsal bedel tespit edilmesi gerekliliği durumu ile karşılaşan ilgililerin, Veraset Ve İntikal Vergisinde kanuni mirası reddetmemiş mirasçıların, komisyona başvuru hakları söz konusudur.

4. Takdir Komisyonuna Başvuruda Bulunmayı Gerektiren Durumlar

4.1. Matrah Ve/ya Kıymet Takdir Talebiyle Komisyona Başvuru

Matrah ve kıymet takdiri talebiyle Komisyona başvurma durumunda kalma vergilendirme sürecinde ortaya çıkar. Bu durum vergilendirme sürecinin özellikle tarh öncesi aşamasını yakından ilgilendirir. Vergi alacağının sübjektif niteliğe bürünmesi yani kişiler yönünden belli bir borç haline gelebilmesi ancak verginin tarh edilmesi ile mümkündür. Vergi Usul Kanunu, vergi tarhını, vergi alacağının kanunlarında gösterilen matrah ve nispetler üzerinden vergi dairesi tarafından hesaplanarak bu alacağı miktar itibarıyla tespit eden idari işlem olarak tanımlamıştır. Vergi tarhı⁴⁴ ya verginin mükellefçe hesaplanıp beyanını esas alan

⁴³ 27.4.2017 Tarih ve 2017/1 Sayılı Vergi İncelemesi ve Denetimi İç Genelgesi

⁴⁴ Kamu iradesini temsil eden vergi dairesinin tüm işlem ve eylemleri hukuk devleti ilkesi gereği yargı denetimine tabi olması nedeniyle vergi dairesi tarafından yapılacak tarh işleminin idari işlemin unsurlarını oluşturan yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden hukuka uygun olmasını gerektirmektedir. Bu unsurlardan herhangi biri ile hukuka aykırı olan idari işlemler, ya yok hükmünde olurlar, yada İYUK çerçevesinde iptal davasına konu teşkil ederler/iptal davası ile iptal edilmeleri gerekir yada işlemlerde hata bulunması durumunda işlemi tesis eden birimce/ makamca düzeltmeye konu edilirler. Vergi tarhı açısından yetki unsuru, vergilendirme işleminin yetkili idari birim tarafından yapılmasını ifade eder. Yetki unsuruna aykırılıklar fonksiyon gaspı, yetki gaspı ve yetki aşımı şeklinde görünürler. Fonksiyon gaspı ile yetki gaspı ile meydana getirilmiş idari işlem yok hükmündedir. Yetki aşımı ile hukuk düzlemine çıkan idari işlemin ise iptali gerekir. Vergi tarhı açısından şekil unsuru, vergilendirme işleminin hukuk düzlemine Kanunun aradığı şekil şartlarına sahip olarak çıkmasını ifade eder. Beyan esasında vergi tarhının şekil unsurunu/şartını tahakkuk fişinin düzenlenmesi oluşturmaktadır. Vergi Usul Kanunu, beyan esasına göre tarh olunan vergilerin

beyan esasını ile ve/ya vergi dairesi tarafından yapılan -ikmalen-resen-idarece vergi tarhiyla mümkündür. Komisyondan vergi kanunlarında yazılı fiyat, ücret veya sair matrah ve kıymetlerin takdir talebi genellikle beyan esasına, bazı durumlarda da ikmalen vergi tarhiyatına dayanak almır.

4.1.1. Beyan Esasında Takdir Komisyonuna Başvuru Gerektiren Durumlar

Beyan esasını, mükellefin ilgili vergi kanunlarında belirlendiği şekilde vergisini hesaplayarak beyan edip ödemesine dayanan bir sistemdir. Bu yöntemde mükellef vergi matrahını, düzenlemek ve kullanmakla yükümlü olduğu belgeleri vergi kanunlarında belli edilen esaslar çerçevesinde tutmakla yükümlü bulunduğu defterlerine aktarmak suretiyle hesaplar. Bu hesaplamada tahmini/takdiri değerlere yer verilmemesinin esas dayanağı vergi hukukunun kamu hukukunun bir dalı olması itibarıyla kamu düzeni ile ilgili olmasındandır. Hukuk devleti ilkesi, vergilerin yasal sınırlarının belirlenmesini zorunlu kıldığından takdir üzerine yapılabilecek hesaplamalar da yine Kanunun sınırlarını çizdiği alan içerisinde mümkün olabilmektedir.

Bu çerçevede beyanda bulunma yükümlülüğü olan mükellefin bu yükümlülüğünü yerine getirebilmesi için beyana tabi matrah veya kıymetlerin yahut bunların bileşenlerini doğru bir biçimde tespit edebilmesi/ hesaplayabilir durumda bulunması gerekir. Ancak, mükellef vergi matrahını oluşturan iktisadi kıymetlerin değerini bilmiyorsa veya belirleyemiyorsa/ hesaplayamıyorsa VUK' un yönlendirmesi ile emsal bedel tespiti için Komisyondan karar talebinde bulunabilir. Emsal bedel/ emsal ücret, gerçek bedeli olmayan veya bilinmeyen veyahut doğru olarak tespit edilemeyen bir malın, değerlendirme gününde satılması halinde emsaline göre haiz olacağı değer olarak tanımlanmıştır (VUK, 267). Bu maddeye göre, emtianın değeri öncelikle ortalama fiyat esasına göre tespit olunmaya çalışılır. Değerin bu esasa göre tespitinin mümkün olmaması durumunda maliyet bedeline göre tespitinin mümkün olup olmadığı araştırılır. Maliyet bedeline göre de değer tespit olunamaması durumunda değer tespiti emsal bedel esasında yapılır. Emsal bedelin tespitinde uygulanacak ölçütün belirlenmesinde yasada öngörülen sıralamaya uyulması zorunludur⁴⁵ ve bu tespit yapıldığında emsal bedel talep edilen ekonomik unsurun sahip bulunduğu niteliklerin-özelliklerin de dikkate alınması gerekir.

---

tahakkuk fişi ile tarh ve tahakkuk ettirileceğini ifade etmektedir. Tahakkuk fişinin beyannameyi alan vergi dairesince düzenleneceği ve bunun beyannamenin makbuzu yerine geçeceği ifade edilmektedir (VUK,25-26). Gerekli görülmesi durumunda beyan esasındaki verginin tahakkuk fişi yerine ihbarname ile tebliğ olunacağı da Kanunda ifade edilmektedir. İkmalen- resen tarh edilen vergiler ve kesilen cezalar için tahakkuk fişi düzenlenmez. Bunlar için vergi/ceza ihbarnamesi düzenlenir. İkmalen-resen tarh edilen vergiler/ cezalar nedeniyle düzenlenecek ihbarnamenin vergilendirmenin şekil unsurunu değil, tebliğ aracı niteliğine sahip olduğu çeşitli Danıştay kararlarında vurgulanmaktadır. Vergi tarhinin sebep unsuru, idareyi işlem yapmaya yönelten nedendir. Bu neden hukuki veya maddi olabilir. Konu unsuru, işlemin hukuk düzeninde yarattığı sonuçtur. Maksat unsuru, hazineye vergi geliri olarak hedeflenen paranın girmesidir.

⁴⁵ Bedelsiz olarak oğullarının kullanımına bırakılan arazilerin emsal kira bedellerinin öncelikle vergi değeri esasına göre tespit edilmesi gerektiği, bu şekilde tespit olunmayan emsal kira bedelinin doğrudan Takdir Komisyonunca yetkisiz olarak takdir olunmasının yasaya aykırılığı hakkında,D3D,1986/490E.,1986/1822K.

Emsal bedeli esasında takdirlerin, maliyet bedeli ve piyasa kıymetleri araştırılmak ve kullanılmış eşya için ayrıca yıpranma dereceleri dikkate alınmak suretiyle yapılacağı, emsal bedelinin mükellef tarafından bizzat hesaplandığı hallerde, bu hesaplara ait kayıt ve cetveller ispat edici kağıtlar olarak muhafaza edilmesi gerektiği, yargı organlarınca resen biçilen değerler ile zirai kazanç ölçülerini tespit eden kararnamelerde yer alan unsurların da emsal bedeli yerine geçeceği hususları belirtilmiştir.

Emsal bedel tespitine ilişkin yetkili merci Takdir Komisyonlarıdır. Bununla birlikte yasada yargı organlarınca resen biçilen değerler ile zirai kazanç ölçülerini tespit eden Kararnamelerde yer alan unsurların da emsal bedeli yerine geçeceği belirtilmiştir (VUK,267/). Ayrıca, emsal bedeli takdir olunacak ekonomik unsur son kullanma tarihi geçmiş veya bozuk olan ilaç, tıbbi malzeme, gıda, atık vb emtianın insan sağlığına zararlı olabilme ihtimali bulunan ürünler olması ve bunların emsal bedellerinin Takdir Komisyonlarınca belirli bir zaman diliminde takdirinin mümkün olamaması ihtimalinin varlığı halinde, bu mahiyetteki emtianın imhasında Komisyona başvurmaksızın ilgili Bakanlık veya yetkili kurum görevlilerinin de yer aldığı bir Komisyon nezdinde tutanakla tespit edilmek suretiyle imha edilmesine Maliye Bakanlığınca izin verilmiştir⁴⁶.

Mükelleflerin emsal bedel tespiti amacıyla Takdir Komisyonuna başvurabilecekleri durumlar arasında şunları belirtebiliriz:

-Üretilen veya alım-satıma konu olan emtia normal şartlarda maliyet bedeline göre değerlendirilir. Ancak, emtianın maliyet bedeline nazaran değerlendirme günündeki satış bedelleri %10 ve daha fazla bir düşüklük gösteren mükellefler maliyet bedeli yerine, 267.maddenin ikinci sırasındaki usul hariç, emsal bedeli ölçüsü esasında değerlemeye tabi tutabilirler (VUK, 274).

-VUK/278.maddesi ile, yangın, deprem ve su basması gibi afetler yüzünden veyahut bozulmak, çürümek, kırılmak, çatlamak, paslanmak gibi haller sonucunda iktisadi kıymetlerinde önemli bir azalış meydana gelen emtia ile maliyetlerinin belirlenmesi mutad olmayan hurda ve döküntüler, üstüğü, deşe ve iskartaların emsal bedel⁴⁷ ile belirlenmesi esası benimsenmiştir.

-Kanunda belirtilen değerlendirme ölçütü ile değerlendirme imkanı bulunmayan veya Kanunda değerlendirme ölçütü yazılı olmayan iktisadi kıymetlerden bina ve arazi vergi değerleriyle, diğerleri varsa borsa rayıcı, yoksa kayıtlı (mukayyet) değerleri, o da yoksa emsal bedeli ile değerlendirilir (VUK, 289).

-İktisadi kıymetlerin değer tespitinin dışında, henüz vergilendirme dönemi sona ermemiş dönemlerin vergi matrahlarının hesaplanmasında defter kayıt ve belgelerin yanması, çalınması, kaybolması gibi bir durumla karşılaşan mükellefler gerekli yasal yerlere başvurularını yapmalarını müteakiben Takdir Komisyonundan

⁴⁶ www.gib.gov.tr Özelgeler, VUK/278 ile ilgili Özelge,

⁴⁷ Değerleme gününde satışı durumunda gerçek değeri bilinmeyen veya bulunamayan veya tespit olunamayan bir emtianın değeri emsal bedeli çerçevesinde ortalama fiyat esaslı/maliyet esasına göre tespit olunamaması durumunda takdir komisyonundan değer takdir talebinde bulunulması gerekir(VUK/267).Mesela, devir alınan iktisadi varlıkların değerlemesi, son kullanım tarihi geçen maddelerin imhası gibi.

matrah takdir talebinde bulunabilirler. Böylelikle Takdir Komisyonunca takdir olunacak matrah takdiri mükellef beyanına dayanak oluşturur. Vergilendirme dönemi sona eren fakat defter ve belgelerin muhafaza edilmesi gereken dönemlerle ilgili olarak böyle bir durumla karşılaşan mükellefler ise gerekli mercilere başvurularını yaparlar. Ancak Takdir Komisyonundan matrah takdir talebinde bulunmazlar. Ancak zamanaşımı süresi içinde vergi incelemesi amacıyla defter ve belgelerin istenmesi durumunda özellikle KDV indirim hakkına sahip bulunduğunu mükellef ispat etmekle yükümlüdür.

-KDV Kanunu 27.maddesinde emsal bedeli bulunmayan veya bilinmeyen işlemler ile bedelin mal, menfaat, hizmet gibi paradan başka değerler olması halinde matrahın işlemin mahiyetine göre emsal bedeli veya emsal ücreti olduğu, bedelin emsal bedeline göre açık bir şekilde düşük olduğu ve bu düşüklüğün mükellefçe haklı bir sebeple açıklanamadığı hallerde de matrah olarak emsal bedeli veya emsal ücreti esas alınacağı esas benimsenmiştir ve emsal bedelin de Vergi Usul Kanununda emsal bedel/emsal ücret tespiti esaslarınca belirlenmesi esas benimsenmiştir.

-Veraset ve İntikal Vergisinin tarh edilmesi sürecinde iki aşama söz konusudur. Mükellefin Kanunda belirtilen değerlendirme ölçülerini kullanarak tespit ettiği matraha ilişkin beyannameyi vermesi üzerine vergi dairesi ilk tarhiyatı yapar ve nihai tarhiyat için Takdir Komisyonundan karar talebinde bulunur. Veraset ve İntikal Vergisinde servetlerin değerlemesi bölümünde belirtilen unsurların emsal bedel ile değerlendirileceği, bunlarla alacak ve borçların değerlerinin Takdir Komisyonu tarafından tespit olunacağı belirtilmiştir (VUK, 298).

-Gelir Vergisi Kanununun gider kabul edilmeyen ödemeleri düzenleyen maddesinde işletme sahibi ile eşinin işletmeden çektikleri aynı nitelikteki değerlerin⁴⁸ emsal bedel ile değerlendirileceği hususuna yer verilmiştir⁴⁹ (GVK, 41/1).

- İlgili vergi yasasının vergilendirilecek gelir unsurunun değerinin emsal bedel esasına göre belirlenmesini öngördüğü durumlarda (ticari kazancın bilanço ve işletme hesabı esasına göre tespitinde VUK değerlemeye ilişkin hükümlerine uyulması gerektiği hakkındaki hüküm ile GVK.40 ve 41.maddelere uyulması gerekeceği hakkındaki hüküm, GVK/ mük.81 hükmü gereği değer artış kazancının safi değerinin tespit edilmesinde maliyet bedelinin mükelleflerce tespit olunamaması durumunda maliyet bedeli yerine Takdir Komisyonunca tayin olunacak değer esas alınması için Komisyona müracaat edilir.)

- Gelir Vergisi mükellefleri ile Kurumlar Vergisi mükelleflerinin aynı olarak yapacakları bağış ve yardımların, varsa maliyet veya kayıtlı değerle, bu değer mevcut değilse Takdir Komisyonunca belirleneceği esas belirtilmiştir (GVK/89-son, KVK/10/2).

⁴⁸ İşletmeden çekilen işyeri için yapılan “emsal bedel” uygulamasında Takdir Komisyonundan değer takdir talebinde bulunulabileceği hk. İnşa edilen binada bulunan işyerinin maliyet bedeli esasına göre değerlemek suretiyle işletmeden çekilmesi mümkün değildir. İşletmeden çekilen işyerlerinin emsal bedeli ile değerlendirilmesi gerekir. Emsal bedelin ise takdir esasına göre belirlenmesi gerektiği hk. bkz. Kızılot, 200:1080 - 1464

⁴⁹ Ayrıca ücret geliri elde edenlere ayın olarak verilen değerler ve sağlanan menfaatler ve sağlanan menfaatlerin tespitinde gerekmesi durumunda emsal bedel esasına uyulur (bkz.GVK,63/son, mük.81 vb).

-Ayrıca mükelleflerin mükellefiyetle ilgili ödevlerin yerine getirilmesi sürecinde değer takdirini gerektiren durumlarla karşılaşmaları durumunda Takdir Komisyonundan emsal bedel tespit talebinde bulunmaları mümkündür.

4.1.2. İkmalen Vergi Tarhında Takdir Komisyonuna Başvuru Gerektiren Durumlar

İkmalen vergi tarhı Vergi Usul Kanunda, her ne şekilde olursa olsun bir vergi tarh edildikten sonra bu vergiye ilişkin olarak meydana çıkan ve defter kayıt ve belgelere veya kanuni ölçülere dayanılarak miktarı tespit olunan bir matrah veya matrah farkı üzerinden alınacak verginin tarh edilmesi olarak tanımlanmıştır. İkmalen vergi tarhının yapılabilmesi için önceden yapılmış bir vergi tarhının varlığı şartı aranır. İlgili yasal düzenleme gereği, ikmalen vergi tarhı, vergilendirme dönemi devam eden cari yıla ilişkin olabileceği gibi tarh zamanasını süreci içinde geçmiş vergilendirme dönem/lerine ilişkin de olabilir. İkmalen vergi tarhında mükellefin beyanı üzerine tarh edilen bir vergi ile ilgili olarak sonradan vergi denetim sürecinde ilave tarhiyat gerektiren durum tespiti söz konusudur. Bu, mükellefin ilgili yasayı yanlış anlayıp- yorumlamış veya tereddütte kaldığı için vergi idaresinden görüş istenip bunun üzerine işlem yapılmış bir konu olabileceği gibi kasıtlı/ bilinçli vergi matrahını düşük gösterme suretiyle de yapılmış olabilir. Nedeni her ne olursa olsun tespit olunan matrah farkına ilişkin gerekli ikmal tarhiyat yapılır.

Vergi inceleme sürecindeki inceleme elemanlarının zaten resen matrah takdir⁵⁰ yetkileri bulunduğundan Takdir Komisyonundan karar talebinde bulunmaları ancak, vergi incelemesine başlanması (genelleme yapılması doğru olmamakla birlikte) zamanasının dolmasına az bir süre kaldığı bazı istisnai durumlar için söz konusu olabilmektedir⁵¹ (DD, 2015:436).

4.2. Resen Matrah Takdirini Gerektiren Durumlar Nedeniyle Komisyona Başvuru

Resen vergi tarhında, vergi matrahının tamamen veya kısmen mükellefin defter kayıt ve belgelerine veya kanuni ölçülere dayanılarak tespitine imkan bulunmayan hallerde Takdir Komisyonu tarafından takdir edilen veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlarca düzenlenmiş vergi inceleme raporlarında belirtilen matrah veya matrah kısmı üzerinden vergi tarh olunmasıdır. İnceleme raporunda bu maddeye göre belirlenen matrah veya matrah farkı resen takdir olunmuş sayılır. Bu yöntemin temel özelliği vergi matrahının mükellefin defter kayıt ve belgelerine dayanılarak tespit edilmesinin mümkün olmadığı durumlarda uygulanmasıdır. Vergi Usul Kanunu 30. maddesinde resen vergi tarhını gerektiren nedenler; beyannamenin kanuni süresi geçtiği halde verilmemesi, beyannamede vergi matrahına ilişkin bilgilerin gösterilmemiş bulunması, defterlerin tutulmaması veya tasdik ettirilmemesi veya vergi incelemesi yapmaya yetkili olanlara ibraz

⁵⁰ İnceleme raporlarında belirlenen matrah veya matrah farkı resen takdir edilmiş sayılır ve inceleme elemanlarına verilen takdir yetkisi emsal bedel takdirini de kapsamaktadır. Kızılot,200:1075

⁵¹ Ancak 27.4.2017 tarih ve 2017/1 Sayılı Vergi İncelemesi ve Denetimi İç Genelgesi ile tarh zamanasını süresinin son yılı içerisinde olup devam eden vergi incelemeleriyle ilgili olarak mükellefler Takdir Komisyonuna sevk edilemezler ve tarh zamanasını süresinin son yılı içinde sürdürülen vergi incelemeleri sonucu düzenlenecek vergi inceleme raporlarının Ekim ayı sonunda vergi dairesi kayıtlarına intikal etmesi gerekmektedir. (Vergi İncelemelerinde Yeni Düzen Doğrusöz, B.25.5.2017, Dünya).

edilmemesi, defter kayıtları ve bunlarla ilgili belgelerin noksan, usulsüz ve karışık olması dolayısıyla ihticaca salih bulunmaması, defterlerin veya beyannamelerin gerçek durumu yansıtmadığına dair delil bulunması, beyannamelerin imzalatılmaması, tasdik raporunun ibraz edilmemesi olarak sayılmak suretiyle belirtilmiştir.

Normal şartlar altında vergi matrahının işletmenin defter, kayıt ve belgelerine dayanılarak ilgili kanunlarında belirtilen esaslar çerçevesinde mükellef tarafından tespit edilmesi esastır. Ancak, bunun mümkün olmaması durumunda (VUK/30.maddede sayılan durumlarda) bu görev vergi inceleme yetkilileri ile Takdir Komisyonlarına tanınmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri “matrah takdir edilmesi” ile “vergi tarh edilmesi” kavram ve süreçlerinin birbirine karıştırılmaması gereğidir.

Vergi tarh edilmesinin temel dayanağı mükellef kayıtlarıdır. Matrah takdiri ise vergi borcunun mükellef kayıtlarına dayanılarak hesaplanmasının mümkün olmadığı istisnai durumlarda tahmini/takdiri değerler üzerinden vergi inceleme elemanlarınca veya Takdir Komisyonlarınca hesaplanmaya çalışılmasıdır. Vergi tarh etme yetkisi Vergi Usul Kanunu 4.maddesi uyarınca vergi dairelerine tanınmış bir yetki iken, resen matrah takdir yetkisi de konunun/durumun niteliğine göre vergi inceleme elemanlarına veya Takdir Komisyonlarına tanınmış bir yetkidir.

Dikkat edilmesi gereken diğer husus ise resen matrah takdirini vergi inceleme elemanlarının mı yoksa Takdir Komisyonlarının mı yapması gerektiğiyle ilgilidir. Bu konuda Kanunda açık bir belirleme yapılmamıştır. Hakkında resen matrah takdir edilmesini gerektiren şartların varlığı bulunan mükelleflerin vergi incelemesi veya Takdir Komisyonuna sevk edilmelerinin belirlenmesinde tarh zamanaşımı hükümlerinin uygulamasının farklılaştırılmış olması zaman zaman mükelleflerin vergi incelemesi ile Takdir Komisyonuna sevk edilmesi konusunda kararın verilmesinde yanlış uygulamalara yol açabilmektedir. Şöyle ki, Vergi Usul Kanununda, matrah takdiri talebi amacıyla Takdir Komisyonuna yapılan başvurular ilgili mükellef itibarıyla işleyen tarh zamanaşımını durdurucu niteliğe sahiptir. Oysa ki, vergi inceleme sürecine başlanmasının zamanaşımını durdurucu niteliği bulunmamaktadır. Bu özellik zamanaşımının son yılında, hakkında resen takdir nedeni tespit olunan mükelleflerin vergi incelemesine sevk edilmeden doğrudan veya incelemeye başlanıp inceleme süreci tamamlanmadan Takdir Komisyonuna sevk edilmesine neden olabilmektedir. Bu ise mükellef- vergi idaresi uyumsuzluklarına zemin hazırlayabilmektedir. Bu durum da vergi yargısının konuya yönelik eleştirel kararlarına neden olmaktadır⁵². Vergi İdaresi bu konuyla ilgili olarak meydana çıkan uyumsuzlukları önlemek amacıyla zamanaşımı süresinin son yılı içinde bulunan mükelleflere ilişkin vergi inceleme görevlendirmelerinin (iade talepleri ile adli makamlardan gelen inceleme talepleri ve tarh zamanaşımı süresinin Haziran ayından sonra kayıtlara yansıyan ihbar ikramiyesi talepli ihbarlar hariç) en geç Haziran ayı sonuna kadar yapılması kararını almıştır. Ayrıca tarh zamanaşımı süresinin son yılında ve nezdinde vergi incelemesi devam eden mükelleflere ait vergi inceleme raporlarının ilgili yılın

⁵² Konu ile ilgili Danıştay Kararı için bkz. DD,2015:434 (D4D,E.2013/3222,K.2014/5621).

Ekim ayı sonuna kadar vergi dairesi kayıtlarına girecek şekilde incelemeyi yürüten ilgili birimce tamamlanması esası benimsenmiştir⁵³.

Bunların dışında dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da vergi inceleme elemanlarına tanınan yetki ile Takdir Komisyonlarına tanınan yetki kapsamının aynı olmayışı gelmektedir. Vergi inceleme elemanları, yaptıkları/yapacakları vergi incelemelerinde mükelleflerin kayıtlarını ve bu kayıtların dayanaklarını inceleyerek vergi matrahını ve ödenen vergi miktarını doğru tespit edip etmediklerini araştırma ve Kanuna aykırı gördükleri durumları tespit etme ve bunu itiraz konusu haline getirme yetkileri bulunmaktadır (VUK/134 çerçevesinde). Zira vergi incelemesinin bir amacı da mükellef eğitimini sağlamaya çalışmaktır.

Takdir Komisyonlarının resen matrah takdir etme sürecinde vergi inceleme yetkileri bulunmaktadır. Bununla ilgili bilirkişi incelemesi talep etme yetkileri de bulunmaktadır. Ancak bu yetkilerini resen yapacakları matrah takdirini somut araştırmaya dayandırma yükümlülüğü çerçevesinde kullanabilirler. Hakkında resen takdir nedeni bulunan mükellefin resen takdir nedeninin ne olduğu ilgili Kanun maddeleri doğru şekilde incelenerek mükellefin vergi incelemesi için inceleme elemanlarına mı yoksa matrah takdiri için Takdir Komisyonuna mı sevk edilmesi kararı kanunun yanlış uygulanmasına yer vermeyecek şekilde tespit olunmalıdır. Bu durum özellikle bazı özel vergi kanunlarına ilişkin bazı müesseselerin uygulanmasında belirginleşmektedir- özellikle KDV Kanununda düzenlenmiş olan indirim müessesinin uygulanmasında (sahte belge düzenleyen veya kullanan mükellefin KDV indirimlerinin incelenmesi örneğinde olduğu gibi) mükelleflerin indirim mekanizmasından yararlanma hakları olup olmadığı konusunda yetkili birim Takdir Komisyonları olmayıp vergi inceleme elemanlarıdır⁻⁵⁴.

İster vergi inceleme elemanları isterse Takdir Komisyonu olsun yapacakları resen matrah takdirinin belirlenmesinde resen araştırma ilkesi gereği gerekli araştırmayı kendiliklerinden yapmakla yükümlendirilmişlerdir. Resen takdir nedeninin doğru tespit edilmesi vergilerin kanuniliği ilkesi ve hukuki güvenlik ilkelerinin gereğidir. Resen takdir nedeni olarak Kanunda sayılmayan bir nedenle mükelleflerin takdire sevk edilmeleri takdir kararının mahkeme kararıyla iptali sonucunu doğurur⁵⁵. Mükellef açısından resen takdir nedeninin bulunması durumu da Takdir Komisyonunca takdir edilen matrahın hukuka uygun olduğunu göstermeye tek başına yeterli bir kriter olarak kabul edilmeyip, bunun Komisyonca yasal dayanaklar çerçevesinde idari usul ve yasal sınırları esas alarak tespit

⁵³ 27.4.2017 tarih ve 2017/1 Sayılı Vergi İnceleme ve Denetim İç Genelgesi. (Vergi İncelemelerinde Yeni Düzen Doğrusöz, B.25.5.2017, Dünya).

⁵⁴ Takdir Komisyonuna tanınan matrah-değer takdir yetkisi ile KDV Kanununda tanınan vergi indirim müessesesi vergi tekniği açısından farklı niteliğe sahip uygulamalardır. Hakkında resen matrah takdiri tespit edilen bir yükümlünün vergi incelemesine mi yoksa Takdir Komisyonuna mı sevk edilmesi gereği her ne kadar Kanunda açıkça belirlenmemiş olsa dahi diğer özel kanun hükümlerinin de dikkate alınarak değerlendirme yapılması vergi idaresi- yargı kararları arasındaki görüş farklılıklarını azaltacak nitelikte olması nedeniyle önemsenmesi gereken bir husus olarak karşımızda durmaktadır. DD,2014:421-;2015:434

⁵⁵ Yükümlülerin işlerini terk etmeleri nedeniyle fatura, perakende satış fişi gibi belgeleri iptal edilmek üzere ibraz etmemelerinin VUK/30. Maddede resen takdir nedenleri arasında sayılmadığı hakkında karar D9D,2000 /2321E.,2002/4767K.

edilmesi gerekmektedir (Kızılot, 200:895-4). Bu çerçevede vergi dairesine tanınan resen vergi tarh etme yetkisi de sınırsız bir yetki olmadığı unutulmamalıdır.

Sonuç

Vergi Usul Kanununda Komisyonların kuruluşu, yetkileri, görevleri Kanunda tanımlanmış ancak Komisyonların karar alma aşamalarına ilişkin çalışma esaslarına yer verilmemiştir.

Komisyonunda varsayım dayalı, somut incelemeleri içermeyen kararlar almaktan kaçınılması, mükellef hakkında alınan takdir kararının yasal dayanaklarının açıklanması, doğru bir biçimde gerekçelendirilmesi söz konusu olabilecek anlaşmazlık konularının azaltılmasında önemli olacak unsurlardandır.

Hukuk devleti ilkesinin gereği olarak Komisyon görev tanımı dışında kalacak veya görev tanımı kapsamını aşacak kararlar alamaz. Bu anlamda ilgililerin matrah takdiri konusunda Komisyondan görev tanımı kapsamı dışında karar talebinde bulunmaması gerekir. Komisyonun da görev tanımını aşacak karar almaktan kaçınması gerekir. Böylelikle Komisyon hem matrah takdir yetkisinin kullanımında yasal sınırlar içinde kalmış olacak hem de bu karara bağlı olarak doğacak hukuki anlaşmazlıklara meydan vermemiş olacaktır.

Kaynakça

- Akyılmaz, Bahtiyar,(2000), İdari Usul İlkeleri Işığında İdari İşlemin Yapılış Usulü, Yetkin Yayıncılık
- Candan, Turgut, Vergilendirme Yöntemleri ve Uzlaşma,(2001),Yaklaşım Yayıncılık
- Doğrusöz, A. Bumin,(11.5.2017), Takdir Komisyonunun Takdir Süresi, Dünya Gazetesi
- Doğrusöz, A. Bumin,(25.5.2017),Vergi İncelemelerinde Yeni Düzen, Dünya Gazetesi
- Gözübüyük, Şeref, TAN, Turgut,(2016), İdare Hukuku, C.2, Turhan Kitabevi
- Karakoç, Yusuf, (1995), Vergi Yargılaması Hukuku, Alfa Basım Dağıtım, İstanbul
- Karakoç, Yusuf ,(2005) Vergi Yargılaması Hukuku Açısından Takdir Komisyonu Kararları, Vergi Dünyası, Ocak
- Kırbaş, Sadık,(1998), Vergi Hukuku, Siyasal Kitabevi, Ankara
- Kızılot, Şükrü,(2000), Vergi İhtilafları ve Çözüm Yolları, Yaklaşım Yayınları.
- Kızılot, Şükrü, Vergi Uyuşmazlıklarıyla İlgili Danıştay Kararları ve Özelgeler (Muktezalar) C.4,5, 6,7
- Öncel, Mualla, KUMRULU, Ahmet, ÇAĞAN, Nami,(1998), Vergi Hukuku, Turhan
- Özbalcı, Yılmaz, (1998),Vergi Usul Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Yaklaşım Yayıncılık
- Seyidoğlu, Halil,(1992),Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Ankara
- Şenyüz, Doğan, YÜCE, Mehmet, Gerçek, Adnan,(2016),Vergi Hukuku, Ekin Kitabevi
- Danıştay Kararları; Danıştay Dergileri, 2013, 2014, 2015

Sempozyum Değerlendirmesi

“Kadınların Mesleki Eğitimi Ve Kadın İstihdamı” Sempozyumu Hakkında¹²

Emine TAŞÇI YILDIRIM³

Kadına yönelik çalışmalar son yıllarda akademik camiada önemli bir ivme kazanmıştır. Yükseköğretim Kurulu'na (YÖK) bağlı birçok üniversite bünyesinde Kadın ve Aile Araştırma Merkezleri kurulmuş ve bu merkezlerde, alana ilişkin önemli projeler üretilmeye başlanmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından hayata geçirilen eylem planları ve projeler ile kadın sorunları konusunda bir farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu faaliyetlere ek olarak uluslararası anlaşmalarla (İstanbul Sözleşmesi vs.) kadın hakları güvence altına alınmıştır. Yasal düzenlemelerin yanı sıra seminer, konferans, sempozyum, çalıştay gibi farklı akademik faaliyetlerle de toplumsal bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda YÖK'e bağlı olarak faaliyet gösteren Akademi Kadın Çalışmaları Birimi tarafından 13 Aralık 2017 tarihinde Ankara'da Yükseköğretim Kurulu toplantı salonunda “Kadınların Mesleki Eğitimi ve Kadın İstihdamı” sempozyumu düzenlenmiştir. Bu çalışmada, açılış konuşmaları, açılış paneli, poster sunumları ve sözlü sunumlar şeklinde gerçekleşen ve davetli dinleyici olarak iştirak edilen bu sempozyuma dair genel bir bilgi verilip değerlendirme yapılacaktır.

Sempozyum saat 10:00'da YÖK başkanı Prof. Dr. Yekta Saraç'ın açılış konuşmasıyla başladı. Saraç, yükseköğretim bünyesinde yaklaşık yedi milyon öğrenci olduğunu, Türkiye'nin bu öğrenci kapasitesiyle Avrupa'da, Rusya'dan sonra ikinci

---

¹ Makale Gönderim Tarihi: 25.12.2017

Makale Kabul Tarihi: 24.05.2018

² 13 Aralık 2017, Ankara

³ Arş. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri (İslam Felsefesi), Yalova Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü, 05056817214, emine.tasci@yalova.edu.tr

sırada; yükseköğretime erişim konusunda ise Yunanistan'dan sonra ikinci sırada yer aldığını belirtti. Bununla birlikte Saraç, yükseköğretimin planlı bir şekilde dizayn edilmesi gerektiğini ve yatay yükselişin yanı sıra dikey yükselişin yani niteliğin yanında niceliksel artışında da sağlanmasının önemli olduğuna dikkatleri çekti. Kadın istihdamının ülkenin kalkınması ve gelişimini gösterici öğelerden biri olduğunu belirten Saraç, yükseköğretim içerisinde kadın istihdamına ilişkin bir öz eleştiride bulundu ve genç akademisyenlerin %40'ını kadınlar oluşturmasına rağmen üst yönetici kademelerinde (üniversite ve fakülte yönetim kademesi) kadınların istenilen düzeyde yer almadığını zikrederek bu konuda hedeflenen başarıya henüz ulaşılmadığını dile getirdi.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Jülide Sarıeroğlu ise kadın konusunda önemli pozitif adımların atıldığından bahsederek bu konunun siyaset üstü bir konu olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Kadınların eğitim, sağlık ve yönetim kademesinde aktif olarak yer aldığına dikkatleri çeken Sarıeroğlu, iş ve aile yaşamını uyumlu halde olması gözetilerek kadın istihdamını arttırmaya yönelik çalışmaların yapıldığını belirtti ve %34 olan kadın istihdam oranını 2023'te %41'e ulaştırılmayı hedeflediklerini söyleyerek konuşmasını sonlandırdı.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Dr. Fatma Betül Sayan Kaya ise ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinin, kadın istihdamının istenilen düzeye getirilmesiyle mümkün olabileceğine işaret etti ve zihinsel bir dönüşümün gerekliliğini vurguladı. "Güçlü Kadın, Güçlü Aile ve Güçlü Toplum" sloganıyla hareket ettiklerini dile getiren Sayan, kadınların çalışma hayatına katılımlarında sürekliliği sağlayabilmek için "Büyükanne Projesini" devreye soktuklarını ve kreş imkanlarını arttırmayı hedeflediklerini ifade etti. Sayan, bakanlık olarak kadın istihdamını artırıcı faaliyetleri sürdüreceklarını ve 2023 hedeflerine ulaşmayı amaçladıklarını belirterek konuşmasını tamamladı.

Açılış konuşmalarının ardından açılış panelinde ilk olarak KEFEK (Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu) başkanı Radiye Sezer Katırcıoğlu, 2009'da kurulan ve

proje yapabilen KEFEK komisyonuna hakkında kısaca bilgi verdi. Ayrıca Katırcıoğlu, Aile ve Sosyal Politikalar bakanı gibi zihinsel bir dönüşümün ve farkındalık oluşturmanın gerekliliğini vurguladıktan sonra insansız fabrikaların tasarlandığı, teknolojinin büyük bir ivme kazandığı yaşadığımız bu yüzyılda kadınların da yenilikçi bir bakış açısıyla sisteme dahil olmalarının gerekli olduğunu dile getirdi.

İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi ve açılış paneli Moderatörü Doç. Dr. E. Sare Aydın Yılmaz, eğitimle istihdam arasında çok önemli bir korelasyonun olduğuna değindi ve eğitim artmasıyla kadın istihdamında da görünür düzeyde bir artışın yakalanacağına dikkatleri çekti. İkinci konuşmacı Prof. Dr. Lale Tokgözoğlu ise kadınların üst düzey yönetim kademelerinde yer alamadığını belirtip bilimin evrensel, tarafsız ve cinsiyetsiz olduğunu vurguladı. Kadın akademisyenlerin dağılımına dair de bilgi veren Tokgözoğlu, yaklaşık %43'lük bir orandan bahsetti ve bunların büyük bir çoğunluğunu araştırma görevlilerinin oluşturduğunu ifade etti. Bu durumun arkasında, cinsiyet varsayımlarının etkisinin olduğunu belirten Tokgözoğlu, cam tavanı kırmak için kadın akademisyenlerin erkek meslektaşlarından daha çok çalışması gerektiğini vurguladı. Açılış panelinin son konuşmacısı olan Prof. Dr. Timur Gültekin ise, meslek yüksekokullarının sorunları ve öğrenci mevcutları ile ilgili bilgi verdikten sonra ilçelerde bulunan meslek yüksekokullarına gelen öğrencilerin sosyal faaliyet, barınma gibi birçok sıkıntıyla karşılaştıklarını ve meslek yüksekokullarının ilçelerden il merkezlerine doğru kaydırılmasının ya da ilçedeki olanakların artırılmasının mesleki eğitimin kalitesinin artırılmasına katkı sağlayabileceğini söyledi. Gültekin, bu konuşmasıyla mesleki eğitimin verildiği meslek yüksekokullarının sorunlarına dikkatleri çekmek suretiyle dolaylı olarak bu sorunları kadınların mesleki eğitime katılımları üzerinde de etkili olduğunun unutulmaması gerektiğini hatırlattı.

Açılış panelinin ardından öğle arasında poster sunumları yapıldı. Daha sonra ise sempozyumun sözlü sunumlarına geçildi. Sempozyum için gönderilen yetmiş bir bildiri özeti arasından sempozyum kurulu tarafından otuz dört özet kabul edildi. Bunlar içerisinde dört tanesi sunum için seçildi ve geri kalanlar ise poster olarak sunuldu. Sözlü sunumlardan ilki "Sakarya Üniversitesi Mesleki Eğitim Nitelikli Kadın Eleman

İstihdamı Nasıl Etkiliyor? İyi Bir Örnek: Sakarya Üniversitesi 3+1 Eğitim Modeli” adıyla Sakarya Üniversitesi Öğr. Gör. Zuhal Erol'a aitti. Erol, 2011 yılında Sakarya'da uygulamaya konulan 3+1 modeli ile doğru işe, doğru ve nitelikli eleman yetiştirmenin amaçlandığını ve meslek yüksekokulundaki öğrencilerin eğitimlerinin 3 dönemini okulda, 1 dönemini ise mesleki uygulama şeklinde tam zamanlı olarak 16 hafta iş yerlerinde gerçekleştirdiklerini ifade etti. Bu modelin amacının kız öğrencilerin en çok tercih ettikleri ve edildikleri sektörleri belirlemenin yanı sıra kadın istihdamıyla ilgili de önemli verilere ulaşmak olduğu vurgulandı.

Yıldız Teknik Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. N. Özlem Ünverdi, “Mesleki Eğitimde Kadının Yeri ve Performansı” adlı sunumuyla mesleki eğitimin kalitesini artırıcı kriterlere, öğrencilerin yaşadıkları genel ve cinsiyete bağlı sorunlara yönelik olarak sunulan çözümler üzerinde durdu. Ayrıca o, mesleki eğitimde görev alan kadınların bu eğitime katkılarından da bahsetti. Bununla birlikte Ünverdi'ye göre mesleki eğitim alan kız öğrencilerin performansının artırılmasına yönelik yapılacak çalışmalar eğitimdeki kaliteyi de arttıracaktır.

Ünverdi'nin ardından “Dünyanın İlk Kadın Meslek Örgütlenmesi: Bacıyan-ı Rum” başlığıyla Ahi Evran Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Fatma Çelik, bilinen ilk kadın teşkilatına dair sunumunu yaptı ve dinleyicilerin tarihe doğru bir yolculuğa çıkmasını sağladı. Ahi teşkilatının kadın kolu olarak görülen ve "Anadolu Bacıları" diye de bilinen bu örgüt; dini, ahlaki, mesleki ve sosyal açıdan donanımlı kadınlar yetiştiren bir sivil toplum örgütü olarak tarihe geçmişti. “Aşına-eşine-işine sahip ol!” düsturuyla hareket eden Fatma Bacı tarafından kurulan bu teşkilat, örgüçülük, dokumacılık, misafir ağırlama, askeri faaliyetler (şehir savunması gibi), sosyal sorumluluk faaliyetlerinde (kimsesiz genç kızları ya da yaşlı kadınları himaye etme vb.) bulunmuştu. Kısacası, Bacıyan-ı Rum, kadınların iş yaşamına katılımlarına dair tarihten güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sempozyumun son tebliği, Bartın Üniversitesi'nden Arş. Gör. Mine Demir tarafından “Osmanlı'dan Cumhuriyete Meslek Eğitiminde Kadınlara Yönelik İzlenen Politikaların Günümüze Sağlayacağı Katkılarına Dair Değerlendirmeler”

başlığıyla sunuldu. Osmanlı'da kadınlara eğitim veren farklı kurumların mevcut olduğunu dile getiren Demir, 1913 yılının bu manada bir kırılma noktası teşkil ettiğini, yaşanan savaşlar sonucunda muhtaç duruma düşen kadınların ihtiyaçlarını gidermek zorunda kaldıklarını ve bu bağlamda 1913 yılında Türk Kadınları Biçki Yurdunun kurulduğunu belirtti. Ayrıca yine bu dönemde Osmanlı'da İnas Mektepleri ve Kız Sanayi Mektepleri de açılarak kadınların iş gücüne katılımları desteklenmiştir. Bu destekleme Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmiştir. Bu tebliğ bağlamında, Demir tarafından Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde kadın istihdamına yönelik teşviklerin günümüzde revize edilerek kadının ekonomik kalkınmada etkin rol oynamasının mümkün olabileceği ifade edildi.

Sempozyumun sonunda soru-cevap kısmında, dinleyiciler tarafından mesleki eğitimin önemine yapılan vurgunun yanı sıra bu eğitimi verecek personeli de yetiştirecek yükseköğretim kurumlarının açılması gerektiği vurgulandı ve olgunlaşma enstitülerinin modernize edilerek markalaşmaya gidilmesi tavsiye edildi. Değerlendirme ve kapanış konuşmasını yapan Ankara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Serpil Sancar ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik uygulanan politikalardan bahsetti ve bu genel değerlendirmenin ardından sempozyum sonlandırıldı.

Ekonomik kalkınma ve gelişme açısından önemli olan mesleki eğitim ve kadın istihdamı meselesinin ele alındığı bu sempozyumu düzenleyen kurula teşekkürlerimizi sunuyoruz. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gayesiyle yapılan bu sempozyum ile kadınların yönetim kademesinde hangi ölçüde yer aldığı ve mesleki eğitimdeki konumları üzerinde duruldu. Hedeflenen istihdam oranıyla şu anki durum arasındaki farkın nedenlerine ve bunu gidermek için neler yapılabileceğine ilişkin bazı önerilerde bulunuldu. Bunlar arasında iş-aile yaşam dengesi, zihinsel dönüşüm, kadınların daha çok çalışarak ön yargıları kırmaları yer aldı. Şüphesiz bu sempozyumda ve zikredilen konuların ele alındığı ilgili diğer sempozyumlarda serdedilen önerilerin, uygulama alanına tatbiki ve tespit edilen eksikliklerin giderilmesi kadın istihdamında artışı pozitif yönde etkileyecektir. Ayrıca iş hayatına adapte olmuş başarılı kadın çalışanlarla yapılacak mülakatlar ya da bu kadınların çalıştıkları kurumlara kattıkları değeri ortaya

koyan istatistiksel bilgiler gibi misal teşkil edecek iyi örnekler üzerinden çalışana ve işverene cesaret verecek çalışmalar ile toplumsal değişim ve dönüşüme önemli katkılar sunulabilir. Bu çalışmaların sadece akademik düzeyde kalmayıp toplumun her kesimini kucaklayıcı şekilde yayılması da önemlidir. Nitekim değişimin gerçekleşmesi için toplumsal düzeyde farkındalık oluşturmak çok önemlidir. Kadın sorunlarına ilişkin çalışmaların artarak devam etmesi temenni edilmektedir.